

BIBLIOTÉKA
KLASSIKŮ ŘECKÝCH A ŘÍMSKÝCH

VYDAVANA

III. TŘÍDOU ČESKÉ AKADEMIE CÍSAŘE FRANTIŠKA JOSEFA
PRO VĚDY, SLOVESNOST A UMĚNÍ.

ČÍSLO 26.

M. TULLIA CICERONA
TROJE KNIHY O ŘEČNÍKU.

PŘELOŽIL

JAN VOBORNÍK.

V PRAZE.

NÁKLADEM ČESKÉ AKADEMIE CÍSAŘE FRANTIŠKA JOSEFA
PRO VĚDY, SLOVESNOST A UMĚNÍ.

1915.

M. TULLIA CICERONA
TROJE KNIHY O ŘEČNÍKU.

PŘELOŽIL

JAN VOBORNÍK.

V PRAZE.

NÁKLADEM ČESKÉ AKADEMIE CÍSAŘE FRANTIŠKA JOSEFA
PRO VĚDY, SLOVESNOST A UMĚNÍ.

1915.

4 T 48

0.15

Rev. 58

0.10

0.15

75451

1947

Rev. 62

Rev. 70

Rev. 78

Rev. 83

TISKEM ALOISA WIESNERA V PRAZE, KNIHTISKARE ČESKÉ AKADEMIE ČISAŘE
FRANTIŠKA JOSEFA PRO VĚDY, SLOVESNOST A UMĚNÍ A C. K. ČESKÉ VYSOKÉ
ŠKOLY TECHNICKÉ V PRAZE.

ÚVOD.

1. Kulturní dědictví klassického starověku jest hellenské umění a filosofie, římské právo a výmluvnost t. j. slovesná forma dějepisců, básníků a řečníků.

Řím vstúpil Evropě smysl státního pořádku, práva a kázně; to je veliké dědictví, neboť státní pořádek jest základní podmínkou civilisace (Chamberlain). Světového tohoto významu by byl Řím nedosáhl ani nejvítěznějšími výboji, vůbec žádnou mocí fysickou, avšak ani etnostmi staré, předpunské republiky, ani mrtvými kodexy doby císařské. K tomu bylo mu potřebí, aby se vykázal schopnostmi práce kulturní, a tu bylo třeba dáti se proniknouti vzdělaností hellenskou, ale tak, aby římský duch byl k práci jen podnícen, nikoli utlačen. Vrchol takového zúrodnujícího splývání ducha římského s řeckým značí Cicero, a spis jeho *de oratore* jest toho nejnázornějším obrazem a výrazem. Ciceronův význam není v činnosti jeho praktické ani politické ani soudní řečnické, nýbrž v nesmírném úsilí o obohacení římského ducha pomocí řecké vědy a o nejvytříbenější formu jazyka a slohu. Ciceronem se římská (latinská) řeč a literatura prosaická povznesla z nedokonalého stavu k oné klassičnosti, jaké důstojnost a světový význam římské říše potřeboval.

Toho svědkem prvním byl Plinius, jenž maje mlůviti o Ciceronovi takto praví: „Vítej, první otče vlasti, první občane, jenž jsi mluvou slávověnců dobyl, otče latinské vzdělanosti a věd, jenž jsi — což jest nade všecky slávověnce! — vládu římského ducha rozšířil vůkol, až kam sahají hranice římské říše.“ (Nat. hist. VII 30. 117.)

Vtělovací formou snah Ciceronových bylo řečnictví, k němuž byl zrozen a povolán. Cicero pochopil správně, že jest řečník kulturním ideálem doby. Proto se nebál obdařiti jej úkolem

ohromným a obsah jeho pojmu tak rozšířiti, aby se do něho vešla celá duševní velikost římská, naplněná vškerým věděním současnosti. Nebál se ani chtítí ideálu toho prakticky dosahovati, jak o tom svědčí jeho život.

2. Narodil se roku 106. př. Kr. na otcovském statku blíže Arpina z rodiny rytířské. Jeho děd („M. Cicero senex“ de or. II 265) žil v Arpině u veliké vážnosti, měl řecké vzdělání a byl M. Antonia Oratora důvěrným přítelem. Otec Ciceronův měl velké známosti s nejznamenitějšími osobami té doby v Římě, ale státní službě se nevěnoval. Aby mohl náležitého vychování poskytnouti synům, přestěhoval se do Říma. V rodině byli mimo to dva strýcové, otcův bratr Lucius Cicero („patruus“ de or. II 2) a muž matčiny sestry Aculeo, oba velice vzdělání, s řečníky Crassem a Antoniem dobře známí. S bratry Markem a Quintem byli společně vychováváni také jejich bratrancei („consobrini“), synové Aculeonovi. Sám Crassus na vychování jejich jaksi dohlížel a vhodné učitele jim vybíral. Celé ovzduší rodiny bylo plno ušlechtilých snah a řecké kultury. Uvědomiv si mladý Cicero své veliké nadání a naděje své rodiny, pocítil ctízádnost, která nabývala rázu stále smělejšího a velkolepějšího. Tím se zmohla jeho energie a mravní síla tak, že se oddal neumorným studiím, aby všestranně vyzbrojen vystoupiti mohl na jevišti ohromného Říma a přihlásiti se o věnec slávy světové. Mladší bratr Quintus nevěřil v kulturní ideál jeho, ani v takového řečníka, o jakém snil Marcus; tu se oba bratří rozcházel (I 5), jakož se vůbec povahou velice lišili, ale přes to věrně k sobě lnuli. Strízlivější Quintus varoval bratra před nebezpečími velkého, světa slávy, ale ovšem marně (III 13).

Vedle členů rodiny a Crassa působili na Ciceronovo mládí také básníci Accius a Archias. Římskému právu jej učili Q. Mucius Scaevola pontifex a později Scaevola augur. V sedmnácti letech (r. 89) sloužil ve vojstě a po návratu z vojny se oddal studiu řecké filosofie tak, aby poznal všecky hlavní soustavy a školy její; do epikurské filosofie jej zasvěcoval Faidros, do novoakademické školy Karneadovy jej uváděl Filon, do stoické Diódotos. Tento filosof jej také vyučoval dialektice čili logice. Mimo to poslouchal řečnictví Molonovo. (R. 88—84.) Z té doby po-

chází Ciceronův řečnický spis De inventione s. rhetoricorum libri („quae nobis pueris exciderunt“ I 5). Také se zabýval překládáním z řečtiny.

V těch letech propuklo v Římě dávné nepřátelství mezi Sullou a Mariem čili mezi stranou šlechtickou a lidovou. Sulla byl zvolen na rok 88. za konsula a mělo se mu dostatí velitelství v důležité válce s Pontským králem Mithridatem. Ale tribun lidu P. Sulpicius Rufus se přičinil, aby velitelství to dáno bylo Mariovi. Rozezlený Sulla obrátil vojsko na Řím, zmocnil se ho a provedl strašnou pomstu na odpůrcích. Tribun Sulpicius Rufus byl zabit, Marius uprchl do Afriky. Ale následujícího roku byl konsulem L. Cornelius Cinna; ten zase Maria z Afriky povolal, zmocnili se Říma a způsobili hrůzyplné krveprolití (r. 87), v němž veliké množství nejvýznamnějších mužů ze šlechty bylo strašlivě povražděno, mezi jinými též Antonius Orator a Caesar Strabo; mnozí se sami usmrtili (III 9—10).

R. 86 Marius zemřel, ale Cinna ještě po tři léta tyranii provozoval. Když Sulla konečně bývalý pořádek zase obnovil (r. 84—81), počal Cicero praktickou činnost řečnickou. První řeči se nezachovaly. První ze zachovaných řečí byla v soukromé při (pro Quinctio r. 81), ale už r. 80 dovedl mladistvý řečník vzrušiti davy Říma neobyčejnou událostí, jejíž se sám učinil hrdinou, a uchvátiti uměním, jakého Řím dosud neslychal. Mladý Říman Sextus Roscius, otcem všelijak pronásledovaný, byl po smrti otcově od lakotných strýců obviněn z otcovraždy. Žaloba byla zřejmě křivá, ale žalobci byli mocni a stáli pod ochranou Sullovou, vlastně obávaného chráněnce jeho Chrysogona. Situace ubohého obžalovaného byla zoufalá, zlosynové se už dělili o kořist. Šlo jen ještě o hrdlo a čest. Na horkou a nebezpečnou půdu této nevděčné pře nechtěl nikdo vstoupiti ze starších, zkušených řečníků. Mladý Cicero v tom viděl příležitost povznést se rázem nade všecky. Vášnivá ctízádnost mu dodala odvahy a smělosti, že se nebál ani Sully ani jeho chráněnců. Měl řeč za Sexta Roscia, „řeč skvostně svěží, která jiskří a třpytí všemi barvami mluvy. Z obhájce učinil se žalobcem. Hněv Sullův odrazil groteskním pochlebenstvím, přemocného oblíbence však, bezcennou otrockou duší, zničil a soudce podnítil k ušlechtilé odvaze. Sensace byla nej-

větší.“ (Th. Birt, Dějiny římské literatury.) Když byla vášeň ukojena a velikého vítězství dosaženo, vrátila se rozvaha, a rychlé odecestování Ciceronovo do Athén (r. 79) bylo dost možná přece jen ze strachu před Sullou, protože se dříve nevrátil, dokud nebyl Sulla mrtev. Celá dvě léta (79—77) se vzdělával ve filosofii a řečnictví v Athénách, Malé Asii a na ostrově Rhodu.

R. 77 se navrátil do Říma, oženil se a nastoupil dráhu úřednickou („cursus honorum“ I 1), spojenou s klopotami volebními („ambitionis occupatio“), při nichž si vítězství dobýval hlavně zásluhami řečnickými („infinitus rerum forensium labor“). Byl quaestorem, aedilem, praetorem a konsulem. Každý úřad znamenal se mu nějakým činem řečnickým, jenž mu dobyl nové slávy, ale zaplétal ho také do poměrů a situací stále nebezpečnějších. Ze strachu před Catilinou zvolila ho šlechta za konsula; potlačil to spiknutí („consulatu devenimus in medium rerum omnium certamen atque discrimen“ I 3), ale za to se r. 58 na něho vyřítit poštván od vznešených nepřátel toho úspěchu, tribun Clodius, a stalo se, čeho se slávychtivý a vítězstvím opojený Cicero nenadál: byl vypuzen z Říma, palác jeho na Palatinu i villy na venku zbořeny, všecko štěstí zpustošeno. Slávou a vděkem zrazen, byl Cicero i mravně zdrcen. Byl sice už příštím rokem 57 opět do Říma povolán a náhrada mu dána, ale poměrů již neovládal. Těch se zmocnili velicí vojevůdcové Caesar a Pompeius. Proto se Cicero r. 56 uchýlil na svůj venkovský statek a oddal se spisovatelské činnosti. R. 55 napsal veliké a nejdůležitější své dílo *Troje knihy o řečníku*.¹⁾

Ani v zátíši ho události neponechaly; musel do Říma obhajovat přátel nebo se účastnit politických dějů. R. 52 obhajoval přítele Milona, ale nešťastně, r. 51 byl v Kilikii prokonsulem, r. 49 se dal na útěk za Pompeiem, ale vrátil se a smířiv se s Caesarem oddal se opět v zátíši Tuskulanském činnosti spisovatelské. Smrtí Caesarovou r. 44 byl opět vybouřen, neboť v čele vrahů stál milý jeho přítel Marcus Brutus, jemuž pospíšil na pomoc proti triumviru Antoniovu. Za to odsouzen a r. 43 na útěku z Říma

¹⁾ Názvem „Troje knihy“ překladatel následoval příkladu humanistů: Šestery knihy, Devaterý atd.

zabit. Hlava a ruka jeho přibity na foru na řečniště. Zachovaných řečí je 57. Mimo to jsou od něho četné spisy o řečnictví, o filosofii a zákonech, pokusy dějepisné a básnické, a veliké množství dopisů, jež náležejí obsahem i slohem k pokladům klassické literatury.

3. K správnému pochopení významu díla, jakým jsou *Troje knihy o řečníku*, jest potřebí stručného přehledu vývoje řečnictví. Umělé řečnictví a theorii řečnickou začali na Sicilii Tisias a Korax. Gorgias Leontinský přinesl umění to do Athen; mělo ráz sofistický. Na obsahu tolik nezáleželo, jen na logických formách a sofismatech; vědecké to ještě nebylo. Hlavní pěstitelé toho další byli Antifon, Lysias a Isokrates. Platon usiloval o to vytrhnouti řečnictví ze sofistiky a pouhé praktické techniky, a dodati mu filosofického a psychologického základu. Žádal obsah, žádal vědu a chtěl, aby bylo řečnictví jakýmsi odvětvím filosofie. Měl ho v tom podporovati Isokrates, avšak ten se dal cestou sofistického řečnictví formálního. Následovníkem Platonovým byl Aristoteles. Tomu bylo řečnictví uměním nalézti v každém tematě přesvědčovací jádro; obsahem řečnictví jsou dokazovací prostředky; tedy jistý druh dialektiky jest řečnictví, ale cíle svého nechce docházeti poučováním odborně vědeckým, nýbrž poznatky všeobecnými. Při důkazech neužíval zásad věd odborných, nýbrž zásad obecně platných (τόποι, loci), hlavně filosofických. Vytknuv takto poměr řečnictví k ostatním vědám, za přední úlohu řečnickou vystavil umění dokazovací a sice 1. dokazování pro přesvědčení rozumové, 2. pro vzbuzení a získání důvěry a 3. pro vzbuzení příznivé nálady u posluchačů. Druhy má řečnictví tři: jsou řeči soudní, politické a slavnostní. Hlavní váhu kladl na obsah, věc. Důkaznou moc mají míti věci samy. Formu odbýval krátce: je to výběr slov, uspořádání věcí a přednes.

Formu řečnickou vypracoval Isokrates; začátek učinili Thrasymachos a Gorgias. Formu dle nich dává slohová dokonalost, úměrná sestava vět, stavba a členění period, libozvuk a rytmus a ušlechtilá ozdoba řeči (tropy a figury, lumina).

Více než peripatetik Aristoteles působili stoikové, jichž mistr se záhy obrátil k rhetorice. V Pergamu získali stoikové vliv

v literatuře; spojili studie rhetorické s grammatickými, kritickými a literárně estetickými. Po nich přišly směry eklektické. Z četných theoretiků vynikl starší Hermagoras, jenž se vyznamenával dovedností látku o řečnictví třídit a dělit na druhy, oddíly a pododdíly. Tento systematický ráz scholastický se vtiskl rhetorice už navždy. Tento starší Hermagoras žil kolem polovice druhého století př. Kr. (Hermagoras mladší žil až za časů Tiberiových.) V řečnické theorii Hermagorově šlo především o logickou práci, o výměr pojmů, stanovení nadřaděnosti a podřaděnosti pojmů, o druhy a třídy, o obecné zásady a o invenci či vynalézání látky. Potřeba přirozeného nadání, vědeckého vzdělání a výcviku byla věci vedlejší. Byla to nauka, která se hodila do školy pro začátečníky.

4. Cicero se v ní s bratrem také vzdělávali. Památkou toho byl spis *De inventione*. Ale po létech zatoužil Cicero podati jinou nauku, živou, totiž o celou rozsáhlou praxi opřený *živý obraz vývoje pravého řečníka*; žádný abstraktní system, ale praktické zkušenosti a názory živých osob; nikoli popis cíle (ideálu) hotového (tím je spis *Orator*), nýbrž *cestu k cíli*. Úplně bez teorií to nešlo a tu se Cicero vrátil k starým mistrům, k Aristotelovi a Isokratovi; ke školám následujícím zaujal stanovisko odmítavé.

Tak vznikly *Troje knihy o řečníku*. Pohnutky k sepsání byly: přání bratra Quinta, aby Marcus na základě rozsáhlé činnosti své řečnické vypsál názor svůj o umění řečnickém; za druhé vlastní puzení, aby mladým Římanům ukázal ideál pravého řečníka s podmínkami, jak se dosahuje; pak aby zbudoval památník velikým učitelům svého mládí a při tom jako mimochodem poukázal na poměr umění a velikosti své k umění a velikosti předchůdců.

Cesta, kterou Cicero líčí a žádá, je dlouhá i obtížná; řečník má mít studie právnické, filosofické, historické, grammatické; má konati cviky písemní a ústní, a konečně se podrobiti zkouškám skutečného života. Učení nevykládá sám, za sebe dává mluvíti osobám jiným, vespolek o řečnictví rozmlouvajícím.

Forma dialogu není platonská, kde se cíle poznání dochází společnou myslivou prací účastníků, nýbrž aristotelská; účastníci hovoru jsou mistři a žáci; mistři vykládají samostatně své názory,

žáci vyjadřují pouze dojmy, dělají poznámky a časem pobádají k dalším výkladům. Též předmluvy k jednotlivým knihám jsou aristotelské. Avšak vykladačem v aristotelské formě jest Aristoteles sám, kdežto Cicero úplně ustupuje v rozmluvách do pozadí a mistrů vykládajících má několik; platonské jsou úvodní scenerie, scénická výzdoba, střídání scény, dramaticky živé výstupy, přicházení osob a odcházení, dále náladovost úvodů. Od Aristotela i v tom se odchýlil, že nevykládá názor jen jeden, svůj, nýbrž názorů více, které vespolek bojují a bojem se tříbí. Ale osoby zastupují každá svůj názor pevně a přesvědčeně; souhrnný výsledek si utvoří čtenář sám.

Ciceronovým přesvědčením bylo: pravým řečníkem se nelze státi pomocí běžných nauk, jak se podávaly ve školách řeckých učitelů; ani pouhým praktickým výcvikem u veřejnosti; nýbrž jest potřebí rozsáhlého vzdělání a sice filosofického, a to spojití s praktickou činností. Ale mladým Římanům se zdálo, že toho není třeba, když Crassus a Antonius dosáhli velikosti úplně bez řeckého vzdělání. Cicero v předmluvě knihy druhé předsudek ten zvláště vytýká a vysvětluje z nedorozumění. Není pravda, že neměli Crassus a Antonius řeckého vzdělání; měli, ale nehonosili se jím římskému lidu; sami graecomani nemilující, nechtěli se řeckou vzdělaností posluchačům odcizovati. Ale v důvěrném hovoru vysvitne přátelům zcela jasně z obsahu i formy výkladů, jak značného vzdělání řeckého oba řečníci nabyli.

Rozmluva v Crassově Tuskulanu není jakožto událost věc vymyšlená; stala se skutečně, vypravoval o ní Ciceronovi sám z účastníků jeden, Cotta, ale obsah byl jiný. Dobou rozmluvy jest rok 91, plný vnitřních rozporů mezi stavem senátorským a rytířským, šlechtou a lidem; těžká mračna bouřenosná visela nad Římem; hřmělo v dáli a blýskalo se už; teskno bylo a dusno; veliký historický útvar, římská republika, stonala vnitřním neduhem a zmítala sebou v bolestné křeči. Ohromná moc zplodila nekonečnou lakotu a sobectví, a nádhera římských velmožů vyssávala krev ubohých provinciálů a ta volala už o pomstu. Nebylo už ani etí ani spravedlnosti v státě, jenž dal světu soustavu práva. Takové jest ryze historické, ale chmurné pozadí obrazu. Ale scéna obrazu jest krásná, utěšená krajina zelená, plná rozkoš-

ných útulků a besídek, nádherný park s velkolepou, jasně bělo-
skvělou villou s mramorovými sloupy a stěnami; ze sloupové
síně vychází četa mužů v hovor zabraných; zastavují se pod ko-
šatým platanem; otroci přiskakují s polštáři a připravují po-
hodlná lehátka na zemi; vznešená šlechta si hoví a baví se. Šedý
stařec, dva mužové a dva mladíci. Stařec jest *Q. Mucius Scaevola*,
zvaný *augur*, zeť slavného Laelia Moudrého, tchán Crassův.
Byl jako všickni Muciové oddán studiu práv, jichž byl výborným
znalcem. Proto byl nakloněn stoické filosofii v mírné formě
Panaetiově. Jako přísný právník a státník byl věrný Říman,
ale přál i řeckému vzdělání, nenáviděl však graecomanů. Řečníkem
byl jen jednoduchým, střízlivě jasným a rozumovým. Rád se
přidržel litery zákona a stával se pedantickým. Ale byl vlídný,
ochotný muž, pevný, neohrožený charakter. Když se Sulla
zmocnil Říma a dal v senátě odsuzovat Maria, jen Scaevola se
odvážil Maria hájiti.

Druhý, velice vážený host na Tuskulanu jest *M. Antonius
Orator*. Narozen r. 143 př. Kr., děd triumvira M. Antonia a otec
onoho C. Antonia, jenž byl konsulem s Ciceronem. Skvěl se vedle
Crassa slávou velikého řečníka (proto dostal příjmení Orator);
vynikal ve vynalézání látky a v důmyslných kombinacích a se-
stavách dokazovacích prostředků; měl klid a rozvahu dobrého
vojevůdce; uměl postupovati, couvati, klamati, v čas vyřázení
ze zálohy a potírati prostředkem, jenž mu třeba v samém boji
napadl; tak byl duchapřítomný, že uměl užiti okamžiku. Vzdě-
láni měl, ale dělal se, jakoby neměl; přál více samostatnému a
praktickému vývoji, než teoriím.

Ten, na něhož všickni hledí, on však na žádného a jen sám
svým myšlením jest zaměstnán, jehož úbor, tvář, jemné a vykrá-
šlené ruce, a každý pohyb jeví nejvybranější eleganci a vkus, jest
sám pán domu, hrdý a vznešený *L. Licinius Crassus*. Není ještě
zcela padesátník (nar. r. 140), ale tvář má již ustaranou, bledou;
trpí srdeční vadou a velikými starostmi o budoucnost Říma. Ro-
dičů je neznámých, ale příbuzenstva velikého. Sám se povznesl
uměním řečnickým a nabyl velikého vlivu a vážnosti. Byl vlast-
ním zakladatelem řečnické krásné formy, proto musí (v třetí knize)
vykládati přátelům o formě. Vyznačuje ho vznešená, vážná dů-

stojnost, ale i jarý humor a jemný vkus. Na své řeči se pilně při-
pravoval a tím poutaly především hloubkou. Bývaly dychtivě
poslouchány. Jímavý byl jeho vnitřní oheň, neboť mluvil jen
z pevného přesvědčení; znal cit, chtěl vždy pravdu a dobro.
Byl to drahocenný typ římské aristokratické kultury, která spo-
jovala se starou velikostí a silou římskou moderní řeckou uhla-
zeností. Názor na řečníka má ciceronsky vzletný a ideální, žádá
si obsáhlého vědění a vzdělání filosofického. Proto se řečnění
jeho lépe uplatňovalo v lidových shromážděních a v senátě; ale
i před soudem vždy zvítězil.

S ním z města přišel čestný jeho průvodce a následovník,
krásný, mladý muž, ohnivého vzhledu *P. Sulpicius Rufus* (nar.
124), naděje mírných aristokratů, z nichž byl Crassus i jeho
přátelé, a proto určený už za tribuna. Byl rozeným řečníkem
hlučných davů a velikých shromáždění. Měl sílu svalů a gest,
sílu hlasu i vášně. Měl i výborného mistra — Crassa. Ale zlé
časy, zlá ctižádost, uražená samoláska ho zahнала na cesty
příkré, kde zahynul.

Druhý mladík, *C. Aurelius Cotta* (též r. 124 narozený), jeví
povahu mírnou, střízlivě rozumnou. Vidí rád každou věc s obou
stran; miluje důmysl u vynalézání dokazovacích prostředků, proto
si zvolil za vzor Antonia. Nemíchal se do politiky, měl slabý
hlas, spokojil se řečnictvím soudním. Hned po dnech prázdnin
a rozmluvy byl nevině obžalován z velezrády, i odešel do vyhnan-
ství, čímž ušel vražednému roku Mariovu, a vrátil se do Říma se
Sullou. Dožil se konsulátu i slávy vojenské a zemřel před samým
triumfem. Jediný šťastný člověk ze všech osob spisu, ani Cicerona
nevyjímaje.

Staříčkový Scaevola se nemůže zdržeti déle u hostitele; odbyl
si své právnícké stanovisko a odchází. Za něho přijdou nevlastní
bratři *Q. Lutatius Catulus*, slovtutný vítězství, jehož s Mariem
dobył nad Cimbrý a Teutony, a znamenitým řeckým vzděláním;
a *Julius Caesar Strabo*, řečník výtečného humoru a vtípu. O obou
bude více pověděno níže.

5. Ciceronův spis o řečníku má obsah přebohatý, poučení
skýtá ze všech oborů starořímského života, hlavně právníckého

a soudního, ale i z uměleckého (divadelního a literárního), a má i pohledy do soukromých poměrů rodinných. Forma je právě klassická, působící nejen jazykem a slohovým uměním slovesným, ale i uměním postav a nálad. Každá osoba se výklady svými sama charakterizuje, nejvíce Crassus a Caesar. Hlavní hodnotu díla udává dojem celku: Zprvu těžké napjetí a nepříjemno z boje s nesnadnou, přeplněnou formou; na konec tiché uspokojení myslí jako po zdravé, solné lázni a vzácném požitku divadla, jež nám poskytl výhled po širé pláni ohromného lidského snažení v onom dávném, velkolepém, zapadlém světě. Lidstvo spěchá rádo do Pompejí a do mrtvých zřícenin a museí starověku; zde starověk římský žije, živé osoby mluví a přebohaté museum vědomostí a životních tvarů se ukazuje novověkému čtenáři. Dílo učené výmluvnosti se tu utváří v idyllické epos, jehož dějem je závod rozvíjených pojmů v oblasti nejlepšího vědění doby, prováděný historickými osobami z nejproslulejších, co Řím měl, v zadumané elegické náladě, plně teskných předtuch a veliké tragiky, s pozadím ohromného Říma, chystajícího se ke krvavému pohřbu republikánské doby slávy.

Právě, že se obsah spisu zakládá na zkušenostech znamenitých lidí, spojujících hluboké vzdělání theoretické s praktickou činností, lidí vzatých ze středu života věčného města, v jehož dějinách se jako v ohnisku stýkají dějiny evropského i celého starého světa, čímž vše, osoby i věci nabývají živého zájmu, hodí se spis ten nad jiné středoškolské mládeži za četbu. Didaktická stránka je trvalé ceny; není nikde dosud lepšího spisu o umění řečnickém. S uměleckou stránkou souvisí síla výchovná: spis jeví silu mohutných duchů, kteří v něm hovoří. Co mluví Crassus, mluví uvědomělý pán světa, ale jemný a vzdělaný, vši silou myslí i srdce blahu vlasti oddaný, vznešený.

A Cicero: tu není oním obětavým obhajcem pochybných záležitostí soukromých, krátkozrakým politikem, kolísavým a zoufalým, ani nerozhodným filosofem; zde je sebevědomým tvůrcem nesmrtelného ideálu kulturního, jenž se zjevil ve výmluvnosti církevních otců po druhé, v humanistickém středo-

věku²⁾ po třetí, v revolučním řečnění Girondinů po čtvrté, a opět a opět se zjevuje v novověku v ideálech řečníků parlamentu anglického a velikých žurnalistů vůbec; mluví zde arcimistr slohu a mluvy, jejíž ryzostí a krásou Řím více dobyl světa, než legiemi. Jako hájil Cicero své staré mistry proti předsudkům současníků, tak hájí spis o řečníku mistra svého Cicerona proti předsudkům novověkým. Aby se však obhájení povedlo, musí se více poznávat, než dosud. K tomu přispěti má v českém světě tento překlad.

6. Za základ překladu vzat z praktických příčin text T. Stangla, ale dle potřeby dána přednost textu Pideritovu a Sorofovu; poznámek a výkladů těchto učenců bylo hojně použito. Překlad chtěl býti věrný, ale nikoli úplně doslovný; chtěl býti co možná plynulý a všemu čtenářstvu vzdělanému přístupný, hlavně však dobře český. Kde Ciceronův verbalismus a rozkouškané periody vadily, podán jest volněji a stručněji; jindy dle potřeby i obšírněji; místo pouhých zájmen osobních užito vlastních jmen a p.

Zvláštními díky jsem povinen zesnulému předsedovi III. třídy České Akademie, prof. dru Rob. Novákovi, jenž jako referent překlad prohlédl a potřebné opravy vytkl, jakož i prof. dru Otakaru Jiránimu, jenž mne při těžké práci nabádal, jakost překladu po částech zkoušel a zvláště při úpravě veršů znaleckou radou byl nápomocen.

* * *

²⁾ Též našim humanistům českým byl Cicero autorem, jehož spisy znáti bylo přední podmínkou vzdělání. Pěknou památkou na úctu a vážnost našich dávných předků ke spisu de oratore jest latinská rozprava slovnutného pomocníka Veleoslavína, mistra Jana Kocína z Kocinetu. Hrabě Karel z Valdštýna se neobyčejně zajímal o řečnické spisy Ciceronovy, i podal mu mistr Kocín o spisu de oratore rozsáhlou zprávu za pomůcku a klíč k porozumění. O Ciceronovi mluví takto: „Doctissimorum tum temporis Romanorum civium eloquentissimus et eloquentium doctissimus Marcus Cicero.“ A jako prý Feidias na sochu Dia Olympijského vynaložil veškeré umění sochařské, tak Cicero všecku svou učenost, výmluvnost a zkušenost v záležitostech soudních i politických snesl do knih spisu o řečníku. I chtěl by Kocín každému, kdož chtěl ve školách vyučovati anebo v obci působiti, uložiti, aby tyto tři knihy o řečníku studoval dnem i nocí. Joannis Cocini a Cocineto opuscula I. Ed. dr. Schmertosch von Riesen-
thal. Nákl. České Akademie v Praze 1908.

O ŘÍMSKÉM SOUDNICTVÍ.

Místo mnohých poznámek stůj zde toto kratičké vysvětlení. Římané měli právo veřejné čili státní, k němuž náleželo i trestní právo hrdelní, a právo soukromé, neboli občanské. V životě bylo důležitější právo občanské. Vzniklo ze starodávných zvyklostí a zákonů královských. Za časů první republiky vznikly zákony dvanáctideskové, základ všeho dalšího práva římského. Na této dvojakosti práva se zakládala i dvojakost soudů. Právní případy byly rázu buď soukromého a dávaly při soukromou (ku př. krádeže a pod.), nebo směřovaly ke škodě státu a dávaly při veřejnou (zločiny, vraždy a pod.). Dle toho byly i soudy soukromé a veřejné. Zvláštností římského soudu bylo, že vyšetření právního případu a ustanovení právoplatných výměrů nenáleželo téže soudní osobě; právníkem stránku případu vyšetřil státní úřad, obyčejně praetor, a líčení bylo ius; případ se octl in iure; věcnou stránku případu vyšetřovali a soudili soudcové soukromí a líčení shlo iudicium. Ani státní úředníci ani soudcové nemuseli býti a nebývali znalci zákona čili právníky. Právní vědou či právnictvím se zabývali jednotlivci (šlechta) soukromě a dávali pak soudcům a obhájcům právní rady. Patricijská rodina Muciů pěstovala znalost práva jako čestnou výhradu. Soudnictví trestní náleželo dle zákonů dvanáctideskových prvotně sněmu lidu (komitiím centuriatním a tributním), ale množství a rozsáhlost zločinů byly příčinou ustanovení zvláštních vyšetřovatelů a od r. 149 zřízení stálých soudů (quaestiones perpetuae), nejprve pro zločin vydírání, pak pro velezrádu, úplatky při volbách, úkladnou vraždu a násilí. Ve zvláštních případech mohl býti zřízen i mimořádný soud. Soudy řídili úředníci zvaní praetorové; někdy byl mimo ně zvolen ještě zvláštní soudce neúřední. Též diktátoři předsedali soudům. Jakmile městský praetor nastoupil na úřad, zřídil listinu porotců č. soudců a rozdělil je na několik oddělení. Které oddělení má o nastalé při souditi, to určoval praetor losem. Strany však měly právo jednotlivé soudce odmítnouti.

PŘEHLED OBSAHU SPISU.

KNIHA PRVNÍ.

- Předmluva. Pohnutky sepsání spisu; přání bratra Quinta má býti vyhověno; ale nauka se bude lišiti od názorů Quintových; on má umění řečnické jen za dar nadání a výcviku. Ale to není možno, sice by jako ve všech jiných oborech, také v řečnickém bylo dost výtečníků, a těch není; řečnictví jest cosi většího a těžšího: žádá všeobecného vzdělání a vědění. C. 1—6.
- Úvod. Za konsula Filippa v době římských her odešli z Říma na venek do Crassova Tuskulána sám Crassus, tehán jeho Scaevola, M. Antonius a dva mladí přátelé Sulpicius a Cotta. První den byla rozmluva o politických poměrech, druhý den ráno začal Crassus rozmluvu o umění řečnickém. Cap. 7.
- Thema rozmluvy: *Co je řečník? Obsah a rozsah pojmu.*
- První výklad Crassův. Znamenitost umění řečnického; jím se jednotlivce povznáší nad davy, řídí je a vede, kam chce; řečník je první ústavodárce a zákonodárce, opora obce. Cap. 8.
- Námítka Scaevolova. Byli státníci a opory vlasti beze všeho umění řečnického; a byli znamenití řečníci, kteří obci škodili; řečníkovi nelze přisuzovati, co náleží filosofům; má dosti v oboru soudním a poradním. C. 9—10.
- Druhý výklad Crassův. Ani je-li na obor soudní a poradní omezen, nemůže řečník obstáti bez širšího vzdělání; jest sice krásná forma nejvlastnější věci řečnickovou, ale aby byla forma, musí býti obsah, a čím širší obsah, tím dokonalejší řečnění. Zvláště bez ethiky se řečník neobejde. Scaevola vidí řečníka jen dle toho, jak ve skutečnosti jsou; on však líčí řečníka, jak by býti měl a časem jistě bude; líčí ideál dokonalého řečníka. C. 11—17.
- První výklad Antoniův. Filosofové upírají řečníkovi schopnost státnickou i vědecký ráz. Rhetorové to příkladem Demosthenovým vyvracejí. Antonius připouští, že poznal muže velmi výmluvné, ale dokonalého řečníka nikoli. C. 18—21 § 95. V přestávce se táže Sulpicius, kdo má dále vykládati. § 96—101.

Třetí výklad Crassův. Nauka řečnická sice jest, ale řečníkovi nepomůže. Požadavky vzniku pravého řečníka jsou: Přirozené nadání, láska i horlivost v učení a cvičení, znalost práva zvláště občanského. Uvádí se řada příkladů o tom, kam vede neznalost práv. Znalost práv zabezpečuje řečníkovi i vážnost v stáří. C. 22—46. Přestávka § 204—207.

Druhý výklad Antoniův. Crassův pojem řečníka je příliš vysoký a rozsáhlý. Antoniovi je řečníkem ten, kdo umí v záležitostech soudních a politických vhodně myšlenky příjemně vykládati. Co potřebuje z ostatních oborů vědění, to si podle dané potřeby u znalců opatří. Odborného vzdělání právního ani všeobecného nepotřebuje, zvláště filosofie nikoli. Na to vše nemá římský mladík času; dosti jest, věnuje-li se pilně svému soudnímu odboru a v něm se cvičí. C. 48—61.

Závěr. Crassus trvá na svém; názor Antoniův jest mu příliš nízký a všední. Scaevola se loučí; triumfuje nad Antoniemi, jenž právnictví sice zamítl, ale přiznal, že ho nezná.

KNIHA DRUHÁ.

Předmluva. Mladí řečníci lekajíce se velikých požadavků odvolávali se na staré řečníky, že došli cíle bez obsáhlého vzdělání a bez řecké filosofie, zvláště Crassus a Antonius. Ale to byl jen předsudek. Oba měli řecké vzdělání, a kde se jim ho nedostalo, tam také nedosáhli řečnické dokonalosti. Spis tento poslouží, aby předsudek přestal. C. 1—3.

Úvod. Ráno přišli do Tuskulána noví dva hosté, bratři Catulus a Caesar Strabo, zvěděvše o přátelské besedě od Scaevoly; jsou dychtívi slyšet Crassa. C. 4—7.

Thema. *O vývoji pravého řečníka. Příprava k němu. Úkol jeho I. Inventio. II. Dispositio et ordo.*

Výklad Antoniův. Antonius opravuje včerejší svůj náhled a připouští, že je výmluvnost jakési umění, hlavně umění krásné formy. Dělí se dle řečnické činnosti; potřebuje se v dějepisectví. Přehled dějepisectví římského a řeckého dle formy; potřebuje se i ve filosofii. Ale tu je mnoho zbytečného theoretisování v otázkách neurčitých (causae infinitae); praktickému řečníku jsou důležitý jen určité případy (causae

finitae) a tu si vede Antonius při vychovávání řečníka takto: Předně koná přísnou volbu; jsou-li tělesné podmínky: postava, tvář, síla, hlas, pamět; potom se určí vzor, jež by mladý řečník nápodobil; pak se děje příprava k řeči, studium případu, vyhledání v něm sporného jádra dle určitých otázek: Stal se čin? Jaké je povahy? Jak se jmenuje? Další úkol řečníkův je trojí: dokazovati (rozumu), jímati (cit), získávati přízeň (vůli). Dokazovací prostředky jsou buď řečníkovi dány hotové, nebo je musí vymyslet (inventio). K tomu cíli musí znáti prameny a pomůcky (loci). Také k získávání přízně a jímání citu jsou pomůcky (loci). Má-li řečník vzbouzeti city a vášně, musí je sám napřed mít. Zvláště výborný prostředek je vtip a humor. C. 7—54.

Vložka: *Caesarův výklad o směšném, o humoru a vtipu.* Výklad se provází množstvím příkladů. C. 58—71. — Antonius pokračuje: ujmeli se nějakého sporu, vyšetří napřed jeho stránky silné a slabé; silné staví do popředí a zdržuje se u nich, slabé zastrkuje do stínu; je-li stísněn, na oko couvá; hlavně hledí, aby klientu svému neuškodil, což se nepozorným obhájcem stává. C. 72—75. Po té odchylce se vrací k postupu vzdělávání řečníka; učí ho, jak seřazovati důvody a skládati osnovu řeči (dispositio, ordo); jak dobře začínati (exordium), dobře vypravovati (narratio), odůvodňovati (argumentatio) a končiti (conclusio). Krátký výklad o řečech poradných (genus deliberativum) a oslavných (demonstrativum), k nimž látkou náležejí i řeči hanlivé. Konečně jest třeba řečníku cvičené paměti. O původu pamětiumy; příběh o Simonidovi. C. 76—88.

Závěr. Posluchači vzdávají Antoniovi chválu; Sulpicius upozorňuje Crassa, že byl vynechán výklad o prostředcích řeč vykrašlovati a o přednesu. Crassus úkol ten, ač nerad, převeze. C. 89—90.

KNIHA TŘETÍ.

Předmluva. Řečníci v Crassově Tuskulánu shromáždění neměli tušení, co je v nejbližší době čeká. Uslyšev Crassus, co se děje v Římě a že se konsul Filippus chystá k násilnému

převratu, pospíšil do města. Bouřlivá scéna v senátě. Crassova smrt. Hrozná smrt Antoniova, Caesarova, Catulova; zlý konec Sulpiciův. Spis o řečníku bude pomníkem mužů památných. C. 1—4.

Úvod. Crassus má mluvit o formě řeči; vlastně však je těžko mluvit jen o formě, neboť forma a obsah jsou v nerozlučném svazku. Též nelze podávat nauky o formě tak, jakoby byla jediná. Příroda umí na jeden a týž smysl působiti rozličnými prostředky, a tak se i v řečnictví týž cit vzbuzuje rozmanitě dle osobností řečníků. Učitel řečnictví žáky vede dle jejich povah; nauku dává všeobecnou, ale vývoj chce individuální. Tak to dělal Isokrates. Také výklad Crassův se bude řídit jen osobním rázem a vkusem. C. 5—10.

Thema: *Co je vypracování řeči a přednes? Úkol řečníkův III Elocutio a IV Actio.*

Výklad Crassův. Tu potřebí znáti: 1. Jak mluvit (správně a ozdobně), 2. Jak mysliti (jasně a logicky), 3. Kdy mluvit (v čas, vhodně, slušně, okolnostem přiměřeně). Umění krásné formy nedá žádná škola, k tomu třeba hlavně vyššího vzdělání filosofického. Původně tvořila filosofie a řečnictví jeden celek, a filosofové se starali o život a dobro státu. To byli mudrci. Pak se filosofie od veřejnosti vzdálila, až konečně Sokrates oddělil od sebe vědu poznání od umění mluvit. A žádné z obou nyní nedosahuje velikosti jsouc zbaveno pomoci druhého. Pravý řečník bude jen, kdo v sobě obě zase spojí. Pravou ozdobou řeči bude vždy jen bohatý obsah. Jsou sice i zevní ozdoby slohové, tropy a figury, ale ty, není-li krásy vnitřní, barvy a živé svěžesti nedodají. Proto podává přehled figur jen zběžně; připouje výklad o rytmičnosti mluvy, o periodách a končí výkladem o přednesu (actio), jenž jest korunou všeho. C. 10—56.

Závěr. Slunce už zapadá, třeba jest skončiti a si odpočinouti. C. 57—61.

MARKA TULLIA CICERONA TROJE KNIHY O ŘEČNÍKU. KNIHA PRVNÍ.

Častokráte se mi, bratře Quinte, zdává, když tak uvažuji a 1
staré časy na paměť si uvádím, jak přelaze bylo těm,³⁾ kdož za 1
nejlepšího stavu obce, hodnostmi i slávou dějů svých slynouce, běh života tak si mohli zaříditi, že v činnosti bez nebezpečí a na odpočinku s důstojností žiti mohli. Však býval čas, kdy jsem směl doufati, že i já budu moci odpočinouti a znovu se věnovati pře- ušlechtilým našim vědám společným dobrým právem a za souhlasu skoro všeobecného, jen až se skončením dráhy úřednické, kdy též věk můj se nachýlí, přestanou nekonečné klopoty řečnické činnosti a strasti volební. Tuto naději myšlení mého 2
a záměrů mých těžké poměry veřejné a pak i rozmanité nehody mé vlastní zklamaly. Neboť v onen čas, o němž se po-

³⁾ „Přelaze bylo těm“. Cicero pokládá za štěstí sloužiti obci za příznivých poměrů, dosloužiti se uznání, zásluh, triumfů a slávy, a tak odejiti na odpočinek. I sám doufal v takové štěstí a hodlal se po veřejné činnosti věnovati spisovatelství, jak mu to bratr Quintus už dávno radil. — „Strasti volební“. Každý Říman chtěje získati úřad musel se u voličů t. j. u občanstva římského, ucházeti o přízeň přátelskými návštěvami, přimluvami i lichotou, sliby i dary; ale zřejmé podplácení bylo trestné. Synům slavných a bohatých rodin se volba dařila snáze; Cicero nováček si musel cestu raziti sám, namáhavou řečnickou činností, hlavně obhajováním na soudech. — „Zlost“ protivníků, výraz staročeský = zlá vůle, úklady, protivenství. — „Záležitosti přátel“ = soudní rozepře a žaloby. — „Svrchované spousty strastí“, „burácivé bouře“, dle originálu nápodobené figury, jichž zvukomalbou se účín výrazů sesiluje. „Rozvrat státního pořádku“ = novoty diktátora Sully v ústavě římské. „Všeobecná vřava“ = spiknutí Katilinovo, v němž šlo Ciceronovi stále o život. „V boji s proudy“ = Vlivem Katilinovců a Klodiovců byl Cicero vypovězen a jmění zbaven. Vydav se sám za oběť vzteku davů, zachránil obec od záhub větších.

dobalo, že poklidu a odpočinku přehojně přinese, svrchované spousty strastí a burácivé bouře povstaly; a tak se nám přese vši toužebnou žádost požitku prázdno nedostalo, abychom se oblíbeným vědám svého mládí hojně a pospolu mohli věnovati. Neboť 3
mladá naše léta padla právě do samého rozvratu starého pořádku; v době konsulátu jsem se octl uprostřed všeobecné vřavy až i na vrcholu nebezpečí, a tento čas po konsulátě jsem všechen utratil v boji s proudy, které mým přičiněním od všeobecné zhouby odvráceny na mne samého se vylily. Než i v těch obtížných poměrech a v tom nedostatku času setrvám při vědeckém snažení svém a kolik mi zlost protivníků nebo záležitosti přátel a obecní popřejí prázdno, na spisovatelsví nejraději vynaložím. 4
Tvým zajisté, bratře, domluvám a pobídkám rád vyhovím, neboť ani radou u mne nikdo více platiti nemůže nad tebe, ani vůlí.

I musím si obnoviti vzpomínku na jistou starou událost, 2
arcit ne dosti jasnou, ale myslím vhodnou k tomu, co žádáš, abys poznal, jak mužové ze všech nejvýmluvnější a nejslovutnější 5
v celku o umění řečnickém smýšleli. Cheeš zajisté, jak jsi mi často říkal, — poněvadž ty kusy,⁴⁾ které mi v létech chlapeckých či vůbec mladičkových ze školních náčrtků v podobě nedokonalé a nezralé na veřejnost vyklouzly, nikterak nejsou důstojny nynějšího mého věku a zkušenosti, nabyté z tolika a tak důležitých soudů, jež jsem zastupoval, — aby něco vybroušenějšího a dokonalejšího z toho právě oboru ode mne na světlo bylo vydáno; míváš pak přecasto o tom předmětu v rozprávkách našich jiné mínění než já, ježto já tvrdím, že se pravá výmluvnost zakládá na umění a vědění mužů vysoce vzdělaných, ty však míníš, že ona s vědeckou teorií nic nemá činiti a že se na jistém způsobu nadání a výcviku zakládá.

6
Mně však při pohledu na výtečné muže výtečnými vlohami obdařené často napadla otázka, čím to jest, že ve všelikých oborech více jich nežli v řečnictví znamenitě vyniklo. Neboť kamkoli zřetel obrátíš a načkoli pomyslíš, uzíš přemnoho jich vynikati v každém oboru umění a to hodnoty nikoli prostřední, ale skoro

⁴⁾ „Kusy“ starý termin humanistický; zde značí první Ciceronův řečnický spis Rhetoricorum libri duo s. de inventione.

nejlepší. Kdož by zajisté, vědomosti slavných mužů užitkem nebo 7
důležitostí činů měřiti chtěje, nedal přednost vojevůdci před řečníkem? Kdo však by pochyboval, že výtečných vojevůdců jen z našeho státu samého skoro bez počtu uvésti můžeme, vynikajících 8
však řečníků sotva jen několik? Dále pak těch, kteří důmyslem a moudrostí obec řídití a spravovati dovedli, mnoho za doby naší, více jich za doby otců a ještě více za časů našich dědů vyniklo, kdežto dobrý řečník za dlouhý čas žádný, obstojných pak v každém věku sotva po jednom se vyskytá? Nemysliž nikdo, že se toto umění řečnické s jinými uměními, které se na vzdálených abstrakcích vědeckých a na rozmanitých oborech písemnictví zakládají, srovnávati má spíše, než s uměním dobrého vojevůdce neb s moudrostí rádného senátora; vždyť kdo by věnoval pozornost právě těmto oborům umění a rozhlédl se, jaké množství jest těch, kteří v nich vynikli, snadno usoudí, jak skrovný vždy byl a jest počet řečníků. Není tebe přece tajno, 3
že za jakousi tvůrkyni a matku všech zmíněných věd ode všech 9
učenců se pokládá věda u Řeků zvaná filosofii. V té nesnadno vypočítati, kolik mužů jakou učeností a jakou v snažení svém všestranností a hloubkou vyniklo, kteří se nikoli do jediného nějakého předmětu zvláště výhradně zapracovali, nýbrž vše, cokoli mohli, buď vědeckým bádáním, nebo soustavnými výklady obsáhli. Kdo 10
by nevěděl, v jak záhadných předmětech, u vědě jak hluboké a složité a přesné pracují ti, co slují matematikové? A přece v oboru tom tolik dokonalých mužů vyniklo, že se patrně nikdo skoro vědě té horlivěji nevěnoval, aby nedosáhl cíle. Kdo se oddal hudbě, kdo grammatice, aby se veškeré těch věd téměř nekonečné spousty látky nezmocnil vědění a poznáním? Dobře tuším řeknu, 11
že ze všech, kdož se těmito preušlechtilými uměními a vědami zabývali, nejméně bylo výborných básníků a řečníků. A i v tom počtu ještě, v němž velmi zřídka někdo slavný se vyskytne, bedlivě-li počet našinců i Řeků srovnáš, mnohem méně dobrých řečníků, než básníků se najde. To se musí ještě tím divnějším zdáti, 12
ježto se poznatky ostatních umění a věd čerpají z pramenů poměrně odlehlých a dalekých, kdežto řečnictví — na snadě jsouc všem — vesměs na obecné jakési zkušenosti a lidské zvyklosti a mluvě se zakládá tak, že v ostatních uměních a vědách to nejvíce vy-

niká, co se nejvíce různí od chápavosti a vnímavosti laiků, v řečnictví však to právě chybou a to největší jest: různiti se od obecného způsobu vyjadřování a obvyklého nazírání. Ani to se po pravdě říci nedá, že by se jich ostatním uměním věnovalo více, nebo že by byli větší rozkoši neb bohatší naději nebo vydatnějšími odměnami naváděni. Vždyť ať pomlčím o Řecku, které si u výmluvnosti vždycky náčelnictví hájilo, a o těch slavných Athénách, původu všelikých věd, v nichž nejznamenitější umění řečnické počato i dokonáno: i v naší obci římské dojista nikdy žádná záliba silněji nekvetla, než ve výmluvnosti. Neboť když panství nade všemi národy založeno a dlouhý mír prázdeň zajistil, kde který ctižádostivý jinoch myslél, že se musí stůj co stůj o umění řečnické vynasnažovati. Než zprvu sice o soustavné nauce ani pojmu nemajíce, ježto ani o žádné evičebné methodě ani o žádných pravidlech toho umění nevěděli, tolik jen dosahovali, na kolik vlohou a vlastním přemýšlením stačili; později však, když uslyšeli řečníky řecké a poznali jejich spisy, a když si je vzali za učitele, neuvěřitelnou jakousi horlivostí se našinci v učení roz-
 15 níteli. Podněcovala je důležitost, rozmanitost a množství právních při všeho druhu k tomu, aby k těm poznatkům, jež každý vlastním přičiněním získal, připojoval častý cvik, jenž jest nad pravidla všelikých mistrů. Dostávalo pak se těmto snahám největších odměn, jak to až doposud trvá, oblíbenosti, vlivu a mocného postavení. Vlohami předčí našinci, jak z mnohých důvodů souditi můžeme, daleko nad jiné lidi všech národů. Kdo by se tudíž
 16 právem nedivil, že se ze všech, pokud paměť sahá, věků, časů a států tak málo řečníků shledává?

Není však divu; jest umění řečnické cosi těžšího, než se lidé domýšlejí, a dosahuje se také jen studiem většího počtu věd. Neboť co by kdo při tak značném počtu učenníků, při hojném nadbytku úradů a výtečných vloh, při nekonečné rozmanitosti politických a právních záležitostí a skvělých odměnách, jež výmluvnosti kynou, mohl pokládati za příčinu toho (= nedostatku výtečných řečníků), nežli že je to něco nad víru velikého a nesnadného? Jest zajisté potřebí jednak obsáhlé vědomosti přemnohých věcí, bez níž slovní obratnost směšně prázdná jest, jednak úpravy řeči netoliko výběrem slov, ale i vazbou, jednak i hlubokého po-

znání všelikých hnutí mysli, jež člověku od přírody jsou údělem, ježto se všecka síla a jakost řečnická ukázati musí tím, jak posluchače utiňuje nebo vzrušuje. Kromě toho také třeba jakéhosi jemného rozmaru a vtipu a ušlechtilého vzdělání, hbitosti a rázné stručnosti v obraně i útoku, spojené s jemným vkusem a uhlazeností. Mimo to musí v paměti pohotově býti celý starověk a spousta příkladů; a znalost zákonů a občanského práva se též nesmí zanedbati. Co se týká přednesu samého, nač bych se o něm šířil? Tu záleží na tělesných pohybech a posuncích, na výrazu tváře, na přiměřené síle a střídání hlasu. Jak je sám o sobě těžký, o tom nám svědectví dává malicherné umění herecké a divadelní;⁵⁾ neb ačkoli se všickni o jeho dokonalost přičiňují přiměřeným ovládním jazyka, hlasu a posuňků, každý ví, jak málo je těch, na něž bychom se mohli s uspokojením dívati. A co mám říci o pokladnici všeho vědění, paměti? Ta-li dobře neostříhá pomyslů, myšlenek a slov, všecky i sebe výbornější přednosti řečnickovy pochopitelně na marmo vyjdou.

Protož se přestaňme diviti, co by bylo příčinou skrovného počtu dokonalých řečníků, ježto se výmluvnost skládá ze souboru věcí takových, že je už každá z nich o sobě, má-li se v ní se zdarem pracovati, úkolem převelikým, a nabádejme spíše dítky své i jiné lidi, jichž sláva a vážnost na srdci nám leží, aby hleděli úkol svůj pojmuti v celé obsáhlosti a nespolehali se, že cíle svého dosíci mohou nějakými těmi pravidly nebo pomocí učitelů a cviků všeobecně používaných, nýbrž cestou zcela jinou. Po mém aspoň mínění nikdo nebude moci býti řečníkem v každém ohledu dokonalým, nenabude-li známosti všeho důležitého vědění a umění. Z poznání věcí musí bohatě plynouti řeč; jestliže se řečník předmětu důkladně nezmocnil, bude řeč jeho prázdné znění a dětinské povídání. Než já tohoto tak velkého břemene neukládám řečníkům obzvláště ne našim při tomto ohromném shonu života velkoměstského v tom smyslu, že se jim nic nesmí sleviti, ačkoli už sám pojem řečníka a krasořečnické povolání samo to patrně na

⁵⁾ Umění herecké (divadelní) bylo hrdému Římanu „malicherné“, málo důležité a důstojné, ježto za umění jediné důstojné pokládal státnictví a co s tím souviselo.

se běře a slibuje, že o jakémkoli daném předmětu pěknou a ob-
 22 sažnou řeč pronese. Avšak poněvadž nepochybuji, že to většinou
 připadá něčím ohromným a nekonečným, a že vidím, kterak sami
 Řekové, kterým se dostalo nejen vloh a vzdělání, ale i prázdného
 času k práci, vědecké obory rozdělili, a že se žádný z nich do celého
 oboru nezabral, nýbrž že od ostatních řečnických výkonů od-
 dělili řeči soudní a politické, a toliko tento druh ponechali za úkol
 řečníku: nepojmu do těchto knih nic více, než co tomuto druhu vý-
 23 borní znalci po obšírných úvahách, když věc vyšetřili, skoro jedno-
 myslně přisoudili; ani nepodám té naší staré školní nauky v pra-
 vidlech po pořádku od abecedy, nýbrž to, o čem kdysi, jak jsem
 slyšel, rozprávěli naši mužové nad jiné výmluvní a ctihodní; ne
 že bych pohrdal tradicí mistrů a učitelů řeckých, ale že pravidla
 jejich vůbec známa jsou a přístupna, a výkladem mým nemohou
 býti ani krásněji podána ani zřetelněji vyložena. A ty mi, bratře,
 doufám promineš, když si úsudku těch, jimž od našich palma
 slávy řečnické přisouzena, více vážiti budu, než Řeků.
 7 Když tedy Filippus,⁶⁾ ač sám konsul, na stranu vládní příliš
 24 silně dotíral, a Drusův tribunát, na posilu senátu přijatý, již zřejmě
 se kácel a padal, L. Crassus, jak se pamatují, že mi bylo řečeno,
 za dnů Římských her⁷⁾ jako na zotavenou do svého Tuskulána se

⁶⁾ L. Marcius Philippus, potomek staré, mocné rodiny, „duchaplný, smělý, velmi vzdělaný, ctižádostivý muž, vášnivý a prudký, v jednání neodvislý“, proto za svého konsulátu vášnivý nepřítel senátu, jenž ho, vlastní právomoc žárlivě háje, obmezoval. Řečníkem byl dosti vynikajícím. Rok jeho konsulátu (91) byl pln rozbrojů. C. Gracchus odňal před třicetiletý úřednické šlechtě soudní právomoc a dal jí rytířům. Senát neustal o to pracovati, aby odňaté moci zase nabyl. Tribun lidu M. Livius Drusus navrhl, aby se senát třemi sty osob rytířského stavu doplnil a soudní právo aby se mu za to vrátilo. Straně lidové se zavděčoval novým zákonem obilním, sel-skému stavu a italským spojencům opět jinými návrhy. Zdálo se, jakoby se objevoval nový Gracchus. Konsul Filippus háje rytířů zákonům Drusovým vášnivě odporoval a když v senátě prošly, chystal se k vládnímu převratu. Řečník Crassus a jeho přátelé byli hlavní Drusovou oporou. Crassus pospíšil z Tuskulána do senátu na pomoc proti Filippovi, ale při řeči onemocněl a za krátko zemřel. Také Drusus brzo zahynul a sice prý úkladnou vraždou. Zrušení zákonů Drusových popudilo spojence italské tak, že zdvihli proti Římanům válku (r. 91—88).

⁷⁾ Části bohoslužebných úkonů o výročních slavnostech byly u Ří-

uchýlil; tam prý přišel také bývalý jeho tchán Q. Mucius a M.
 Antonius, Crassův politický stranník a nejdůvěrnější přítel. Crassa 25
 samého provázeli dva jinoši, oddaní přátelé Drusovi, v něž tehdy
 strana starších skládala velikou naději na povznesení moci své:
 C. Cotta, jenž se o tribunát lidu tehdy ucházel, a P. Sulpicius, jenž
 se hodlal o ten úřad po něm ucházeti. Ti první den horlivě ve 26
 spolek až do večera rozmlouvali o zlých časech a tísní veřejných
 poměrů, jak to právě bylo příčinou jejich příchodu. V rozmluvě
 té — vypravovával Cotta — onino tři konsulárové mnoho věci
 v tesklivě předtuše propověděli tak, že se potom prý nic obci
 zlého nepříhodilo, co by byli oni o tolik napřed nepředvídali, že se 27
 státi hrozí.⁸⁾ Když však se ta rozmluva celá skončila, taková
 prý se v Crassovi ozvala srdečnost, že když po lázni k tabuli
 ulehli, zmizela všechna tesklivost z předchozí rozmluvy, a tak
 si příjemně muž ten vedl a tak rozmarně rozprávěl, že to bylo,
 jakoby by byl den u nich náležel radnímu jednání, a teprve ho-
 stina Tuskulánu.⁹⁾ Na zítří pak, když si starší hosté dost odpo- 28
 činuli a na procházku se šlo,¹¹⁾ tu prý Scaevola dvakrát neb třikrát
 sem a tam pochodiv prohodil: „Proč pak to neuděláme, Crasse,

manů také veřejné hry. Dály se na počest trojice bohů kapitolských, Jova, Junony a Minervy, a sluly Magni nebo Romani. Trvaly od 4—12 září. Zprvu to byly jen jízdy a zápasy, ale od r. 364 připojeny na konec divadelní hry. Všecko veřejné úřadování zatím přestalo a římská boháčů a státníci se uchýlovali na venkovské letohrady. Schůzka přátel Crassových v Tuskulánu měla patrně účel politický; chtěli se uraditi o postupu akce proti konsulovi Filippovi.

⁸⁾ Pohromy, jež po r. 91 nastaly, byly: vzpoura spojenců italských, boj strany Mariovy se Sullou a řada válek občanských. Určitých dějů Crassus a přátelé nepředvídali, ale tušili, že se stará doba řítí a cosi zcela nového že se blíží. Zachvátila je těžkomyslná nálada všech přechodních dob.

⁹⁾ V půvabné, vlnité krajině Latia na východ od Říma na svahu pohoří Algidského stávalo městečko Tusculum, původu pradávného. V jeho okolí měli četní římská venkovské statky a villy, odtud nazvaná „Tuskulána“. Též Cicero tam villu měl, ale neznámo kde. Viz o tom Lad. Brtnického „Ciceronovo Tusculanum“ ve Sborníku Jos. Královi 1913.

¹¹⁾ „Na procházku se šlo,“ totiž do parku chodit. Sorof vykládá „když se přišlo do procházkové síně“. Sokrates byl mudře tělesně velmi otužilý, dovedl stále choditi a dlouhé hodiny na témž místě státi. Scaevola trpěl rheumatismem nohou.

jako Sokrates v Platonově Faidru? Neboť mě na to tento tvůj platan připomněl, jenž košatou svou korunou místo toto neméně stíní, než onen, do jehož stínu se uchýlil Sokrates, strom tuším vzrostlý ne tak zrovna svou studánkou, jež se tam líčí, jako slávu Platonova díla,¹⁰ a co mohl udělati on, muž nohou tak velice otužilých, že se položil do trávy a takto ony své dle mínění filosofů božské rozmluvy konal, to se zajisté mým nohám ještě spravedlivěji dovolí.“ Tu prý Crassus zvolav: „Uděláme si to ještě pohodlněji!“ o polštáře požádal, a všickni na těch místech, co jich bylo pod platanem, si prý usedli.

8 Tam — vypravovával Cotta — Crassus, aby se z dojmu večernější rozprávky osvěžili, zavedl jakousi rozpravu o pěstování řečnickví. Když byl počátek učinil tím, že prý se mu nezdá býti potřeba Sulpicia a Cottu pobádati, ale spíše oba pochváliti, že již 30 tolik dovednosti dosáhli, že se jim netoliko před vrstevníky přednost dává, nýbrž i starším na roveň kladou, „Neznám“, vece, „nic výtečnějšího, než moci slovem poutati davy lidí, mysl vnaditi, vůli poháněti kamkoli a od čehokoli odváděti. To jediné ve všem svobodném národě, zvláště v státech pokojných a utišených, nade vše vždy kvetlo a vždy panovalo. Neb co jest tak znamenitého, 31 jako když z nesmírného davu lidí vyvstane jeden, jenž toho, co všem od přírody dáno (= jazyka), buď zcela sám nebo vedle málo jiných také skutečně dovede užívati? Nebo co tak příjemno seznávat i poslouchati, jako řeč moudrými výroky a obsažnými výrazy vyzdobenou a uhlazenou? Co tak mocného a velkolepého, jako když se vášň lidí, rozpaky soudců, přísná důslednost senátu řečí 32 jediného člověka mění? Co dále tolik královského, tak ušlechtilého, tak užitečného, jako pomáhati pokorně prosícím, mysli dodávati nešťastným, spásu a pomoc přinášeti v nebezpečích, zachraňovati lidi obcím? A co tak užitečného, jako míti vždy pohotově

¹⁰ „Faidros“ jest z nejznamenitějších spisů slavného starořeckého filosofa Platóna. V úvodě se vypravuje, kterak se Sokrates setkal za městem s jináčem Faidrem, ubírajícím se z přednášky řečníka Lysia. Zatím co Faidros vypravuje a předčítá Lysiovu řeč, „dojdou oba k půvabnému, travnatému místčku, zastíněnému platanem, kdež při chladných vlhkých pramenech pod platanem tekoucího se zastaví k odpočinku.“ (Sládek.) Platónův Faidros, přel. dr. Ant. Kolář. V Pr. nákl. Čes. Akad. 1913.

zbraň, již bys mohl buď sám v bezpečí se krýti, nebo nešlechtníky v boj vyzývati, nebo sám vyzván na nich se hojiti? A dále pak, aby se nemyslelo stále na soudy, sněm a radnici:¹²) co může býti příjemnějšího a ušlechtilějšího v době prázdné, než uměti rozprávěti způsobem uhlazeným a dokonale vzdělaným? Vždyť tím jediné a hlavně vynikáme nad zvířata, že spolu mluvíme a myšlenky 33 své řečí vyjádřiti dovedeme. Pročež kdo by obdivem nad tím vším právem jat nemyslel, že se musí o to všemožně přičiniti, aby v tom, čím jediné lidé nad zvířata velice vynikají, i nad lidi samé vynikl? Abychom pak došli už k cíli nejvyššímu: která jiná moc dovedla lidi buď rozptýlené v jedno sváděti, neb od divokého a kočovného života k tomuto našemu ušlechtilému způsobu vzdělaného života naváděti, aneb státům již zřízeným zákony, soudy a práva 34 dávati? A abych se nerozbihal do nekonečna, shrnu to v krátkce: na vůdčím vlivu a moudrosti¹³) dokonalého řečníka spočívá, jak za jisté pokládám, nejen vlastní jeho hodnota, ale i blaho přemnohých jednotlivců i celé obce. Pročež pokračujte, jinoši, v snažení svém, jež jste si zvolili, jako doposud, dále, a věnujte se mu cele, abyste mohli sobě ke cti, přátelům k užítku a obci ke zdaru býti.“

Tu Scaevola vlídně jako vždy promluvil: „Jinak přisvědčuji 9 Crassovi, abych ničeho neubral na slávě umění tchána svého C. 35 Laelia neb tohoto svého zetě (= Crassa); ale ve dvou věcech myslím, že ti za pravdu dáti nemohu: předně v tom, co jsi pravil, že obce zprvopočátku od řečníků byly zřizovány a i často při témž stavu zachovávány; za druhé, že jsi bez ohledu na veřejnou činnost řečnickou v shromážděních, na soudech a v senátě usoudil, že je řečník ve všech oborech hovoru a vyššího vzdělání dokonale 36 zběhlý! Neboť kdo by ti mohl v tom za pravdu dáti, že lidé zprvopočátku po horách a lesích roztroušení neuzavřeli se v města a hradby spíše na radu mužů moudrých, než na domluvu výmluvných? Aneb že ostatní užitečná opatření učiněná na zařízení a za-

¹²) „Soudy, sněm a radnice“ značí tři hlavní obory veřejného řečnickví v Římě: soudní řeči obhajovací a žalobné, politické a správní řeči v shromážděních a na sněmích, a poradní řeči v senátě.

¹³) „Na vůdčím vlivu a moudrosti“ dle Piderita; Sorof překládá „na moudré umírněnosti“ (moderatione et sapientia).

37 chování obcí nestala se od mužů moudrých a statečných, nýbrž od obratných a uhlazených řečníků? Či se ti zdá, že Romulus, když pastýře a sběhy shromažďoval, sňatků na Sabinech se domáhal a útoky sousedů odrazil, že to prováděl výmluvností a nikoli důmyslem a obzvláštní moudrostí? A což při Numovi Pompiliovi, Serviovi Tulliovi a ostatních králich, od nichž mnoho výtečných zařízení obecních pošlo, jeví-liž se i jen stopa nějaké výmluvnosti? A po vyhnání králů, ač jak vidíme už samo vyhnání dokonáno bylo hlavou L. Bruta, nikoli jazykem, — zdaž potom ne-
38 shledáváme ve všem plno věhlasu, a žádného řečnování? Ját věru, kdybych chtěl užívati příkladů z obce naší i jiných, více bych mohl uvésti škod obci způsobených skrze muže výborné výmluvnosti, nežli zisku. Než ať pomlčím o jiných, nade všechny tuším, kromě vás dvou, Crasse, slychal jsem, že výmluvností předčili Grakchové Tiberius a Gaius; a jejich otec, muž moudrý a důstojný, nikterak výmluvný, hlavně v úřadě censorském, ale i jindy obci blahodějně prospěl. A ten žádnou pečlivě připravenou řečí, nýbrž rozhodným slovem¹⁴⁾ propuštěnce do městských tříd připravil. Nebýti toho, již dávno bychom byli bez obce, kterou nyní stěží udržujeme. Za to však synové jeho, výmluvní a všemi prostředky vrozenými i naučenými k řečnické činnosti vyzbrojení, obec, jižto zásluhou moudré otcovy politiky a vítězné dědovy zbraně v nejlepším rozkvětu převzali,¹⁵⁾ touto tvojí, jak říkáš, znamenitou
10 obcí ředitelkou, výmluvností, rozbili. A dále, což starobylé zá-
39 kony a zvyklosti předků, což ptákovectví, které my oba, Crasse,

¹⁴⁾ „Rozhodným slovem“ (nutu atque verbo) t. j. bez dlouhých řečí a okolků, rázným zakročením. Propuštěnci nabývali občanství, ale byli zařadění do sprostších tříd městských. Římské občanstvo bylo rozděleno na čtyři třídy městské a na třídy venkovské, jichž bylo přes třicet. Protože k nim patřili i boháči, platily za lepší. Protože propuštěnci nabývali jmění, chtěli náležeti k lepším i vloudili se znenáhla do tříd venkovských. Ale censor Q. Fabius Maximus Rullianus a po něm Tib. Sempronius Gracchus přikázali jim opět třídy městské, čímž mnoho nepořádků bylo zastaveno.

¹⁵⁾ Tomuto názoru nelze přisvědčiti. Grakchové nepřevzali obec v nejlepším pořádku, naopak v nebezpečném úpadku. Chyba jejich jen byla, že nemohouce dojiti cíle cestou zákonnou, dali se na cestu nezákonnou, a nezabezpečili se k tomu dostatečnou mocí.

s velikým prospěchem obecním řídíme,¹⁶⁾ a dále náboženské úkony a posvátné obřady a naše práva občanská, jichž znalost se odedávna v rodině naší beze vší řečnické okázalosti pěstuje, zdaž bylo co z toho od těchto řečníků z řemesla vymyšleno, vyzkoumáno nebo vůbec o tom pojednáno? Ját pamatuji i Servia Galbu,¹⁷⁾ 40 řečníka výborného, i M. Aemilia Porcinu¹⁸⁾ i samého Carbona, ježž jsi, ač mládeneček, porazil, jak byl zákonů neznalý, jak se v obecních rádech předků zakoktával a v právu občanském čirý nevědomec byl; i toto naše pokolení, vyjma tebe, Crasse, jenž jsi se více z vlastního pudu, nežli z nějaké řečnickým náležitě povinnosti občanskému právu ode mne přiučil, práva, čeho by mu časem stydno býti mohlo, neznalé jest. A co jsi sobě na konci 41 svého výkladu jako mocí svého práva¹⁹⁾ tvrditi dovolil, že řečník

¹⁶⁾ „Ego et tu“ my oba; Sorof čte „et ego et tu“ a vykládá: Já, neřečník, tak dobře řídím, jak ty, řečník“. Crassus a Scaevola byli členy augurského sboru, jenž dohlížel na řádné provádění auspicií a augurství. Všechn veřejný i soukromý život Římanů byl provázen pozorováním znamení a zpytováním vůle boží t. j. bádáním, zdali se jisté jednání předsevzaté s vůlí boží shoduje čili nie. Nejčastějším znamením byl ptáků let, počet, druh atd. Odtud „auspicia“, ptakozorství. Zpytovati vůli boží ve jménu státu směli jen vyšší úřadové, kteří výkony augurů (ptakopravců) řídili. Z augurských obyčejů se vyvinula rozsáhlá soustava, která byla sepsána a musela se pak studovati. Studium takové souviselo s právnictvím, proto se i Scaevola znalcem toho oboru stal.

¹⁷⁾ Servius Sulpicius Galba byl r. 151 praetorem v Lusitanii a utrpěl strašnou porážku. Potom se mu Lusitanci poddali na slib, ale on slib zrušiv strašně se pomstil popravami a prodáním do otroctví. Za to byl v Římě obžalován a jen s velikou nouzí a velikým uměním řečnickým se spasil.

¹⁸⁾ M. Aemilius Porcina, r. 137 konsul, začal prý řeči ozdobovati umělými periodami a formou po řecku uhlazenou. — T. Papirius Carbo byl zprvu přívržencem Tiberia Grakcha, později však se dal na stranu optimátů a hájil L. Opimia, Grakchova vraha. Řečníkem byl dobrým. Crassus, teprve 21letý, jej obžaloval, aby si dobyl přízně lidu, a porazil ho řečí svou tak, že Carbo politicky zničen sám prý si život vzal.

¹⁹⁾ „Mocí svého práva“ t. j. jakoby dokonalým, neobmezeným právem, proti němuž není námitky. Crassus vykládáje o sporné otázce řečnické dělá se jakožto výborný řečník spolu hlavním rozsudím té otázky. A jest rovněž jako slavný řečník „zde“, t. j. v otázkách řečnických jako doma, jako „na svém panství“. Žertovným dvojsmyslem znamená „zde“ také = na tvé ville. Avšak Crassus se úzkým rozsahem pojmu řečníka nespokojuje a za-

o všelikých věcech výmluvně pojednávatí dovede, toho bych — nebýti zde na tvém panství — nesnesl, a mnohým bych právnickou radou nápomocen byl, aby se soudního nálezu proti tobě domohli, nebo při o rušení držby proti tobě zdvihli za to, že jsi do
 42 cizích území tak beze všeho vpadl. Soudili by se s tebou o majetek především všickni Pythagorovci a Demokritovci a ostatní přírodomudrci,²⁰⁾ lidé ušlechtilé výmluvnosti a mohutné, proti nimž bys nemohl při svou vyhráti. Dotírali by na tebe mimo to družiny filosofické počínaje arcimistrem všech Sokratem; dokázali by ti, že jsi se ničemu nenaučil o tom, co je v životě dobro a zlo, ničemu o hnutích duševních ani o zvycích lidských, ani o umění dokonalého života, že jsi se po ničem nesháněl a že nic nevíš. A až by si všickni pospolu útok na tě odbyli, začala by při každá škola zvlášť.
 43 Doléhala by akademie a přinutila by tě popříti svá vlastní slova. A stoikové naši by tě zatáhli a sevřeli v síť svých rozkladů a dotazů. Peripatetikové pak by dokázali, že i to, co pokládáš za vlastní řečnické pomůcky a výzdoby slohové, od nich se brátí musí a dosvědčili by, že Aristoteles a Theofrastos nejenom lépe, ale i více toho na-
 44 psali o těchto věcech, než všickni učitelé řečnictví. Mlčením pomámím matematiky, grammatiky a hudebníky, s jichž vědami toto vaše umění řečnické není v nejmenší spojitosti. Pročež myslím, Crasse, že není dobře tolik toho a tak znamenitého slibovati; na velikost stačí to, co můžeš dovésti; aby se na soudech ta záležitost, kterékoli se ujmeš, ukázala lepší a věrohodnější; aby na shromážděních lidu a při poradách senátu řeč tvá největší sílu přesvědčovací měla; vůbec aby se znalcům zdálo, že mluvíš

bírá do něho i celou filosofii, práva atd., což je jako násilí a přestupek pro rušení držby.

²⁰⁾ Filosofie předsokratická se zabývala bádáním o podstatě a původu světa, filosofii sluli *φυσικοί*, přírodomudrci. Sokrates „stáhl filosofii s nebe“ a přinutil ji zabývatí se člověkem. „Arcimistr“, vlastně „pramen a zdroj“, původce a hlava, zakladatel. Z učení Sokratova se rozrodily filosofické školy další. Hlavní žáci byli: Platon, zakladatel akademie starší, Antisthenes a Aristippos. Z těch vznikli kynikové (Diogenes) a stoikové (Zeno), a kyrenaikové. Z Platona posli Xenokrates a Aristoteles, mistr peripatetiků. Od Arkesilaa počíná akademie nová. Její zásadou bylo: Žádná pravda není nezvratna; každou možno hájiti i vyvracetí.

výmluvně, neznalcům nad to i že pravdivě mluvíš.²¹⁾ Dovedeš-li nad to co více, neřeknu, že toho dovedl řečník vůbec, nýbrž Crassus svou zcela zvláštní schopností, nikoli obecnou řečnickou dovedností.“

Na to Crassus, „Vím dobře,“ vece, „Scaevolo, že se o tom 11
 u Řeků mluvívá a vykládá. Vždyť jsem byl posluchačem vý- 45
 tečných mužů, když jsem v quaestorském úřadě z Macedonie
 přišel do Athen, za slavných dob akademie, jak tehdy byla
 rozšířena, když ji zastupovali Charmadas, Klitomachos a Aischines.
 Byl tam také Metrodoros, kdysi spolu s nimi horlivý posluchač sa-
 mého Karneada, řečníka nade všechny prý bystrého a výmluvného;
 slynul též Mnesarchos, posluchač tvého Panaitia, a Diodoros, žák 46
 peripatetika Kritolaa. Mnoho jich bylo slovutných ve filosofii a
 vzácných; i viděl jsem, že všichni jednosvorně řečníka odstrkují
 od správy státní, vylučují z všelikého soustavného učení a hlub-
 šího vědění a že jej toliko v soudy a schůzky jako do nějaké 47
 stoupy srážejí a vtloukají. Já však jsem za pravdu nedával ani
 jim ani Platonovi, původci a hlavnímu pěstiteli těchto rozprav,
 řečníku nade všechny pádnému a výmluvnému, jehož Gorgiu jsem
 tehdy v Athenách s Charmadem horlivě četl; při četbě té jsem
 se v tom hlavně podívoval Platonovi, že se řečníkům posmívá,
 sám jsa zřejmě výborným řečníkem. Prázdným to zajisté slovič-
 kářstvím se už dávno trápí ti lidé řečtí, žádostivější jsouce hádek 48
 kdo toliko v oboru právním a soudním, na sněmu a v senátě do-
 vede výmluvně řečniti, přece i tomu nezbytně musí mnoho vědění
 prisouditi a připustiti. Vždyť bez hojné zkušenosti ve všech zále-
 žitostech státní správy, bez znalosti zákonů, zvyklostí a práva,

²¹⁾ Hlavní věcí jest, abys mluvil pěkně. Znalci vědí beztoho, máš-li pravdu nebo ne, a posuzují jen sloh; nezalci mají za pravdu vše, co mluvíš, jen když to mluvíš pěkně.

²²⁾ „Prázdne slovičkářství“ = eristika neb antilogika, kterou pěstoval ku př. Protagoras. Popíral možnost pravdivého poznání. Všelike lidské poznání jest jen relativní. O jedné a téže věci učil vykládati na obě strany, pro i proti, neboť zásadou jeho bylo, že jest člověk měrou všech věcí. Zabýval se též mluvnickými otázkami.

²³⁾ „Neboť i když“ se vztahuje na slova „Nedával jsem za pravdu ani jim ani Platonovi.“

- bez poznání přirozených stránek a povah lidských nemůže si ani v oněch oborech dosti obratně a znalecky vésti. Kdo však ty věci pozná, bez nichž nemůže ani nejmenší právní záležitost správně vyřídit, čeho se mu bude moci nedostávat z vědomostí nejdůležitějších? Nemá-li řečníkovi náležeti nic více, než aby mluvil spořádaně, ozdobně a důkladně, ptám se, kterak by právě toho dosíci mohl bez onoho vědění, které mu odpíráte? Vždyť řečnická zdatnost není možná jinak, než když si řečník předmět své řeči náležitě osvojil. Pročež jestliže přírodomudrc Demokritos krásně mluvil, jak se praví a jak i já soudím, předmět řeči jeho náležel přírodovědci, krása slohu však byla řečnickova. A jestliže Platon o věcech od občanských rozepří naprosto vzdálených božsky mluvil, což přiznávám; jestliže dále Aristoteles a Theofrastos a Karneades výmluvně, řečí libou a sličnou rozprávěti uměli o tom, co jim bylo látkou: látky jejich rozprav at pocházejí z nějakých jiných oborů vědomostí, slovný však výraz sám náleží vlastně a jedině tomuto umění, jehož podstatu řešíme. Vždyť vidíme, že někteří, jako bystrý prý Chrysippos, o týchž předmětech střízlivě a hubeným slohem rozprávěli a že není toho, aby filosofii byl neučinil dosti proto, že neměl výmluvnosti z jiného umění čerpané.
- 12 V čem tedy záleží rozdíl aneb jak rozeznáš plnost a hloubku uvedených řečníků od hubenosti těch, kteří bohatým a uhlazeným slohem nevládnou? Bude to dojista jedině to, co je dobrých řečníků výhradním majetkem, totiž úpravný, vybraný a uměleckou jaksí vybroušeností zušlechťený sloh. Avšak tato slohová vybroušenost musí řečníkovi bez dokonalého pochopení a ovládnutí látky vyjítí buď úplně na marnost anebo na všeobecný posměch.
- 51 Nebo co jest tak hloupě střeštěného, jako prázdné hlaholení slov i sebe lepších a ozdobnějších, není-li v tom ani myšlenky ani věcného jádra? Ať si tedy cokoli pochází z kteréhokoli oboru a druhu vědění, když si to řečník vštípí jako spornou záležitost strany, vyjádří to lépe a krásněji, nežli třeba sám věci vynálezce a mistr.
- 52 Neboť řekne-li někdo, že mají řečníci zvláštní obor poznatků a sporných námětů a vědění obmezeného na určité příhrady soudní a veřejné činnosti, přiznám, že se tím naše řečnická činnost častěji

zabývá; ale i v tom je přemnoho, čemu ani tak řečení rhetorové čili učitelé řečnictví neučí, ani toho nemají v moci. Víť každý, že hlavní síla řečnickova v tom spočívá, že mysl lidskou rozněcuje k hněvu nebo nenávisti nebo žalu, nebo že ji od těch vášní odvrací naváděje k mírnosti a soucitu. A zamýšleného toho účinku nedosáhne leč ten, kdo důkladně poznal různé povahy lidské a celou podstatu lidské bytosti, jakož i hybné síly, jimiž se mysl pobádá a odvrací. Zdá se sice, že celý tento obor poznatků přináležejí filosofům, a žádný řečník toho dle rady mé nikdy nepopře; avšak kdežto poznání těch věcí přisoudí jim, poněvadž jedině o něm pracovati za úkol si vybrali, řečnické zpracování, bez oněch vědomostí nemožné, ponechá sobě. Jak jsem už často řekl: vlastní úlohou řečnickovou jest pádný a ušlechtilý, chápavosti a rozumu posluchačů přiměřený sloh. Přiznávám, že o tom psal Aristoteles a Theofrastos; avšak to svědčí, Scaevolo, tuším úplně pro mne. Neboť co má řečník s nimi společného, nevypůjčuje si od nich; oni však tyto věci, když o nich mluví, uznávají za obor řečnický: tudíž takové spisy označují a nazývají řečnickými, jiné spisy jmenují dle své odborné vědy. A když se řečníkovi nahodí, jako často bývá, i takové věci, že musí mluvit o bozích nesmrtelných, o lásce, svornosti a přátelství, o obecním právu občanském, lidském a všeobecném právu přirozeném, o spravedlnosti, zdrženlivosti, velkodušnosti a všelikých etnostech, strhnou arcí povyk všecka učiliště a školy filosofické, to že je vesměs jejich výhradním majetkem, do toho že řečníkovi pranic není. Nuže nechať si o tom v koutečku svém pro ukřácení chvíle pojednávají; toho práva řečníkovi přece nedám vzíti, aby o věcech, o nichž oni titěrným jakýmsi a nedokrevným způsobem rozprávky dělají, on s dokonalou lahodou a pádností nesměl vykládati.

Jednal jsem o tom v Athénách i s filosofy. Neboť mě k tomu měl M. Marcellus,²⁹⁾ přítel náš, nynější aedil kurulský, jenž by se jistě účastnil zde našeho rozhovoru, kdyby neměl na starosti pořádání her; míval již tehdy v útlých letech živý zájem o tyto věci. Než budiž; ať si o šetření zákonů, o válce a míru, o spojen-

²⁹⁾ M. Marcellus, mladý muž, provázel Crassa z Asie přes Macedonii do Athén.

cích a daních, o právech občanských dle stavů a věku po pořádku rozříděných říkají třeba Řekové, libo-li, že se v tom Lykurgos a Solon — ačkoli i ty bych zařadil mezi řečníky — lépe vyznali, než Hypereides anebo Demosthenes, muži výmluvnosti již dokonale a vybroušené, anebo třeba našinci ať si dávají v tom oboru přednost decemvirům, kteří dvanáctideskové zákony pořídili a nemohli v tom býti neznalci, před Serviem Galbou a tchánem
 59 tvým Gajem Laeliem, řečníky jak známo osvědčenými. Nikdy zajisté nepopru, že některé oddíly řečnictví jsou vlastnictvím těch, kteří na bádání a zpracování jejich všecku pili vynalezli, ale na tom trvám, že úplně dokonalý řečník je ten, který o všech
 14 věcech důkladně a všestranně mluví dovede. Vždyť bývá často i při takových úkolech, jež všichni řečníkům za vlastní uznávají, mnoho toho, co se nedá z veřejné činnosti, což je dle vás jediný obor řečníkův, čerpatí a brátí, nýbrž z některého méně
 60 známého oboru vědění. Můželi se ku příkladu proti vojevůdci nebo za vojevůdce mluvíti bez vojenské zkušenosti neb často také bez znalostí tratí pozemních a námořních? Jeli možná řeč k národu pro přijetí nebo zamítnutí zákonů, a v senátě vůbec o státních záležitostech bez důkladné znalosti a zběhlosti ve správě obecní? Můželi se užítí řeči k rozněcování neb i utišování citů a vášní v duších, což jediné jest řečnickovým neobmezeným panstvím, bez nejzevrubnějšího vystižení všech těch základních nauk, jež o vrozených vlastnostech a povahách lidských vykládají filosofové? I povím bez rozpaků své mínění, ač snad nedojdu u vás
 61 souhlasu: i ty nauky přírodovědecké a počtářské, i to, co jsi před chvílí vytkl za vlastní obor jiných věd, jsou vědomosti odborných učenců; chceli však někdo právě ty vědy souvislou řečí vykládati,
 62 musí se utéci k umění řečnickému. Vždyť nelze mysliti, že stavitel Filon, jenž Athéňanům zbrojnici zbudoval a jak známo účty z díla svého lidu znamenitou výmluvností skládal, dovedl toho spíše výmluvností stavitelskou než řečnickou;²⁵⁾ ani že by tuto náš Markus Antonius, kdyby býval obhajoval loděnici Hermodorovu, nebyl dovedl o cizím umění sám pěkně a výmluvně řečniti, když

²⁵⁾ Filon, athénský stavitel; zbudoval v Peiraiu arsenál (zbrojnici) pro tisíc lodí ohromným nákladem. — Hermodoros, stavitel ze Salaminy.

by se byl o věci od něho dal poučiti. A Asklepiades, bývalý můj lékař a přítel, — tehdy výmluvností předčil nad ostatní lékaře, — právě v tom, o čem krásně řečnil, neopíral se jistě o umění své lékařské, nýbrž o řečnické. To už je víry hodnější, ač pravdou
 63 přece nikterak, co říkával Sokrates: každý že je v tom, co zná, dosti výmluvný. Pravdivěji zní to: Nikdo nemůže býti výmluvný v tom, co nezná; a kdyby sebe lépe věc znal, ale neuměl složití a vypilovatí řeč, nedovedl by v ní výmluvný býti.

Pročež chce-li někdo pojem řečníka všeobecně i zvláště
 15 určití a vystihnouti, ten mu bude dle mého náhledu řečníkem jména toho tak znamenitého hodným, kdo o jakékoli nahodilé věci,
 64 o níž jest třeba výkladu souvislou řečí, dovede mluvíti srozumitelně a pořádně, uslechtilé a plynně, k tomu s jakousi důstojností přednesu. Zdáli se někomu, že je výraz „o jakékoliv věci“ příliš
 65 neurčitý, nechť si to každý, jak za dobré uzná, oreže a oklestí; při tom však setrvám, že i když řečník nepozná ostatních vědeckých studií, a toliko s tím se seznámí, co bývá předmětem sporných otázek a soudního jednání, přece i o těch vědeckých předmětech,
 66 dá-li se o nich poučiti od znalců, mnohem lépe promluví, než sami odborní znalci. Ku příkladu by měl tuto Sulpicius mluvíti o záležitosti vojenské; popotá se na to blízkého našeho přítele Gaia Maria, a až vše vyzví, učiní o tom řeč takovou, že se i Gaiu Mariovi samému bude zdáti, že to zná skoro lépe, než on sám; pak-li o právu občanském, poradí se s tebou, a pak tebe, jak jsi znalec výborně zkušený a zběhlý, právě v těch věcech, jimž se
 67 od tebe naučil, uměním řečnickým překoná. Nahodí-li se mluvíti o přírodě, o nedostatech lidských, o náruživostech, mírnosti a zdrženlivosti, o bolesti a smrti: vezme si možná, uvidili toho potřebu, — ač takové aspoň věci řečník už znáti má — na pomoc filosoficky vzdělaného Sexta Pompeia; tím dosáhne jistě toho, že o každé věci, které se od kohokoliv přiučil, mnohem pěkněji mluvíti dovede, než ten, od něhož se přiučil. Avšak poněvadž se
 68 filosofie dělí na tři části, na vědu o tajemstvích přírody (fysiku), o způsobech zevrubného pojednávání (dialektiku) a na nauku o životě a mravech (ethiku), radil bych mu, chtěl-li by mne poslechnouti, prvé dvě části vynechati a obětovati je naší lenosti; třetí však oddíl, jenž vždy náležel řečníkům, podržme; sice by

- 69 nezbylo, o čem by se řečník mohl prosloviti. Tomuto tudíž oddílů o životě a mravech musí se řečník úplně naučiti; ostatní bude moci, bude-li kdy potřebí, i když se tomu nenaučí, přece řečnický pěkně vykládati, jen když se mu povědí a sdělí.
- 16 Vždyť pak je-li v kruzích učenců známo, že Aratos, člověk hvězdářství neznalý, překrásnými a výbornými verši o hvězdách nebeských básnil;²⁶⁾ že Nikandros Kolofonský, jenž o roli ani nezavadil, básnickým jaksí pudem nikoli schopností hospodářskou, o hospodářství znamenitě psal: proč by nemohl řečník s výbornou výmluvností mluvit o tom, čemu se pro jistou potřebu a lhůtu naučí? Básník je jistě jako bliženec řečníkův, veršem poněkud vázanější, ale v užívání slov svobodnější, co do množství ozdobných forem s ním za jedno a skoro mu roven; v tom aspoň do jista je s ním skoro stejný, že si ničím nedá obmeziti a vytknouti své právo, aby volně nevyvíjel svou dovednost a bohatství tak, jak
- 71 chce. Neboť stran toho, Scaevolo, co jsi řekl, že bys býval nesnesl, nebýti zde na mé půdě, mého tvrzení, že má býti řečník v každém oboru řeči a ve všelikém ušlechtilém vědění dokonale zběhlý: nikdy bych na mou věru toho neřekl, kdybych sám sebe pokládal
- 72 za takového řečníka, jakého líčím. Ale tak smýšlím, jak často říkával C. Lucilius,²⁷⁾ — na tebe trochu rozmrzelý a z té příčiny právě i ke mně méně přátelský, než chtěl, jinak však vzdělaný a nad míru uhlazený, — že nikdo nemá býti pokládán za řečníka, kdo není ve všem vědění ušlechtilém dokonale vzdělán, a jestliže ho v řečech neužíváme, přece že je patrně zjevno, jsme-li toho
- 73 znalí čili neznalí. Jako hráči v míč nepotřebují při hře vlastního umění tělocvičného a přece každý pohyb zjevuje, umějí-li tělocvik či neumějí, a ti, kdož něco zobrazují, byt při tom štětcem ani nehnuli, přece projevují, zda malovatí dovedou či nic: tak při tomto našem řečnění soudním, poradním a správním, byt se jiné

²⁶⁾ Aratos z Kilikie (nar. asi r. 280 př. Kr.), náležel k učeným básníkům alexandrinským. Básně jeho *Φαινόμενα* a *Διοσημεΐα* přeložil Cicero. — Nikandros z Kolofonu (nar. 150 př. Kr.) též z básníků alexandrinských; složil *Θηριακά*, *Ἀλειφάρμακα* a *Γεωργικά*, básně Vergiliem napodobenou, nyní ztracenou.

²⁷⁾ C. Lucilius (148—103) římský rytíř, básník a satirik, předchůdce Horatiův.

poznatky vlastně ani neuváděly, přece snadno na jevo vychází, je-li řečník toliko v tom svém krasomluvectví vycvičen, anebo přistoupil-li k činnosti řečnické vyzbrojen všelikými ušlechtilými vědomostmi.“

Tu Scaevola s úsměvem „Nebudu s tebou,“ vece „Crasse, 17 dále zápoliti; neb i to, co jsi proti mně uvedl, provedl jsi jaksí 74 úskočně tím, že jsi mně v tom, co nechci, aby náleželo v obor řečníkův, za pravdu dával, a hned to zase jaksí podivně vykrucoval a řečníkovi za podstatný znak udával. To když jsem já 75 přišel v době své praetury na Rhodus a s tím výborným mistrem tohoto umění Apolloniem se domluvil o učení, které jsem měl od Panaitia, také se pohrdavě dle svého zvyku vysmál filosofii a mnoho toho namluvil více vtipně než přesvědčivě; ale řeč tvá zněla v ten smysl, že nezhrdáš všelikou naukou a vědou soustavnou, nýbrž že je vesměš za družky a služby řečníkovy pokládáš. Jáť, kdyby je někdo sám v celém rozsahu pojal a s nimi 76 spojil takovouto dovednost přeušlechtilého výrazu, musel bych vyznati, že je to kys výtečník a člověk podivuhodný; avšak kdyby byl někdo takový aneb už někdy býval neb vůbec býti mohl, ty bys jím byl do jista jedině, jenž jsi dle úsudku mého i všech nade všechny řečníky — přátelé mi prominou tu řeč, — slávou předěil. 77 Avšak jestliže jsi ani ty sám, jenž máš všechny vědomosti obvyklé v záležitostech veřejných i soukromých, přece neobsáhl všeho toho vědění, které prisuzuješ řečníkovi: snad mu přece přidělujeme více, než skutečnost dle pravdy připouští.“

Tu pravil Crassus: „Nezapomeň, že jsem nemluvil o sobě, 78 ale o řečníku. Neboť čemu pak jsem se já naučil, neb co zvědětí mohl, když jsem se k praktické činnosti dostal dříve, než k učení? Vždyť mne činnost při soudech, při ucházení o úřady, při správě státní a při zastupování přátel udolala sama dříve, než jsem o takových věcech i jen potuchy nabýti mohl! Avšak vidíš-li 79 tolik toho znamenitého při mně, jemuž se sice dostalo krásného, jak míníš, nadání, do jista však žádného vědeckého vzdělání ani prázdného času, a ba věru ani toho usilovného snažení: co myslíš, kdyby se k něčemu nadání třeba většímu přidružily vědomosti, jichž se mně nedostalo, jaký by to byl potom dobrý a znamenitý řečník?“

- 18 Tu zvolal Antonius: „Mluvíš mně ze srdce, Crasse, i nepochy-
 80 bují, že bude každý mnohem výmluvnější, nabudeli poznání o sou-
 81 stavě a podstatě všech věcí a věd. Avšak to je předně nesnadno
 provést, obzvláště při našem životě plném práce a zaneprázdnění;
 a potom je také strach o to, abychom nepřišli o svůj dosavadní
 cvik a zvyk řečnění na shromážděních lidových a soudech. Zdá
 se mi totiž, že jest to zcela jiný druh řečnění, jež pěstují lidé,
 o nichž jsi před chvílí mluvil, jakkoli oni ušlechtili a přesvědčivě
 o podstatě světa neb o lidských záležitostech mluví; způsob, jak
 oni mluví, jest totiž jaksi tuze úpravný a utěšený, a hodí se
 spíše do škol a zápasních cvičení, než do našich politických
 hromad a soudních přelíčeni. Já totiž, ačkoliv jsem se s písem-
 82 nictvím řeckým pozdě a jen povrchně seznámil, přece jsem se v
 Athénách, když jsem tam — jsa tehdyž prokonsulem — cestou
 do Kilikie přišel a pro nečas ku předu nemohl, několik dní po-
 zdržel; i besedoval jsem každodenně s nejlepšími učenci, s
 týmiž skoro, jež jsi právě jmenoval, ježto se mezi nimi nějak
 proneslo, že mívám jako ty hájení znamenitých pří; i rozprávěl
 každý se svého stanoviska, seč byl, o povolání a běhu řečnickém.
- 83 Z nich jedni, jako sám Mnesarchos, tyto naše tak řečené
 řečníky nepokládali za nic, leda za nádenníky hbitého a vycvi-
 čeného jazyka; řečníkem že není nikdo, neníli mudrcem, a sama
výmluvnost, ježto záleží v znalosti dobrého řečnění, že jest jen ja-
 kousi etností; a kdo etnost jednu má, všecky prý má a ty že jsou si
 vespolek rovny a stejny tak, že kdo je výmluvný, má všecky etnosti
 a jest mudrcem. Než to bylo jaksi příliš zapletené a sucho-
 84 párné a nebylo naprosto pro mne. Charmadas však mnohem vy-
 datněji o týchž věcech hovořil, ne aby podával náhled svůj, —
 bylot v akademii dědičným obyčejem stavěti se při rozpravách
 na odpor ve všem a vždycky — ale přece obzvláště a hlavně v ten
 smysl se vyjadřoval, že prý tak řečení rhetoři a učitelé řečnictví nic
 dokonale nevědí, a že nikdo řečnické dovednosti dosíci nemůže,
 nepoználi učení filosofů.
- 19 Námitky pronášeli Athéňané výmluvní, v záležitostech
 85 obecních i soudních zběhlí, a byl mezi nimi také ten, co ondy
 v Římě byl, přítel můj Menedemos. Ten když jal se tvrditi, že
 jest jistá znalost záležející v zkoumání způsobů, jak se obce za-

řizují a spravují, vyskočil se svého místa muž onen bojovný (Char-
 madas), oplývající všelikou učeností a neuvěřitelnou všestranností
 a hloubkou vědění. Vykládal, že se všecken obsah právě oné
znalosti bráti musí z filosofie a že se nic z toho, co se v obcích
 stanoví o bozích nesmrtelných, o vychovávání mládeže, o sprá-
 vedlnosti, otužilosti, kázní a míře všeho, ani ostatní zásady, bez
 nichž obce ani obstáti ani zvedeny býti nemohou, v knihách jejich
 (rhetorů) nikde nenalézá. A jestliže takové množství věcí předú- 86
 ležitých učitelé řečnictví v obor umění svého zabírají, proč prý
 o předmluvách, doslovecích a podobných hloupostech — tak tomu
 říkal — plno je v knihách jejich, o ústavách a zákonech, rovnosti
 a spravedlnosti, o poctivosti, o krocení vášní a vychování ná- 87
 rodním v spisech jejich není ani písmene. I vlastní nauky řeč-
 nické tak se posměšně dotýkal, že dokazoval, kterak oni nejen ne-
 mají žádné takové znalosti, kterou si osobují, ale že ani té své
 nauky řečnické soustavně neznají. Za hlavní věc u řečníka totiž
 pokládal, aby se jednak posluchačům sám jevil takým, jakým
 býti si žádá: to že se děje ctným životem a o tom prý tu ti učitelé
 řečnictví žádných předpisů nedali; jednak aby byli posluchači
 uchvacováni dojmem takovým, jakého si u nich řečník přeje: a to
 že se rovněž nijak jinak dít nemůže, než poznal-li řečník, kolika
 způsoby, kterými a jakou řečí se tím oním směrem na lidskou
 mysl působí; to však že je hluboko do samého jádra filosofie
 ukryto a schováno tak, že toho takoví rhetoři ani jen povrchně po- 88
 znati nemohli. Menedemos se to snažil vyvrátiti spíše příklady,
 než důvodnými výklady. Přednášel z paměti mnoho míst z Demo-
 sthena krásně složených a vykládal, kterak Demosthenes silou
 slova myslí soudců a lidu všemi směry hýbaje, dobře znal pro-
 středky, jakými se toho dosahuje, kdežto Charmadas praví, že
 jich bez filosofie nikdo nemůže znáti.

Na to odpovídal Charmadas, že nikterak nepopírá, že Demo- 20
 sthenes vynikal řečnickým vzděláním a mohutností, ale že, ať 89
 už toho dovedl nadáním anebo — což prý jest jisto — horlivým po-
 sloucháním Platona, o to neběží, seč byl on, ale čemu tito (rhetoři)
 učí. Často také zacházel u výkladě až tak daleko, že umění řeč- 90
 nického vůbec ani neuznával. Když toho tvrzení důvody uvedl,
 jako že tak už zrozeni jsme, že těm, na nichž něco žádati máme,

pokorně lahoditi a pěkně lichotiti,²⁸⁾ a protivníkům hrozbami strachu naháněti umíme, jakož i příběh že dovedeme vyložití, na čem stojíme dotvrzovati, opáčnou řeč vyvracovati, na konec něčeho se s nářkem doprošovati, věci prý, na nichž řečnická dovednost všecka přestává, — a že zvyk a cvik soudnost bystří a hbitost jazyka pobádá; — pak ještě spoustu příkladů
 91 na podporu uvedl. Privil totiž, že zprvu jako naschvál žádný spisovatel nauky řečnické ani prostředně výmluvný nebyl, a počínal řadu až od nevím jakého Koraka a Tisia, vynálezců prý a původců té nauky;²⁹⁾ mužů však znamenitě výmluvných, kteří této nauky ani nepoznali ani o její poznání vůbec nestáli, nesčetně velký počet jmenoval. Mezi nimi — buďto žertem neb dle svého domnění neb i doslechu uváděl také mne, jenž prý jsem té nauky nepoznal a přece, jak sám tvrdil, na poli řečnickém něco dovedu.
 92 Co se týká prvního, že jsem žádného učení neměl, v tom jsem mu rád za pravdu dával, ale v tomto druhém ohledu myslil jsem, že mne k lepšímu má aneb i sám na omylu jest. Avšak o nauce soustavně vědecké pravil, že není žádné, leč zakládá-li se na jasném a dokonale zřetelném poznání, soustředěném a nikdy nemylném, kdežto vše to, co se vykládá od řečníků, že je pochybné a nejisté, poněvadž to se podává od lidí, kteří toho všeho sami dokonale neznají, a poslouchá od lidí, kterým se nechce podávati věda, nýbrž chvilková, buď zcela mylná neb aspoň nejasná domněnka. Tehdy
 93 se mi zkrátka zdálo, že od něho nabývám přesvědčení, že není žádné vědy o řečnickém umění a že nikdo nedovede bystře a výmluvně mluvit, leč kdo se seznámil s naukami výborných znaleců z oboru filosofie. Při tom Charmadas projevil častěji veliký obdiv, Crasse, tvému nadání: já prý jsem se mu jevil velmi povolným
 21 posluchačem, ty velmi bojovným odpůrcem. Proto jsem v tom
 94 domnění také napsal onen výrok v knížce, která mně z neopatrnosti proti vůli z péra vyklouzla a do rukou čtenářů přišla.³⁰⁾ „Obrat-

²⁸⁾ Stangl nemá „suppliciter“ a „insinuare“, a praví prostě: „těm, na nichž něco žádati máme, pěkně lahoditi umíme.“

²⁹⁾ Korax a Tisiaš ze Syrakus, zakladatelé theoretické nauky řečnické v 5. století. Založili řečnické školy a vydali učebnice řečnické.

³⁰⁾ M. Antonius vydal Nauku o řečnictví (de ratione dicendi). — „Může se to zakládati na věčné podstatě“ t. j. doslovně: „nechť je to přece

ných řečníků že jsem poznal mnoho, výmluvného dosud nikoho;“ ježto jsem si toho představoval obratným řečníkem, kdo dovede dosti bystře a jasně k obyčejnému posluchačstvu se stanoviska obecného jaksi rozumu mluvit; výmluvným však, kdo umí zvláštějším a velkolepějším slohem zveličovati a zušlechťovati, co chce, a všeliké prameny všemožných k řečnění vhodných pomůcek zná a z paměti je ovládá. Jeli to těžko dosažitelné nám, kteří dříve než se k učení dostaneme, zavaleni býváme klopotou volební a soudní činnosti, může se to přece zakládati na věčné
 95 podstatě. Jáť zajisté, dle toho, co mi praví tušení, a dle toho, jaké vlohy u našinců shledávám, nepozbývám naděje, že jednou přijde někdo, jenž ráznější máje snahu, než máme a mívali jsme my, i více času a příležitosti víc i dříve se učiti, a vrch klopotné píle, až se na poslouchání, čtení a psaní vrhne, takovým povstane řečníkem, jakého hledáme, že právem netoliko obratným, nýbrž i výmluvným řečníkem slouiti bude moci. Ten však po mém mínění buď už je zde v Crassovi celý, anebo budeli to někdo rovný jemu nadáním a více se toho než on naposlouchá, načte a napiše, něco málo k tomu bude moci přidati.“

V tom se ozval Sulpicius: „Kromě všeho nadání, ale velice
 96 vhod se poštětilo nám oběma, mně a Cottovi, zastati, Crasse, hovor takový. Neboť když jsme sem šli, zdálo se nám, že dosti bude lahody v tom, když z rozmluvy vaší něco pamětihodného zachytíme, třeba byste o jiných věcech mluvili, že však se do této právě rozpravy o celém řečnickém umění, ať už jako o horlivém cvičení, nebo soustavně nauce, nebo přirozeném nadání dostanete a ji skoro na dno vyčerpávati budete, toho si přáti nám ani ve snách
 97 nenapadlo. Neboť já, jenž jsem od mladosti planul náklonností k vám oběma a Crassa i miloval, ač jsem se od něho na krok nevzdaloval, ani slova jsem z něho nikdy dostati nemohl o síle a umění výmluvnosti, jakkoli jsem se o to sám vynasnažil a i skrze Drusa často pokusil. V té příčině jsi mně ty, Antonie, jen co je pravda! — nikdy na mé vyptávky a otázky odpovědi neodepřel a

skutečně i přirozeně za možné položeno.“ Crassus i Antonius připouštějí, že se může ideál dokonalého řečníka vtělití, t. j. Cicero zde dává zvěstovati sám sebe.

98 přečasto jsi mne poučil o tom, co ti bývá v řečnické činnosti
 99 vodítkem. Nyní tedy, poněvadž jste oba odhalili přístup k těm
 právě tajnostem, po nichž se pídíme, a poněvadž Crassus ten
 rozhovor začal, prokažte nám tu laskavost, abychom mínění
 vaše o celém umění řečnickém dopodrobna mohli vystihnouti.
 Nebudeme-li v tom od vás oslyšáni, velmi budeme, Crasse, této
 škole tvé v Tuskulánu povděční a tomuto tvému předměstskému
 gymnasiu přednost budu dávatí před akademií i lyceem.“

22 Tu Crassus, „Ba právě,“ vece, „Sulpicie! požádejme Antonia,
 99 jenž dovede vyhověti tvé žádosti a dělával to, jak se od tebe
 dovidám. Neboť co se mne týče, vždycky jsem se stranil každého
 takového druhu rozprávek, a sém jsi před chvílí řekl, že jsem ti přes
 naléhavé přání velmi často odřekl. A to jsem nedělal ze žádné pýchy
 ani nelaskavosti, ani že bych snaze tvé upřímné a výborné po vůli
 býti nechtěl, zvláště když jsem seznal, že jsi nade všechny k řeč-
 nictví zrozen a povolán; nýbrž přísambůh pro nezvyklost v ta-
 kovém rozprávění a pro nezběhlost v tom, co se vědeckou
 formou podává.“

100 Na to Cotta: „Poněvadž jsme dosáhli toho, co se nám
 zdálo býti nejnesnadnější, totiž abys ty, Crasse, vůbec o tomto
 předměte hovořil, bude to už pak naší vinou, propustíme-li tě,
 aniž jsi nám vyložil, nač se tebe budeme ptáti.“

101 „To asi dopadne,“ vece Crassus, „tak, jak bývá psáno v dě-
 dických osvědčeních: Pckud budu věděti a dovedu.“

Na to Cotta: „Nu, co nedovedeš a nebudeš věděti ty, to se
 bude každý z nás styděti žádati na sobě.“

„I tak tedy, když mi povolujete, abych směl říci, že neumím,
 co nedovedu, a vyznati, že nevím, co věděti nebudu, ptejte se,“
 pravil Crassus, „podle libosti.“

102 „Nuže,“ vece Cotta, „chceme od tebe zvěděti to, o čem právě
 Antonius výklad dal, co myslíš, uznáváš-li nějakou vědu umění
 řečnického?“

„Jak?“ zvolal Crassus. „Vy mně nyní jako nějakému Řekovi,
 zahálčivému a povídavému, snad i učenému a vzdělanému,
 předkládáte otázku, abych se o ní dle svého zdání vyslovil? Což
 pak myslíte, že jsem se o takové věci kdy staral neb na ně myslil,
 a nevysmál se spíše vždycky nestoudnosti těch lidí, kteří když

ve škole zasednou, celé valné shromáždění vyzývají, ať se hlásí,
 má-li kdo nějakou otázku? To prý dělal nejdřív Leontinský 103
 Gorgias, jenž jakoby cosi převelikého začínal a ohlašoval, když
 oznamoval, že jest na všechno připraven, o čemkoli by kdo chtěl
 výklad slyšeti. Potom však to začali dělati vůbec a podnes dě-
 lají, tak že není otázky tak veliké, ani nenadálé ani nové, aby
 neprolašovali, že o ní povědí vše, co se říci dá. Kdybych byl 104
 tušil, že ty, Cotto, neb ty, Sulpicie, o něčem takovém výklad sly-
 šeti chcete, býval bych sem přivedl nějakého Řeka, aby nás tako-
 vými rozpravami bavil. A není to ani teď nemožná věc. Neboť žije
 u mladého M. Pisona, jenž se tou vědou zabývá, muže výborného
 nadání a nám zcela oddaného, peripatetik Staseas,³¹⁾ náš oprav-
 dový přítel a v oboru svém, jak dle jednomyslného uznání znalečů
 seznávám, nade všechny vynikající.“

„O jakém pak mně to Staseovi,“ zvolal Mucius Scaevola, „o 23
 jakém peripatetikovi povídáš? Jde o to, abys vyhověl jinochům, 105
 Crasse, kteří nepotřebují od žádného Řeka praobyčejného žvat-
 lání zbytečného a žádné školské odříkávacky, nýbrž chtějí zvěděti
 mínění člověka nade všechny moudřejšího a výmluvnějšího, tako-
 vého, jenž nikoli v prachu knihoven, nýbrž v důležitých právních
 záležitostech a v tomto domově světovlády a slávy věhlasem rady
 i slova vynikl, v jehož stopách oni kráčetí si žádají. Ját jsem tebe 106
 vždy za řečníka výborného pokládal, ale nikdy jsem větší chválu
 nevzdával tvé výmluvnosti, než přívětivé ochotnosti; tu nyní
 a to obzvláště osvědčiti musíš a nesmíš se brániti rozpravě této,
 když tě o ni dva výborně nadaní jinoši snažně žádají.“

„Vždyť já jim,“ odpověděl Crassus, „chei po vůli býti a 107
 bez zdráhání jim krátce, po svém způsobu své mínění o čemkoli vy-
 ložím. A předně tedy, — neboť myslím, že nesmím oslyšeti,
 Scaevolo, vážné přímluvy tvé, — dávám odpověď tu, že vědecké
 nauky o řečnictví podle mého zdání buď vůbec není nebo pra-
 skrovná a že se všechen spor o to mezi učenci zakládá na pouhém
 nedorozumění. Neboť podá-li se výměr vědy tak, jak před chvílí 108

³¹⁾ Staseas z Neapole byl učitelem filosofie M. Pupia Pisona, v jehož
 domě delší dobu žil. Q. Varius, rodem Španěl, podezřelého původu, nekalé
 pověsti, sloužil jsa tribunem jezdcům proti senátu; způsobil proti slechtě
 zákon o velezrádě, jímž později sám padl.

učinil Antonius, že je to soubor poznatků zevrubně pochopených a zřetelně poznaných, platnosti libovolných domněnek zbavených a soustavně spořádaných, nezdá se mi, že by bylo jaké vědy o umění řečnickém. Vždyť všechny druhy našeho veřejného řečnění 109 jsou měnlivé a povaze lidu obecného přizpůsobené. Pakli však zásady, kterých se šetří při praktické činnosti řečnické, od lidí zkušených a znalých shledány a zaznamenány jsou, přesnými výrazy opatřeny, rodovými znaky objasněny a na díly roztrženy, — což se po mém soudu mohlo státi, — nenahlížím, proč by se řečnictví ne-li v onom přesném ponětí, alespoň v tomto obvyčejném slova smyslu nemohlo zdáti vědou? Než ať jest to již věda pravá nebo jen jakási její nápodoba, nevážnosti jistě nezasluhuje; avšak to dlužno znamenati, že k dosažení výmluvnosti více záleží na čemsi jiném.“

24 Tu prohlásil Antonius nadšený souhlas Crassovi v tom, 110 že slovu *věda* nedává takový smysl, jako obvyčejně ti, kteří celý pojem řečnictví kladou do rozsahu vědy, ani ji zase jako většina filosofů z vědeckého oboru naprosto nevylučuje. „Než myslím,“ vece, „že těm jinochům učiníš vděk, Crasse, když vyložíš to, co je dle tvého mínění prospěšnějšího k výmluvnosti, než sama nauka.“

111 „Povím zajisté, když už jsem se do toho dal, ale o to vás žádati budu,“ pravil, „abyste těch mých nejapností neroznášeli; ovšem budu sám hleděti, abych nevypadal jako nějaký mistr a umělec, jenž sám od sebe k něčemu se zakázal, nýbrž jako pořádný římský občan, z veřejné činnosti prostředně zkušený a nezcela nevzdělaný, jenž jen tak náhodou k hovoru vašemu se 112 nahodil. Když jsem se ucházel o úřad, pokaždé jsem před obchůzkou posílal Scaevolu od sebe, říká mu, že chci býti nejapný, totiž že chci prositi o hlasy s velkou lichotou, což neděje-li se nejapně, neděje se dobře; on však že je člověk ze všech jediný, před nímž bych naprosto nerad byl nejapný. A toho nyní náhoda ustanovila za svědka a diváka mých nejapností! Neboť co jest nejapnějšího, než mluvíti o mluvení, když samo „mluvení“ nikdy 113 není bez nejapností, leda když jest nezbytné?“ „Pokračuj jeň, Crasse,“ pravil Mucius. „Vždyť já tenhle hřích, jehož se obáváš, vezmu na sebe.“

„Nuže tedy,“ pravil Crassus, „mé mínění jest, že je přirozená duševní vloha přední podmínkou řečnické mohutnosti a že 25 u těch theoretiků, [o nichž před chvílí Antonius mluvil, nebylo nedostatku vědecké metody, ale přirozené vlohy. Neboť předně musí býti v duševní povaze a vloze taková čilost a pohyblivost, aby k vymýšlení byla bystrá, k vypracování (k stilisaci) a vyšlechtění řeči vydatná a paměť dělala věrnou a trvanlivou. Myslí-li 114 někdo, že se těchto vlastností může nabýti umělou cestou, je to mýlka; neb už to by bylo dosti výborné, když by se daly uměle rozněcovati a v čilý ruch uváděti, [neboť vštěpovati je a obdařovati jimi uměle není možná věc, jsoutě to vesměs dary přírody;] co pak říci o těch stránkách, které se jistě už s člověkem rodí: ohebný jazyk, zvučný hlas, silná prsa a zdravé složení těla, přiměřené uzpůsobení a vzhled celého tělesného zjevu? I nepravím to tak, jako že by umělý cvik nemohl někoho zušlechtiti; vždyť 115 pak dobře vím, že se dobré může methodou státi lepším, a co není právě nejlepší, že se jistou měrou přece může vybrousiti a opravit; avšak někteří se v řeči tak zajíkají a tak mají hlas nelibozvučný a tak nemotorně a neohrabaně posunky tváří a tělem dělají, že by mezi řečníky přijíti nemohli, byť i vlohy a uměleckou průpravu nejlepší měli. A jsou zase jiní v téže příčině tak šťastně nadáni, tak přírodou obdařeni, že to vypadá, jakoby nikoli zrozeni, nýbrž nějakým bohem byli vytvořeni. Veliká to v pravdě 116 a obtížná úloha obrati si a míti za povolání to, abych sám jediný, kdež všichni mlčí, o nejdůležitějších věcech u velikém shromáždění lidí byl poslouchán. Není zajisté v posluchačstvu skoro nikoho, aby vady řečnickovy nepozoroval bystřeji a ostřeji, než přednosti. Tudíž ať strádá jakýmkoli nedostatkem, ten zastíní na něm i to, co zasluhuje chvály. I nevykládám toho na ten cíl, abych 117 mladý lid, jestliže se jim náhodou něčeho od přírody nedostalo, od dráhy řečnické naprosto odstrašoval. Vždyť komu pak není zjevno, že C. Coeliovi současníku mému k vysokému úřadu dopomohlo, ač nováčkem byl, i jen to zcela prostřední umění řečnické, na něž se dovedl zmoci? Kdo nenahlíží, že vrstevník váš Q. Varus, člověk odporný a nemotorný, i jen tou skrovnou schopností svou veliký v obci vliv si získal? Avšak poněvadž se jedná o řeč- 26 níka, musíme si představiti a řeči svou vylíčiti řečníka beze všech 118

vad, v každé příčně dokonalého. — Vždyť, jestliže množství při a rozmanitost sporných záležitostí, jestliže sprostý takový dav pouliční dopravá místa řečníkům i nejchatrnějším, proto ještě se nevzdáme hledaného cíle (ideálu řečnického). Neb hle, v těch uměních, při nichž neběží o nutný užitek, nýbrž o duševní rozkoš opravdu ryzí, jak opatrně a skoro vybíračně posuzujeme! Není zajisté při ani sporů takových, aby přinucovaly lidi snášení v divadle špatné herce tak, jako na fóru špatné řečnický.

119 Jest tudíž řečníkovi pilně k tomu hleděti, aby nevyhovoval jen těm, kteří všim zavděk vzítí musí, nýbrž aby se obdivuhodným jevil těm, kteří mohou souditi nezávisle. Než, chcete-li zvěděti úplně mé mínění, vyznám před vámi, přáteli důvěrnými, co jsem dosud povždy tajil a tajiti za dobré uznával. Po mém soudu i nejlepší řečníci, kteří zcela snadno a ušlechtilě řečniti dovedou, skoro nestoudní jsou, nepřístupují k řeči své s bázní a nebyvají při počátku řeči zmateni, jakkoli to není ani možná; 120 neboť čím je kdo lepším řečníkem, tím více se nesnází řečnických, různých konců řeči a dychtivého očekávání posluchačstva obává. Kdo však nedovede nic hodného ani věci ani jména řečníka ani uší posluchačů složití ani přednésti, ten myslím nestoudný jest, i kdyby sebe více při řeči se strachoval; neboť výtky nestoudnosti neunikáme tím, že se stydíme, nýbrž, že neděláme toho, 121 co se nesluší. Ale kdo nezná ostychu, jak to pozoruji při většině, toho pokládám za hodna nejen pokárání, nýbrž i trestu. — Já i při vás to obyčejně pozoruji i sám na sobě přecasto toho zakouším, že na počátku řeči blednu a všecek se duší i tělem chvěji; a když jsem byl mládenečkem, tak jsem byl na počátku své žalobné řeči bez sebe, že jsem si to od Q. Maxima za veliké dobrodiní pokládal, že ihned sbor souců rozpustil, jak zpozoroval, že jsem strachem bez sebe a slova neschopen.“

122 Tu počali všichni znamení souhlasu vespolek si dávatí a hovířiti. Neboť míval Crassus opravdu zvláštní strach, což však jeho řeči nejen neškodilo, nýbrž jí i jako milý důkaz svědomitosti prospívalo.

27 Tu pravil Antonius: „Často jsem, jak pravíš, Crasse, pozoroval, že jak ty tak jiní výteční řečníci, — jakkoli se tobě po mém náhledu nevyrovnal nikdy žádný, — býváte na počátku řeči rozči-

leni. Když jsem pátral po příčině toho zjevu, čím to je, že se 123 každý řečník tím více strachuje, čím je lepší, shledával jsem tyto dvě příčiny: předně, že vědí ti, jež zkušenost a vlastní povaha poučila, kterak se ani nejlepším řečníkům postup řeči zhusta dle přání úplně nedaří; tudíž kdykoli řečniti mají, z dobré příčiny se obávají, aby se to, co se tu a ondy přihoditi může, nepřihodilo tehdy.

Za druhé je tu věc, na niž si často naříkávám: že umělci 124 jiných oborů, osvědčení a uznání, jestliže někdy něco méně dobře vyvedou než jindy, omluvy docházejí v mínění, že buď nechtěli anebo pro churavost nemohli osvědčiti celé své umění.

„Dnes neměl,“ říká se, „Roscius chuti do hry,“ anebo, „bylo mu trochu nedobře od žaludku.“

Spozoruje-li se nějaká vada při řečníku, hned se to za vadu neumělosti pokládá: a neumělost žádné omluvy nedochází, 125 protože se nikomu neuzná, že mohla jeho neumělost pocházeti od špatného trávení anebo že chtěl sám tak neumělý býti. Tím jsme také přísnějšímu soudu při výkonech řečnických podrobeni. Neboť kolikrátkoli řečnime, tolikrát se o nás soudí. O herci, když jednou v posunku pochybí, nevznikne hned domnění, že vůbec pohybu neumí; ale na řečníkovi pro maličkost hned uvázne na vždy nebo na dlouho předsudek nejapnosti. V tom, co jsi pravil, že má řečník přemnoho od přírody, bez čeho by mu učitel mnoho 28 platen nebyl, úplně s tebou souhlasím, a také jsem v tom zcela za 126 pravdu dal výbornému učiteli Apolloniovi Alabandskému, jenž ačkoli sám za plat vyučoval, přece nestrpěl, aby takoví, o nichž soudil, že se řečníky státi nemohou, u něho marně síly utráceli, i propouštěl je a k tomu úsilovně nabádal, k čemu myslil, že se každý hodí. Neboť k pochopení ostatních umění postačí jen 127 býti člověkem k světu podobným a uměti pochopiti to, co se podává nebo — je-li snad někdo tupější hlavy — vtluoká, a pamatovati si to. Nežádá se mrštnost jazyka, ani pohotovost výrazů, vůbec nic takového, co si přitvořiti nemůžeme, jako taHy a výraz tváře a hlas.

Na řečníku však se požadovati musí bystrost v učených 128 hádkách (dialektika), moudrost filosofická, mluva skoro básnická, paměť právnická, hlas tragických herců a posunky málem di-

vadelních umělců nejlepších. Není proto nic na světě řídkého, než dokonalý řečník. Neboť mistři jednotlivých odborů uznání docházejí, i když jen po některé z těch předností prostřední měrou mají; řečník, nemá-li je všechny v nejvyšší míře, uznání dojíti nemůže.“

129 Tu pravil Crassus: „A přece, hled, kterak se v umění sebe prostším a lehčím mnohem více píle vynakládá, než v tomto umění rozhodně nejtěžším. Často jsem totiž slyšel Roscia říkávati, že nemohl dosud přijíti na žáka, který by mu úplně vyhovoval; ne že by jich nebylo něco uznání hodných, ale že sám ani nejmenší chyby snést nemůže. Neboť nic tak v oči nebije, ani se tak trvale v paměť nevrývá, jako co se tebe nemile dotklo. Abychom tedy toto podobenství obrátili od herce na výborného řečníka, nepozorujeteli, kterak tento herec dělá všecko dokonale, nanejvýš spanile, a vždy tak, aby to bylo přiměřeno úloze, všechny jímalo a bavilo? Tudíž dávno už došel toho (vyznamenání), že se každý, kdo v nějakém umění vyniká, Rosciem v oboru svém nazývá. Takovéto svrchované dokonalosti dožaduje se já na řečníku, když jsem od ní sám velmi daleko, jedním nestoudně; chciť, aby mně bylo promíjeno, a sám jiným neslevuji ničeho. Neboť myslím, kdo je neschopen, kdo se dopouští chyb, a komu to vůbec nesvědčí, ten že má podle zásady Apolloniovy odkázán býti tam, kde něco svede.“

20 „Což pak chceš,“ pravil Sulpicius, „abych se já nebo tuhle
131 Cotta učil občanskému právu nebo vojenství? Kdo pak by mohl dosíci takové výše a všestranné dokonalosti?“

Na to Crassus, „Vždyť jsem já,“ vece, „právě proto celý ten výklad učinil, že při vás opravdu výborné a skvělé nadání řečnické seznávám; a nežidil jsem řeč svou o nic víc k odstrašení neschopných, než k pobídnutí vás schopných. A jakkoli jsem při vás obou výborné nadání a snahu shledal, přece ony přednosti, jež se na spanilosti zjevu zakládají, a o nichž jsem pověděl snad více, než obyčejně Řekové činivají, při tobě, Sulpicie, v převýborné jakosti jsou. Neslyšel jsem, tuším, mluvit nikoho, aby měl ruch těla, celý vzhled a tvářnost přiměřenější, hlas zvuknější a libější; komu se těch předností od přírody méně dostalo, aspoň toho dosíci mohou, aby darů, jež mají, užívali mírně

a rozumně a jak se sluší a patří. Neboť v tom jest se nejvíce na pozoru míti, a v tom jedině jest nejméně snadno předpisy dávatí netoliko mně, jež o tom jen tak po susedsku rozprávím, nýbrž i samému Rosciovi, jež prý často říkal, že je hlavní věc při umění „slušnost“, a to že jest věc jediná, které uměle nelze vstěpovati. Než převedme rozmluvu jinam, libo-li, a hovořme jednou po mém a ne po způsobu učitelů řečnictví.“

„Ó nikoli!“ zvolal Cotta. „Nyní již tě musíme uprositi, abys nám, když nás přidržuješ k tomuto studiu a k jinému umění neodkazuješ, vyložil celé své umění řečnické, ať jest jakékoliv; vždyť toho nežádáme příliš mnoho: jsme spokojeni s touto tvojí prostřední výmluvností a chceme od tebe zvědět jen to (abychom neměli více zisku, než tu trochu dovednosti, které jsi v řečnictví nabyli), co myslíš, že jest si třeba kromě darů, jichž nám příroda, — jak pravíš — tak příliš skoupě nenaštědřila, ještě osvojiti?“

Pousmívaje se pravil Crassus: „Co jiného, Cotto, než horlivost a jakousi žhoucí lásku, bez níž jak v životě vůbec nikdo nic znamenitého nedosáhne, tak zvláště ne toho, po čem ty dychtíš. I nenahlížím věru, proč byste měli k tomu býti nabádáni, když sami, jak pozoruji, ježto i na mne dotíráte, až příliš horlivostí jste zapáleni. Avšak pouhá snaha nevede v pravdě nikam, nepoznáš-li prostředků, které by tě donesly a dovedly tam, kam směřuješ. Tudíž vám, ježto mi břímě značně lehčí ukládáte a neptáte se mne na umění dokonalého řečníka, nýbrž jen na tuto mou skrovníčkou dovednost, nepodám výkladu o žádné takové tajuplné a velmi nesnadné, velkolepé a obtížné methodě své obvyklé, již jsem druhdy užíval, když jsem se v mladých letech tímto učením mohl zabývatí.“

Tu zvolal Sulpicius: „Ó dne, Cotto, nám vítaného! Čeho jsem nikdy ani prosbami ani číháním ani vyzvídáním dosíci nemohl, abych směl ne snad na vlastní oči uzříti, jak se Crassus na řeč připravuje, ale jen se toho skrze písaře jeho a předčítatele Diifila domyslití, toho se nám doufám dostane a všeho, po čem dávno dychtíme, se již od něho samého dovíme.“

„A přece,“ pravil Crassus, „myslím, že se tolik, Sulpicie, nepodivíš uslyše, co řeknu, jako spíše nahlédneš, že nebylo proč o to státi. Vždyť nepovím nic neznámého, nic, co by odpovídalo va-

- šemu očekávání, čeho byste byli neslyšeli a bylo někomu nové. Tak hned zprvu, jak je to hodno muže přímého a ušlechtilého vychovaného, vyznám, že jsem se těmto všeobecným a ovšedněným pravidlům naučil: přední úlohou řečnickovou že jest mlu-
 138 viti tak, aby přesvědčil, potom že každá řeč týká se otázky o věci
 139 neurčité, bez udání osob a času, aneb o věci s určitými osobami
 a časem. V obojím případě, ať cokoli spornou věc tvoří, otázka
 že bývá po skutku, zdali se stal, neb, jestliže se stal, jaký jest
 140 neb jak se jmenuje, anebo, což mnozí připojují, stal-li se právem.
 Mohou také povstati spory o výklad textu zákona, když v něm
 něco napsáno dvojsmyslně nebo neshodně nebo tak, že se to přičí
 141 úmyslu zákonodárcovu; a všechny tyto části jsou doloženy jistými
 zvláštními důkazy. Řeči, které se netýkají otázek všeobecných,
 jsou dílem soudní, dílem poradní (politické); ještě třetí druh jest,
 jenž se zakládá na vychvalování neb hanění (určitých) lidí; a jsou
 zásoby pomocných myšlenek, jichž užíváme v soudních řečech,
 když běží o spravedlnost, jiných v poradních řečech, a ty se
 vesměs řídí prospěchem těch, jimž radu udělujeme; jiných dále
 142 v chvalořečech, v nichž se vše vztahuje na zasloužilost chvá-
 lených osob. A když jsem se naučil, že se všechna řečnickova pů-
 sobnost a dovednost dělí na patero úloh, předně, aby shledal, co má
mluviti, potom aby shledané nejen dle jistého pořádku, ale i dle
závažnosti a jistých zásad rozřídil a srovnal, pak aby to konečně
řeči přioděl a vyšlechtil, potom do paměti vštípil a na konec dů-
 143 stojně a ušlechtilé přednesl: dovedl jsem se též toho, že máme
na počátku, než se k vlastní řeči dostaneme, získávati přízeň
posluchačů; potom vylíčiti záležitost; pak stanoviti spornou
otázku; dále uvéstí kladné důvody toho, oč nám jde; pak vy-
vrátiti námitky; na konec řeči zveličiti a sesílití to, co svědčí v náš
prospěch, a oslabiti i v nívěč obrátiti vše, co by napomáhalo pro-
tivníkům.
 32 Slyšel jsem také nauku o výzdobě samé řeči; tu se žádá
 144 předně, abychom mluvili ryzí a správnou latinou, dále abychom
 mluvili zřetelně a jasně, pak ušlechtilé, potom přiměřeně vážnosti
 145 předmětu a slušně; i podrobným předpisům jsem se naučil. Shledal
 jsem, že i to, co je nejvlastnějším darem přírody, v soustavnou
 nauku se vpravuje, neboť jsem poznal něco pravidel i o přednesu

a učení se nazpamět, krátkých sice zněním, ale s dlouhou cvičebnou přípravou.

V těchto tedy asi předpisech záleží celá nauka těch mistrů. Kdybych řekl, že není nic platna, lhal bych. Obsahuje zajisté le-
 dacos, co řečníka takřka navádí, kam má čím zaměřiti a co na
 zřeteli pevně míti, aby se od vytknutého cíle tolik neuchýlil. Shle- 146
 dávám však, že jest význam všelikých pravidel ten, ne že by jimi
 řečníci byli slávy výmluvnosti dosáhli, nýbrž že to, co mužové vý-
 mluvní sami od sebe činivali, někteří lidé vyzorovali a sebrali;
 tudíž že výmluvnost nepovstala z řečnické theorie, nýbrž theorie
 z výmluvnosti. Přece však ji, jak jsem už řekl, neodmítám, neboť
 byt i nebyla nutně potřebna k dobrému řečnění, k poučení je dosti
 užitečna. A výcvik nějaký je vám nezbytný, — totiž vy jste ovšem 147
 již dávno v závodním běhu — ale těm, kteří do závodiště nastu-
 puji a tomu, co se na soudech a hromadách prováděti musí, jako
 v opravdové bitvě mohou se i nyní ještě cvikem jako v šermířské
 škole takorůzka hravě napřed přiučiti a na to se připraviti.“

„Právě ten cvik,“ vece Sulpicius, „bychom rádi poznali. 148
 Avšak i o tom, co jsi o soustavné nauce krátce nastínil, rádi
 bychom slyšeli, jakkoliv nejsou ani nám ty věci zcela neznámy. Než
 o tom později; nyní chceme zvědětí tvé mínění o výcviku samém.“

„Co se mne týká,“ pravil Crassus, „schvaluji způsob, jakým 33
 si vedete, že totiž, dána-li sporná otázka nějaká, podobná 149
 těm, o nichž se jedná na soudech, provádíte ji řečnický tak, jakoby
 šlo o věc doopravdy. Ale většina tu cvičí toliko hlas a to ještě
 ne dovedně, a síly své, a jazykem hbitě melou a v spoustě slov
 si libují. V tom je klame zásada, jíž se dovedli, že se lidé mlu-
 vením mluví učivají. Neboť i to se dobře říkává, že se lidé 150
 převráceným mluvením převráceně mluví navykají. Pročez
 v těchto právě cvičeních jakkoli užitečno jest často také zpatra
 mluvíti, přece užitečnější jest vzíti si čas na rozmyšlenou a
 mluvíti po pečlivé přípravě. Hlavní však jest, a to, abych po pravdě
 mluvil, pramálo děláme, ježto jest to pracné a většinou se tomu vy-
 hýbáme: co nejvíce psáti. Pisadlo jest nejlepší a nejosvědče-
 nější tvůrce a mistr dobrých řečí; a nikoliv neprávem. Neboť jest-
 liže nad řeči zpatra a ledabylo mluvenou snadno vítězí řeč roz-
 myšlená a připravená, tak tuto dojistá překonává vytrvalé a

151 pilné psaní. Neboť všechny obecně platné myšlenky, co jich v tom,
o čem píšeme, obsaženo, ať už pocházejí z naučené theorie nebo z
přirozeného jakéhosi důvtipu a zkušenosti, vybavují se nám a hr-
nou, když po nich pátráme a vši bystrostí o věci uvažujeme; a
všecky nejznamenitější myšlenky i slova ostří pisadla se chtějí
152 nechtěj podrobují a poddávají. Pak i postavení slov a skladba se
při psaní dokonává sama, spádem a během nikoli básnickým,
nýbrž jaksí řečnickým.

To zjednává dobrým řečníkům pochvalu a obdiv; a nikdo,
i kdyby se nejusilovněji pocičil v takových promluvěch zpatra,
umění toho nedosáhne, nebude-li dlouho a mnoho písemně pra-
covati. A kdo od výcviku písemného přejde k řečnění, přináší
si s sebou schopnost mluvit tak, že i kdyby zpatra mluvil, vy-
padá to přece jako napsané; a rovněž, kdyby někdy přednesl část
řeči napsanou, bude i ostatní řeč nenapsaná plynouti tomu
153 podobně. Jako když veslaři rozženuce loď vesla zdvihnou, loď
sama přece pohyb i směr zachovává, ač nárazy a tepy vesel pře-
staly, tak když v delším toku řeči písemná předloha dojde,
ostatek řeči přece podržuje stejný běh, poháněn podobností a
silou napsaného.

34 Já však sám jsem si v útlých letech jinošských při každo-
154 denních průpravných cvičeních ukládal hlavně onu cvičbu, o níž
jsem věděl, že jí protivník můj C. Carbo užívá. Vybral jsem verše
hodně obsažné neb nějakou řeč, přečetl jsem z toho, kolik jsem
mohl si pamatovati, a pak jsem to, co jsem přečetl, slovy co možná
jinými a vybranými přednášel. Potom jsem však spozoroval, že
jest v tom závada a sice ta, že všechna slova ke každé věci nejlépe
přiléhající nejpěknější a nejlepší zabral už Ennius, když jsem se
na jeho verších cvičil, anebo Grakchus, jestliže jsem si řeč jeho
náhodou za předlohu vzal; tak že bych si, užívaje týchž slov
nic neprospěl, a užívaje jiných ještě i uškodil, ježto bych si na-
155 vykal užívati slov nevhodných. Potom jsem si usmyslil, a to jsem
v letech jinošských dělal, řecké věci znamenitých řečníků svými
slovy podávati. To mi přinášelo tu výhodu, že jsem podávaje
řecký text latinsky, nejen užíval slov nejlepších a přece obvyk-
lých, ale i nápodobou tvořil některá slova, našim třeba nová,
ale jen když vhodná.

Co se týče hlasu a dechu, hybnosti celého těla a samého 156
jazyka a cviku, tu není potřeba tolik nauky jako klopotné práce.
V té příčině dlužno pilně uvažovati, které řečníky si obrati za
vzor a kterým bychom rádi byli podobni. Musíme pozorovati
nejen řečníky, ale i herce, abychom špatným návykem nedošli
k nějaké zručnosti a nezpůsobnosti.

Také třeba cvičiti paměť tím, že se do slova naučíme nazpa- 157
mět hodně mnoho spisům našim i cizím. A při tom cvičení velmi se
mi zamlouvá zvyknouti si užívati též za pomůcku určitých míst a
obrazů, jak tomu soustavně učí pamětiuma. Potom musí řečník
s uměním svým vyjít ven z domácího a školského cviku, do
vřavy bitevní, do prachu a ryku, do vojny a v zápas veřejný; jest
třeba přivykati posluchačstvu a zkoušení sílu duchapřítomnosti
a tu svou pečlivou přípravu vynésti ze zkrutu na světlo skuteč- 158
nosti. Třeba také čísti básníky, seznamovati se s dějinami, vše-
líkých dobrých nauk a věd učitele a spisovatele čísti, jimi se
probírat, je pro cvik vychvalovati, vykládati, opravovati, tupiti
a vyvracet; rozprávěti o všelikém předmětu s obou různých stran
a dobývati z každé věci, cokoli by v ní uznání hodného zdáti se 159
mohlo. Jest třeba se naučiti občanskému právu, seznámiti se
se zákony, zmocniti se celých starožitností, poznati jednací řád
senátu, státní ústavu, práva spojenců, úmluvy a smlouvy a
zahraniční zájmy říše; a ze všelikého druhu jemného vzdělání
jest získati trest lahodného vtipu, jímž by se celá řeč chutně
okořenila. Vyložil jsem vám vše, co jsem měl na mysli; kdy-
byste si byli vzali kteréhokoli občánka z nějaké hromady,
býval by vám snad na vaše dotazy totéž odpovéděl.“

Když Crassus domluvil, nastala pomlčka. Než ačkoli se při- 35
tomným zdálo, že na danou otázku dosti bylo pověděno, přece 160
cítili, že byla řeč odbyta mnohem rychleji, než si přáli. Tu se ozval
Scaevola: „Nuže Cotto? Co mlčíte? Což vám nenapadá už nic,
nač byste se ještě Crassa ptali?“

„To mně věru samému,“ vece Cotta, „na myslit tane. Neboť 161
se slova tak rychle hnala a řeč tak uběhla, že jsem její prudký let
sice zahlédl, ale její chod sledovati nestačil a zrovna jakobych
do nějakého paláce bchatstvím naplněného vešel, kde by koberec
ležely nerozbaleny, stříbro nevystaveno, obrazy a sochy na

odiv nevyloženy, ale všechny ty věci mnohé a velkolepé nahromadě ve skrytu byly; tak jen jsem v řeči Crassově bohatství a krásy jeho ducha skrze jakési příkrývky a obaly zahlédl, ale když jsem je blíže chtěl pozorovati, sotva popatřiti bylo dáno. Nemohu tudíž říci ani že vůbec neznám bohatství jeho, ani že jsem je dobře seznal a uviděl.“

162 „Proč tedy neděláš to,“ pravil Scaevola, „co bys dělal, kdybys do nějakého paláce plného nádhery neb do villy přišel? Kdyby vše bylo schováno, jak pravíš, ty jsa velmi žádostiv podívané, neváhal bys požádati pána, aby dal vše ukázati, obzvláště kdybys byl domácím přítelem. Tak asi požádáš nyní Crassa, aby to bohatství pokladů svých, jež jsme na jediném místě nahromaděné jako kolemjdoucí zamřížovaným okénkem letmo zahlédl, na bílý den vynesl a každý kus na své místo postavil.“

163 „O to chci prosit já tebe, Scaevolo!“ odvětil Cotta, „neboť já a Sulpicius se ostýcháme vyptávaní se muže veledůstojného, jenž nikdy neměl rád tento druh rozpravy, na věci, které mu asi jako abeceda připadají, — ale prokaž nám ty tu laskavost, Scaevolo: nechať nám Crassus to, co pověděl stručně a nadmíru krátce, poví obsírněji a zevrubněji.“

164 „Ját jsem,“ vece Scaevola, „na mou věru prve více pro vás o to stál než pro sebe; neboť jsem po této rozpravě Crassově nedychtil tolik, kolik potěšení mívám z řeči jeho na soudech. Nyní však tě, Crasse, už i za sebe žádám, abys, když máme tolik pokdy, jak se nám toho již dávno nedostalo, si neobtěžoval vybudovati dílo, jehož základy jsi položil. Neboť vidím, že je plán celého díla nad pomyslení krásný a veliký, a velice se mi zamlouvá.“

36 „Nemohu se věru,“ pravil Crassus, „tomu dosti nadiviti, 165 kterak i ty, Scaevolo, dychtíš po věci, které neovládám tak, jako ti, co tomu učí, a kdybych i sebe lépe ovládal, nebyla by hodna tvé moudrosti a poslechu tvého.“

„Myslíš?“ odpověděl Scaevola. „Dejme tomu, že by o těchto obyčejných a prazdných věcech sotva těm jinochům dle mínění tvého za to stálo poslouchati; můžeme-li také pustiti mimo sebe takové věci, o nichž jsi pravil, že se s nimi řečník seznámiti musí, jako lidské povahy a mravy, způsoby, jimiž se duše lidská rozněcuje a utiňuje, dějiny, starožitnosti, správa státní, pak i samo

to moje právo občanské? Ját jsem věděl, že toto všecko vědění a bohatství poznatků v moudré hlavě tvé je uloženo; ale v řečníkově zařízení jsem tak skvělého náradí nikdy nespatriil.“

„Můžeš tedy,“ tázal se Crassus, „ať pomlčím o jiných nesčíslných a nekonečných věcech a k tvému právu občanskému se dostanu, za řečníky pokládati ony lidi, s nimiž se zpola v smíchu zpola v zlosti, protože na forum spěchal, po mnoho hodin zdržeti musel Scaevola;³²⁾ když Hypsaeus velikým hlasem a spoustou slov na praetorovi M. Crassovi vymáhal, aby svěřenec jeho při prohrátí směl, konsulár však Cn. Octavius neméně dlouhou řečí tomu odporoval, aby protivník při prohrátí a vlastní jeho svěřenec aby ošklivého soudu o poručenství a veškeré nesnáze pošestilostí obhájce protivné strany byl zbaven?“

„Takovýchto lidí,“ odvětil Scaevola, — „pamatuji se totiž 167 že mně o tom Mucius vypravoval, — bych neuznal nejen za hodné, aby se řečníky jmenovali, ale ani aby u veřejnosti mluvili.“

„A přece nebylo u těch obhájců,“ vece Crassus, „nedostatku ani výmluvnosti ani theoretického vzdělání ani myšlenek, ale znalosti práva občanského; ježto jeden z nich při soudním pojednávání žádal víc, než kolik dovolovaly zákony deskové, čímž by byl, kdyby toho byl dosáhl, při prohrátí; druhý za nenáležité pokládal, že se na něm vymáhá víc, než co bylo v púhonu, nechápaje, kdyby to tak bylo vyřízeno, že musí protivník spor prohrátí. A co se nestalo za těchto málo dní! Zasedal jsem při soudní 37

³²⁾ Míni se ovšem jiný Scaevola, než přítomný, a sice P. Mucius Scaevola (náš se jmenuje Quintus), konsul r. 133. přívrženec snah Tiberia Grakcha, výborný právník, hráč v míč a šachy. — M. Plautius Hypsaeus, býval konsulem r. 125; zastupoval v té při neplnoletého sirotka; Cn. Octavius, konsul r. 128, obhajoval poručníka. První úřední instancí (in iure) byl praetor M. Lic. Crassus, nejspíše děd bohatého Crassa triumvira. (Řečník Crassus se jmenoval Lucius.) Smysl pře byl: Poručník zpronevěřil jmění svého svěřence; dle zákonů dvanáctideskových byl povinen dáti dvojnásobnou náhradu. Hypsaeus, ač bývalý konsul, nezná toho ustanovení a žádá před praetorem na poručníkovi náhradu větší. To je formální chyba. Obhájce poručníkův Octavius nepotřeboval, než mlčeti, až by se věc dostala k soudu, a pak ohlásiti chybu. Hypsaeus by byl prohrál. Ale Octavius, ač bývalý konsul, také neznal zákona a odmítal před praetorem žádanou náhradu nezákonnou, čímž se sám o vítězství připravil. (Piderit.)

168 stolicí městského praetora Q. Pompeia, přítele svého, a tu jeden z řečníků žádal, aby věřiteli, od něhož byl k placení poháněn, povoleno bylo starobylé a obvyklé právo výhrady, „že žaluje část dluhu v té lhůtě splatnou.“ Nevěděl, že je to právo zřízeno pro věřitele tak, aby kdyby zdráhavý dlužník před soudcem potvrdil, že byl dluh vymáhán před lhůtou splátky, věřitel mocí výhrady při opětné žalobě na zaplacení nemohl býti odmrštěn 169 „pro předčasné vymáhání dluhu.“³³⁾ Co se tedy nad to může státi anebo říci hanebnějšího, než že ten, jenž si obral takové povolání, aby spory a pře svých přátel zastupoval, ohroženým pomáhal, pomohdřeným nápravu hledal, poraženým na nohy pomáhal, ten že v nicotných a prajednoduchých záležitostech sám takové chyby dělá, že jedněm k politování, jiným na posměch jest? To já myslím, 170 že můj příbuzný P. Crassus zvaný Bohatý, jenž byl i jinak v mnohém ohledu muž vzácný a ušlechtilý, za to obzvláště veliké chvály zaslужuje, co říkával velmi často P. Scaevolovi, ač byl jeho bratr; že ani on v právu občanském vědě své nemůže dosti učiniti, neosvojí-li si řečnické výmluvnosti, — té podmínce arci ten, co byl se mnou konsulem, syn jeho, vyhověl — ani zase že on sám spory přátel se zabývá a na soudech zastává nezačal, dokud se občanskému právu nenaučil. A což pak M. Cato? Nebyl-li řečníkem 171 takové výmluvnosti, jaká za oněch časů a v onom věku v obci naší vůbec byla možná, a práva občanského nade všecky výborné znalý?

S velikým ostychem o tomto předmětu již chvíli hovořím, ježto tu máme muže v řečnictví slovatného, k němuž já jako k jedinému řečníku pravému obdivu cítím;³⁴⁾ přes to však si

³³⁾ Věřitel žaloval dlužníka na zaplacení dluhu in iure t. j. před praetorem. Ale dluh nebyl splatný tu dobu celý. Žalovaný „zdráhavý dlužník“, jehož vždy bylo výhodou najíti záminku k odkladu, mohl věřitele žalovati in iudicio t. j. u skutečného soudu pro předčasné vymáhání dluhu. Věřitel, zákona neznalý, skutečně na tu okolnost zapomněl a také zapomněl, že se mohl u praetora proti žalobě pojistiti výhradou, totiž poznámkou v žalobě, že žaluje jen na tu část dluhu, která je splatná. Zástupce dlužníkův si na tu věc sice vzpomněl, ale zákona také neznaje pokládal výhradu za výhodu dlužníkovu, což bylo naopak. Tím věřiteli pomohl a svému klientovi při prohrál.

³⁴⁾ Míni se Antonius.

právě on tohoto práva občanského nikdy hrubě nevážil. Avšak 172 ježto jste si přáli zvědětí mé mínění a náhled, nic nezatajím a pokud dovedu, vám názor svůj o všem tom vyložím.

Co se týče Antonia a jeho v pravdě neuvěřitelné a skoro jedinečné a zázračné síly nadání, jest patrné, že se umí i bez znalosti práva občanského snadno obejítí a ostatními prostředky svého moudrého věhlasu obhájeti; proto u něho připustíme výjimku. Stran ostatních však budu hlasovati bez rozpaku na odsouzení, a to předně pro lenost a pak pro nestoudnost. Neboť honiti se po 173 soudech, trčeti na právě a u praetorských soudních stolic, podnikati stání u soudů občanských, kde běží o důležité věci a na nichž se často jedná ne o věc skutkové povahy, ale o sám pojem spravedlnosti a práva; roztahovati se na soudech stopanských,³⁵⁾ kde se jedná o právech týkajících se nabytí práva vlastnického, poručenství, příbuzenství rodného a po meči, náplavů a oplavů, dlužních závazků a trhových smluv, domovních zdí, oken a okapů, závětí zrušených a platných, a jiných nesčíslných věcí, a při tom nevědět vůbec ani, co je mé a tvé, naposled ani proč je někdo občanem anebo cizincem, otrokem nebo svobodným, toť jest zcela patrná 174 nestoudnost. Směšná to honosivost říkati o sobě, že se v malých člunech nevyzná, ale že se naučil řídití pětiveselné i větší lodě. A ty človče! když se dáš při malém hloučku lidí od protivníka oblouditi takovou lecjakou ústní smlouvou a pečetí stvrzuješ listiny svého klienta, v nichž je zápis jemu škodlivý, já bych ti měl svěřiti nějakou těžší záležitost? To by, přísámboh! spíše dovedl ten, kdo v přístavě překotí člun o dvou veslech, spravovati Argonautskou loď na moři Euxinském! A nejsou-li to 175 ani malé pře, ale často převeliké, na nichž běží o rozpor práva občanského, jaké pak jest to drzé čelo takového obhájece, který se opovazuje dáti se do takových soudů beze vší právní znalosti? Mohla-li býti ku příkladu těžší pře, nežli měl onen vojn? Když přišla o něm z vojska domů nepravá zpráva, že jest mrtev, a otec

³⁵⁾ Soudy stopanské byly za časů republiky římské soudní dvory o stu a více soudcích. Děly se na čtyři menší soudy. Náležely jim spory soukromé o dědictví, majetkové právo a podobné záležitosti zhusta velmi zapletené, žádající dobré znalosti práva.

jeho uvěřiv tomu závěť změnil a za dědice ustanovil koho chtěl, a sám zemřel: dostala se věc ta na soud stopanský, když se vojín domů vrátil a hlásil se právoplatně o dědictví otcovské, on, syn závěti vyděděný! Vždyť přece šlo v té záležitosti o právo občanské; může-li vyděděn býti ze statku otcovského syn, jehož otec v závěti ani dědicem ani vyděděným výslovně nezapsal? — A což pak ona rozepře Marcellů³⁶⁾ a patricijských Claudiů, o které soud provedli stopání? Ježto Marcellové tvrdili, že na ně přešlo dědictví propuštěncovo skrze jeho syna právem kmenovým, a patricijští Claudiové že od téhož propuštěnce přímo právem rodovým: zdaž nebylo v té při úlohou řečníků promluvit o celém právu kmenovém a rodovém? A což tato pře, o níž jsem doslechl, že byla rovněž na soudě stopanském: Přišel do Říma muž vyhnanec a nabyl práva trávit v Římě dobu vyhnanství tím, že se připojil k některému občanu jako klient k patronovi; a zemřel bez dědičné pořádnosti. Zdali v nastalé o to při „právo připojení“, nejasné ovšem a málo známé, nedošlo na soudě výkladu a objasnění od patrona? A jiný případ. Když jsem ondy zastupoval C. Sergia Orata proti našemu zde Antoniovu v záležitosti práva občanského, zdaž se všecko mé obhajování nezakládalo na právě? M. Marius Gracidianus totiž prodal dům Oratovi a nepřiznal při zdělávání kupní smlouvy, že na jedné části toho domu vázne břímě služebnosti; hájil jsem tu věc dle zásady, že cokoli vzejde ujmou z kupní smlouvy, musí to prodávající strana, když o tom věděla a neohlásila, hraditi. Podobným skoro způsobem se v takové rozepři oheď přenáhlel přítel můj M. Buculeius, muž dle mého úsudku ne právě nerozumný, dle vlastního mínění velemoudrý, a v oboru právnickém dosti snaživý. Prodal L. Fufiovi dům a při kupní smlouvě přejal ručení za okna tak, jak tehdy byla. Fufius, jakmile se kdesi v městě počala stavba, na kterou z onoho domu bylo tak právě ještě viděti, soudil se ihned s Buculejem, ježto mínil, že se stav oken mění, když jen jakákoli částka vyhlídky se zastaví, byť si

³⁶⁾ Šlechtická rodina Claudiů (gens) měla otroka, kterému dala svobodu. Propuštěnec byl přijat do domácnosti plebejských Claudiů-Marcellů (stirps) a zemřel. Jediný jeho syn a dědic též zemřel. O pozůstalé jmění se hlásily obě rodiny: Claudiové právem rodovým, k němuž náležel otec, Marcellové právem svého kmene, k němuž náležel syn.

dům byl opodál.³⁷⁾ Což pak teprve proslulá rozepře Mania Curia s Markem Coponiem ondy před soudem stopanským, za jakého sběhu lidstva a za jakého napjetí byla projednávána! Když Q. Scaevola, vrstevník a druh můj, muž nade všecky v právé občanském zblhlý, nadáním i důmyslem velebystrý, řečník naněvyš uhlazený a důkladný a jak říkávám, z právních znaleců nejvýmluvnější, z výmluvných právnicky nejzkušenější, na základě textu (psané listiny) právo závěti hájil a dokazoval, dokud se pohrobek nenarodí, svéprávným nestane a nezemře, že dědicem býti nemůže ten (Curius), jenž je za dědice ustanoven po pohrobkovi, až se narodí a umře; já pak jsem zastupuje Curia tvrdil, že to tehdáž zůstavitel závěti myslil tak, aby, když by nebylo syna, jenž by se mohl státi svéprávným, v dědictví nastoupil M'. Curius: zdaž jsme se při tom řízení my obadva nezabývali ustavičně vážnými svědectvími, příklady, vzorci závěti, to jest celým jádrem práva občanského?

Dalších příkladů znamenitých při takových již neuvedu, jsouť nesčíslny; ale často se může státi, že se celé občanské postavení něčí stane předmětem právního sporu. Vždyť C. Mancina, muže vznešeného a výborného, bývalého konsula, když ho pro smlouvu s Numantijskými splnomocněný otec z usnesení senatu Numantijským v moc vydal a oni ho nepřijali, a Mancinus se pak domů vrátil a bez meškání vstoupil do senátu, tribun lidu P. Rutilius, syn Markův, kázal vyvésti, ježto prý není občanem, poněvadž prý tak psáno jest, že ten, koho vlastní otec nebo národ prodal neb otec splnomocněný v cizí moc vydal, pozbývá práva k návratu do bývalého postavení.³⁸⁾ tomu-li tak, možná-li nám

³⁷⁾ Přenáhlení Buculejovo záleželo v tom, že ručil za právo svého domu, jež prodával, nedati si zastavět okna a zkaziti vyhlídku a světlo, beze všeho omezení. Právo to se vztahovalo jen na nejbližší sousedy, kdežto Fufius je rozšiřoval na celé okolí, kam až z oken vůbec viděl.

³⁸⁾ Soubor osobních práv římského občana, zvaný „caput“, obsahoval: svobodu, právo občanské a rodinné. Kdo padl do zajetí, byl pokládán za otroka a pozbýval všeho práva. Vrátil-li se ze zajetí, mohl dle jistého ustanovení (ius postliminii) zase všech práv nabýti, ač-li se zajatého občana stát sám z nějaké příčiny nevzdal. Ku př. vůdce, který s nepřitelem něco uzavřel, co římský národ a senát neuznal, byl od fetialů (kněží, kteří prováděli formality při vypovídání války, uzavírání míru a smluv

182 v celém oboru záležitostí občanských najíti znamenitější právní případ, než tento, kde běží o třídní postavení, občanství, svobodu a celý soubor práv muže řádu konsulárského, obzvláště když se záležitost ta netýká žádného zločinu, kde by postižený mohl popírat, nýbrž občanského práva?

V podobném případě, ale při člověku nižšího postavení, stal se u našich předků spor o to, zdali se člověk, — z národa spojeckého pocházející, jenž u nás býval otrokem, ale nabyv svobody přišel zase potom domů, — právem návratu dostal doma opět k bývalým právům svým a zda pozbyl při tom občanství našeho. A stran svobody, což je soud ze všech nejtěžší, nemůže-li dle práva občanského vzniknouti spor o to, zdali ten, jenž z vůle pánovy občanského práva nabyt, svoboden jest ihned, anebo teprve až v novém období?³⁹⁾ A vizme dále případ, jenž se stal za paměti otců: přišel občan z Hispanie do Říma a zanechal v provincii ženu s útežkem; v Římě pojal ženu druhou neoznámiv té prvé, že se s ní rozvádí, a zemřel bez posledního pořízení; a z obou žen se mu narodil syn. Byla to snad pře nepatrná? Kdyžť tu šlo o občanské právo dvou osobností: o syna, jenž se z druhé ženy narodil a o jeho matku? Vždyť ona, kdyby rozsudek zněl tak, že se starší sňatek ruší jen rozlučným listem určitého znění a nikoli novým sňatkem, sešla by na pouhou souložnici.

184 Těchto tedy a jim podobných práv svého státu když někdo nezná a jen se hrdopysně vypíná, podnikavě a odhodlaně sem

s cizími národy; ten z nich, kdo měl právě funkci, se jmenoval „splnomocněný otec“⁴⁰⁾ vydán nepříteli. To se přihodilo Mancinovi. Uzavřel s Numantijskými smlouvu, kterou senát neschválil. Tím upadl do moci Numantijských. Ani oni ho nepřijali, t. j. nechtěli, aby Mancinus za dobrou vůli pozbyl vlasti. Mancinus se tedy vrátil do Říma, i nastala otázka, má-li mu platiti právo návratu (ius postliminii) či nemá? Cicero dokazoval, že má. (Piderit.)

³⁹⁾ Propouštění na svobodu se dalo někdy tak, že pán přivedl otroka k censorovi a ohlásil, že jej propouští. Jest-li censor to ohlášení přijal na vědomí a druhý censor nic nenamítal, byl otrok svoboden a nabyt občanství. Avšak censorské výkony docházely stvrzení až při závěru období (lustrum), kdy se slavnými obětními očistnými nově období zakládalo (lustrum condere). Mohl tedy vzniknouti spor o dobu, kdy někdo nabyt svobody a občanského práva.

i tam se rozhlíží, s velkým zástupem po celém trhu se prohání, právní zástitu klientům, přispění přátelům a skoro všem občanům spásu ducha a věhlasu svého nabízí a podává, není-li to poklédati za jednání nade vše ošklivé?

A poněvadž jsem o nestoudnosti takových lidí dopověděl, 41
pokárám ještě jejich liknavost a lenivost. Neboť i kdyby bylo 185
naučení se právu něco tak velmi těžkého, přece by velikost užitku měla lidi doháněti, aby klopotné učení podstoupili. Než, o bozi nesmrtní, neřekl bych toho za přítomnosti Scaevolovy, kdyby neřikával sám, že není dle jeho zdání žádná věda tak snadná jako právo. O tom je ovšem z jistých příčin u většiny náhled jiný: 186
předně, poněvadž ti staří, kteří ten obor vědění ovládli, pro udržení a zvětšení své moci nechtěli, aby se věda jejich rozšířila; a pak když bylo právo uveřejněno tím, že Cn. Flavius ponejprv žalobní formule vydal, nebylo zase takových, kdož by tu látku roztrídili a soustavně spořádali. Neboť se nic u vědeckou soustavu uvéstí nedá, dokud ten, kdo ovládá poznatky, jež soustavně vědecky spořádati chce, sám napřed nemá metody, aby dovedl 187
z poznatků, jichž soustavy dosud není, soustavu vytvořiti.⁴⁰⁾ Nahlížím, že jsem v snaze po stručnosti tuto věc vyjádřil poněkud nejasně; avšak zkusím, zdali bych to nedovedl říci zřetelněji.

Všecko skoro vědění, které je nyní soustavně spořádáno, bý- 42
valo kdysi rozptýleno a rozházeno: jako v oboru hudebním taktý, tony a nápěvy; v měřictví obrysy, tvary a prostorné veličiny; v hvězdářství otáčení se oblohy, východ, západ a běh hvězd; v mluvovědě úvahy o básnicích, známost dějin, výklad slov a správná deklamace a konečně i součásti samé této naší nauky řečnické, jak totiž vymýšletí, vyšlechtovati, rozvrhovati, nazpaměť 188
učiti a přednáseti, jevíly se kdysi vůbec bez ladu a skladu. Vzata tudíž odjinud na pomoc jistá soustava z jiného oboru, jež si napořád filosofové prisvojují, aby látku neladnou a neskladnou sloučila a určitým způsobem v jakýsi celek spojila. Tak ku příkladu při občanském právu musí se nejprve výměr jeho stanoviti asi tak, že je mu cílem zachovávat, co jest dle zákonů a starých zvyk-

⁴⁰⁾ Místo mnohých slov řekneme krátce: Neboť se poznatky soustavně uspořádati nedají, dokud se neví, co soustava jest a jak se dělá.

lostí v právních záležitostech a sporech za pravidlo všeobecně
 189 platné ustanoveno. Pak třeba vytknouti rodové pojmy a uvéstí
 je na určitý malý počet. Rod pak jest to, co obsahuje dva nebo
 více druhů shodnými vlastnostmi jemu podobných, způsobou však
 odlišných. Druhy pak jsou těm rodům, z nichž povstávají, pod-
 řaděny; a všechny názvy rodů a druhů jest opatřiti výměry, aby bylo
 viděti obsah. Výměr jest krátký a stručný výčet podstatných
 190 znaků určované věci. Uváděl bych příklady těch věcí, kdybych
 neviděl, před kým mluvím. Ale tak shrnu krátce, co jsem si vytkl
 za úlohu. Neboť budu-li moci sám vykonati, nač již dávno po-
 mýšlím, neb někdo jiný za mne do toho se pustí anebo po mé smrti
 provede, aby především veškeré právo občanské rozřadil na
 druhy, jichž jest pramálo; pak ty druhy rozdělil na jisté takměř
 články, a potom každého článku obsah vyložil v podstatě výmě-
 rem: nabudete dokonalé soustavy práva občanského, spíše veliké
 191 a bohaté, než obtížné a nejasné! Zatím však, než se ta látka roz-
 ptýlená sporádá, lze si řádnou znalost práva občanského opatřiti
 43 jen z částí porůznu odevšad. Nevidíte-li, kterak jezdec římský
 C. Aculeo, muž ducha nade vše bystrého, ale jinak ve vědách
 málo zběhlý, jenž se mnou žije a vždy žil, právo občanské tou
 měrou ovládá, že nad něho nikdo, vyjmete-li zde našeho Scaevolu,
 192 ani z nejběhlejších nepředčí? Všecko je zajisté všem na snadě,
 ježto se to zakládá na každodenní zkušenosti, na stycích lidí
 soukromých a na životě veřejném; a knih o tom není mnoho ani
 veliké svazky. Byly totiž vydány nejprve spisy stejného obsahu
 od více spisovatelů, pak o tom se změnou několika málo slov ještě
 od týchž spisovatelů častěji bylo psáno.

193 K snažšímu pochopení a naučení se právu občanskému při-
 spívá, čeho přemnozí pranic neuznávají, podivuhodná v pravdě
 laheda a rozkoš při učení. Neboť poutá-li někoho nynější filologická
 věda Aeliova, ve všem právu občanském, v knihách pontifiků a
 dvanáctideskových zákonech má bohatý obraz starobylosti,
 ježto slova ctihodného stáří seznává a některé druhy pŕhonů jej
 poučují o zvyklostech a životě předků; anebo zajímá-li ho věda
 práva občanského, o níž Scaevola myslí, že v obor řečnický vlastně
 nenáleží, nýbrž kamsi do jiného oboru vědeckého, všecku ji s vy-
 psáním všech užitečných zřízení i součástí ústrojí státního

shledá obsaženu v XII deskách; anebo ho těší tato velemocná a
 veleslavná filosofie, (řku zcela směle) tu hle má ke všem svým
 učeným rozpravám prameny obsažené v zákonech a právu občan-
 ském. Z nich zajisté nejen poznáváme. kterak se hlavně o pravou 194
 vnitřní důstojnost snažiti máme, ježto se zdatnost a spravedlivá
 i počestná práce zdobí počtami, odměnami a leskem, neřesti však
 lidské a zločiny se stihají pokutami, hanbou, vězením, bitím, vy-
 hnanstvím a smrtí; nýbrž se též učíme náruživosti své nikoli neko-
 nečnými a svárupnými rozpravami, nýbrž vůlí a mocí zákonů
 na uzdě držeti, všeliké vášně krotiti, svého si hájiti, od cizího
 úmysl, oči i ruce vzdalovati. A bytí reptaří všichni, vyznám, co 44
 myslím: jediná knížka zákonů XII deskových, máme-li na zřeteli 195
 hlavní pramen a základ našeho zákonodárství, převáží dle mého
 úsudku platností a obsáhlým užitkem knihovny všechných
 filosofů.

A milujeme-li vlast, což jest naší hlavní povinností, že jest 196
 naše, kterážto láska má do sebe tolik přirozené síly, že pro ni
 rek velemoudrý té své Ithace, na příkrých skaliskách jako hnízdo
 přilepené, přednost dal před nesmrtelným životem, jakou pak
 teprv láskou planouti máme k vlasti takové, jež jediná na světě
 jest domovem statečnosti, svrchované vlády a důstojnosti?

Jejího my především ducha, povahu a mravní sílu znáti máme,
 jednak poněvadž jest vlast rodičkou všech nás, jednak poněvadž
 mysliti si jest, že tak byla moudrá při stanovení práva, jako silná
 při stavbě tak ohromné říše. Pocítíte z poznání práva blahost 197
 a rozkoš také z toho ohledu, že zcela snadno nahlédnete, oč předčili
 naši předkové moudrostí nad ostatní národy, když zákony naše,
 libo-li, srovnáte s jejich Lykurgy, Drakony a Solony. Jest totiž
 neuvěřitelné, jak jest všecko právo občanské proti našemu ne-
 sporádáno a skoro směšné. O tom v každodenních hovorech mnoho
 mluvívám, dávaje moudrosti našich lidí přednost přede všemi
 jinými, a hlavně před Řeky. Z těchto důvodů jsem já, Scaevolo,
 pověděl, že jest těm, již pravými řečníky chtějí býti, znalost práva
 občanského nezbytná.

Vždyť pak ví každý, kolik sama o sobě přináší cti, vděku a 45
 vážnosti těm, kdož ji mají. Tudíž jako u Řeků lidé nejnižšího řádu 198
 za výděleček se za pomocníky nabízejí řečníkům na soudech —

zvou se u nich *πραγματικοί*, tak v obci naší naopak právě nejvznešenější a nejslovutnější mužové, jako ku příkladu ten, jenž pro tu znalost občanského práva od velikého básníka označen jako

„muž duchem výborný, velebystrý, Aelius Sextus“⁴¹⁾

a mnoho jiných, kteří když si silou ducha vážnost získali, toho dosáhli, že v oboru právnických dobrozdání a rad ještě více než samým duchem váhy nabyli. Co může býti komu, aby i v starých
199 letech byl hojnými návštěvami počíván, čestnějším útlukem než vykladačství práva? To jsem sobě já aspoň za útočiště připravil nejen pro potřebu soudní, nýbrž také na okrasu a zdobu stáří, abych se, až mně síly, jak se toho už doba blíží, docházeti začnou, ochránil od smutné opuštěnosti domu svého.⁴²⁾ Neb co jest krásnějšího, než když stařec vysloužilý v úradech a službách obecních může o sobě říci, co u Ennia praví Pythijský Apollo: že jest tím, od něhož si, ne-li „národové a králové“, tož všichni krajané vyprošují radu,

„...kdy v těžkostech jsou bez rady: je mocí svou z bezradných měním v radné a tak zmoudřelé zas propouštím, by lečjak nezmohli tu bouř.“

200 Jest věru dům znalce práva dojista věštírnu celé obce. Svědčí o tom zde našeho Q. Mucia (Scaevoly) dvěře a předsín, jež se přes chatrné jeho zdraví a vetchý už věk každodenně přičetnou návštěvou občanů a lidí znamenitých leskem honosí.

46 Co se týká toho, proč myslím, že by řečník měl znáti také
201 státní právo, týkající se výhradně státu a říše, dále dějinné památky a vzory starověku, o tom nebude třeba dlouhého výkladu. Neboť jako v záležitostech a soudech soukromých vycházeti musí často řeč z práva občanského a tudíž, jak už praveno, řečníkovi

⁴¹⁾ Sextus Aelius Paetus, konsul r. 198. Básník Ennius jej ve svých Annálech vyznamenal oslavným veršem. Byl výborný státník a právník. „Aeliana studia“ nazvána tak po zakladateli filologie grammatikální v Římě, jímž byl L. Aelius Praeconius Stilo, učitel Varronův a Ciceronův. Jiní vykladatelé myslí na Sexta Aelia Paeta.

⁴²⁾ „Od smutné takovéto opuštěnosti“ t. j. jakou mají jiní bývalí řečníci. Crassus doufá, že bude v stáří dům jeho pln žadatelů o právníckou radu.

znalost práva občanského jest nezbytna, tak v záležitostech státních, ať soudních nebo politických a správních, musí býti celá historie doby přítomné i dávné, podstata a moc státního práva i znalost způsobu správy státní politickým řečníkům zrovna jako nějaká tvárná hmota úplně v moci. Vždyť nám v rozho- 202 voru našem přece nejde o lečjakého sudiprava, nebo křiklouna a darmotlacha, nýbrž o muže takového, jenž by byl především knězem umění toho, za jehož tvůrce, ač příroda sama velikou schopnost člověku dává, bůh se pokládá, aby bylo patrné, že právě nejvlastnější lidská část nepošla z moci naší, nýbrž mocí božskou na nás byla přenesena; jenž by dále dovedl ne tak mocí řečnické berly, jako pouhého jména řečnickova bez pohromy se pohybovati třebaš i uprostřed mečů nepřátelských; dále jenž by dovedl na vinu a zločin pachatelův řečí svou uvaliti zášť občanů a sevřítí je trestem; a rovněž silou ducha zachrániti nevinnost od soudní pokuty; mdlobou klesající národ povzbuditi k vědomí cti nebo bloudící uvéstí na pravou cestu, rozptýliti jej na nešlechetníky anebo ukonejšiti zlost jeho na dobré vlastence; jenž by konečně řečí dovedl vzbuditi i utišiti v mysli posluchačů každou vášeň, jakékoli by přítomná potřeba a záležitost žádala. Myslí-li někdo, že tajemství této síly spisovatelé nauky řečnické 203 vyložili, anebo že ji mohu já v krátkosti vyložiti, mýlí se velice a nechápe nejen nevědomosti mé, nýbrž ani velikosti věci.⁴³⁾ Poněvadž jste tomu tak chtěli, myslil jsem, že vám musím vyličiti prameny, z nichž byste čerpali, a cesty samé tak, ne abych sám byl vůdcem, což by bylo dalekosáhlé a zbytečné, ale abych naznačil toliko cestu a jak bývá, prstem na prameny ukázał.“

„Dle mého zdání,“ pravil Mucius, „jsi úplně vyhověl dy- 47 chtění těchto jinochů, ačli dychtívi jsou. Neboť jako prý Sokrates 204 říkával, že úloze své dostál, byl-li někdo nabádáním jeho podnícen k snažnému poznávání a nabývání ctnosti, ježto prý ti, kdož mají přesvědčení takové, že ničím býti nechtějí, než řádnými lidmi, ostatní učení již lehké mají: tak já myslím, budete-li

⁴³⁾ Celý tento výklad Crassův o cílech a podmínkách pravého řečnictví zastupuje jaksi náhled samého Cicerona, kdežto Antoniův výklad bude podávati mínění Hortensiovo.

chtítí vniknouti v to, co Crassus řečí svou objasnil, že tímto vhodem a dveřmi otevřenými zcela snadno dojdete k cíli.“

205 „Jest nám to,“ pravil Sulpicius, „velice vhod a milé. Avšak něco málo bychom ještě rádi zvěděli, a to hlavně o soustavné nauce (theorii), což jsi, Crasse, velmi krátce odbyl, jakkoli jsi se přiznal, že ji nezneuznáváš a že jsi ji poznal; o tom-li nám podáš obsírnější výklad, vyhovíš úplně dychtivosti naší dávné touhy. Neboť nyní jsme zvěděli, čeho máme býti snažni, což jest i tak věc znamenitá; ale chceme poznati také cesty a metodu toho snažení.“

206 „Což pak abychom,“ odpověděl Crassus, „poněvadž jsem já, abych si vás zde udržel, vůli vaší více hověl než vlastním návykům a povaze své, požádali Antonia, aby nám bohaté zásoby své, dosud nenačaté, neb mu z nich jediná knížka a to ještě k lítosti jeho vyklouzla, vyložil a tajemství řečnického umění prozradil?“

„Jak libo,“ pravil Sulpicius; „vždyť při výkladě Antoniově seznáme také náhled tvůj.“

207 „Žádám tě tedy, Antonie,“ pravil Crassus, „když už se nám, lidem věku pokročilého, horlivostí těch mladíků takové břímě ukládá, abys nám vyložil své mínění o věcech, jež se, jak vidíš, na tobě žádají.“

48 „Jsem, jak zřetelně vidím a cítím, úplně v pasti,“ řekl Antonius, „ne tak proto, že se na mně žádají věci, v nichž se nevyznám, nýbrž poněvadž mě ti zde donucují k situaci, před kterou se v soudní činnosti vždycky velmi na pozoru mám, totiž abych, Crasse, žádnou věc nezastával po tobě. Avšak dám se do toho, co na mně chcete, tím srdnatěji, ježto se mi, doufám, při té rozpravě dostane také té výhody, jaké požívám při svých řečech, 208 že se totiž ode mne nečeká žádná vyzdobená řeč. Nebo nehodlám mluvit o žádné vědecké soustavě, již jsem se nikdy neučil, nýbrž jen o tom, co sám dělávám; i to, co jsem dal do své knížky, nevzal jsem ze žádné theorie, nýbrž z praktických zkušeností.

Nebudeli se vám to, lidem theoreticky tak vzdělaným, líbiti, nestěžujte si na mě, ale na svou neslušnou žádost, abych vykládal, čeho neznám; povolnosti mé chválu vzdejte, až vám

ne z vlastního rozhodnutí, ale na vaši naléhavou žádost bez obtíží vyhovím.“

I řekl Crassus: „Pokračuj jen, Antonie! Není nebezpečí, že 209 bys něco propověděl jinak, než tak moudře, že nikomu z nás nebude líto, že jsme tě k té rozpravě přiměli.“

„Nuže tedy,“ vece Antonius, „půjdu dále a učiním, co myslím, že se má učiniti při všech rozpravách na počátku, aby se totiž objasnil pojem toho, o čem se má rozprávěti; sic jinak musí řeč nezbytně bez cíle a směru blouditi, jestliže se lidé při různém názoru na věc neshodnou v pojmu o tom, o čem se jedná. Kdyby totiž ku příkladu byla otázka, co je umění velitelské, bylo by, myslím, 210 nejprve určiti, co je velitel; když by byl stanoven výměr, že jest to jakýsi správce válečného vedení, připojili bychom další pojmové znaky z výměrů vojska, tábora, šiků, útoků, oblehání měst, dodávek špíže, strojených i mařených úkladů a všeho ostatního, co tvoří podstatu správy válečné; a za vojevůdce bych uznal ty, kdož všemu tomu duchem i znalostí postačují; a za příklad bych uvedl Scipiony Africké a Maximy, Epaminondu a Hannibala a podobné muže bych uváděl.⁴⁴⁾ A kdybychom měli otázku, co je 211 ten, kdo k správě obecní přináší zkušenost, znalost, a horlivost, podal bych výměr takový: kdo zná prostředky, jimiž se zjednává a zvelebují prospěch obce, a umí jimi vládnouti, ten má býti pokládán za ředitele obecní správy a vůdce státní politiky; a za příklad bych hlásil předsedu senátu P. Lentula, staršího Tiberia Grakcha, Q. Metella, Scipiona Afrického, C. Laelia, a nesčetné jiné muže z obce naší i cizích. Kdyby byla otázka, kdo za- 212 sluhuje názvu právního znalce, řekl bych, že ten, kdo je zběhlý v zákonech, a v té právní praxi, obvyklé v soukromoprávních potřebách občanských, při níž se poskytuje poučení o právech,

⁴⁴⁾ Scipiony a Maximy. S římskou hrdostí se uvádějí římstí vojevůdci v mnohoctu hromadně, cizí jen jednotlivě. — P. Cornelius Lentulus, r. 162 konsul a předseda senátu; s Opimiem potlačil vzbouření Gaia Grakcha r. 122. — Tib. Gracchus pater, obou Grakchů otec. Chvála o něm I. 38. Pozn. 14. — Q. Caecilius Metellus Macedonicus, dobyl Macedonie r. 148, slavný neobyčejným štěstím v podnicích. — Scipio Africanus a Laelius, známá dvojice přátel, slavná zásluhou Ciceronova spisu O přátelství a j.

pomoc při soudech a zabezpečující právní rady. Za takového bych uvedl Sexta Aelia,⁴⁵⁾ Mania Manilia a P. Mucia.

49 A abych již došel k lehčím druhům umění: kdyby šlo o pojem hudebníka, mluvozpytce a básníka, mohl bych podobně vyložiti, co kdo z nich prohlašuje za svůj obor a úkol nejvyšší tak, že se nad to nic více od žádného požadovati nemůže. A i samého filosofa, jenž vzhledem na svůj význam a moudrost samojediný téměř vše za svůj obor prohlašuje, výměr jakýsi jest: tak že se nazývá ten, kdo se snaží poznati moc, povahu a příčiny všelikých věcí božských i lidských, zná způsob dokonalého života a také se ho přidrzuje.

213 Pojem řečníka však, o nějž nám běží, bych já aspoň nevy-
měřoval tak jako Crassus, jenž, jak se mi zdá, v úlohu a jméno samotného řečníka shrnuje všelikou znalost věcí a věd; i myslím, že jest jím ten, kdo umí slov na poslech libých a myšlenek schopných buditi souhlas užívati v záležitostech soudních i obecních. Toho já nazývám řečníkem a žádám jen ještě, aby byl opatřen
214 jasným hlasem, a výrazným přednesem a poněkud vtípem. Náš Crassus, tuším, řečnickou schopnost nevymezuje hranicemi toho umění, nýbrž nezměrnou skoro velikostí svého vlastního ducha. Vždyť dle náhledu svého i řízení správy státní řečníku odevzdal. A tu jsem se velice podivil, Scaevolo, že mu v tom povoluješ, obzvláště když ti senát přečasto, ač jsi krátce a prostě mluvil, v nejdůležitějších záležitostech dal za pravdu. Však by M. Scaurus,⁴⁶⁾ jenž, jak slyším, odtud nedaleko na venkově doma mešká, muž tak obeznalý ve správě státní, kdyby uslyšel, že si tu jeho důstojnou vážnost a věhlas přivlastňuješ, Crasse, říkáje, že náleží k podstatě řečnickové, už by asi sem přišel a toto naše hovoření

⁴⁵⁾ Sextus Aelius viz pozn. 41. — Manius Manilius znamenitý právník a spisovatel právníký. — P. Mucius Scaevola viz pozn. 35 (I. 166). — „Lehčí umění“ nikoli snadnější, nýbrž lehčí váhy, menší důležitosti. Viz I. 18 (pozn. 5.) herecké umění „malicherné“.

⁴⁶⁾ M. Aemilius Scaurus, bývalý konsul a censor, neustrašený bojovník proti snahám demokratů, tuhý aristokrat. Právě r. 91 máje let 73 pohnán od tribuna Q. Varia před soud lidu pro znepokojení italských spojenců, pouhým zjevem svým a přísnou řečí zastrašil tribuna tak, že ho ihned propustil. Měl statek na blízkou Crassova Tuskulána.

pouhým hledem přísného oka svého zastrašil; sám ačkoli je řečník všeho uznání hodný, přece větší jest státnickou moudrostí než řečnickým uměním. A má-li někdo schopnost obojí, z toho neplyne, 215 že by někdo, kdo je náčelným politikem a senátorem, už z téže příčiny byl i řečníkem; a je-li jiný zas obratným a výmluvným řečníkem, že by, vynikáli spolu v umění správy obecní, tuto dovednost ⁴⁷⁾ získal uměním řečnickým.

Tyto schopnosti se velice liší vespolek, zcela rozdílné jsou a různorodé tak, že ku příkladu M. Cato, P. Scipio Africký, Q. Metellus a C. Laelius, řečníci vesměs výborní, nemohli řeč svou i důstojnost obce zvelebovati jednou a touže methodou. I není 50 také zákazu žádného ani přírodou daného ani zákonem a obyčejem, aby lidé nesměli znáti více, než po jednom umění. Pročež 216 se z toho, že byl Perikles, muž v Athénách nejvýmluvnější, spolu v té obci po mnoho let hlavou státní politiky, nesmí souditi, že každému jednou jeho schopností jest dána spolu i druhá; a z toho, že byl P. Crassus tak dobře řečníkem jako znalcem práva, neplyne ještě, že je v schopnosti řečnické obsažena znalost práva občanského. — Neboť jestliže si někdo, kdo v některém 217 umění a schopnosti vyniká, k tomuto svému hlavnímu umění přiosvojí ještě jiné vedlejší, a dokáže toho, že toto vedlejší bude se jeviti jako podstatná část hlavního: pak stejně důsledně můžeme říci, že uměti hráti v míč nebo v dvanáct políček⁴⁸⁾ náleží do práva občanského, neboť obojí to P. Mucius uměl výborně; a stejně důsledně možno říci o těch, již Řekové nazývají fysiky, že jsou básníky, poněvadž fysik Empedokles složil výbornou báseň.⁴⁹⁾

Toho se však ani filosofové sami, kteří tomu chtějí, že jest všecko jejich tak dobře, jako vlastní jejich obor, tvrditi neodvažují, že by geometrie a hudba náležela filosofovi, poněvadž Platon, jak všichni přiznávají, v těch uměních znamenitě vy-

⁴⁷⁾ „tuto (illam) dovednost“ t. j. správy obecní, dle Piderita a Sorofa. Stangl má „cizí dovednost“ (alienam).

⁴⁸⁾ „Dvanáct políček“ byla u Římanů hra podobná naší dámě nebo hře na ovce a vlka.

⁴⁹⁾ Empedokles z Agrigentu (490—430 př. Kr.) řecký filosof, státník a řečník. Složil několik děl veršem, hlavní bylo Περὶ φύσεως (De rerum natura). Nezachovalo se.

218 nikal. A chce-li se už řečníkovi všeliké umění do moci dáti, snáze se připustí, řekne-li se, — poněvadž umění řečnické nemá býti suchopárné a jednotvárné, nýbrž okořeněné a zpestřené skutečně příjemnou rozmanitostí mnohých přísad, — že dobrému řečníkovi náleží, aby mnoho slyšel, mnoho viděl, mnoho umem i rozumem a také čtením proběhl, a neměl to za své vlastní, nýbrž aby toho jen jako cizího okoušel. To zajisté přiznávám, že má býti všeho dobře znalý, v ničem nejso nováčkem a nevědomcem, ani v soudních věcech nezbedným cizincem.

51 I nedám se věru pomásti, Crasse, tou tvojí vznešenou vysoko-
219 mluvností, hlavně u filosofů obvyklou, když jsi pravil, že nikdo nedovede mysli posluchačů řeči rozníti neb roznicené utišiti, ježto se tím hlavně síla řečnická a velikost zjevuje, než kdo podstatu všech věcí, povahu a způsob myšlení lidského důkladně poznal, při čemž že si řečník filosofii nezbytně musí osvojit; při takovém studiu, jak víme, lidé i nejnadanější a učené prázdni nejoddanější celý věk ztrávili: já jejich poznáním a věděním hlubokým a rozsáhlým nejen nezhrdám, nýbrž naopak jemu se podivuji velice; nám však, co se řečením k lidu a na soudech zabýváme, postačí o povaze lidské věděti a mluvití jen to, co se skutečnou lidskou povahou se shoduje.

220 Neboť který pak řečník veliký a vážný, když chtěl v soudeci na protivníka hněv vzbuditi, uvázl kdy proto, že nevěděl, co je hněv, zda vření citu či žádost pomstíti se za utrpený bol? Kdo pak chtěje jiné vášně u soudců neb v lidu řeči vybouřiti a popuditi, pronášel obvyklé výroky filosofů, z nichž jedni⁵⁰⁾ praví, že v duši vůbec vášní býti nemá, a ti co je u soudců vzbuzují, že se neřestného zločinu dopouštějí; jiní, kteří chtějí býti snášenlivější a k pravdě skutečného života více přihlížeti, tvrdí, že mají vášně
221 býti zcela mírné a spíše lehké. Řečník však všecko toto, co se v obecném běhu života pokládá za zlé, obtížné a odporné, slovy sesiluje a zhoršuje; a zase to, co se pokládá obecně za vítané a žádoucí, řeči zveličuje a zvelebuje, a nechce se mezi sprostnými jevití tak moudrým, aby jej posluchači pokládali buď za poštelce nebo za nějakého takového Řeka, anebo aby nadání jeho velmi

⁵⁰⁾ „jedni“ = stoikové, „jiní“ = peripatetikové.

pochvalující moudrosti řečníkově se sice divili, ale sprostnost svou těžce nesli; ale tak se do duše lidské zaryje, tak jejich srdce 222 i mysl zpracuje, že filosofických výměřů pojmových potřeby nepocítí a nebude řeči svou řešiti otázku o nejvyšším dobru, vězí-li v duši či v těle, určuje-li se ctností či rozkoší, anebo mohou-li se tyto věci vespolek spojovati a vázati; anebo že se snad dle mínění některých nic jistého věděti, nic úplně poznati a pochopiti nemůže. Vyznávám, že věda o těch věcech jest veliká a mnohonásobná a že má mnoho soustav hlubokých a rozmanitých; nám však jde, Crasse, o cosi jiného, zcela jiného.

Bystrého člověka potřebujeme, přirozeně nadaného a zku- 223 šeného, jenž by postihoval, co krajané jeho a ti, jimž řeči svou nějaké přesvědčení vštípití chce, myslí a cítí, míní a žádají. Musí 52 rozuměti povaze každého pohlaví, věku a stavu, a zkoumati smýšlení a náladu těch, u nichž nějaké jednání míti bude nebo míti si usmyslí; ale knihy filosofické si ponechá pro odpočinek a 224 volnou chvíli v takovémto Tuskulanu, aby si, kdyby mu někdy mluvití bylo o spravedlnosti a poctivosti, nemusil vypůjčovati od Platona; ten když uznal za potřebu o tom psáti, vymyslel si zcela nový knižní stát;⁵¹⁾ až tak se lišilo to, co myslil, že se o spravedlnosti pověděti má, od skutečného života a povahy státu. Kdyby to 225 schválení došlo v životě národním a státním, kdo by býval dovolil tobě, muži přece slovutnému a vznešenému a hlavě obce, abys u velikém shromáždění spoluobčanů pronesl ona slova, která jsi pronesl. „Vytrhněte nás z béd, vytrhněte z jícnu těch, jichž krutost se nasytiti nedá, než krví naší, nedejte nám otročiti nikomu, leda vám všem pospolu, jimž přisluhovati nejen můžeme, ale i máme.“⁵²⁾ Pomlčím o „bédách,“ v nichž se dle mínění stoiků muž statný octnouti nemůže; pomlčím i o „jícnu,“ z něhož si přeješ býti vytržen, aby nespravedlivým soudem krev tvá

⁵¹⁾ „Knižní stát“ t. j. existující jen na papíře, v obraznosti, jinak naprosto vzdálený od možné skutečnosti, protože takové spravedlnosti, jakou líčí Platon, nikde na světě není, leč v ideále. Míněn jest Platonův spis Πολιτεία ἢ περὶ δικαίου.

⁵²⁾ Uvedená slova pronesl Crassus v řeči za návrh Serviliův (pro lege Servilia), jimž se navrhovalo, aby se přísežní soudy jezdcům odňaly a senatorům vrátily. Návrh dal tribun C. Servilius Glaucia r. 106.

vystřebána nebyla, což se prý mudrci přihoditi nemůže; ty však jsi se odvážil říci „otročiti“ nejen o sobě, nýbrž i o veškerém senátě, jehož jsi tehdy při zastával; může-li, Crasse, ctnost „otročiti“ dle učení těch, jichž zásady v obor řečnickova úkolu zahrnuješ? když jest přece povolání řečnické vždy a samojediné svobodno, a byť i tělo zajato bylo zbrani a pouty spjato, přece samostatnost svou a nezkrácenou vůli ve všem má podržeti. Co se týče přídávku, že senát národu sloužiti nejen může, ale i má: který by to filosof tak změkčilý, tak mdlý, tak vyžilý, všecko rozkoší a bolestí tělesnou odměřující, za pravé mohl uznati, že má národu otročiti senát, jemuž národ sám právomoc jej řídit i vésti jako uzdu nějakou do rukou vložil? Tudíž o tom, ačkoli jsi to dle mého mínění znamenitě pověděl, P. Rutilius Rufus,⁵³⁾ učenec a přítel filosofie, říkával, že to bylo řečeno nejen nevhodně, nýbrž i potupně a hanebně. Týž muž Servia Galbu, o němž říkal, že mu je člověkem ctné paměti, velmi přísně káral, že při vyšetřování, které L. Scribonius proti němu vedl, soucitu národa se dovolával, když M. Cato, mohutný a ostrý Galbův protivník, nelitostně a prudce k národu římskému řečnil, kteroužto řeč v Prvopocátcích svých dle obsahu sám podal. Vytýkal tedy Rutilius Galbovi, že malého Quinta, sirotka po příbuzném svém C. Sulpiciovi Gallovi, sám skoro na ramena si vyzdvihl, aby vzpomínkou a památkou slavného otce národ k pláči pohnul, a že dva své synky malé národu do ochrany poručil a řekl, jakoby před bitvou bez formálního poručení a zápisu závět zdělával, že sirotkům těm za poručníka ustanovuje národ římský. A tak, ačkoli prý Galba hněvem a nemilostí národa tehdy velmi v úzkých byl, tímto tklivým výlevem prý se zachránil. O tom čtu rovněž u Catona napsáno: „Kdyby si nebyl pomohl dítkami

⁵³⁾ P. Rutilius Rufus, žák filosofa Panaetia, jsa legátem příbuzného svého, Q. Mucia Scaevolvy pontifica, v provincii Asii postavil se na odpor řádění vyděračných jezdců (publikánů). Za to byl pak v Římě obžalován sám pro vydírání. Ačkoli byla nevinnost muže spravedlivého vůbec známa a bezprávi bylo až příliš křiklavé, byl přece odsouzen i odešel do vyhnanství navždy. Mravní úpadek Říma byl tím hrůzně odhalen. — S. Sulpicius Galba viz I. 40. Pozn. 17. — M. Catonův spis Origines v sedmi knihách líčil dějiny římské od nejdávnejších časů.

a pláčem, že by býval jistě odsouzen.“ To Rutilius velmi haněl a tvrdil, že nežli takové ponížení, raději měl voliti vyhnanství anebo smrt. A tak nejenom mluvil, nýbrž i jednal a smýšlel. Neboť ačkoli byl muž ten⁵⁴⁾ jak víte vzorem poctivosti a ačkoli nebylo nad něj člověka v obci bezúhonnějšího ani mravně ryzejšího, nejen se k prosbám k soudeům schýliti nechtěl, nýbrž ani dovoliti, aby se hájení jeho dalo řeči uměleji vyzdobenou a svobodněji rozvinutou, než se to snášelo s přísnou jednoduchostí pravdy. Malou úlohu ponechal zde Cottovi, jinochu velmi výmluvnému a sestřenci svému; z jisté části hájil tu při také Q. Mucius, po způsobu svém, beze všech příkras, prostě a jadrně. Kdybys býval ty, Crasse, tenkrátě řečnil, jenž jsi před chvílí vykládal, že si řečník z filosofických pojednání pomocnou zásobu má bráti, a kdybys byl nesměl za P. Rutilia mluvit po způsobu filosofickém, nýbrž po svém vlastním:⁵⁵⁾ nechť by bývali oni lidé, jakož to byli občané zákaznosní a trestuhodní, sebe zločinnější, řečnická síla tvá by byla všecku jejich drzost z nitra srdcí vyrvala. A tak ztracen jest muž takový, ana se pře vedla tak, jakby se jednalo o záležitosti v tom Platonově vymyšleném státě: žádný obhájce nezalkal, žádný nepozdvihl hlasu, nikomu nebylo žel, nikdo neprojevil nářku, nikdo k obci o pomoc nezavolal, nikdo neprošel prosby; a zkrátka nikdo na tom soudě ani nezadupal, snad aby se to stoikům nedoneslo. Říman ten a konsulár si vedl po vzoru starého Sokrata, jenž, ač byl ze všech nejmoudřejší a života mravně bezúhonného, tak se na soudě hrdelním sám hájil, že se nejevil ani

⁵⁴⁾ „Muž ten“ rozuměj Rutilius Rufus. (Poznam. předešlá.) Ač byl nevinný a pro zlost nepřátel v úzkých, nepovolal si na pomoc výtečných řečníků Crassa ani Antonia, kteří byli tehdy konsuly, nýbrž sám se hájil a to prostě a věcně, bez cituplných efektů. Než by se byl ponížil k prosbám, raději volil jako Sokrates odsouzení.

⁵⁵⁾ „Po svém vlastním“. „Rutilius háje se filosofickým způsobem, prostou pravdou rozumovou, neprospěl; Crassus by byl tím způsobem také nic nesvedl, ačkoli praví, že si má řečník bráti prostředky z filosofie; ale kdyby byl mluvil bez filosofie a celou silou svého umění, jímavého a uchvatného, byl by rytíře, kteří byli zároveň soudci, tak dojal, že by byli na svou pomstu a zlost zapomněli. Umění jest více, než filosofie. — „V tom vymyšleném státě“ totiž ideálně spravedlivém. „Nezalkal“ — žádného citlivého výlevu obhájce nebylo.

pokorným prosebníkem ani obžalovaným, nýbrž soudců mistrem a pánem. Ba když mu velevýmluvný řečník Lysias napsanou obranu přinesl, aby se jí, chce-li, naučil a na soudě se jí hájil, s chutí si ji přečetl a řekl, že je dobře napsána: „Avšak“, pravil, „jakobych nepoužil sikyonských střeviců, kdybys mi nějaké přinesl, nechť by sebe lépe se hodily a přiléhaly, poněvadž by neslušely muži, tak prý se mu ta obrana zdá býti výmluvnou a řečnickou, nikoli však statečnou a mužnou.“ Tudíž odsouzen byl i on; a to nejen při prvním hlasování, když soudcové toliko na tom se usnášeli, je-li vinen či není, nýbrž i při druhém, jež dle zákonů vykonati 232 byli povinni. V Athénách se totiž, když bylo uznáno na vinu a nešlo o úmyslnou vraždu, dál jakýsi odhad trestu; když se výpověď soudcům oznámila, tázáno žalovaného, jaký výměr trestu myslí že nejvýš zasloužil. Když byl takto Sokrates otázan, odpověděl, že zasloužil, aby byl nejznamenitějšími poctami a odměnami vyznamenán a aby se mu živobytí každodenně v Prytaneu na obecní útraty poskytovalo, což se u Řeků za největší poctu 233 pokládá. Odpovědí tou se soudcové tak roznítili, že člověka naprosto nevinného na smrt odsoudili. Kdyby byl býval sprostěn, — a toho bych si na mou věru, ačkoliv se nás to netýče, aspoň pro velikost jeho ducha přál, — pak by to teprve s těmito filosofy nebylo lze vydržeti, kteří i teď, když muž ten odsouzen jest pro žádnou jinou vinu, než pro neumělost v řeči, přece tvrdí, že se od nich pravidla řečnická mají bráti. Já se s nimi nechci přití o to, co jest lepší a pravější: (zda filosofie a umění řečnické) toliko pravím, že jiného něco jest onano, než toto, a že toto bez oné může býti dokonalé. *Alma!*

55 Co se týká toho, že jsi k právu občanskému takovou lásku
234 projevil, Crasse, nahlížím, proč jsi to učinil; pozoroval jsem to už při tvém výkladě. Především jsi přilnul k Scaevolovi, ježž my všickni zcela po zásluze pro výbornou, lásky hodnou povahu musíme milovati; vida, jak má věda jeho řečnickou formu chudou a nešlechtěnou, bohatstvím svého slova jsi ji obdařil a vystrojil. Pak že jsi na ně více práce a námahy vynaložil, to jsi učinil z bázně, že ti, když ti byl doma v snažení tom jako nabadatelem a mistrem, všecka práce vyjde na marnost, jestliže to umění a vědu řečnickou nezvelebiš. Avšak já ani s touto vědou přití se nechci. Nechť si

jest tak znamenitá, jak ji míti chceš, — vždyť beze sporu jest 235 veliká a obsáhlá, k potřebám mnohých lidí se vztahuje, u veliké účtě vždy byla a velmi slovutní mužové ji dodnes vynikající péči věnují, — avšak jen abys, Crasse, chtěje vědu práva občanského nebývalou a nevlastní příkrasou zušlechtiti, nepřipravil a neobral ji také o její vlastní, uznanou a obyčejnou. Neboť kdybys 236 tvrdil, že kdo je práva znalec, ten je řečníkem, a opět kdo je řečníkem, ten že je také znalcem práva, stanovil bys dvě přeslavné uměny jako vespolek rovné a téže vážnosti účastné. Avšak ty pravíš, že znalec práva bez této výmluvnosti, o kterou nám jde, obstáti může a přemnoží že obstáli; o řečníku však pravíš, že bez osvojení té vědy obstáti nemůže: není ti tedy znalec práva sám o sobě ničím než jakýmsi právometem obezřelým a bystrým, soudním provolávačem, odříkávačem vzorců a slovíčkářem; poněvadž však řečník na soudech často používá pomoci práva, tudíž jsi z této právnické vědy udělal jen jakousi malou služku a družku řečnického umění.

Že jsi se podivil nestoudnosti těch obhaječů, kteří provozují 56 veliké, ač neznají ani malé, a odvažují se na soudech jednati o nej- 237 těžších kusech občanského práva, ač jich neznají, a nikdy se jim neučili, to obojí se dá lehce a snadno ospravedlniti. Jako se totiž není co diviti, když ten, kdo neví ani, kterými slovy se smlouva manželská uzavírá, dovede zastávati ženu, která takovou smlouvu uzavírela, tak — jeli dovednost řídití loď malou i velkou stejná, — nelze říci, že by ten, kdo neví, jakými slovy se má státi vybidnutí k dělení o dědictví, proto už nemohl věsti při o dědičné podíly.⁵⁶⁾

A co jsi uvedl za příklad velice těžkých stopanských při 238 na právě založených, která pak z těch při byla taková, aby se nebyla dala od výmluvného člověka i práva neznalého zcela slušně

⁵⁶⁾ Je-li pravda, co pravil Crassus (174), že kdo neumí malou loď řídití, nedovede ani velkou, pak by neměl dověsti řečník hájiti někoho pro smlouvu a pod., když nezná ani formulí takových smluv. Tomu však je naopak: řečník může s prospěchem hájiti osobu pro učiněnou smlouvu, neboť mu potřebnou formulí strana sama zaopatří, to jsou maličkosti (parva), pro něž může dobře zastávati (profiteri) hlavní věc, t. j. umění řečnické. Přirovnání Crassovo se neosvědčilo.

vésti? Vždyť ve všech těch případech, jako hned v M'. Curiově, kterou jsi ondy vedl, a ve sporu C. Hostilia Mancina a při onom chlapeci, jenž se narodil z ženy druhé bez výpovědi ženě první — byl mezi 239 největšími znalci práva tuhé rozpor. Ptám se tedy, co pomohla řečníkovi v těchto případech znalost práva, když měl vyhrát ten právní znalec, jenž nebyl podporován svou odbornou znalostí, nýbrž uměním cizím, totiž nikoli znalostí práva, nýbrž výmluvností? Já aspoň jsem často slyšel případ tento: Když se P. Crassus ucházel o aedilitu a při tom mu čestný průvod dělal starší léty a již bývalý konsul Servius Galba, ježto Crassovu dceru zasnoubil svému synu, přišel prý ke Crassovi na poradu jistý venkovan; ten když Crassa odvedl stranou a oznámil mu svou záležitost a radu od něho obdržel více pravdivou, než přiměřenou té záležitosti, Galba, jak ho uviděl zarmouceného, zavolal na jméno a vyptal se ho, za čím ke Crassovi přišel. Když se toho dověděl a viděl, jak je ten člověk rozčilen, „Vidím“, řekl, „že ti Crassus radu dal v roztržitosti a zamyšlení“; potom samého Crassa 240 za ruku ujal a řekl: „Jářku, co ti napadlo dávat takovou radu?“ Tu on směle, ježto byl práva výborně znalý, potvrdil, že věc se opravdu tak má, jak o ní naučení dal, a že v tom pochyby býti nemůže. Galba však za rozmanitých a hojných vtipných nářežek mnoho podobných příkladů uváděl a mnoho věcí ve jméno spravedlnosti proti právu namítal; a Crassus, ačkoli náležel mezi výmluvné, ale Galbovi se nerovnal, když Galbovi u vědeckém rozboru postačiti nemohl, k spisům znalců se utekl a uváděl, že co sám tvrdí, též ve spisech bratra P. Mucia a v zápiskách Sex. Aelia psáno jest, a přece přiznal, že Galbův rozbor uznává za přijatelný a skoro správný.

57 A které přece jsou takové, že o jejich právní podstatě nemůže býti pochybnosti, ani se vůbec k soudu nedávají. Či by 241 se někdo ucházel o dědictví na základě závěti, kterou učinil otec dříve, nežli se mu narodil syn? Nikdo, protože se ví, že se pozdějším narozením synovým závět ruší. Proto v tomto oboru právním soudů není. Lze se tedy řečníku beze vší škody obejít bez znalosti celého tohoto oddílu práva nesporného, což jest nepochybně 242 oddíl ze všech největší. A jde-li o právo takové, o něž jest mezi nejlepšími právníky rozpor, není řečníkovi v zájmu strany,

jejíž hájení převezme, těžko vyhledati nějakého spolehlivého rádce a když od něho důvody pádné jako oštěpy švihem opatřené obdrží, sám je silou řečnických svalů bude metati. Leč bys byl — nechť mi tento náš výborný Mucius laskavě promine tu řeč, — hájení pře M'. Curia provedl pomocí spisů Scaevolových a zásad svého tchána, a neuchopil se raději obrany spravedlnosti a hájení 243 platnosti závěti ve smyslu skutečné vůle zesnulých. Než po mém aspoň mínění, neb jsem byl častěji tvým posluchačem, velkou většinu soudců jsi na svou stranu převedl vtípem svým a půvabným humorem a velejemnými vtipy, když jsi si dobíral Scaevolu pro přílišnou důvtipnost a náramně se divil jeho bystré hlavě, že se mu podařilo objeviti, že jest třeba napřed se naroditi, než možno zemřiti, a když jsi mnoho dokladů uváděl ze zákonů, z usnesení senátních a ze života i obecných rozprávek, a to nejen bystře, ale i humorně a vtipně, na důkaz, že kdybychom se tu drželi slov a ne věci, nic by se nedalo vyřídit.

I bylo na tom soudě plno veselosti a smíchu. Co ti při tom byl platen výcvik v právě občanském, nechápu; znamenitá síla řečnická spojená s vtipností svrchovaně zábavnou a půvabnou — to platilo. Mucius sám, obhájce právní vědy otcovy a jaksi zastance 244 toho dědictví svého po otci, co uvedl v oné při jsa tvým protivníkem takového, aby to vypadalo jako vzaté z oboru práva občanského? Který zákon slovně uvedl? Kterou záhadu, neznalcům příliš temnou, svou řečí objasnil? Vždyť se celá jeho řeč točila kolem toho, že má psané slovo nejvíce platiti; v tom způsobu se ve škole cvičí všichni chlapečkové učíce se na takových sporných otázkách zastávati jednou to, co je psáno, podruhé to, co je spravedливо.

A v té sporné záležitosti vojínově, kdybys býval obhájcem ať 245 už dědicovým anebo vojínovým, sotva bys myslím se býval utekl k zákonným předpisům Hostiliovým místo k vlastní své síle a výmluvnosti řečnické. Tyť bys zastávaje ku příkladu platnost závěti, tak si vedl, jakoby na tom soudě běželo o veškeré dědické právo; a kdybys byl vedl při vojínovu, otce jeho bys býval, jak už to umíš, řečí svou z mrtvých zburcoval: býval bys ho živě před oči postavil; býval by objal syna svého a s pláčem ho milosti stopánů doporučil; kameny bys dojista býval všecky přinutil k pláči a nářku, jakoby celá ta formule „Jak výslovně řekl“ ani

nestála v XII deskách, jichž si vážíš nade všecky knihovny, nýbrž v učitelově školním předpise.

58 A ten tvůj stesk na lenost jinošstva, že se této vědě přesnadné
246 především učiti nechce! Jak je snadná, nechť uznají ti, kteří
honosíce se její znalostí, jakoby vědou nejtěžší byla, pyšně si
vykračují; a pak uznej to i ty sám, jenž tvrdíš, že to věda snadná,
ač připouštíš, že vědou dosud vůbec není, nýbrž teprve někdy
bude, až se někdo na jiné vědě naučí, aby z ní vědu dovedl udělati.
Dále, že prý je tolik zábavná! V tom se ti všichni poděkují za
takovouto rozkoš a rádi se obejdou bez ní. A když už by se měl
něčemu naučiti z paměti, každý raději zvolí Pacuviova⁵⁷⁾ Teucra,
247 než Maniliovy zákony o prodeji. A pak, že máme dle tvého mínění
z lásky k vlasti kulturní dějiny svých předků znáti: nevidíš-li,
kterak staré zákony jednak vlastním stářím zašly nebo novými
zákony se zrušily? A stran toho, že se lidé občanským právem
zdokonalují, ježto se v zákonech ctnostem odměny a neřestem
tresty stanoví: jáť jsem myslíval, že ctnost lidem, ač-li se soustavně
vštěpovati může, vštěpuje vzděláváním a přesvědčováním, nikoli
výhrůžkami, násilím a strachem. Neboť, jak jest hezké vystříhati
se zla, takové znamenité pravdy i bez právnického vzdělání vě-
248 dětěi můžeme. A co se týče mne samého, že jedině mně přiznáváš
schopnost vyhovovati požadavkům soudního obhájce i beze vši
znalosti práva, tu ti, Crasse, dávám za odpověď, že jsem se právu
občanskému nikdy neučil a že jsem přece té znalosti ani v těch
přích, jež jsem před právem zastávati mohl, nepohřešil. Něco
jiného jest zajisté býti mistrem v nějakém oboru vědeckém a
něco jiného v praktickém životě a obyčejných lidských stycích
249 nebýti tupým a nevědomcem. Kdo pak z nás ku příkladu může
obstarávati své statky a dohlížeti na venkovské hospodářství
ať pro užitek nebo zábavu? A přece není, kdo by žil tak na slepo
a bez rozumu, aby vůbec nevěděl, co je setí a žeň, co ořezování
stromů a révy, kdy a jak se to dělá? Jeli tedy třeba prohlédnouti
některý statek nebo něco uložití správci stran vzdělávání po-

⁵⁷⁾ M. Pacuvius (219—130), slavný římský básník dramatický. Nápodobil řecké tragiky. Nezachováno od něho, než drobné zlomky zvláště u Cicerona. — Manius Manilius viz 212, pozn. 45.

zemků nebo naporučiti šafářovi, mám už proto prostudovati spisy
Magona Karthaginského?⁵⁸⁾ A nebo se můžeme spokojiti tímto
svým všedním rozumem? Proč by nám tedy také to, co víme z ob-
čanského práva, zvláště když se tolik nadřeme při soudech, při
službě státní a záležitostech veřejných, postačiti nemohlo aspoň na
250 tolik, abychom ve vlasti své nevypadali jako nevědomí cizinci?
A když už by nám svěřena byla nějaká pře zapletenější, to by asi
nestálo mnoho obtíží poraditi se se Scaevolou; však nám ti, o jichž
záležitost běží, sami už celou věc s právním znalcem zrale uváže-
nou a rozmyšlenou donesou. Či snad jeli spor o věc skutkové po-
vahy, o těžké rozeznání hranic hned na místě, nebo o účetní knihy
a peněžní poukázky, záležitosti zapletené a často nesnadné, z do-
nucení prozkoumati dovedeme, kdežto, mámeli studovati zákony
nebo rady znalců, měli bychom snad proto, že jsme si od mládí
občanského práva málo hleděli, míti starost, že toho nedove-
deme?

Nic-li tedy není řečníku na prospěch znalost práva občan- 59
ského? Nutno přiznati, že nějaká znalost jest na prospěch zvláště
tomu, čí výmluvnost má býti vyzbrojena bohatstvím poznatků;
avšak už toho, co je řečníku nezbytně potřebné, je mnoho a jsou
to věci důležité a těžké tak, že bych horlivost jeho nerad roz-
ptyloval na více oborů. Kdo by popíral, že jest řečníkovi při 251
řečnickém pohybu a postoji potřebí půvabných posunků Ros-
ciových? Přece by nikdo neradil jinochům na řečnictví se při-
pravujícím, aby se v posuncích tolik nacvičovali jako herci.
Co je řečníku tolik potřebno, jako hlas? A přece s mou radou
žádný řečnického umění chtivý jinoch se výcviku hlasu tolik
neoddá, jako u Řeků herci tragičtí, kteří po mnohá léta sedíce
deklamují a každodenně před tím, než hrají, hlas ležmo zne-
náhla sesilují a zase po hře v dřepu hlas od nejvyššího tónu až
k nehlubšímu snižují a tím jaksi vyrovnávají. To kdybychom
chtěli dělati my, naše strany by své soudy dříve prohrály, než
bychom paian nebo nomia tolikrát, kolikrát je předepsáno, od-

⁵⁸⁾ Mago Karthaginský (550—500 př. Kr.) sepsal veliké, 28 svazků mající dílo o zemědělství. Bylo to dílo tak slavné, že Římané sbořivše Karthaginu, jedině to dílo si zachovali, kdežto ostatní ukořistěné knihy rozdali králům africkým. Pak je i přeložili do latiny (De agricultura).

252 říkali. A jestliže nám na výcvik posunkový, jenž jest řečníkovi velmi na podporu, a hlasový, což samo o sobě výmluvnost nejvíce doporučuje a podpírá, tolik pílě vynaložiti nelze, a tolik jen v obojím dosíci můžeme, na kolik nám na poli každodenní činnosti místa zbývá: oě méně je potřebí zabrati se až i do studia občanského práva? To se dá jednak osvojiti v souhrnu bez vědecké soustavy a pak je tu naproti oněm věcem ten rozdíl, že se hlas a mimika nedá na rychlo vzíti a odjinud popadnouti, kdežto potřebný kus práva možno pro každou při jak chceš rychle buď 253 u znalců nebo z knih sehnati. Proto mají ti převýmluvní Řekové v právních věcech za pomocníky právní znalce, zvané, jak jsi před chvílí pověděl, pragmatiky, kdežto sami jsou práv zcela neznalí. V té příčině naši vůbec mnohem lépe učinili, že zákony a práva vážností mužů slovných dali zaštititi. To by nebyli ani Řekové učiniti opomněli, totiž vzdělati v právu občanském řečníka samého a ne mu pragmatika za pomocníka dávat, kdyby to za nezbytné bývali pokládali.

60 Praviš-li, že se stáří před opuštěností zabezpečuje znalostí 254 práva občanského, to snad také platí o velikém bohatství! Avšak naši otázkou není, co nám je užitečno, nýbrž co jest řečníku nezbytně potřebno. Však i sám Roscius, když už tolik podobenství o řečníku bere od jediného umělce, říkává, že čím bude starší, tím více že hodlá rytmus pišteův zvolňovati a hlas při zpěvu zmirňovati. Jestliže on, ač vázán zcela přesnou mírou taktů a stop přece něco na pohovu stáří vymýšlí, oě snáze my tón řeči nejen 255 uvolniti, ale i úplně změnití můžeme? Vždyť to sám, Crasse, dobře víš, že je druhů řečnických přednesů mnoho a rozmanitých, a sám jsi to také, tuším, nejdříve ukázal, když již dávno řečníš hlasem mnohem mírnějším a povlovněji, než bývalo tvým obyčejem; a přece řeč tvá i při té povlovnosti mohutná stejného účinu dobývá, jako dřívější všemožné napjetí síly; a bylo mnoho řečníků, jako Scipio a Laelius, jež jsme slychali, kteří cíle vždy dosáhli řečí mírně zvýšenou a nenamáhalo nikdy tolik plíce křikem jako Ser. Galba. A proto, že to už tak dělati nemůžeš nebo nechceš, si myslíš, že bude dům tvůj, dům muže takového a občana, nebude-li cd lidí soudů chtivých navštěvován, ode všech opuštěn? Já aspoň jsem tak dalek té myšlenky, že nejen neuznávám,

že by se mělo množství těch, kdož na radu přicházejí, pokládati za útočiště stáří, nýbrž že se jako na přístav nějaký těším 256 na tu opuštěnost, které se bojíš. Neboť za nejpěknější útočiště stáří pokládám klid. Ostatní pak věci, třeba že jsou dobrou pomůckou, totiž dějiny, státní právo, starožitnosti a zásobu příkladů, vypůjčím si, budeli kdy potřebí, od přítele Conga,⁵⁹⁾ muže výborného, jenž se v těch věcech výborně vyzná. A nic nebudu míti proti tomu, aby jinoši, jak jsi je právě k tomu měl, všecko četli, všecko slyšeli, všelikým studiem náležitým a uslechtilým se obírali. Však tuším tolik času jistě nazbyt nemají, ač budou-li chtítí udělati a provésti, co jim, Crasse, předpisuješ; i tak se mi zdá, že skoro až příliš kruté požadavky ukládáš věku tak mladému, avšak k dosažení žádoucího jim 257 cíle nezbytné. Neboť i ta řečnická cvičení o daných předmětech bez přípravy i pečlivě a dobře rozmyšlené rozpravy i také ten tvůj sloh, o němž jsi dobře řekl, že je sám vrch a mistr řečnictví, stojí mnoho potu; pak řeč svou s cizími spisy srovnati a o cizím spise s patra míti výklad buď pro chválu nebo hanu, pro schválení nebo vyvrácení, to značně namáhavé jest jak pro zapamatování tak nápodobu.

258 Strašný však byl a bojím se věru, by nepůsobil více odstrašujícím než podněcujícím směrem, tvůj požadavek, aby byl každý z nás svého druhu jakýmsi Rosciem, a pak tvrzení tvé, že nedochází tolik pochvaly to, co je zdárné, jako se nechutenstvím do paměti vrývá to, co je nepovedené; na to myslím že se tak vybíravě nehledí při nás řečnicích, jako při herecích. Tudíž shledávám, že my i když chraptíme, často velmi pozorně poslouchání 259 býváme; poutá zajisté předmět sám i sporná otázka; kdežto Aesop,⁶⁰⁾ kdyby trochu zachraptěl, bývá vypískán; při těch zajisté, od nichž se mimo libost sluchu nic nežádá, uráží již to, jakmile se libost poněkud umění; u řečníka však je toho mnoho, co poutá; a i když to není všechno svrchovaně dokonalé, ale většinou přece značné, už to, co jest, musí se podivuhodným je-

⁵⁹⁾ Junius Congus, důkladný znalec starožitností u Římanů.

⁶⁰⁾ Aesopus byl slavný herec římský jako Roscius. Oba byli přáteli Ciceronovými.

260 viti. Bude nám tedy, abych se k prvnímu bodu navrátil, řečníkem ten, kdo, jak vymezil Crassus, dovede mluvit způsobem k přesvědčování přiměřeným. Ten však budiž obmezen na to, čeho potřebuje obyčejný život státní a soudní s vyloučením ostatních studií, byť znamenitých a slavných; v tom jednom oboru ať, abych tak řekl, dnem i nocí pracuje a řídí se příkladem Demosthena Athénského, jemuž se bez pochybnosti největší mohutnost řečnická přisuzuje; ten prý byl tak horlivý a pracovitý, že především vrozené vady pilností a přičinlivostí překonal; a ač byl tak koktavý, že právě toho umění, o něž se snažil, první písmě vysloviti nemohl, cvikem toho dosáhl, že nikdo, jak se uznává, zřetel-
261 něji nemluvil; poněvadž pak měl poněkud krátký dech, zdržováním dechu při mluvení tolik toho dovedl, že mu na jedno obvětí, jak o tom spisy jeho svědčí, dvojí hlasu zdvihl a spád připadal; on také, jak se vypravuje, kaménky do úst si vkládal a tak silným hlasem mnoho veršů jedním dechem přednášoval, a to nikoli na jednom místě stoje, nýbrž procházeje se, ano do příkrého vrchu stoupaje.

262 Tvým povzbuzujícím slovům k jinochům, abys je k horlivé práci podnítil, já, Crasse, z té duše přisvědčuji; stran ostatního však, co jsi uvedl z rozmanitých a různých věd a umění, ačkoli jsi na to všecko sám stačil, myslím, že to s vlastním řečnickovým úkolem a povoláním nesouvisí.“

62 Když Antonius domluvil, bylo na Sulpiciovi a Cottovi patrné,
263 že nevědí, či řeč by se asi více blížila pravdě. A Crassus řekl: „Děláš nám, Antonie, řečníka jakýmsi robotníkem, i myslím, že smýšlíš jinak a zde jen dokazuješ svou podivuhodnou dovednost všecko vyvracet, v které tebe nikdo nikdy nepřekonal; jest sice výevik v této dovednosti také řečníkům vlastní, ale náleží už k obyčejům filosofů a to hlavně těch, kteří o každém daném před-
264 mětě pro i proti velmi výmluvně řečnivají. Já však jsem nemínil, zvláště když mám takové posluchače, že mám podati názor jen o takovém řečníku, jenž se stále na soudních lavicích zdržuje a nic více podati neumí, než čeho pře nezbytně žádá; nýbrž měl jsem na mysli cíl daleko vyšší, když jsem v ten smysl mluvil, že by řečník, zvláště v obci, jakou je naše, ničeho neměl býti neznalý, co řeč vyzbrojuje a zdobí. Ty však, poněvadž jsi celý

úkol řečníkův tak úzce vymezil, tím spíše nám vyložíš, čeho jsi se dopátral stran řečnickových úkonů a předpisů. To však doufám 265 ponecháme na zítřek, neboť jsme toho dnes už dosti napovídali. Nyní si také Scaevola, ježto do (Aeliova) Tuskulana jíti chce, trochu odpočine, nežli vedro pouleví, a my sami, ježto čas tolik pokročil, pomysleme na potřeby svého zdraví.“

Vsichni byli srozuměni.

Potom řekl Scaevola:

„Věru, raději kdybych si byl neustanovil, že dnes přijdu do Tuskulana k Aeliovi!⁶¹⁾ Rád bych slyšel Antonia.“ A když povstával, prohodil ještě s úsměvem: „Nebyloť mi tolik nevhod, že to moje právo občanské tolik poškubal, jako příjemno jeho přiznání, že ho nezná.“

⁶¹⁾ Jméno „L. Aelia“ (viz pozn. 41) dali vykladatelé místo ruko-
písného „Laelia“ proto, že byl tu dobu Laelius již mrtev. Ale byl by se
hodil lépe, aby se odchod Scaevolův dobře odůvodnil.

M. TULLIA CICERONA O ŘEČNÍKU
KNIHA DRUHÁ.

1 Za chlapeckých našich let byl, bratře Quinte, pamatuješ-li
1 se, silný předsudek, že L. Crassus více vzdělání neměl, než kolik
ho mohl nabýti v první malé škole, a M. Antonius že vůbec
byl beze všeho vzdělání a vědomostí. A mnoho bylo takových
lidí, kteří ačkoli přesvědčení měli, že tomu tak není, přece aby
nás roznícené touhou po učení od vědeckého snažení spíše od-
strašili, rádi onen předsudek o těch řečnících prohlašovali, aby
na jevě bylo, že, když mužové vzdělání nemající znamenité
působnosti a k víře nepodobné výmluvnosti dosáhli, všecko naše
přičiňování je daremné, a horlivá péče otce našeho, muže vý-
borného a moudrého, o naše vzdělání pošetilá.

2 My jsme tehdáž, seč chlapecký rozum stačil, náhled jejich
vyvraceli, dokládajíce se svědectví členů naší rodiny, otcova,
pak příbuzného svého C. Aculeona⁶²⁾ a strýce L. Cicerona, ježto
nám o Crassovi jednak otec, jednak muž matčiny sestry Aculeo, jež
Crassus ze všech nejvíce miloval, a o Antoniovi strýc, jenž se s ním
do Kilikie odebral a s ním zase vrátil, mnoho a často o učeném
jejich studiu vyprávěli. A ježto jsme se s bratřenci svými,
syny Aculeonovými, učili tomu, co Crassus za dobré uznal, a vzdě-
lávání byli od domácích jeho učitelů, měli jsme často za pobytu
v jeho domě příležitost seznati, (neb jsme si toho, třeba chlapci,
všimnouti dovedli,) že řecky mluví tak, jakoby žádné jiné řeči
neznal, a učitelů našich na takové věci se vyptává a sám o nich
při každém hovoru jedná, že nám bylo, jakoby mu nic nebylo
nové, nic neslýchané.

⁶²⁾ Aculeo viz Úvod 5.

O Antoniovi jsme se často sice od strýce svého, muže vzácné 3
ušlechtilosti, dovidali, kterak v Athénách a na Rhodu hovory
s muži nejučenějšími pěstoval, ale já jsem se ho,⁶³⁾ dospěv ji-
noštví, pokud mi dovolovala ostýchavost tak mladého věku,
přece na mnoho věcí osobně často pozeptal. Nebude ti zajisté,
co píše, nic nového; neboť jsi již tehdy ode mne slyšel, že se mně
dle mnohých a rozmanitých rozprávek jeví býti vzdělaným a
obeznalým ve všem, aspoň co spadalo v obor těch nauk, o nichž
jsem již poněkud platně dovedl souditi.

To však bylo zvláštní u obou: Crassus chtěl, aby se o něm 4
myslilo, ani ne tak že řeckých studií nemá, ale že jimi zhrdá a
praktické moudrosti našinců před řeckou v každém oboru přednost
dává; Antonius pak myslel, že se řeči jeho budou národu tím
více líbiti, bude-li o něm mínění, že vůbec nikdy studií nekonal;
a tak oba mysleli, že budou míti více váhy: jeden, bude-li se zdáti,
že Řeky pohrdá, druhý, že jich ani nezná.

O správnosti tohoto názoru jejich vykládati teď není času. 5
To však se teď a do tohoto mnou počatého spisu poznamenati
hodí, že nikdo u výmluvnosti nejen bez řečnického vzdělání, ale
ani bez všestranného vědění nikdy slynouti ani vynikati nemohl.
Neboť všechny skoro ostatní uměny ob stojí každá sama sebou; 2
dobře však řečniti, to jest znalecky, zběhle a ušlechtilé, to umění
nemá žádného tak určitého okresu, aby na jeho hranice mohlo
zůstati omezeno. O čemkoli se lidem nahodí rokovati, ve všem
musí býti dobře výmluvný ten, kdo si umění to za povolání obral,
anebo ať všeho řečnění raději nechá.

Já sice proto přiznávám, že jak v naší obci, tak v samém 6
Řecku, které přece vždy u výmluvnosti vrch mělo, mnoho výteč-
ných duchů a řečníků slavných bylo bez všeobsáhlého vědění;
tvrdím však, že taková výmluvnost, jakou měl Crassus a An-
tonius, a takové bohatství výmluvnosti, jako u nich bylo, bez
všestranných vědomostí takové moudrosti náležejících nemohlo
vzniknouti.

S tím větší chutí jsem zaznamenal rozmluvu, kterou o těch 7
věcech vespolek kdysi měli: jednak aby přestal onen předsudek, jenž

⁶³⁾ „ho“ (ex eo) totiž Antonia.

stále trval, že totiž jeden z nich byl ne právě učený, a druhý vůbec neučený, jednak abych písemně zachoval to, co od výborných řečníků o výmluvnosti, jak myslím, překrásně bylo pověděno, ač-li to dovedu nějak postihnouti a obsáhnouti; z části také věru proto, abych slávu jejich málem již stárnoucí dle možnosti zachránil, by u lidí neupadla v tiché zapomenutí.

8 Kdyby byli z vlastních spisů mohli poznávání býti, nebýval bych snad myslil, že se musím tolik o to přičinit; ale ježto jeden zůstavil psaného nemnoho a to ještě práci mladickou, a druhý skoro nic, myslil jsem, že jsem tím povinen duchům tak velikým, abych památku jejich, v nás dosud ještě živou, možná-li nesmrtelnou učinil.

9 S tím větší nadějí přistupuji k tomu, abych to dokázal,⁶⁴⁾ ježto nepíší o výmluvnosti nějakého Servia Galby ani C. Carbona, kde bych mohl dle libosti vymýšleti, ježto by mých zpráv žádný pamětník už nevyvracel; ale tyto věci vydávám na soud lidí, kteří osoby, o nichž mluvím, často slyšali: abychom dva znamenité muže těm, kteří žádného z nich neuzřeli, svědeckou paměti lidí živých a přítomných, kteří oba řečníky znali, doporučili.

3 I nechci tě, předrahý a předobrá bratře, žádnými řečnickými
10 spisy, jež ty za pošetilé pokládáš, nyní týrati, abych tě vzdělával, — neb co může býti nad řeč tvou jemnějšího a ušlechtilějšího? — ale ať už jsi se ze zásady, jak říkáš, anebo jak sám otec výmluvnosti Isokrates o sobě napsal, z ostychu a vrozené jakési bázlivosti řečnického vystupování vzdal, anebo že jsi uznal, jak žertem říkáš, že je jednoho rhetora⁶⁵⁾ dost nejen na jednu rodinu, nýbrž skoro i na celou obec: přece myslím, že u tebe tyto knihy nebudou pokládány za onen druh řečnických spisů, jemuž se právem možno posmívati pro chatrnou znalost ušlechtilých věd, jaká se jeví u jejich spisovatelů.

⁶⁴⁾ (II. 9) „abych to dokázal“ t. j. provedl (následující) a dovedl (předěslé). — Ser. Galba, C. Carbo viz pozn. 17 (I. 40).

⁶⁵⁾ (II. 10) „rhetora“. Quintus míní řečníka učeného, nejen prakticky, ale i theoreticky vzdělaného a spisovatele nauky řečnické; zkrátka myslí svého bratra. Jinak znamená „rhetor“ řeckého učitele řečnictví.

Neboť není, pokud se mně aspoň zdá, v Crassově a Antoniově 11
hovoru nic opomenuto z toho množství vědění, jaké se — ať už dle číhokoli odhadu — při výtečných darech duševních, horlivém snažení, výborné theoretické soustavě a rozsáhlé praktické činnosti postihnouti a osvojití dalo. O tom budeš moci zcela snadno úsudek dáti ty, jenž jsi sobě soustavu odborného vědění o řečnictví pořídil sám, jen praktické její použití jsi chtěl zvědětí ode mne. Abych však tím rychleji tento důležitý úkol, jež jsem podnikl, provedl, nechám svého napomínání a přistoupím k hovorům a rozpravám zvolených osob.

Nazítí tedy po oné události o hodině skoro druhé,⁶⁶⁾ když 12
Crassus ještě ležel a Sulpicius u něho seděl, kdežto Antonius s Cottou v sloupoví se procházeli, přišel tam znenadání starý Q. Catulus s bratrem C. Juliem.⁶⁷⁾ Zpráva o tom pohnula Crassa, že vstal, a všickni udiveni se domýšleli, že je něco velmi důležitého přivádí.

Když se po svém obyčeji velmi přátelsky vespolek uvítali, 13
zvolal Crassus: „Co pak nám nesete? Přihodilo se něco?“

„Nikoli,“ odvětil Catulus; „vždyť víš, že je doba her; ale měj si nás třeba za nezpůsobné nebo dotěrné, — když ke mně do Tuscula včera večer přišel Caesar z Tuscula svého, povídal mi, že se sešel se Scaevolou, jdoucím odtud, a od něho prý uslyšel věci velmi zajímavé: ty že jsi, kterého jsem já přes všemožné

⁶⁶⁾ „O hodině druhé.“ V tu letní dobu vycházelo slunce asi o páté — šesté, tedy bylo našich sedm — osm hodin. — Q. Lutatius Catulus, slavný vítěz nad Cimbrý a Teutony, jež s Mariem porazil r. 102. Veliký ctitel řecké literatury, jejíž studiem nabyt významitého vkusu. Psal i mluvil latinsky i řecky slohem vzácně uhlazenosti. Smýšlení byl přísně aristokratického; když C. Marius opanoval Řím a krveprolití šlechty nastalo, sám si smrt učinil.

⁶⁷⁾ C. Julius Caesar Strabo Vopiscus, nevlastní bratr Catulův, byl výborný řečník, vynikající zvláště humorem a jemným vtípem. R. 103 se ujal utiskovaných Sardů proti vyděračnému praetorovi Albuciovi. R. 90 se octl v nepřátelském poměru k Sulpiciovi Rufovi. Caesar se totiž domníval, že si řečnickou činností a aeditou dobyt tolik přízně, že by mohl stupeň praetorský přeskočiti a státi se hned konsulem. Ale tribun Sulpicius tomu nepřipustil. Za hrozného pobití šlechty r. 87 byl i Caesar usmrcen.

marné pokusy k rozpravě nalákati nemohl, velmi obšírně o výmluvnosti s Antoniem pojednával a jako ve škole skoro na způsob řecký rozprávěl. Tak mne bratr uprosil, — rád sice i sám poslouchám, ale bál jsem se opravdu, abychom vám nepřišli nevhod, — abych s ním sem šel. Pravil prý totiž Scaevola, že je důležitá část hovoru odložena na dnešní den. Pokládáš-li to za přílišnou chtivost, přičti to Caesarovi; pak-li za přílišnou důvěrnost, nám oběma; nás aspoň, ač-li jsme nepřišli nevhod, těší, že jsme tu.“

4 Na to odvětil Crassus: „Co se mne týče, mě by těšilo, že
15 u sebe vidím muže mně tak milé a přátelské, ať už vás sem přivedla příčina jakákoli; přece však by mně opravdu bylo milější, kdyby to bylo cokoli jiného, než co uvádíš. Nikdy jsem se totiž upřímně řečeno sám sobě tolik nelibil, jako včera. Stalo se totiž, takto více z povolnosti než jinou mojí vinou, že jsem jsa po vůli jinochům zapomněl na své stáří a učinil, co jsem ani v jiněšském věku neučinil, abych totiž o věcech z oboru soustavně vědeckého rozprávěl. Ale v tom mně štěstí přálo, že jste přišli na přednášku Antoniovu, když už já si svůj úkol odbyl.“

16 Na to řekl Caesar: „Jsem, Crasse, tolik žádostiv slyšeti tebe v takové delší a souvislé přednášce, že se, když se mi toho štěstí nedostalo, třeba s tímto tvým obyčejným hovorem spokojím. Aby se však nezdálo, že u tebe přítel můj Sulpicius a Cotta více platí, než já, pokusím se o to přec, abych tě uprosil, bys také mně a Catulovi trochu své lahodné výmluvnosti dopřál; pak-li ti to nebude vhod, nechci naléhati a nedopustím, abys sám se chráně býti nejapný musil za takového pokládati mne.“

17 Na to Crassus: „Opravdu jsem, Caesare, význam tohoto slova ze všech slov latinských pokládal vždy za nejobsažnější. Ten totiž, koho nazýváme „nejapným“, má tuším své jméno odvozeno od toho, že není „japný“, a to má v naší mluvě smysl velmi široký. Neboť kdo nepoznává, co se kdy hodí a nehodí, nebo zbytečně mnoho mluví, nebo se chvastá a na vážnost a pohodlí svého okolí se neohlíží, nebo se vůbec v některé příčině chová nesrovnale a povídáním obtěžuje, ten se nazývá nejapným. Té vady jest v tom velevzdělaném národě řeckém plno. A poněvadž tedy Řekové tohoto nedostatku nepocitují, ani jména té vadě ne-

dali;⁶⁸⁾ a kdybys prohledal všecko všudy, nenajdeš, jak nazývají Řekové nejapného.

Ze všech však nejapností, co jich jest bez počtu, není snad 18 žádná větší, jako ten jejich zvyk, kdekoli a v jakékoli společnosti o předmětech nejnesnadnějších a zhola zbytečných co nejdůvtipněji rozprávěti. A k tomu jsme byli od těchto jinochů proti své vůli a přese všecko zdráhání včera přinuceni.“

Catulus: „Ti řeční mužové, Crasse, kteří v obcích svých byli 5 slavní a velicí, jako ty už jsi a my všickni v obci naší jednou 19 býti chceme, nebyli jako ti nynější, kteří se nám do uší vtírají, a přece se v prázdné chvíli hovorům tohoto druhu a rozpravám nevyhýbali. A máš-li takové lidi, kteří se na vhodnou dobu, na 20 místo a okolí neohlížejí, za nejapné, jakož právem jest, proč pak by ti nebylo vhod toto místo, kde už toto loubí, kde se procházíme, a cvičiště a na tolika místech upravená sedátka budí jaksi vzpomínku na řecká gymnasia a rozmluvy v nich konané? Anebo proč by nebyla vhod doba za takové prázdně, jaká se zřídka naskytuje a nyní tak přežadoucň se naskytla? Či se nehodíme k takové rozmluvě my, lidé vesměs takoví, že život bez těchto snah pokládáme za ztracený?“

„Tomu všemu,“ řekl Crassus, „já rozumím jinak. Především 21 myslím, že Řekové cvičiště, sedátka a i sama loubí vynalezli pro cvik a zábavu, nikoli pro rozmluvy. Neboť gymnasia o mnoho věků dříve byla vynalezena, než v nich filosofové hovořiti počali; a i teď, ač všecka gymnasia filosofové zaujali, přece posluchači jejich raději nežli filosofa poslouchají bzukot kotouče; ten jak zazvučí, všickni filosofa třebas uprostřed řeči a byt o nejznamenitějších a nejvýznamnějších věcech vykládal, opouštějí, aby se olejem natírali. A tak zábavě nejlehčího druhu dávají přednost, jak sami praví, před nejdůležitějším prospěchem.

Co se týče toho, že je doba prázdně, souhlasím; však požitkem 22 prázdně není namáhání ducha, nýbrž zotavení.

Často jsem od svého tchána slyšel vypravovati, kterak tchán 6 jeho Laelius vždycky skoro se Scipionem na venkově trávil; kterak

⁶⁸⁾ Podivný omyl Crassův, vlastně nedopatření Ciceronovo, neboť Řekové měli pro nejapnost významů více a dobrých, jako ἀκαιρος, ἄτοπος.

vždy neobyčejně zdětiněli, když si z města na venek jako z vězení vyletěli. Neosmělil bych se to říkat o mužích tak slavných, ale Scaevola to tak vždy vypravuje, že u Caiety a Laurenta škořepiny a hlemýžďe sbírali a všeliké pohově ducha a zábavě se oddávali.

- 23 Věc se má tak: Jako ptáci, jak vidíme, pro vznik rodu a zdar svůj staví a zřizují hnízda, a když kus vyrobili, pro úlevu sem a tam volně bez práce poletují, tak duch náš soudním zaměstnáním a činností v městě unavený starosti a trudu zbaven plesá a vzlétati touží. Proto jsem já to, co jsem při soudním řízení Curiově⁶⁹⁾ Scaevolovi řekl, zcela upřímně řekl. „Nebude-li,“ řku, „Scaevolo, žádná závět rádně zhotovena, než kterou sepišeš ty, všickni občané se sběhneme se zápisy svými k tobě a všechny závěti budeš psáti ty sám. Co potom? díš. Kdypak vyřídíš záležitosti veřejné? A kdy svých přátel? A kdy své vlastní? A kdypak si konečně odpočineš? A pak jsem dodal: Vždyť po mém zdání nikdo není svobodný, kdo aspoň někdy nezahálí.“ A na tom, Catule, trvám, a to mne, co
- 24 jsem sem přišel, těší: nic nedělati a úplně odpočívati. To, co jsi dodal za třetí, vy že jste lidé takoví, že vám život bez těchto snah není příjemný, nejen mne k rozhovoru nepobídne, ale ještě odstraší. Neboť jako říkával C. Lucilius,⁷⁰⁾ muž učený a veleušlechtilý, že nechce, aby spisy jeho byly čítány od lidí ani zcela neučených, ani velmi učených, poněvadž prý jedni nerozumějí ničemu a druzí více snad, než on sám. Vzhledem k tomu také napsal:

„Nedbám, by mne Persius čet,“ (to byl totiž muž, jak jsme zvěděli, ze všech skoro našinců nejučenější) „Laelia chci Decuma,“ o němž víme, že byl muž šlechtný a dobře vzdělaný, ale proti Persiovi to nebylo ničím: tak bych já si, když už by mně bylo vykládati o těch našich oblíbených vědách, nepřál za posluchače prosté lidi, ale mnohem méně vás; neboť raději chci, aby řeč má byla nechápána, než krutě posuzována.“

⁶⁹⁾ Při soudním řízení Curiovu (I. 180) Scaevola dokazoval, že se má soud držeti přesně znění závěti. Jest-li ji pozůstavitel dobře nesestavil, jest to chyba jeho. Každý se může o to postarati, aby byla závět jasně napsána. Crassus hájil náhled, že soud nemá přihlížeti k textu závěti, nýbrž k patrnému úmyslu pozůstavitelovu.

⁷⁰⁾ C. Lucilius, viz I. 72 pozn. 27. — C. Persius byl z nejučenějších mužů své doby, přísný kritik. — Laelius Decumus jest muž jinak neznámý.

Tu prohodil Caesar: „Už vidím, Catule, že se mi dobře vyplatilo, že jsem sem přišel; neboť toto odpírání přednášky už samo bylo mi jakousi přednáškou, a to velmi příjemnou. Avšak nač překážíme Antoniovi, na němž, jak slyším, je řada, aby podal výklad o celém umění řečnickém, a na něhož Sulpicius a Cotta už dlouho čekají?“

„Já však,“ pravil Crassus, „Antoniovi slova dříve promluvíti nedám a sám se odmlčím, dokud mi neslíbíte —“

„Co pak?“ otázal se Catulus.

„Že tu dnes zůstanete.“

Zatím co se Catulus rozmýšlel, ježto byl přislíbil přijíti k bratrovi, zvolal Caesar: „Odpovídám za nás oba: tak se stane! A za tou podmínkou bys mne zde udržel, kdybys ani slova nepromluvil.“

Usmáv se pravil Catulus: „Tím jest mému rozmýšlení učiněn náhlý konec, ježto jsem si doma nic neporučil, a tenhle muž, u něhož jsem měl obědvati, tak ochotně přislíbil, že se mne ani nezeptal.“

Potom se pozornost všech obrátila na Antonia, a on zvolal: „Slyšte, slyšte! Uslyšíte žáka slavné školy, učně výborného mistra, vychovance řeckých věd! I budu mluvíti tím směleji, že za posluchače přibyl Catulus, jemuž nejen my v řeči latinské, ale i sami Řekové v jazyce svém jemnost výrazu a vkus rádi přisuzují. Avšak poněvadž to vše, ať již je to cokoli, věda o umění (theorie) nebo horlivá činnost řečnická (praxe), ničím býti nemůže, není-li při tom odvahy, poučím vás, žáci, o tom, čemu jsem se sám nenaučil.“

Když se tomu zasmáli, pravil: „Po mém zdání jest to věc působností znamenitá, po stránce vědecké nevalná. Neboť věda náleží k těm věcem, jež se vědí; řečnickova však působnost se všeska obmezuje na mínění, nikoli na vědění. Neboť řečnime k lidem nevědomým, a to o věcech, jichž sami neznáme. Tudiž jednak posluchači každý jinak o týchž věcech smýšlejí a soudí, jednak i my o otázkách často zcela si odporujících mluvíme, tak že ku př. nejen Crassus někdy proti mně mluví, nebo já proti Crassovi, ač jeden z nás nezbytně nepravou věc zastává, nýbrž obadva touž věc pokaždé jinak hájíme, ač pravda nemůže býti než jediná. Myslíte-li tedy, že máte proč poslouchati, budu mluvíti tak, jak

se to hodí věci, která se zakládá na lži; která na vědu zřídka dospívá a jen domněnky lidské a často bludy loví.“

8 „Myslíme,“ odpověděl Catulus, „že máme věru proč, a to
31 velice, tím spíše, když vidíme, že budeš mluvití beze všeho hono-
sení. Počal jsi zajisté bez výchluby, více dle toho, jak se po tvém
mínění věc skutečně má, než dle domnělé nějaké důležitosti.“

32 „Nuže,“ pokračoval Antonius, „jako jsem vyznal o oboru
věci samé, že je v něm vědeckého ne právě mnoho, tak zase
tvrdím, že mohou býti dána jistá pravidla velmi důvtipná, jak se
mají posluchači zpracovati a vůle jejich zaujmouti. Chce-li se
někomu znalost takových pravidel nazývati opravdu velkou
vědou, nemám nic proti tomu. Vždyť o tom není pochyby, když
většina své soudní řeči provádí nazdařbůh a beze vši přípravy,
mnozí však majíce výcvik a nějakou zkušenost to provozují dů-
myslněji, že by si to mohl někdo poznamenati, kdo by přihlédl
k příčinám, proč jedni lépe řeční, než druzí. A kdo by to tudíž
provedl v celém umění řečnickém, byl by vynálezcem ne-li do-
33 konalé, alespoň jakési takési vědy o řečnickém umění. Kéž bych
tak, jak si myslím, že pravidla ta při řečech veřejných a soudních
seznavám, uměl také vyložití vám způsob, jak se nalézají! Avšak
o to se už nějak postarám. Nyní podám dle přesvědčení svého vý-
klad o tom, že nad dokonalého řečníka i bez učeného návodu
nic není znamenitějšího. Neboť ať pomlčím o potřebě řečnictví,
která v každé pokojné a svobodné obci nade vším panuje, taková
už je v schopnosti řečnické lahoda, že se lidským sluchem a duchem
34 nic příjemnějšího vnímati nemůže. Či se může jaký zpěv vymy-
sliti sladší nad úměrný spád řeči? Či básně jaká nad obvětí uměle
zaokrouhlené skladnější? Neb herec jaký nápodobou pravdy pří-
jemnější nad řečníka, jenž zastupuje pravdu skutečnou? Co jemně-
jšího nad hojné a bystré nápady? Co podivuhodnějšího nad před-
mět leskem slov ozářený? Co sytějšího nad řeč rozmanitým ob-
sahem naplněnou? I není nic, co by nebylo řečníkovi vlastním,
9
35 aspoň co se ušlechtilo a mocně pověděti má. Jemu náleží v po-
radné řeči o státních důležitostech mocně rozvinutá myšlenka;
taktéž i roznět národa netečného a ukročení bezuzdného; týmž
uměním se lidé zločinní přivozují k záhubě a zachraňují nevinní.
Kdo umí k ctnosti ohnivěji nabádati? Kdo od neřestí rázněji od-

vraceti? Kdo nešlechtné krutěji tupiti? Kdo šlechtné pěkněji
chváliti? Kdo lakotnou chtivost žalobami prudčeji potírati?
Kdo těžkému smutku potěchou lahodněji ulehčovati? A což
dějepis, ten svědek časů, světloň pravdy, oživovatel paměti, 36
učitel života, hlasatel dávnověku, čím jiným se zvěčňuje, než
slovem řečnickovým? Neb je-li jaké jiné umění, které se zabývá
tvorbou nebo výběrem slov, anebo praví-li se o někom jiném,
než o řečníkovi, že vytváří krásný výraz řeči, že jí pestroty
a takřka lesku dodává jistými slovnými a myšlenkovými ozd-
bami, nebo udává-li se někde jinde než v umění řečnickém
řádný postup důvodů a úsudků a vůbec celý plán rozřídění a
uspořádání řeči, pak příznějme, že buď tyto úkony, jimiž se
řečnictví zabývá, jemu nepatří, anebo že je má s jiným uměním 37
společné. Avšak je-li v tomto jedině umění obsažena ona sou-
stavná nauka, není to už proto méně jeho jedině vlastnictvím,
jestliže i v jiných uměních výmluvní mužové jsou; nýbrž jako umí
dle včerejšího výkladu Crassova řečník i o takových věcech, které
do jiných oborů náležejí, dobře řečniti, jen když je zná, tak pěstitelé
jiných oborů ušlechtilěji svou vědu přednášejí, jestliže se trochu 38
řečnictví přiučili. Vždyť jestliže by na příklad nějaký rolník o ho-
spodářství anebo také, což mnozí rádi, lékař o nemocech, nebo
malíř nějaký o malbě výmluvně psal nebo ústně vykládal, proto se
ještě nemusí za příslušný znak jejich umění pokládati výmluvnost;
vždyť v ní, poněvadž jsou schopnosti lidské veliké, mnoho zé-
stupců umění všeho druhu i bez soustavného návodu slušného
úspěchu dosahují. Avšak ačkoli už z toho, čemu které umění
učí, poznati lze, co do kterého náleží, přece nic není bezpečně-
jšího nad to, že každé jiné umění bez výmluvnosti úkolu svému do-
státí může, řečník však bez ní řečníkem býti nemůže; a byt si jini,
jsou-li výmluvní, dosti od něho vypůjčovali, on, neopatřil-li se
vlastními zásobami, odjinud bohatství řečnického nabratí ne-
může.“

Tu pravil Catulus: „Ač by proud řeči tvé, Antonie, nijak 10
neměl býti přerušován, přece dovol a promiň mně. „Neb nelze 39
mi se zdržet pochvaly,“ jak praví jeden v Trinummu.⁷¹⁾ Tak

⁷¹⁾ Trinummus, komoedie římského básníka T. Macciã Plauta.

důkladně jsi trvám význam řečníkův vyličil, tak výmluvně oslavil. I jest slušno, aby muž výmluvný výmluvnost co nejpěkněji slavil; má zajisté k její oslavě vynaložiti právě sílu té, kterou slaví. Než pokračuj! Máš zajisté pravdu, že vám náleží všecko to, co řeč dělá výmluvnou, a jestliže se tím někdo v jiném oboru honosí, že používá zboží odjinud vypůjčeného, nikoli výhradně svého a vlastního.“

40 Crassus: „Přes noc jsi se nám, Antonie, polepšil a řádným člověkem stal; neboť u věrejších výkladu jsi nám řečníka vyličil „nádenníkem jakýmsi“ jak dí Caecilius, „veslařem nějakým neb nosičem,“ člověkem beze všeho vzdělání a vkusu.“

Na to odvětil Antonius: „Včera jsem si jsi vytkl za úkol odlouditi tobě žáky, podaří-li se mi tě vyvrátiti; dnes, když je posluchačem Catulus a Caesar, nesmím se, tuším, tolik s tebou potýkati, jako hleděti, abych vyložil svůj náhled.“

41 Dále tedy, poněvadž máme toho svého řečníka vypraviti na veřejnost a před tvář občanstva, jest třeba uvážiti, jaké mu dáme zaměstnání a jaké povinnosti na starost. Neboť Crassus včera, když jste vy tu, Catule a Caesare, nebyli, uvedl při třídění řečnictví v krátkosti totéž, co většina Řeků uvádí, a nepověděl, co sám smýšlí, nýbrž jen, co praví oni: dva že jsou hlavní druhy 42 sporných otázek, jimiž se řečnictví zabývá, neurčitý a určitý. Za neurčitý tuším udával ten, při němž se otázka klade všeobecně, ku příkladu: Je-li třeba státi o výmluvnost? třeba-li státi o pocty? Za určitý pak, když se klade otázka týkající se určitých osob, 43 stanoveného skutku a jistých daných poměrů. Toho druhu jsou otázky v jednání politickém a v občanských rozepřích a sporech. Na tom se myslím zakládají řeči soudní a poradní. Neboť ten třetí druh, o němž se Crassus zmínil a jež prý i sám Aristoteles, hlavní vykladač těchto věcí, připojil, je snad potřebný, ale nijak nezbytný.“

„Co míníš?“ zvolal Catulus. „Chvalořeči? Toť tuším se uvádí za třetí druh.“

11 „Ano,“ pravil Antonius, „a toho druhu řeči vím že jsme se 44 nesmírně pobavili, když jsi přednášel chvalořeč na matku vaší Popilii, což byla první žena, které se u nás podobného vyznamenání, tuším, dostalo. Avšak my nesmíme, zdá se mi, všecko, co mluvíme,

bráti ve smyslu umění a hledati tomu zvláštní pravidla. Vždyť bude 45 lze z týchž pramenů, odkud se všechny přízrady řečnické berou, přikrášliti také chvalořeč a nepotřebovati při tom oněch základních pravidel; neboť i bez nich každý ví, co lze na kom chváliti. Vždyť z toho, co pověděl Crassus na počátku své řeči censorské proti kollegovi, že „v těch věcech, jichž se lidem dostává darem přírody nebo šťastné náhody, možno porážku klidně snést; v tom však, co lidé sobě získati dovedou sami, porážku snést nemožno,“ 46 může číkoli chvalořečník uznamenati, že musí především udělati výklad o darech štěstěny.⁷²⁾ To jsou: rod, peníze, příbuzní, přátelé, moc, zdraví, krása, síla, vloha a jiné věci týkající se osoby a zevnějšku; má-li je oslavenec, že jich dobře užíval; nemá-li, že nedostatek jejich moudře snášel; pozbyl-li jich, že ztrátu jejich mírně želel. Potom přijde na řadu, co oslavenec moudře, co spanile, co srdnatě, co spravedlivě, co okázale, co zbožně, co vděčně, co šlechetně a vůbec co nějak ctnostně buď vykonal nebo vytrpěl. Tyto a takové věci snadno najde, kdo bude chtít chváliti, a kdo haněti, opak toho.“

„Proč pak to tedy nechceš,“ pravil Catulus, „uznati za druh 47 třetí, když už to tu jednou jest? Je-li to druh lehčí, proto se ještě nemusí úplně vynechávati.“

„Poněvadž nechci,“ odpověděl Antonius, „o každé maličkosti, která kdy na řečníka připadne, tak jednati, jakoby se o ničem bez zvláštních pravidel řečniti nemohlo. Neb i svědectví se často v řeči 48 uváděti musí a k tomu ještě nezřídka velmi přesně, jako se stalo mně v řeči proti Sex. Titiovi,⁷³⁾ občanu nepokojnému a buřičskému; musil jsem v obsahu svého svědectví uvésti všechna opatření za svého konsulátu, jimiž jsem se v zájmu obce postavil proti němu,

⁷²⁾ Místo obyčejného „Positis enim iis rebus — intelliget“, jak mají Stangl a Piderit, čtu rukopisné: „Possit is enim ex iis rebus . . . intelligere“. Před slovem „exponenda“ přidávám „primum“, jež tu dle Piderita původně bylo.

⁷³⁾ Sextus Titius byl r. 99 tribunem lidu a jako všickni předchůdci, zvláště vzor jeho, bouřlivý Saturninus, utíkal se k zákonům agrárním, aby získal lid. Ale Saturnin byl usvědčen z velezrády a smýšlení lidu se změnilo tak, že byl i Titius odsouzen. Antonius, jsa tehdy konsulem, vystoupil proti němu a potíral v zájmu aristokracie snahy demokratické.

tribunovi lidu, a vyložití vše, co bylo od něho dle mého mínění podniknuto proti obci; dlouho jsem se tím zdržel, mnoho jsem musil vyslechnouti námitek a opět a opět na ně odpovídati. Je snad proto potřeba při výkladu nauky řečnické také nějaké zvláštní nauky o přednášení svědectví?"

12 „Nikoli," pravil Catulus, „není třeba."
49

Antonius: „A dále, mají-li se, jak se to vynikajícím mužům často přihází, vyřizovati vzkazy buď v senátě od vojevůdce, anebo vojevůdci neb nějakému králi a národu od senátu, zdalíž se proto, že v úkonech tohoto druhu nutno užívati slohu velmi přesného, jeví potřeba tento oddíl úkonů řečnických zvlášť počítati a zvláštními pravidly opatřiti?"

„Nikoli," pravil Catulus, „necht' si obratný řečník v takové potřebě vždy vypomůže prostředky získanými při jiných příležitostech a úkonech."

50 Antonius: „Tedy ani ty úkoly, jež se často obratně prováděti musí a o nichž jsem prve při chvále výmluvnosti pověděl, že řečníkovi náležejí, v rozdělení na druhy zřejmého zvláštního místa nemají ani určitého druhu předpisů, a prováděti se musí neméně výmluvně, než řeči soudní, než domluvy, přimluvy a potěchy. A z toho se nic bez dokonalé řečnické výzdoby neobejde; ale ze soustavné nauky tyto úkony pravidel si nežadají."

„Zcela souhlasím," pravil Catulus.

51 „Dále však," řekl Antonius, „jakého myslíš, že je potřebí řečníka, jakou měrou výmluvného člověka na spisování dějin?"

„Jestliže na takové, jaké napsali Řekové, tedy znamenitého," odpověděl Catulus; „pak-li jen na takové, jako jsou od našich, není ani potřebí řečníka; tu postačí, když není lhářem."

52 „A přece, abys našimi," pravil Antonius, „tolik nezhrdal, i Řekové sami zpočátku tak spisovali, jako náš Cato, Pictor a Piso. Nebyltě dějepis ničím jiným, než zděláváním letopisů; z té příčiny a pro zachování obecné paměti od počátku dějů římských až do nejvyššího kněze P. Mucia všecky události jednoho každého roku zapisoval nejvyšší kněz a zanášel na bílou tabuli, kterou doma vystavoval, aby si to národ mohl přechísti; to jsou
53 letopisy dodnes zvané velekněžské. Toho způsobu psaní se přidrželi mnozí, kteří beze všeho slohového umění toliko památníky časů,

lidí, míst a dějů zůstavili. Tudiž co byl u Řeků Ferekydes, Hellanikos, Akusilaos a přemnozí jiní, to u nás jest Cato, Pictor a Piso, kteří žádných ozdob slohových nemají, neboť to teprv nedávno u nás bylo zavedeno; a jen když se vypravování jejich rozumí, za jedinou přednost slohovou pokládají stručnost. Poněkud vyšší stanovisko zaujal a vyšším slohem dějiny vykládati začal výborný muž a Crassův přítel Antipater. Ostatní příběhů nelčili, jen je vypravovali."

13 „Pravdu diš," řekl Catulus. „Avšak ani tento Coelius (Antipater) nezaslechl dějin pestrou barvitostí ani stavbcu vět a volným, klidným tokem vypravování dílu svému hladkosti nedodal, než jako člověk neučený a k výmluvnosti nevalně schopný, dílo, na kolik dovedl, zhruba vypracoval, ale všecky předchůdce, jak praviš, překonal."

55 „Nic divu," vece Antonius, „jestliže dějiny v našem jazyce nejsou doposud skvěle vylíčeny. Vždyť o výmluvnost z našich lidí nikdo nedbá, leda aby při soudech a na veřejných shromážděních vynikli; u Řeků však mužové znamenité výmluvnosti u vzdání od veřejné činnosti jak jiným věcem výborným, tak zvláště dějepisu se věnovali. Slavný Herodot, první zdokonalitel tohoto umění, se prý řečnictvím soudním vůbec nezabýval. A přece jest tak mocně výmluvný, že mě aspoň, na kolik řeckým spisům porozuměti dovedu, velice poutá. A po něm Thukydidés 56 uměním výpravným všecky dle mého úsudku hravě překonal; tak jest obsahem bohatý, že co slovo, to myšlenka, a tak jest u výrazu přesný a úsečný, že nevíš, zdali se myšlenky slovem či slova myšlenkami vysvětlují. A přece ani o něm, ačkoli se vyznal ve věcech státních, jsme neslyšeli, že by byl náležel k veřejným řečníkům; a knihy své prý napsal tehdy, když veřejného života vzdálen, ano, což se právě nejlepším v Athénách přiházelo, do vyhnanství byl zapuzen.

57 Po něm následoval Syrakusan Filistos, jenž důvěrný jsa přítel samovládcy Dionysia, prázdeň svou vynaložití mohl na spisování dějin, i napodobil tuším hlavně Thukydidu. Potom dva ze slovtuné rhetorské takořka dílny vynikající duchové, Theopompos a Eforos, návodem mistra svého Isokrata dějepisectví se oddali, ale o řečnictví veřejné nikdy ani nezavadili.

14 Konečně také Sokratovec Xenofon, první dějepisec ze školy
58 filosofické, a pak žák Aristotelův Kallisthenes, průvodčí Alexandrův, dějiny psali, tento ovšem slohem skoro rhetorským, onen však dřívější slohem velmi klidným psal, jenž nemá řečnického vzletu, jest snad méně rázný, za to však, myslím aspoň, o hodně lahodnější. Timaios, z nich ze všech nejmladší, ale pokud souditi dovedu, nejvzdělanější, bohatstvím obsahu a rozmanitostí myšlenek oplývající a i slohem velmi vkusný, značnou výmluvnost k spisovatelství přinesl, ale k veřejné činnosti jí nepoužil.“

59 Když to dopověděl, zvolal Caesar: „Nuže, Catule, kde jsou, kdož praví, že Antonius neumí řecky? Kolik dějepisců zejména uvedl! Jak znalecky, jak přiléhavě o každém promluvil!“

„Jáť věru,“ pravil Catulus, „z podivu nad tím už přestávám se diviti tomu, čemu jsem se před tím mnohem více podívoval, kterak totiž muž tento bez vyložených nyní vědomostí může býti tak mocným řečníkem.“

„A přece nečítám, Catule,“ pravil Antonius, „těchto řeckých spisovatelů a mnohých jiných pro žádnou potřebu řečnickou, nýbrž pro zábavu, když jest pokdy. Co že tedy z toho mám? Máám, nezapru, přece něco. Jako když na slunci chodím, přirozeným účinem barvy nabývám, ačkoli pro jinou příčinu chodím, tak tím, že jsem tyto spisy u Misena — neb v Římě toho nelze, — horlivě čítal, pocituji, kterak vlivem jejich řeč má jaksi barvitosti nabývá. Nesmíte si však to studium představovati nějak rozsáhlé; vždyť já právě jen těm řeckým spisům rozumím, jichž spisovatelé 61 chtěli, aby se jim vůbec rozumělo. Z těch vašich filosofů, jestliže jsem časem některého z nich do rukou vzal oblouzen nápisy knih, jež vesměs skoro značí věci známé a jasné, etnost, spravedlnost, počestnost, rozkoš, nerozumím ani slova; tak zamotané jsou ty jejich zhuštěné a úsečné rozpravy. Básníků se neodvažují vůbec ani dotknouti, jakoby mluvili zcela jinou řečí. Bavím se, jak již jsem pověděl, dějepisci a řečníky neb těmi spisovateli, kteří patrně chtěli, aby byli přístupni nám, kdož nejsme tolik učeni.

15 Než k věci. Poznáváte snad, jak veliká úloha připadá řeční-
62 kovi v dějepisectví. Hlavní asi věci jest plyná a rozmanitá řeč; neshledávám však nikde o tom zvláště vypracované řečnické nauky; jestiž to všecko zcela zjevné. Neboť kdo neví, že je předním

zákonem dějepisu, aby se neodvažoval vyprávěti něco lživě? Pak aby odvalu měl mluviti pravdu? Aby nebyl v podezření stranické přízně nebo nepříně? Tyto základní zásady zná každý. 63 Samo pak provedení závisí na látce a formě; povaha látky žádá letopočet a zeměpis; chce také, poněvadž se při věcech znamenitých a pamětihodných očekává líčení nejprve záměrů, pak skutků a potom následků, aby při záměrech označeno bylo spisovatelovo smýšlení, a v dějích aby vylíčeno bylo netoliko, co se stalo a mluvilo, nýbrž i jak, a při následcích aby vyloženy byly příčiny všecky, jako nehoda, moudrá rozvaha nebo nerozvážnost; u lidí samých aby se uvedly nejen skutky, nýbrž i, pokud vynikají, 64 slavné jméno, život a povaha. Slovný výraz a sloh buď plyný a švižný, tak aby plynul s nestranným klidem beze vší takové ježatosti soudních rozepří a bez podpichování soudcovského svědomí. Víte-li, že o těchto tak četných a důležitých věcech není v naukách rhetorů žádných předpisů?

Mlčením rovněž pomínuto mnoho jiných řečnických úkonů, jako pobídky, potěchy, porady a přímluvy; všecky se musí prováděti co nejvýmluvněji, ale zvláštního místa v běžných naukách řečnických nemají.

A do tohoto druhu náleží též ona spousta themat neurčitých, 65 protože většina spisovatelů, jak i Crassus ukázal, řečníkovi dva druhy řeči určili: jeden o látce určité a obmezené, o jakých se jedná v řečech soudních a politických, — chce-li kdo, ať přidá i chvaloreči, — druhý, jež všickni skoro spisovatelé jmenují, ale nikdo nevykládá, o látce neurčité, bez času a osob. Jaký to má obsah a rozsah, myslím, že ani sami nechápou, když o tom 66 mluví. Neboť je-li úlohou řečníkovou, aby dovedl o jakékoli otázce neurčitě dané mluvit, pak bude muset mluvit i o velikosti slunce a o tvaru země, a nebude se směti zdráhati ani mluvit o věcech počtářských a hudebních, když již jednou ten úkol na se vzal. Zkrátka tomu, kdo si obral za úkol řečniti nejen o sporných otázkách dobou a osobami neurčitě vyznačených, totiž o všech soudních otázkách, ale též o otázkách neurčitých, budou náležeti 67 všecky druhy řeči bez výjimky.

Chceme-li však řečníkovi uložiti také obor otázek všeobecných, 16 širý, neobmezený a rozsáhlý, tak že by dle mínění našeho měl 67

mluviti o dobru a zlu, o věcech žádoucích i nežádoucích, po-
čestných i mrzkých, užitečných i neužitečných, o ctnosti a spravedl-
nosti, spokojenosti, moudrosti a velkodušnosti, štědrosti a zbož-
nosti, o přátelství a povinnosti, o poctivosti a jiných ctnostech
a naopak vadách; a dále o státě, o velitelství a vojenství, o řádu
obecním a návycích lidských: přibeřme třeba i tento obor, ale
68 tak, aby měl mírné rozměry. Dle mého aspoň názoru měl by
řečník seznati vše, co náleží k stykům a zvykům občanským,
co se týká společenských poměrů, pořádku života politického
vůbec, i nynějšího státního svazku, obecného rozumu lidského
i podstaty a povahy lidské, a to ne-li tak, aby o těch věcech zvlášť
dovedl po filosoficku vykládati, aspoň tak, aby jich v dané potřebě
obezřele dovedl užiti a aby o těchto právě věcech tak mluvil, jak
mluvili ti, kteří ustanovili práva, zákony a řády obecní, prostě
a jasně, bez sáhodlouhých rozkladů a bez jalového slovíčkářství.

69 Nyní, aby nebylo divno, že o tolikerých a tak důležitých
věcech neuvádím žádných pravidel, stůj zde toto moje tvrzení:
Jako v jiných uměních, když podána nauka o nejtěžších částech,
ostatní už, lehčí a podobné, učiti se nemusí; ku příkladu v ma-
lířství, kdo se naučil člověka malovati, dovede ho i bez učení vy-
malovati v každé podobě i věku a není nebezpečí, že výborný
malíř lva nebo býka nedovede zpodobiti mnohé jiné čtvernožce,
— není vůbec takového umění, v němž by se všemu, co se tím
uměním vytvořiti může, od mistra vyučovalo, nýbrž kdo se naučili
dělati druhové tvary předmětů nejdůležitějších a určitě daných,
70 ostatní dovedou už sami: tak podobně myslím, že ten, kdo v tomto
řečnickém umění ať už theoreticky nebo prakticky dosáhl ta-
kové mohutnosti, že dovede svými výklady o státě nebo svých
záležitostech, neb o těch osobách, které žaluje nebo hájí, získati
pro svůj náhled smýšlení posluchačů nějakou rozhodující právo-
moc majících, nebude v žádném z ostatních druhů řečnických
sháněti, co by mluvil, právě jako nesháněl Polykleitos při tvorbě
Heraklea, jak by měl udělati kůži nebo hydru, ačkoli se ty věci
zvlášť dělali nikdy neučil.“

17 Tu pravil Catulus: „Překrásně jsi, Antonie, dle mého ná-
71 hledu a názorně vyložil, čemu se má nastávající řečník učiti a
co si má z naučeného i bez učení sám přimysleti. Obmezil jsi mu

totiž celý úkol na dva pouze druhy řečí, ostatní nepřehlednou
spoustu jsi ponechal cviku a období. Avšak jen aby tyto dva
druhy nebyly tvou hydrou a koží, a Herkules s jinými velikými
pracemi aby nezůstaly v té spoustě, kterou pomíjíš! Neboť se mi
zdá, že není lehčím úkolem mluvit o otázkách všeobecných,
než o sporných otázkách jednotlivých osob, ano že je mnohem
těžší mluvit o podstatě bohů, než o lidských rozepřích.“

„Není tomu tak!“ pravil Antonius. „To ti za jisté povím, 72
Catule, já, člověk ne tak učený, jako — co více váží — zkušený.
Ve všech ostatních oborech jest řeč, věř mi, pravou hrou tomu,
kdo nejza tupý a necvičen má všeobecné vědomosti a jemnější
vzdělání. V soudních řečech záleží velmi obtížný úkol a snad z úkolů
lidských nejtěžší: tu se mohutnost řečnická od lidí neznalých
měří namnoze vítězným úspěchem; tu je vyzbrojený protivník,
ježž dlužno porážeti a odrážeti; tu bývá ten, jenž má o sporu
rozsudek pronésti, často předpojat a rozhněván, nebo také k pro-
tivníkovi tvému přátelsky, k tobě nepřátelsky naladěný; ten musí
býti buď poučen neb odnaučen, ukrocen nebo roznícen a vše-
možně dle potřeby a okolností naladěný, při čemž se často jeho
blahověle v zášť a zase zášť v blahověli obrátiti, neb on sám
jako nějakým těžkým strojem hned k přísnosti, hned k shoví-
vavosti, k smutku a zas k veselosti otočiti musí; musí se užiti 73
všelikých důrazných myšlenek a všelikých pádných slov; k tomu
musí býti přednes střídavého tónu, úchvatný, plný ohně a sebe-
vědomí, plný tklivosti a opravdovosti. Jestliže někdo v těchto
soudních pracích dosáhne takového umění, aby dovedl vytvo-
řiti řečnické dílo, jako Feidias Minervinu sochu, neupadne tuším
do rozpaků, jakby stejně jako ten umělec štít, ony lehčí práce
měl udělati.“

Na to Catulus: „Čím jsi tyto úkoly vylíčil většími a podivu- 18
hodnějšími, tím jsem více dychtiv zvědět, jakými to cestami 74
a dle jakých pravidel se taková mohutnost zjednává; ne že by
mně ještě na tom záleželo, vždyť stáří mé toho nepotřebuje a pak
můj způsob řečnění býval zcela jiný. Nikdy jsem příznivých úsudků
na soudcích násilně jaksi řečí nevynucoval a spíše uklidňováním
myslí tolik získával, kolik sami dobrovolně dávali; — ale přece
bych rád seznal to tvé umění, nikoli pro svou potřebu, než toliko

- 75 pro upokojení zvědavosti své. Nepotřebuji žádného řeckého učitele, aby mi zcela běžná pravidla odříkával, ač sám nikdy ani veřejného shromáždění ani soudu okem nespatriil, jak se to vypravuje o peripatetikovi Formionovi. Když totiž Hannibal z Karthaginy vypuzený do Efesu k Antiochovi přišel a tu u vyhnanství žil, obdržel, ježto bylo jméno jeho u všech velice slavné, od hostitelů pozvání, nechtěl-li by slyšeti přednášku peripatetického filosofa Formiona; když řekl, že by nebyl proti tomu, mluvil prý ten výmluvný člověk po několik hodin o velitelském úřadě a o vojenství tak, že si všichni ostatní posluchači velice libovali. I tázali se potom Hannibala, co on o tom filosofu soudí. Tu prý Pun ne právě správně řecky, ale upřímně odpověděl, že už mnoho potrhých starců viděl, ale žádného tak bláznivého, jako Formiona.
- 76 A věru dobrým právem. Neb co mohlo býti domyšlivějšího a tlachavějšího, než když takový Řek, jenž nikdy nepřitele ani vojny neviděl, a o žádnou službu státní ani v nejmenším nezavadil, Hannibalovi, jenž po tolik let s národem římským, vítězem nad všemi národy, o nadvládu bojoval, o vojenství naučení dával? A to tuším dělají všickni takovíto učitelé řečnictví: čeho sami nezkusili, tomu jiné vyučují. Ale v tom snad tolik nechybují, ježto se nepokoušejí poučovati — jako nějakého Hannibala — tebe, nýbrž chlapce a jinochy.“
- 19 „Mýlíš se, Catule,“ zvolal Antonius; „neb jsem se již setkal
- 77 s mnohými Formiony. Neb který pak z těchto Řeků uznává, že někdo z nás něčemu rozumí? Než mně právě nejsou tolik protivní; vytrpím a snesu je všecky snadno. Neboť buďto něco poskytují, co se mi dosti líbí, anebo působí, že mne neučenost má tolik nemrzí. Neodbývám však jich tak potupně, jak onoho
- 78 filosofa Hannibal, a tím snad mám více s nimi zaneprázdnění. Nicméně jest nauka jejich, pokud souditi dovedu, naprosto směšná. Rozdělují totiž celé řečnictví na dvě, na otázku určitou a všeobecnou. Určitou jmenují tu, která se zakládá v rozepři a sporu určitých stran, všeobecnou, která se zakládá na neobmezeném
- 79 podivuhodné mlčení. Dále rozeznávají patero částí řeči: vymyšlení látky, pořádání vymyšleného, potom slohový výraz, pak zapamatování a konečně přednášení. Všecko to nic obzvláště učeného.

Neboť kdopak nenahlédne sám od sebe, že nikdo nemůže řečniti, dokud neví, co mluvíti, kterými slovy, jakým pořadem a dokud to neumí nazpamět? Avšak proti tomu já nic nenamítám, tvrdím jen, že je všecko to na jevě, jako to další čtvero, patero, šestero, ba i sedmero částí, na něž je od rhetorů každá řeč rozdělena; neboť to každý rozřídí jinak. Učí totiž, že se má začít tak, 80 abychom si posluchače navnadili a učinili poslušným a pozorným; potom předmět vyložiti a to tak, aby byl výklad pravdě podoben, jasný a stručný, pak otázku objasniti neb rozložiti, svůj náhled dokázati a odůvodniti, náhled protivný vyvrátiti; potom však jedni kladou závěr řeči a jaksi doslov, jiní učí, že se má před doslovem učiniti pro ozdobu a sesílení dojmu úchylka a pak teprve závěr a doslov. Ani tomu nic nevytýkám; jest to zajisté rozdělení sou- 81 měrné, ale jak tomu u lidí skutečného života neznalých jinak býti nemohlo, bezúčelné. Neboť to, co chtěli vydávati za pravidla začátků a výkladů, musí se zachovávat i pokaždé v celé řeči. Neboť si mohu soudece snáze navnaditi, když už jsem v proudu 82 řeči, nežli dokud ještě nic neslyšel; poslušným pak učiním ho nikoli když důkazy slibuji, nýbrž tehdy, když je vykládám a vysvětluji; a pozorným si soudece neučiníme počátkem řeči, nýbrž tím, že ho po celou řeč často vzbouzíme. V tom, že má 83 výklad náš býti pravdě podobný, jasný a stručný, mají pravdu; ale že by tyto vlastnosti, jak oni myslí, náležely výhradně jen výkladu a nikoli celé řeči, v tom se, myslím, velice mýlí. A vůbec v tom je celý jejich blud, že řečnění pokládají za jakousi umělou, jiným zcela podobnou soustavu, o jaké včera Crassus tvrdil, že se dá sestaviti dokonce i o právu občanském, jako aby se nejprve vyložily rodové pojmy věcí, při čemž chybou jest, jestliže se na některý rod zapomene; potom jednotlivých rodů druhy, při čemž nesmí býti o žádný druh méně ani více; pak všech výrazů výměry, 20 v nichž rovněž nesmí ani scházeti nic ani zbývatí. Avšak je-li 84 takovou soustavu učencům vytvořiti možná v právu občanském a také v oborech malých a prostředních, v tomto našem oboru tak velikém a nesmírném myslím že to není možná. A myslí-li někteří, že je, nechť jsou zavedeni k učitelům řečnictví: najdou už všecko vyloženo a vybroušeno, neboť jsou o tom nesčetné knihy a to přístupné a dobře srozumitelné. Nechť však uváží, co

chtějí; hledají-li výzbroj do hry nebo do boje: neb něco jiného žádá bitva v šiku válečném, něco jiného naše hra na cvičišti. Ač i samo umění zápasnické může býti šermířům a vojínům něčím prospěšno; avšak „jen duch rázný, křepký, hbitý, rovněž jako obmyslný“ dělá muže nezmožitelnými.

- 85 Jáť tedy již postavím vzorec vývoje řečníkova, dovedu-li, tak, že se nejprve podívám, co může dokázati. Neboť ať si je napojen vědami, ať si slýchal lecos a čítal, ať i tyto nauky si osvojil: já ho podrobím zkoušce, má-li slušný zevnějšek, jakým vládně hlasem, jakou silou dechu a jakou výřečností. Shledám-li, že může dospěti nejvyšší dokonalosti, nejen že ho nabádati budu, aby se pilně vzdělával, nýbrž i zapřísáhati, uvidím-li při něm i ryzí povahu. Tolik já ve výborného řečníka a spolu ryzího člověka skládám víry, že bude na ozdobu celé obci. Pak-li bude zřejmo, že při největším přičinění bude řečníkem jen prostředním, ponechám mu na vůli, chce-li setrvati; dotírati příliš nebudu. Bude-li úplně neschopný, poradím mu, aby toho nechal
- 86 a věnoval se něčemu jinému. Neboť jako výborně nadaný nesmí zůstatí úplně bez povzbuzení s naší strany, tak prostředně nadaný nesmí býti odstrašován, ježto v onom shledávám cosi božského, v tomto, ať už volím nedělati, co nejlépe nedovedu, anebo dělati, co nedělám právě nejhůře, cosi lidského. Třetí věru případ, kdy křičím víc, než mi sluší a než stačím, svědčí o člověku, jenž, jak jsi, Catule, o kterém si křikloumu pověděl, svým vlastním hlasatelem svolává co nejvíce svědků své pošetilosti.
- 87 Řekněme tedy, že tomu, kdo bude jakostí svou hozen našeho povzbuzení a podpory, předáme aspoň to, čemu nás zkušenost naučila, aby vedením naším došel tam, kam jsme sami bez vůdce došli, ježto nám ničemu lepšímu naučiti není možno.⁷⁴⁾

- 21 I začnu, Catule, tímto naším přítelem Sulpiciem. Byl ještě
88 mladíčkem, když jsem ho poprvé slyšel v nepatrné jakési při. Měl hlas, postavu, pohyby i ostatní vlastnosti zcela vhodné k tomu úkolu, o němž jednáme; mluvil však tuze rychle a spěšně, což bylo

⁷⁴⁾ V snaze po nejvyšší, absolutní dokonalosti jest cosi božského. Prostředně nadaný se řečnictví vzdá, když vidí, že nejvyššího nedosáhne; nebo se nevzdá a spokojí se zdarem poměrným.

dáno povahou, a slohem kypícím a poněkud příliš přeplněným, což byla vada mládí. Proto jsem jím ještě nijak neopovrhl; chci, aby se při jinochu jevila plnost duševní. Neboť jako se na révě snáze odnímají pruty, které se příliš ženou, než nové větve vypěstují, když kmen nemá síly, tak chci, aby bylo na jinochu co okleštovati; neb co příliš rychle uzrálo, v tom nemůže životní síla dlouho potrvati. Seznal jsem ihned, že jest tu vloha, i poradil jsem mu bez prodlení, aby si veřejnost zvolil za cvičnou školu a za mistra aby si vybral, koho chce; a chce-li mne poslechnouti, aby si vybral L. Crassa. Hned se toho uchopil a mne ujistil, že tak učiní, a také přidal, ovšem ze zdvořilosti, že i já budu jeho mistrem. Sotva uplynul rok od té rozmluvy, kdy jsem mu to poradil, podnikl žalobu na C. Norbana,⁷⁵⁾ jenž měl za obhájce mne: není uvěřitelné, jaký jsem shledal rozdíl mezi Sulpiciem tehdejším a tím, jaký byl před rokem! Vůbec měl už vrozenou náklonnost k směru Crassovu, velkolepému a skvělému, ale to by mu bylo málo pomohlo, kdyby nebyl stejně horlivým napodobením o to usiloval a tak řečniti si navykl, že měl vším myšlením a dychtěním na zřeteli Crassa.

To tedy stůj na prvním místě mých pravidel: ukažme mladému řečníkovi, koho má napodobiti a to tak, aby si hleděl nejpilněji vynikajících stránek svého vzoru. Pak ať následuje cvik, při čemž nechť podává věrný obraz svého zvoleného vzoru, ne jako jsem poznal často mnoho napodobitelů, že si při napodobení hleděli stránek lehkých anebo také okázalých a skoro vadných. Nic není snazšího, jako napodobiti někoho oděvem, postojem nebo pohybem; osvojiti si však chyby a na těch si dáti záležeti, to už dokonce není nic znamenitého. Jako ku př. Fufius, jenž dosud ještě, ač už hlasu pozbyl, v politických řečech bouří, C. Fimbrii

⁷⁵⁾ Norbanus. R. 106 navrhl konsul Q. Servilius Caepio, aby bylo soudnictví vráceno senátorům. Crassus ten návrh hájil. Za to rytíři Caepiona nenáviděli, a když se naskytlá příležitost (byl r. 103 od Cimbrů poražen), byl obžalován z velezrády. Žalobníkem byl tribun lidu C. Norbanus. Aby se Norbanovi pomstil a šlechtě zavděčil, vystoupil proti němu r. 94 mladý Sulpicius Rufus se žalobou pro buřičství. Avšak Norbanus býval Antoniovým quaestorem, i pokládal to Antonius za čestnou povinnost hájiti ho a také ho obhájil. Sulpicius byl porážkou rozmrzen a přízeň jeho k šlechtě ochladla.

v řečnické mohutnosti, kterou doopravdy měl, dosáhnouti nehledí, ale jeho kroucení ústy a ohroublou výslovnost napodobí. To však je muž, jenž si vhodného vzoru vybrati neuměl, a i toho
 92 vzoru, jež si vybral, jenom chyby napodobiti si usmyslil. Kdo bude jednati, jak náleží, musí především pozorně voliti, potom na zvoleném vzoru nejlepších stránek si nejpilněji hleděti.

Neb co myslíte, že je příčinou toho, že každý věk skoro jen po jednom slohu řečnickém vytvořil? O tom my při našich řečnících nemůžeme pro nedostatek zůstavených od nich spisů tak dobře souditi, jako při řeckých, z jejichž spisů řečnický ráz a směr jedné každé doby seznati lze. Nejstarší skorem, o nichž se
 93 totiž bezpečně ví, že psali, jsou Perikles a Alkibiades a vrstevník jejich Thukydidés, řečníci slohu jemného, ostře úsečného, bohatší myšlenkami, než výrazem. Že jsou všickni jednoho rázu, nemohlo se státi jinak, než že si vybrali jeden a týž vzor. Po nich přišli Kritias, Theramenes a Lysias. Spisů Lysiových jest mnoho, Kritiových nemálo, o Theramenovi víme jen z doslechu; všickni pořád ještě zachovávali sílu svěžesti Perikleovy, jenže měli o něco
 94 hrubší předivo. Tuť hle, povstal mistr všech Isokrates, z jehož školy jako z trojského koně vyšli sami výtečníci; z nich jedni
 23 volili vyniknouti nádherou, druhí britkostí slohu. Jakkoli pak ti Theopompové, Eforové, Filisti, Naukratové a mnozí jiní přirozenou povahou se liší, slohem jsou přece podobni jak vespolek sobě, tak mistru svému. A ti, co se soudnímu řečnictví oddali, jako Demosthenes, Hypereides, Lykurgos, Aischines, Dinarchos a mnoho jiných, ačkoli si vespolek rovni nebyli, přece všickni
 95 náležejí témuž směru, napodobicím pravdu skutečnosti. Pokud jejich napodobovací snaha trvala, potud slohový ten ráz a jeho pěstění žilo; když pak se zánikem jejich i památka na ně zneháhla v zapomenutí upadla a vymizela, zcela jiné slohové směry řečnické, měkčí a klidnější kvetly. Potom přišel Demochares, prý Demostenův sestřenec, pak Demetrius Falerský, ze všech těchto řečníků dle mého mínění nejvybroušenější, a jiní jim podobní. Jestliže řadu jejich povedeme až do nynějška, shledáme, že jako nyní Meneklea Alabandského a bratra jeho Hieroklea, jichž já byl posluchačem, celé Asie napodobí, tak vždy byl někdo, jemuž se většina chtěla podobati.

Této tedy podobnosti kdo bude chtíti napodobením dosíci, 96
 nechť se o to snaží častým a dlouhým cvičením a hlavně psaním. To kdyby dělal náš Sulpicius, řeč jeho by byla mnohem úsečnější; v té mu pořád ještě časem jakási — jak říkají venkované o osení bujně kypícím — zbuňelost vězí, kterou třeba rýtkem ožnouti.“

Tu poznamenal Sulpicius: „Mně sice po právu to poučení 97
 dáváš a jest mi to vděk; avšak ani ty jsi, Antonie, myslím, mnoho nepsával.“

Na to Antonius: „Jakobych jiné nepoučoval o tom, čeho se mně samému nedostává! Však se o mně myslí, že ani účetních knih nevedu. Avšak o tom se každý přesvědčiti může ze stavu mého jmění; a stran řečnického cvičení, co dělám neb nedělám, možno souditi z toho mého třeba sebe skrovnějšího řečnického umění. Než přece seznáváme, že jsou mnozí, kteří nikoho nena- 98
 podobí a vlastní schopností beze všeho vzoru cíle dosahují. Ta se právem pozorovati může při vás, Caesare a Cotto, z nichž jeden nezvyklé u našich řečníků půvabné vtípnosti dosáhl a druhý slohu velmi britkého a jemného. Avšak ani vrstevník váš Curio, až na to, že už otec jeho byl dle mého mínění svého času nejvýmluvnější řečník, nikoho zdá se mi tak valně nenapodobí; a on přece slohem pádným, vkusným a bohatým vytvořil jakýsi svůj vlastní takřka krásný řečnický tvar. O tom jsem se nejlépe přesvědčiti mohl v oné soudní řeči, kterou měl proti mně u stopánů za bratry Cossy; v té mu nic nescházelo, co by řečník nejen výmluvný, ale i moudrý měl míti.

Avšak abychom konečně toho svého řečníka theoreticky při- 24
 praveného dovedli k praktickým úkolům a to k takovým, při 99
 nichž jest trochu práce, totiž k státním a soudním rozepřím, (někdo se snad zasměje tomuto dávání předpisů, neb není tak důvtipné, jako potřebné a náleží více pomocníkovi, není-li hloupý, než vzdělanému mistru), nejprve mu přikážeme, aby každou právní záležitost, kterou se bude zabývati, bedlivě a zevrubně prozkoumal. To se ve škole nepřikazuje, neb se chlapcům ukládají sporné 100
 otázky snadné, ku příkladu: „Zákon zapovídá cizinci vystupovati na hradbu; vystoupil; nepřátele zapudil; jest žalován.“ Takovou otázku rozřešiti není nic těžkého, proto o zkoumání sporných otázek právem nic nepředepisují (takový je totiž asi běžný vzorec otázek

školních). Avšak ve skutečné praxi nutno probádati písemná svědectví, závěti, úmluvy a smlouvy, ústní závazky, přátelské poměry pokrevní a příbuzenské, úřední výnosy, znalecké výpovědi a konečně životopisné udaje všech ve sporu účastných osob; nedbalostí o ty věci bývá, jak víme, prohrána většina pří, hlavně soukromých, neboť jsou často mnohem zapletenější.

101 Tudíž mnozí chtějíce nejspíše, aby se mysli, že mají rozsáhlou právní praxi tak, že po celém trhu pobíhají a od soudu k soudu spěchati musí, pře odbývají bez průpravného studia. A v tom už jest zajisté veliká úhona buď lehkomyšlnosti vzhledem k tomu, že mi pře svěřena, nebo nepoctivosti vzhledem k tomu, že jsem ji převzal; ale ještě větší úhona, než se myslí, záleží v tom, že nikdo nemůže o věci, které nezná, mluvit než naprosto hanebně. A tak nedbajíc hanby neumělosti, která je větší, uvalují na sebe ještě i hanbu loudavosti, které se sami více bojí. Co se týče mne, já si dávám na tom záležitosti, aby mně každý o své záležitosti osobně vysvětlení dal, a aby při tom nikdo jiný nebyl, by upřímněji mluvit mohl; a dělám se zastancem protivníkovým tak, aby se strana hájila sama a se všemi nápady sporu prospěšnými se vytasila. A tak když strana odejde, zastávám sám s největším klidem tři úlohy: svou, protivníkovu a soudcovu. Který kus je takový, že má více příznivých stránek než nepříznivých, o tom uznám, že se má v řeči uvést; kde shledám více slabých stránek, než silných, to celé odstraním a vyloučím. Tím dosahuji toho, že v jiný čas svou řeč vymýšlím a v jiný přednáším; to oboje mnozí na vlohy spoléhajíce činí najednou. Jistě by o mnoho lépe učinili, kdyby uznali, že je třeba na jinou dobu si dáti přemýšlení a na jinou řečnění.

104 Když předmět pře důkladně seznám, vysvitne mi ihned, v čem záleží sporná otázka. Neboť není žádné mezi lidmi rozepře, ať už je to žaloba, jako pro zločin, nebo pře občanská, jako ku příkladu o dědictví, nebo politická úvaha, ku př. o válce, nebo záležitost osobní, jako oslava, nebo učená úvaha, jako o způsobu života, aby při tom nešlo o tyto otázky: Co se stalo, děje nebo stane, jaké je to, a jak se to jmenuje.

25 Při našich soudních sporech, pokud se týkají právních pře-
105 činů, obhajovací způsob záleží skoro většinou v popírání. Neboť

jak při žalobách pro vydírání peněz, což je případ nejtěžší, skoro všecko zapřít lze, tak při podplácení voličů zřídka lze štědrost a dobrotivost odloučiti od pochlebování a podplácení. Při žalobách na úkladnou vraždu, travičství a zpronevěru peněz zapíratí jest nezbytno. Předně jest tedy druh rozepří soudních, při nichž jde o to, co se stalo; při řečech politických běží namnoze o věci budoucí, zřídka o přítomné a minulé. Často také je otázka o tom, 106 nikoli zdali se čin stal či nestal, nýbrž jaký jest. Jako když konsul C. Carbo hájil L. Opimia před lidem, kdež jsem já poslouchal, nikterak zabítí C. Grakcha nepopíral, nýbrž dokazoval, že se to právem stalo, protože pro blaho vlasti. A jako témuž Carbonovi, když se tribunem lidu jsa v jiném tehdy smyslu obecného blaha ujímal, na dotaz stran smrti Tiberia Grakcha odpověděl P. Africký, že smrt jeho za oprávněnu uznává. Důvodem oprávněnosti pak se hájí vše, co je takové, že se to státi mělo, smělo, musilo, nebo se přihodilo patrnou neprozřetelností nebo neštěstím.

Následuje otázka, jak se čin nazývá, s kterýmžto výrazem 107 zápolí „jak by se pojmenovati měl,“ jako jsem já měl sám tuto se Sulpiciem v Norbanově při tuhou potyčku. Ačkoli jsem totiž většinu toho, co tento můj protivník vytýkal, přiznával, přece jsem při Norbanově činu popíral velezrádu, slovo, na němž dle zákona Appulejova⁷⁶⁾ celá tehdejší pře závisela. Při rozepřích to- 108 hoto druhu mnozí předpisují, aby oba obháječi podávali stručný výměr takového sporného slova. To však mně alespoň připadá tuze školácké. Něco jiného jest výměr pojmů, když se mezi učenými lidmi učená hádka koná, když jest ku př. otázka, co je umění, co zákon, co obec. Tu předpisuje vědecké pravidlo, aby se obsah určovaného pojmu tak podal, by žádný znak nescházel ani nepřebýval. Toho v té své při Sulpicius neučinil a ani se o to nepo- 109 kusil, neboť seč jsme oba byli, všemožnou výmluvností jsme rozbírali otázku, co jest velezráda. Vždyť předně celý výměr, chytíli se jediného slova přebytečného nebo scházejícího, protivníkovi

⁷⁶⁾ Zákon Appulejův (lex Appuleia de maiestate) pocházel od pověstného tribuna L. Appuleia Saturnina; dle něho byl velezrádcem každý, kdo by se opíral tribunovi, když národu návrh nového zákona předkládá.

padá; potom už sám sebou páchne učeností a školním prachem; pak se i vymyká vnímavosti a citu soudců, neboť uniká dříve, než byl pochycen.

- 26 Avšak v těch právních případech, kde bývají pochybnosti o ja-
 110 kosti činu, vzniká také často rozpor z výkladu textu zákona, při čemž nemůže býti jiné rozepře, než z dvojsmyslnosti. Neboť již tu, když je znění zákona jiné, než jeho smysl, jest jistá dvojsmyslnost; to se spraví tak, že se scházející slova doplní a potom se dokazuje, že byl smysl psaného zákona jasný. Vzniká-li spor z různosti textů, nepovstává nový druh sporu, nýbrž zdvojnásobuje se spor předešlý, a ten se buď vůbec rozřešiti nedá, nebo se rozřeší tak, že se opomenutá slova do textu opět vloží, a tak znění, jehož pravý smysl chceme hájiti, se doplní. A tak ze sporů vznikajících pro text zákona zbývá druh jen jediný, totiž je-li
 111 v něm něco dvojsmyslného. Dvojsmyslů však jest více druhů, a znají je, tuším, lépe tak řečení dialektikové, naši však učitelé řečnictví neznají, ač by je neméně měli znáti. Nejobyčejnější druh v každém ústním i písemném obcování jest nedorozumění pro vynechané
 112 slovo nebo více slov. A dále chybují ti naši učitelé, že tento druh sporů, týkající se výkladu psaného zákona, oddělují od sporů o jakost věci. Neb nikde tak neběží o to, jaké povahy jest věc, jako při výkladu zákona, jenž nemá pranic činiti se spornou
 113 otázkou, co se stalo. Tři jsou tedy celkem druhy, jež se mohou státi předmětem sporného jednání: Co se děje, stalo nebo stane, jaké jest to a jaké to má jméno. Neb to, co někteří Řekové přidávají „právem-li se to stalo,“ spadá úplně v otázku „jaké jest to.“ Avšak vraťme se už k věci.
 27 Když mi tedy strana svůj právní případ světila a já povahu
 114 jeho a ráz prozkoumal, a už do práce se dám, postavím především na jisto cíl, k němuž by směřovaly všechny mé důvody a vývody, náležející výhradně líčení té pře a soudnímu jednání. Potom si co nejbedlivěji rozvážím dvě otázky: předně, jak získati přízeň sobě a své straně, dále, jak nakloniti vůli soudců k svému chtění.
 115 Tak celý plán mé řeči spočívá na třech cílech přemluvy: dokázati pravdu věci hájené, získati přízeň posluchačů a vzbuditi
 116 u nich dojem, jakého naše pře vyžaduje. Co se týká důkazů, tu má řečník po ruce dvoji látku: předně věci, jež sám vymýšleti ne-

musí, nýbrž jsou dány věci samou a jen se jich účelně použije, jako listiny, svědectví, smlouvy a úmluvy, zápisy práva útrpného, zákony, usnesení senátu, předběžné nálezy, nařízení, výnosy a jiné pohotovové věci, jichž si obhájce sám nedělá, nýbrž mu je poskytuje sama pře a strana. Druhá část látky záleží úplně z vlastních
 117 výkladů a vývedů řečnickových. Při prvním druhu tudíž jest potřeba uvažovati, jak daných důkazů použití, při tomto druhém, jak nové ještě vymysleti. Učitelé řečnictví, rozdělivše právní případy na mnoho druhů, podávají pro každý druh zásobu důkazů. To se sice mladistvým učňům dobře hodí, aby měli, když jim jest dáno rozřešiti nějaký případ, pomůcku, k níž by se utekli a z ní ihned hotové důkazy bráti mohli; jinak však jest to znamení slabého nadání z potoků nabíratí a původních pramenů nehledati; našemu pak stáří a zkušenostem už vůbec nesluší, než přímo z prazdroje potřebnou zásobu čerpati a k původu všeho přihlížeti.

Ten první druh, obsahující věci řečníkovi odjinud poskytnuté,
 118 musí nám, dobře promyšlen, zůstatí trvalou pomůckou pro všechny další podobné případy. Neboť i když pravdu listin, nebo svědeckých výpovědí, nebo nálezů práva útrpného a jiných takových věcí dokazujeme, i když ji vyvracíme, děláme výklady buď všeobecné o celém druhu anebo zvlášť o jednotlivých poměrech, osobách a právních případech. Tyto zásoby pomůcek musíte vy, Sulpicie a Cotto, dobře rozmyšlené a uvážené pohotovové připraveny míti. Abych vykládal o způsobu, jak se má pravda svě-
 119 deckých výpovědí, listin a vyšetřovacích protokolů dotvrzovati nebo vyvracetí, bylo by nyní obsírné. Ostatně to všecko dovede hlava dost prostřední, jen když má co nejvíce výcviku. Uměleckých aspoň pravidel to žádá jen tolik, aby se výklad jistými řečnickými obraty zaskvěl. A co se týče oněch důkazů druhého druhu, jež
 120 vesměs pochodí od řečníka, je vymýšleti není nesnadno, ale za to třeba, aby výklad byl hodně jasný a uhlazený. Máme tedy při soudních řečech dvě otázky: předně, co mluvíti, a potom jak. Co se týká vyhledávání látky, věci zdánlivě zcela theoretické, žádá to sice znalosti pravidel, ale důmysl skoro prostřední na to vystačí. Ale pravá božská síla a zdatnost řečnická se jeví při tom druhém,

aby se to, co se pověděti má, povědělo vkusně, důkladně a rozmanitě.

28 Tu část tedy prvou vám, když už jste se na tom jednou
121 usnesli, milerád vyličím co nejlépe a důkladně (na kolik se mi to
podařilo, uscudíte sami): kterými to cestami řeč dosahuje toho
trojího, čím se jediné víry dochází: aby totiž mysl posluchačů
byla k přízni nakloněna, poučena a dojata. To jsou zajisté ty
tři cíle. O způsobu však, jak se to vše provádí ozdobnou formou,
všecky poučiti, k tomu povolán jest přítomný zde muž, jenž
umění to u nás nejdříve zavedl, nejvíce zvelebil a sám skutkem
122 vtělil. Neníť zajisté, myslím, Catule, pravím to bez obavy, že
upadnu v podezření pochlebenství, řečníka i jen poněkud vy-
nikajícího v našem věku, ani řeckého ani římského, abych nebyval
jeho častým a pilným posluchačem. Mám-li tedy jakousi dovednost,
a tu již doufám že mám, aspoň soudě z toho, že mne vy, mužové
tak skvělých darů duševních, tak horlivě posloucháte, pochází
to odtud, že jsem si vždy všecko, co který řečník, jehož jsem po-
slouchal, vykládal, výborně do paměti vštípil. Nuže a já maje
tyto zkušenosti a k tomu trochu soudnosti, bez rozpaků tvrdím
a vyznávám, že žádný ze všech řečníků, jež jsem slýchal, neměl
123 tolik a takových předností řečnického slohu, jako Crassus. Nebude
tu tudíž, jste-li v tom mínění se mnou za jedno, dělení nijak
myslím nespravedlivé, jest-li já toho svého řečníka, jež nyní vy-
tvoruji dle počatého rozvrhu, vyživím a vychovám, a potom
jej odevzdám Crassovi, by jej oděl a vystrojil.“

124 Tu řekl Crassus: „Jenom si, Antonie, zůstaň při svém rozvrhu!
Neslušíš se na otce dobrého a ušlechtilého, aby si svého zplozence
a vychovance také nepřioděl a nevystrojil, obzvláště když za-
přítí nemůžeš, že bys k tomu neměl dosti bohatství. Neboť jak
pak se mohlo nějaké zdoby, síly, vzletu a důstojnosti nedostávat
řečníkovi, jenž se při závěru řeči nerozpakoval žalovaného kon-
sulára povzbuditi,⁷⁷⁾ aby povstal, roztrhnouti jeho tuniku a ukázati

⁷⁷⁾ „Nerozpakoval se povzbuditi žalovaného, aby povstal“ (non dubitavit excitare eum). Totéž II. 195. Výraz „excitare“ se vykládá: povzbuditi, pozdvihnouti (Vojáček), předvolati (Pražák), den sitzenden aufrufen (Freund), povzbuditi (Herzer—Ibl Franc. slovník). Manius Aquilius, konsul r. 101, potlačil r. 99 na Sicílii druhé povstání otroků, čímž si dobyl

soudcům starcovy jízvy na prsou? Řečníkovi, jenž ačkoli proti
žalobě Sulpiciově hájil člověka buřičského a zběsilého, neváhal
ošlechtiti i samy buřičské skutky a dokazovati slovy co nejpád-
nějšími, že mnohá často bouře lidová nebývá nespravedlivá,
jíž nikdo zabrániti nemůže; mnoho bouří že se strhlo dokonce i na
prosperch obce, jako když ku př. králové byli vyhnáni, nebo když
tribunská pravomoc byla zavedena; vzpouru Norbanovu, kterou
podnítl žal občanů a vztek proti Caepionovi pro ztrátu vojska,
že nebylo lze jednak potlačiti, jednak že se stala právem. Mohlo-li 125
se o něčem tak povážlivém, neslýchaném, choulostivém a novém
řečnický jednati bez jakési k víře nepodobné řečnické síly a mo-
hutnosti? A co mám říci o výmluvnosti, jakou se domáhal
soustrasti pro svého Cn. Mallia a Q. Rega?⁷⁸⁾ Co o jiných ne-
sčetných příkladech, při nichž nevynikla hlavně jen ta tvá ne-
obyčejná bystrost, kterou ti všichni přisuzují, nýbrž i tyto
právě přednosti, jež připisuješ mně, ač jsi se jimi sám vždycky
vyznamenával.“

„Tomu já se při vás,“ ozval se Catulus, „věru nejvíce di- 29
vívám, že, jakkoli se způsobem řečnění vespolek úplně lišíte, 126
přece tak oba mluvíte, že se patrně oběma jak přirozených darů
všelikých, tak vědeckého vzdělání dostalo. Tudíž nám, Crasse, své
lahodné výmluvnosti neodepřeš a vyložíš, jestliže co Antonius
přeskočí nebo vynechá; a ty zase, Antonie, nemysli, jakobychom
— vynecháš-li něco — nevěděli, že bys to byl dovedl, ale že jsi chtěl
raději, aby to vyložil Crassus.“

„Vynech tedy, Antonie,“ zvolal Crassus, „když si ho nikdo 127
z nich nepřije, zamýšlený výklad o pramenech, z nichž se čer-

slavného uznání. Byl však rok na to obžalován od tribuna Fufia z vydě-
račství. Vina byla zjevná, ale Antonius ho obhájil. Na konci řeči užil
efektního prostředku: „Sám uchopil M'. Aquilia a postavil jej před tváří
všech; i roztrhl tuniku jeho, aby národ i soudcové viděli jízvy jeho na
prsou; též jízvy na hlavě jeho ukazoval.“ (Piderit dle Cic. Verr. V. 3.)
Dle toho vyličení by „excitare“ skutečně znamenalo „pozdvihnouti“, jak
má Vojáček.

⁷⁸⁾ R. 105 bylo v Gallii vojsko římské, jež vedli prokonsul Q. Servi-
lius Caepio, konsul Cn. Mallius (Manlius) a Q. Rex, hrozně poraženo. Když
hájil Antonius Norbana, musel všecku vinu uvaliti na Caepiona a doka-
zovati, že Mallius a Rex nevině do neštěstí strženi byli.

pají důkazy řeči soudních. Způsob tvého výkladu jest sice zajímavý a znamenitý, ale věc je snadno pochopitelná, a nauka o tom zcela běžná. Pověz nám raději, odkud čerpeš sám řečnické prostředky, jichž nejčastěji a to vždy s úspěchem skvělým používáš.“

- 128 „Povím milerád,“ řekl Antonius, „a abych tím spíše na tobě dosáhl, čeho žádám, žádné tvé žádosti neodepřu. Celá moje řečnická metoda i samo to umění, od Crassa právě do nebe vychválené, má tři cíle, jak jsem dříve pověděl: předně získati přízeň posluchačů,
- 129 potom přesvědčiti je a pak pohnouti jejich vůli. První z těchto tří stránek žádá jemnost, druhá bystrý důmysl, třetí mohutnost. Neboť ten, kdo má při v náš prospěch rozhodnouti, musí se buď z přichylnosti vůle k nám nakloniti, nebo musí silou důkazů býti získán nebo citovým uchvácením donucen. Avšak poněvadž ta druhá část, v níž se sám sporný předmět vykládá a dokazuje, obsahuje, jak se zdá, celou jaksi nauku tohoto druhu řeči, pohovoříme nejprve a v krátkosti promluvíme o ní. Není toho tuším mnoho, co obsahuje má dosavadní zkušenost a co jsem si v paměť vštípil.
- 30 Tvé moudré rady, Crasse, rád uposlechnu a obranu jednotlivých sporných případů, jimž učitelé žáky vyučují, vynechám,
- 130 za to však ukáži ony prameny, z nichž se ke každému právnímu případu i k řeči všecka látka k výkladu potřebná vyvozuje. Není zajisté potřeby, abychom pokaždé, když chceme slovo nějaké napsati, toho slova písmena v paměti shledávali; rovněž tak nemusíme při každém přelíčení k důkazům pro ten který právní případ uchytaným zvláště znova vždycky se vraceti, nýbrž v zásobě míti jisté obecné myšlenky, které by se k rozboru právního sporu ihned samy dostavovaly tak, jako písmena k napsání slova.
- 131 Takové však obecné myšlenky mohou prospěti teprve tomu řečníku, který nabyl věcné zkušenosti buď cvikem, jež přináší teprve dospělejší věk, nebo pilným a horlivým posloucháním a přemýšlením u věku mladším. Neboť přivedešli mně člověka sebe dokonaleji vzdělaného, sebe bystřejšího a vtipnějšího v myšlení, sebe ráznějšího v přednesu, budou-li mu neznámy státní zvyklosti, vzorné příklady z běžné praxe, ústavní řády, mravy a smýšlení krajanů, málo mu pomohou obecné myšlenky, z nichž

se důvcy berou. Žádám ducha důkladně vzdělaného, stejně jako chci roli nejednou, ale opět a opět zorávanou, aby lepší plodiny mohla vydávati a větší. Vzdělání však je výcvik, poslouchání, čtení, psaní.

Nuže nejprve nechať shlédne podstatu pře, jež nikdy nebývá 132 utajena, zdali je totiž otázka po tom, stalo-li se co, jaké je to neb jaké to má jméno. Když se to sezná, ihned zdravým jaksí rozumem, nikoli umělými rozpočty, jimž naši učitelé řečtí vyučují, vysvitne, co je podstatou pře, totiž ona věc, bez níž by právní spor nebyl ničím, a potom, co přijde na rozhodnutí soudu. To učí oni takto vyšetřovati: Opimius zabil Grakcha.⁷⁹⁾ Co je podstatou pře? Že to učinil pro obec, když byl z usnesení senátu občany do zbraně svolal. Zruš tu okolnost, bude po soudu. Avšak Decius to právě popírá, že to směl učiniti, a tvrdí, že to učinil proti zákonům. Přijde tedy na rozhodnutí soudu, směl-li to z usnesení senátu pro obec učiniti atd. To všecko je ovšem zcela jasné a dá to prostý rozum. Ale běží o jinou věc, o to totiž, jaké důvody mají žalobcem a obhájcem uvedeny býti vzhledem k sporné věci, jež 31 přijde na soud. A tu nutno popatřiti na věc, v níž tkví hrozný 133 blud řeckých učitelů řečnictví, k nimž ditky své posíláme. Ne že by na tom řečnickém umění nějak zvláště záleželo, ale prostě abyste viděli, jaký je to tupý a neostřílený lid, tito samolibí vzdělanci. Rozeznávají totiž při třídění řeči dva druhy otázek; jednu, při níž prý se klade otázka povšechně bez určitých osob a časových poměrů, druhou, které se obmezuje na určité osoby a doby, nemajíce ani zdání o tom, že se všeliké sporné otázky odnášejí na pojmy a zásady všeobecné. Právě totiž v onom právním pří- 134 padě, jež jsem před chvílí uvedl, nemá osoba Opimiova ani Deciova na zásadní stanovisko řečnickovo prázdného vztahu; neboť to je právě otázka neurčitá, po všeobecné zásadě, má-li býti trestně stíhán ten, kdo z usnesení senátu pro spěsu obce občana zahubil, ač to dle zákonů býti nemá. Není zkrátka takového právního případu, aby se při něm vlastní sporná věc rozhodovala dle obc stran a ne spíše dle povšechného šetření případu se stanoviska

⁷⁹⁾ L. Opimius byl příčinou zabití C. Grakcha. Proto jej Q. Decius žaloval.

135 všeobecného. Ba i v těch případech, kde běží o věc skutkové povahy, ku př. přijal-li Decius nezákonným způsobem peníze, musí se důvody jak obžaloby tak obhajovací odnésti k všeobecnému pojmu o podstatě té věci: byl-li marnotratný, jedná se o rozmarilosti; bažil-li po cizím majetku, o lakotě; byl-li buřičem, o nepokojných a špatných občanech; jest-li s mnoha stran obviňován, o jakosti svědků; a naopak vše, co se ve prospěch žalovaného uvede, musí se nezbytně z osobní a časové určitosti vybaviti a na všeobecné pojmy a hlavní zásady uvéstí. A tu by se snad zdálo člověku, jenž 136 neumí do podstaty věci všestranně a rychle vnikati, že by toho bylo příliš mnoho, co by přišlo na rozhodnutí soudu, když by šlo o skutek; než není tomu tak: jen žalob a obran je množství 32 nečné, nikoli hlavních zásad. Takových pak případů, kdy o skutek 137 nejde, nýbrž o jeho jakost, jest — počítá-li se dle osob žalovaných — nesčíslné množství a jsou temné; pak-li dle předmětů, jest jich velmi poskrovnu a jsou jasné. Obmezíme-li ku př. případ Mancinův⁸⁰⁾ na samotného Mancina, vznikne pokaždé nový případ, kolikrátkoli nebude od nepřátel přijat ten, koho jim splnomocněný otec vydá. Postaví-li se však otázka v této při tak, zda sluší tomu, koho otec splnomocněný vydal, ale přijat nebyl, přiznati právo návratu v dřívější postavení, nemá jméno Mancinovo ani na řečnickou formu obrany ani na její důvody žádného vlivu. A i když hodnota 138 nebo nehodnota žalovaného ještě nad to má nějakou váhu, nemá s vlastní spornou otázkou nic činiti a obhájčova řeč musí se vztahovati k řešení případu se stanoviska všeobecného.

I nevykládám toho za tím úmyslem, abych učené ty theoretiky vyvracel; ačkoli jsou hodni výtky za to, že při výměru druhů 139 tyto sporné případy dělají závislými na určitých dobách a osobách. Neb i když doby a osoby něco platí, rozuměti se musí, že řešení právních případů nezávisí na nich, nýbrž na řešení otázky všeobecné. Než to se mne netýká; neboť mi nikterak nenáleží, abych se s nimi přel. Postačí, když se jen nahlédne, že oni ani toho nedosáhli, čeho při tolikeré prázdni i bez veřejné praxe do- 140 síci mohli, aby věci dobře rozeznávali a je o něco důkladněji vysvětlovali. To však se mne, pravím, netýká; něco jiného jest

⁸⁰⁾ Případ Mancinův I. 181, pozn. 38.

důležité mně a ještě mnohem více vám, můj Cotto a Sulpicie: Dle toho, jak těch lidí řečnická theorie nyní vypadá, musí člověka strach pojmuti z velikého množství právních případů. Neb jich jest bez konce, počítá-li se dle osob: kolik lidí, tolik právních případů. Uvedou-li se však určité ty případy na všeobecné, jest jich tak poskrovnu a málo, že se v nich všech řečníci pilní, dobrou paměti a zdravým rozumem obdaření rychle vyznati a je takřka jakoby z rukávu sypal uměti musí. Leč byste myslili, že L. Crassus od Mania Curiona⁸¹⁾ o jeho právní při poučen byl a proto tolik důvodů uvéstí dovedl na důkaz, že Curio dědicem Coponiovým má býti i přes to, že se mu žádný pohrobek nenarodil. 141 Ani na bohatství důvodů ani na význam a podstatu pře nemělo jméno Coponiovo ani Curionovo žádného vlivu; celá pře spočívala na všeobecné podstatě té právní věci a záležitosti, nikoli na době a osobních jmenech. Když by stálo v závěti: „Budu-li míti syna a ten zemře přede mnou“ atd., „pak bude ten a ten mým dědicem“, a když by se mu nenarodil syn žádný, tu vzniká otázka, má-li se přece za dědice pokládati ten, kdo byl za dědice ustanoven s podmínkou, zemře-li syn: pře ta, založená na věčném právě a všeobecné zásadě, nepožaduje žádných určitých osob, nýbrž soustavně spořádané řeči a dostatečnou znalost pramenů. V tom nám také tuti právní znalci 33 překážky navalují a od učení odstrašují. Nalézám totiž v knihách 142 Catonových a Brutových⁸²⁾ zpravidla uvedeno zejména, jakou kterému muži nebo ženě dali právnickou radu; patrně abychom myslili, že v těch osobách byl nějaký původ rozpaků a potřeby právnické rady, nikoli u věci samé: tak abychom, poněvadž je lidí nesčíslný počet, zmoření ohromným úkolem učebním pozbyli naděje to zmoci a spolu i chuti k učení. Avšak to nám jednou Crassus vyloží a dle jednotlivých oddílů vysvětlí. Slíbil nám totiž včera, abys o tom, Catule, nebyl snad v nevědomosti, že občanské právo, nyní tak rozptýlené a rozházené, soustavně spořádá a v nauku snadno přehlednou upraví.“

⁸¹⁾ Manius Curio viz I 180.

⁸²⁾ M. Junius Brutus, nikoli známý Brutus Ciceronův, byl dobrý právník a připisovalo se mu sedm knih o právě občanském, ale jen tři byly pravé.

143 „Ten úkol,“ poznamenal Catulus, „nemůže býti nikterak za obtíž Crassovi, jenž se všemu právu, pokud se mu bylo možno naučiti, naučil, a čeho se samým učitelům nedostávalo, sám doplní tak, že všechn obsah práva vhodně rozdělití a sličně vypraviti dovede.“

„Nuže, tomu se,“ vece Antonius, „tehdy od Crassa naučíme, až se z vřavy lidských davů a od soudních stolic na zamýšlený od-
pčinek a do své lenošky uchýlí.“

144 „Již jsem to sice,“ pravil Catulus, „od něho slyšel, že se na tom pevně ustanovil, soudní a řečnické činnosti se vzdáti; avšak nebude, jak mu říkávám, směti. Jednak toho sám nevydrží, aby se přispění jeho lidé ctní často marně dovolávali, jednak toho klidně nesnese obec, která se bez řečnické činnosti Crassovy pokládati bude za oloupenou o drahocennou ozdobu.“

„Při sám Herkules!“ zvolal Antonius, „pověděl-li Catulus pravdu, musíš, Crasse, se mnou touž dřinu snášeti a tu ospalou moudrost přenechatí zahálce Scaevolů a jiných šťastných lidí.“

145 Tu se Crassus jemně usmál a pravil: „Dokonej jenom svoji řeč, Antonie! Mne ta ospalá moudrost, jakmile budu moci k ní se utéci, přece jen od té dřiny osvobodí.“

34 „Toho mého výkladu,“ pravil Antonius, „ježž jsem právě počal, závěr zii v ten smysl, aby se mladí řečníci, — poněvadž se nahlíží, že všecky sporné případy záležejí na případech podstaty všeobecné, nikoli na nesčetném množství osob ani nekonečné rozmanitosti dob, všeobecné však příklady že jsou počtu nejen obmezeného, nýbrž i skrovného, — látky řečnické, jak každému druhu přísluší, dle všech kategorií rozdělené, spořádané a vyšlechtěné věcně i myšlenkově zmocnili. Ona už vlastní silou zrodí slova, které — jak se mně alespoň zdává — s dostatek ušlechtilá jsou, jsou-li toho druhu, že je na nich sám věcný původ patrný. A chcete-li pravdu, jak ji sám aspoň nazírám, zvěděti, (neb nic jiného nemohu tvrditi, než náhled a domněni své vlastní), tento výzbroj všeobecných otázek a případů máme do veřejné činnosti už přinéstí, a ne teprv tehdy, když se nám nějaká pře svěří, prameny prohledávati, abychom z nich důvodů dobyli. V tom se zajisté všickni, kdož to jen trochu přemyslí, po horlivém přičinění a cviku zběžně mohou vyznati; přece však jest pozornost obraceti

k oněm zdrojům a obecným zásadám, mnou často uvedeným, z nichž se všeliké důvody k celé řeči vyvodit dají. I jest to vůbec 147 věcí umění, bystrého pozorování a zvyku znáti obory, v nichž bys ulovil a vystopoval žádoucí kořist. Jakmile to místo celé přemýšlením jako síti loveckou zatáhneš, ač-li jsi výevikem um zbystřil, nic ti neunikne a vše, co tam vězí, vstříc ti vyrazí a do rány padne.

K vynalezení látky řečnické jest trojího potřebí: bystrého 35 umu, potom vědeckého vzdělání, což — libo-li — možno nazývati uměním, za třetí píle. Tu musím sice hlavní úlohu vykázati 148 vloze duševní, ale i tu vlohu samu musí rovněž píle z liné dřimoty probouzeti, píle, pravím, která jako ve všem tak v obhajovací činnosti nejvíce vydě. Té si především musíme vážiti, tu vždycky vynakládati, té není nic nedosažitelného. Že jsme spornou záležitost zevrubně, jak jsem zpočátku pověděl, seznali, to způsobila pilnost; že protivníka pozorně posloucháme a netoliko jeho myšlenky, ale i slova všecka zachycujeme, že postihujeme každý vůbec posunek v tváři, jenž hnutí duševní nejvíce prozrazuje, toť pilnost; musíme to však dělati nepozorovaně, aby se nedomýšlel, že na- 149 bývá nad námi vrchu, což je věcí opatrnosti; dále že se duch náš všeobecnými zásadami, jež za nedlouho uvedu, důkladně zabývá, do jádra sporu proniká, že se všemožnou péčí a myšlením vynasnažuje, jest dilem pilnosti; že k tomu všemu jako slávozáři nějakou přičiňuje pamět, hlas a síly, pilnost jest. Mezi duševní 150 vlohou a pilností přeskrovný kousek místa zbývá vědeckému vzdělání; to ukazuje toliko, kde máš hledati neb kde jest to, co se vynajíti snažíš; ostatek záleží v pečlivosti a pozornosti, v myšlení, bdělosti a vytrvalé práci; to vše, zahrnuto jedním — mnou již často užitým slovem — dá pilnost, ctnost, v níž všecky cstatní 151 ctnosti jsou obsaženy. Vždyť aspoň vidáme, kterak bohatou výmluvností oplývají filosofové, a ti přece, tuším, ale ty to, Catule, lépe víš, nepodávají žádných pravidel řečnických, a přece o každé dané látce výklad podnikají a obširně i výmluvně hovoří.“

Tu poznamenal Catulus: „Máš pravdu, Antonie, že filosofové 36 namnoze nepodávají pravidel řečnických a že přece mají poho- 152 tově, co by o čemkoli pověděli. Ale Aristoteles, jemuž já nejvíce obdivu vzdávám, vytkl jisté všeobecné zásady, z nichž by se vše-

liký dokazovací postup nejen k výkladům filosofickým, ale i k těm našim soudním řečem dal vynajít. Nauky toho muže se, Antonie, řeč tvá již dlouho věrně přidržuje, buď že ty, podobaje se mu božským duchem do týchž kolejí vstupuješ, nebo také že jsi nauku jeho četl a seznal, což se podle mého více pravdě podobá; nahlížím totiž, že jsi se řeckým spisovatelům více věnoval, než jsme myslívali.“

153 Na to odvětil Antonius: „Povím ti pravdu, Catule. Byl jsem vždycky toho domněni, že bude ten řečník našemu národu příjemnější a milejší, jenž dá na jevo předně co nejméně znalosti nějaké umělosti, a pak zcela žádnou znalost řeckého písemnictví. Ale zase i toho domněni jsem nabyl: když Řekové tak znamenité věci podnikají, ohlašují a provozují, když lidem slibují, že je naučí viděti věci nejskrytější, správně žítí a výmluvně řečniti, že by to slušelo skotu, ne lidem, uší nenastaviti, a když pro strach, abys vážnosti své u krajanů neublížil, nemáš odvahy veřejně poslouchati, aspoň potajmu nepochycovati výkladů jejich a zpovzdálí pozorně nenaslouchati tomu, co vyprávějí. A tak jsem, Catule, i učinil a všech těch řeckých spisovatelů vůbec, filosofických látek i všeobecných pravd jsem okusil.“⁸³⁾

37 Catulus: „Tot jsi se věru doopravdy s ustrašenou myslí jako
154 k nějaké výspě záhubné rozkoše přibrál k té filosofii, kterou obec naše nikdy nezhrdala. Vždyť bývala kdysi Itálie plna Pythagorovců, za oněch časů, když bývalo u nás ještě Velké Řecko; proto také někteří tvrdí, že byl pythagorovcem král náš Numa Pompilius, jenž žil o přemnoho let dříve, než sám Pythagoras; tím znamenitějším mužem nutno jej pokládati, když to své slavné umění státotvorné našel skoro o dvě století dříve, než o jsoucnosti něčeho takového Řekové známosti nabyli. A také nezrodila dojista naše obec mužů slávy skvělejší, důstojnější vážnosti a jemnější ušlechtilosti nad P. Africana, C. Laelia a Furia, kteří výborně vzdělané lidi řecké vždy veřejně s sebou mívali. A to jsem já od
155 nich často slyšel, že Athéňané velice vděk učinili jim i mnohým

⁸³⁾ Zde odporuje řeč Antoniova zdánlivě tomu, co o sobě řekl II. 61, že řeckým filosofickým spisům ani nerozuměl; to však se týkalo jen spisů, zde se mluví o poslouchání filosofů.

předním mužům v obci, že když vysílali k senátu poselstvo v záležitosti nejvšé důležité, tři toho věku nejslovutnější filosofy poslali, Karneada, Kritolaa a Diogena; tudíž že byli po celou dobu pobytu v Římě jak od nich, tak od jiných horlivě posloucháni. Když ti takoví mužové za pravdu té zprávy ručí, Antonie, divno mi, proč jsi filosofii skoro válku vypověděl, jako ten Zethus u Pacuvia.“⁸⁴⁾

„Žédnou válku,“ odvětil Antonius, „ale tak jsem si spíše 156 usmyslil filosofovati, jako Neoptolemus u Ennia,⁸⁵⁾ totiž

„trochu: zúplna mně nechce se.“

Avšak náhled můj, jež jsem — zdálo se mi — vyložil, jest ten: nejsem proti těm studiím, jen ať jsou mírná; řečníkovi škodí, myslím, u soudečů domněni, že tato studia konal, a podezření, že řeční uměle; ubírá totiž řečníkovi spolehlivosti a jeho řeči přesvědčivosti.

Avšak vraťme se po té úchylice k věci. Víš-li, že z těch tří 38 filosofů, kteří, jak jsi pravil, do Říma přišli, Diogenes to byl, jenž 157 tvrdil, že vyučuje umění dobré výmluvnosti a pravdu od nepravdy rozeznávati učí, což po řecku dialektikou nazýval? V umění tom, ač-li je to umění, není předpisu, jak se pravda nalézá, toliko jen, jak se posuzuje. Neboť na všecko, co propovíme tvrdíce, že něco 158 tak a tak jest nebo není, dialektikové útok podnikají, aby usoudili, je-li to pravda či blud, i když je to řečeno naprostě; a je-li to uvedeno podmíněčně a připojeny jiné věci, usuzují, zdali jsou připojeny správně a je-li závěr každého úsudku správný; a na konec se sami ostřím svých důvtipnůstek zraní a přílišným hloubáním přicházejí nejen do zmatku takového, že ho již ani sami rozmotati nedovedou, nýbrž až v takový, že pro něj počatou dříve a skoro do- 159 končenou osnovu musí rozpustiti. Tu nám ten náš stoik tedy pranic platen není, poněvadž neučí, jak bych našel, co mám mluvit. Ba jest ještě i na závadu, ježto přichází na mnoho, co se dle jeho tvr-

⁸⁴⁾ Pacuvius I. 246, pozn. 57. — Zethus, nepřítel učenosti, je osoba z tragoedie o Antiopě dle Euripida.

⁸⁵⁾ Q. Ennius, slavný básník římský (239—169 př. Kr.). Hlavní jeho dílo, národní epos v 18 knihách, Annály, vypravovaly veršem celé římské dějiny od počátku až do doby básnickovy. Skládal také tragoedie dle řeckých vzorů. V některé z nich vystupuje i Neoptolemos, syn Achillův.

zeni nedá řešiti, a pak sloh má nejasný, nepohodlný a nic plyný, nýbrž hubený, suchý, stručný a úsečný. Jest-li to někdo schváli, schváli to s výhradou, že se to řečníkovi nehodí. Neboť se náš řečnický sloh musí přizpůsobiti vkusu davu tak, aby bavil, rozněcoval a dokazoval věci, které se neodvažují na zlatých vážkách, ale na obyčejné váze lidové. Proto se vzdáváme celé této nauky, která když má učiti vymýšleti, je tuze zamklá, a při pseudických tuze povídat. Kritolaos, jenž přišel, jak jsi připomněl, s Diogenem, by myslím už byl mohl naší potřebě více vyhověti, ježto pocházel ze školy Aristotelovy, od jehož náhledů se dle tvého zdání mnoho neuchylují. Nuže mezi tímto Aristotelem, od něhož jsem četl nejen spis o řečnických naukách všech dřívějších rhetorů, nýbrž i spisy, v nichž vlastní náhledy o tom umění podal, a mezi skutečnými učiteli toho umění jest dle mého zdání ten rozdíl, že on s touž bystrostí myslí, jakou všech věcí povahu a podstatu pronikl, i to poznal, co se týkalo opovrženého jím řečnického umění; kdežto ti, kdo tento obor jediné za hodný pěstování pokládali, uvázli výhradně v té jediné theorii, již pěstují — ne sice s tou hlubokou znalostí, jako on, ale s větší v tom jednom oboru zkušeností a horlivostí. Karneadova ovšem k víře nepodobná a všestranná mohutnost řečnická byla by nám převelmi žádoucí; nikdy ve svých rozpravách žádně věty nehájil, aby jí byl nedokázal, nikdy na žádnou neútočil, aby jí byl nevyvrátil. Avšak to je něco příliš velikého, aby se to mohlo požadovati od obyčejných učitelů řečnictví.

39 Kdybych však nyní měl nějakého úplného nováčka a chtěl bych, aby byl připravován na řečnictví, dal bych ho spíše do učení 162 těmto učitelům, kteří vytrvale bez přestání v touž kovádlinu dnem i nocí buší, všechny i nejmenší částečky na drobné žvanečky rozkoušané jako chůvy dětem do úst vkládají. Jestliže by to však byl řečník už v theorii hojně obeznalý a v praxi trochu již zběhlý a jevil by ducha dosti bystrého, rychle bych s ním chvátil tam, ne kde skrytá v taji vodička se drží, nýbrž kde širý proud vytryskuje (k Aristotelovi); ten ať mu naleziště a takřka bydliště všech důkazných prostředků ukáže, je stručně vysvětlí a slovy určitě 163 vymezí. Na čem by pak mohl uvěznouti ten, kdo poznal, že se vše, čeho třeba v řeči k dokazování nebo vyvracení, vyvozuje buď

z vlastního významu a podstaty věci, anebo přibírá odjinud? Z vlastní podstaty, když je otázka po věci v celku, nebo po její části, nebo po názvu, jaký má, nebo po čemkoli, co s tou věcí souvisí; odjinud, když se sbírají zevní okolnosti, které v podstatě věci obsaženy nejsou. Je-li otázka po věci v celku, vyloží se výměrem celkový význam takto: „Je-li velebnost svrchovanosti vznešenost a důstojnost státu, urazil ji, kdo vydal vojsko nepřítelům národa římského, nikoli pak kdo vydal toho, kdo se toho dopustil, v moc národa římského.“ Jde-li o část, usuzuje se dělením takto: „Šlo o blaho státu; tu musil buďto státní rady (senátu) uposlechnouti, nebo jinou radu dosaditi, anebo o svém umě rozhodnouti; chtíti jinou radu — vzpoura; sám si rozhodnouti — zpupnost; nezbylo, než uposlechnouti rady senátu.“ Běží-li o název, buď vzorcem soud Carbonův: „Je-li starostou, kdo se stará o obec, co jiného učinil Opimius?“ Jde-li o vedlejší okolnost, tu je více naleziště a pramenů dokazovacích prostředků; neboť jednak se ptáti budeme po příbuzných pojmech, jich rodech a družích rodům podřaděných, po podobnostech a nepodobnostech, protikladech a důsledcích, po pojmech souhlasných a předběžných soudech; jednak po sporných pojmech a příčinách věci pátrati budeme a vyšetřovati, které jsou následky příčin, které pojmy jsou vyšší, které rovné, které nižší. Z příbuznosti pojmů vedou se důkazy takto: „Přísluší-li zbožné lásce synovské nejvyšší chvála, měli byste býti dojati vidouce, jak Q. Metellus tak zbožně synovsky truchlí.“⁸⁶⁾ Z rodového pojmu (nadřaděného) soudí se tak: „Mají-li býti úřadové v služebnosti národa římského, proč žaluješ Norbana, jehož tribunát se podrobil vůli obce?“ Z podřaděného druhu soudí se: „Mají-li nám všickni, kdož pečují o obec, býti drazí, tož dojista především vojevůdcové, jichž věhlasem, statečností a nebezpečenstvím zachraňujeme blaho své i vážnost říše.“ Z podobnosti tak: „Jest-liže lité šelmy mláďata svá milují, jak shovívaví býti máme k dítkám svým?“ Z nepodobnosti: „Jestliže žítí den ze dne 169

⁸⁶⁾ Q. Caecilius Metellus Pius „tak slavný slzami, jako jiní vítěznými boji,“ padl před tribunem Furiem na kolena prose za milost vyobcovanému otcí svému. Tribun jej surově odmítl, lid však tím pobouřený vymohl návrat Metella otce a zvolil jej i za konsula. A synovi i jeho potomkům se za lásku k otcí dostalo čestného příjmí „Pius“.

náleží barbarům, měla by předsevzetí naše směřovati k věčnosti.“
 Při obou druzích, podobnosti i nepodobnosti, musí se uváděti často příklady z činů, výroků a udalostí lidí jiných, neb i smyšlené příběhy. A dále z protivy: „Jednal-li Grakchus ohavně,
 170 jednal Opimius přešlechtně.“ Z následnosti: „Byl-li muž ten zabit mečem, a ty-lis, nepřítel jeho, byl postižen s krvavým mečem na témž právě místě, a nikdo mimo tebe tam nebyl viděn, nikdo příčiny neměl, a tys vždy odvážný byl, z jakého důvodu bychom mohli o zločinu pochybovati?“ Z pojmů souhlasných, předběžných a sporných soudí se, jako kdysi mladistvý Crassus: „Že jsi Opimia hájil, Carbone, proto tě ještě tu ti za vlastence pokládati nebudou: jest zřejmo, že jsi se přetvařoval a něco z toho chtěl získati, ježto jsi na shromážděních smrt Tiberia Grakcha často oplakával, ježto jsi měl účast ve vraždě Scipiona Afrického, ježto jsi za tribunátu svého onen zákon⁸⁷⁾ navrhl a nikdy se s vlastencí nersrovnával.“ Z příčinnosti tak: „Chcete-li odstraniti lakotu, musíte odstraniti původ její, rozmařilost.“ Z účinků: „Užíváme-li státní pokladny na potřeby válečné i na ozdobu míru, poplatky horlivě shánějme.“ Pojmy vyšší, nižší a rovné srovnáme tak: Z vyššího: „Je-li dobrá pověst cennější nad bohatství, a peníze takou měrou se žádají, oč žádoucnější je sláva!“ Z nižšího:

„Ten krátkou měl s ní známost jen,
 A smrti její tak už želí z přátelství:
 Což teprv z lásky? pro smrt mou co učiní?“⁸⁸⁾

Z rovného: „Peníze krásti a na škodu obce rozdávatí je
 173 stejně zločinné!“ Důvody odjinud se přibírají, když věc sama v sobě nemá opory, ale v něčem cizím, jako ku př.: „Pravda jest to; vždyť to řekl Q. Lutatius.⁸⁹⁾ Není to pravda, bylo o tom vyšetřování. To jest nezbytný důsledek, přečti mně jen listiny.“ O tom všem jsem mluvil už před malou chvílí.

⁸⁷⁾ „Onen zákon“ zněl: „ut eundem tribunum plebi quotiens vellet creare liceret“, aby si lid zvoliti směl téhož tribuna, kolikrát by za sebou chtěl.

⁸⁸⁾ Verše ty mluví otec Simo v Terentiově hře „Andria“ o svém synu Pamfilovi, truchlícím nad Chrysidou.

⁸⁹⁾ Q. Lutatius Catulus II. 21, pozn. 66.

Podal jsem výklad těch věcí, jak bylo lze nejstručněji. Neboť 41 jako kdybych někomu chtěl pověděti o zlatu na mnoha místech 174 zakopaném, dostačiti by muselo, když bych označil sledy a znamení těch míst, podle nichž by už každý sám kopal a žádoucí věc snadně a s jistotou hledal: tak jsem poznamenal tyto známky dovozovacích prostředků a hledajícímu pověděl, kde jsou; ostatní se přičiněním a přemýšlením dobývá. Který však druh důkazů 175 se kterému druhu právní pře nejlépe hodí, na to není třeba zvláštního umění, to uhoďne i prostřední hlava. Neběží nám nyní zajisté o to, abychom vyložili nějakou řečnickou soustavu, nýbrž abychom mužům vzácné učenosti dali jakési pokyny ze své praxe. Když si tedy řečník tyto základní věci do paměti a do mysli vštípi a při každé řečnické úloze vybaví, nic mu ujíti nemůže nejen při soudních jednáních, ale vůbec v žádném oboru řečnickém. A do- 176 sáhne-li toho, aby se takým jevil, jakým se jeviti chce, a posluchače své dojímal tak, že by je kamkoli dle vůle své mohl unášeti a uchvacovati, nic zajisté již dalšího k řečnickému umění nebude vyhledávati. Nahlížíme již, že toho nikterak není dosti, látku své řeči vyhledati, nýbrž že také potřebí dovednosti látku vyhledanou zpracovati. Vypracování však musí býti rozmanité, aby po- 177 sluchač nepoznal umělou osnovu, nebo se jednotvárností neunavil. Zpředu nutno uvést hlavní předmět řeči a dáti stručné jeho objasnění; z oněch výše uvedených pramenů sem tam připojiti závěrečný úsudek; jinde zase toho nechat a přejíti na novou věc; často ani hlavního předmětu neuváděti a označiti obsah jeho objasněním samým. Uvedeš-li nějakou podobnost, prohláš napřed, že tu podobnost jest a pak připoj, oč vlastně běží; odstavce jednotlivých důkazů nejčastěji zakrývej, aby jich nemohl nikdo počítati; aby se věcně od sebe rozeznávaly, slovně však na oko splývaly.

Vše to podávám zběžně, ježto jednak spěchám, jednak 42 mužům učeným — sám nedouk — věc vykládám, abychom 178 konečně přišli k věcem důležitějším. Není pak v umění řečnickém, Catule, věci důležitější, než aby byl posluchač řečníkovi příznivě nakloněn a aby tak mocně byl uchvacován, by spíše pohnutím mysli a vášní jakous, nežli úsudkem a rozvahou se řídil. Vždyť se lidé při úsudku řídí mnohem častěji záštítem nebo láskou, chti-

vostí nebo hněvem, bolestí nebo radostí, nadějí nebo strachem, nebo poblouzením neb jiným rozruchem myslí, nežli pravdou skutečnosti neb nařízením nebo právní zásadou nějakou, nebo soudním pravidlem nebo zákony. Z té příčiny, nemáte-li jiného přání, postoupíme k tomu.“

179 „Pořád mi ještě,“ ozval se Catulus, „schází u výkladě tvém, Antonie, jedna maličkost, o níž bys měl výklad dáti dříve, než postoupíš k označenému cíli.“

„Co pak?“ otázal se Antonius.

Catulus: „Jaký jest dle tvého názoru nejlepší postup a rozdělení důkazů, neboť v tom se mi jevíš vždycky mistrem výtečným.“

180 „Nuž hle!“ odvětil Antonius, „jakým já jsem v tom mistrem výtečným! Vždyť by mi to bez tvé připomínky bylo věru ani nenapadlo!⁹⁰⁾ Z toho můžeš seznati, že já těch svých řečnických úspěchů, jež časem snad mívám, dobývám jen praktickou zkušeností řečnickou neb i spíše náhodou. I má zajisté věc ta, kolem níž jsem z neznalosti minul, jako kolem člověka neznámého, takovou váhu v řečnictví, že nad ni žádná jiná k vítězství platněji nepřispívá. Přece však se mi zdá, že jsi mne o výklad pořadu a rozdělení důvodů upomenul tuze brzy. Neboť kdybych býval už řekl, že se všechna síla řečnická zakládá v důkazech a v dovozování věci samé o sobě, byl by již čas pověděti něco o pořadu důkazů a o rozvrhu; ježto však jsem zpředu tři body uvedl a teprve o jednom promluvil, přijde otázka po rozvrhu celé řeči na řadu teprve, až o zbývajících dvou bodech promluví.“

43 Nuže, k vítěznému úspěchu velice přispívá, když se mravy
182 a zásady, činy a život obháječů a jejich právní strany ukáží ve světle příznivém, a naopak protivníků ve světle nepřínivém; dále když se co nejvíce získává přízně soudečů jak řečníkovi, tak i jeho straně. Přízeň se získává vážností, již osoba požívá, jejími činy a dobrou pověstí života; tyto dobré okolnosti lze snáze vyšlechtiti, jen když tu jsou, než vymysleti, není-li jich. A řečníkovi napomáhá toto: lahodný hlas, skromný vzhled, přívětivá slova; když by něco dovozoval rázněji, musí se zdáti, že to dělá nerad a z ne-

⁹⁰⁾ Řečeno ironicky.

zbytnosti. Velmi užitečno jest dáti na jevo ctnost přívětivosti, štědrosti, dobromyslnosti, věrné oddanosti, vděčnosti, povýšenosti nad všelikou lakotnou chtivost a hltavost; všechno to, co je ozdobou povah mírných a skromných, ne neskrotných a vzdorovitých, ne hašterivých a mrzoutských, zjednává velmi náklonnost a odpuzuje od těch, kde těch předností není. Tudiž se musí právě opak 183 těch vlastností uvaliti na protivníka. Avšak v celku se tento druh řeči hodí výborně pro taková přelíčení, při nichž se soudce prudkým a silně bouřlivým vznětem tak snadno uchvátiti nedá. Rázná řeč není vždycky žádoucí, nýbrž často mírná, tichá, jemná; to stranám nejvíce oblíbená zjednává. Stranami pak nejmenuji jen těch, kteří jsou žalováni, nýbrž všechny, o jichž právní záležitost se koná soud; tak totiž za starodávna říkali. Vylíčení tedy jejich povahu 184 za spravedlivou, bezúhonnou, nábožnou, plachou, křivd snášlivou na div dobře působí; a to podáno lahodně a s citem ať na začátku řeči, anebo v proudu vypravování, anebo na závěru účinkuje tak mocně, že to často více vydá, než sporná věc sama. A tolik dojmů se způsobuje jistým pohnutím citovým v řeči a přiměřeným jeho výrazem, že se v tom takřka povaha řečníkova obráží. Neboť jistým způsobem myšlenek a rázem slov, k tomu lahodným, o přívětivosti svědčícím přednesem se působí, že se řečník jeví mužem slušným, dobře zvedeným a rádným.

K tomuto druhu řeči se řadí druh odlišný, jenž zcela jiným 44 způsobem soudce jímá a je dohání, aby stranu buď neradí nebo 185 rádli měli, jí odsouzení nebo osvobození přáli, o ni se obávali nebo v dobré naději byli, jí přátelsky nakloněni byli neb odpor k ní cítili, aby měli radost neb smutek nebo soucit nebo chuť trestati, nebo k jiným podobným hnutím byli naváděni. I musí si řečník 186 toho velmi přát, aby soudcové sami od sebe k přelíčení přinesli nějakou duševní náladu, přiměřenou tomu, čeho bude zdar řečníkův vymáhati. Neboť snáze prý jest běžícího pobádati, než liknavým z místa hnouti. Jest-liže ten případ nenastane, aneb není-li nálada soudečů zjevná, tu já jako pečlivý lékař, jenž prve než počne nemocného léčiti, nejen nemoc jeho, nýbrž i způsob života za zdravého stavu a přirozenou povahu tělesnou musí prozkoumati, když už se chystám v při pochybné a těžké smýšlení soudečů zpracovávat, všemožně na to přemýšlení i píli vynakládám, abych co nej-

bystřeji vycítil, jaké jest smýšlení jejich, jaký názor, co očekávají a si přejí, kam asi tak řeči nejspíše mohou přivedeni býti. 187 Jestliže se poddávají, a jak jsem prve pravil, sami od sebe se tam, kde je míti choi, kloní a nachylují, přijímám, co se dává, a napínám své plachty tím směrem, odkud příznivý vítr vane. Jsou-li však soudcové úplně nezaujati a klidni, dá to více práce; neboť tu musí všecko řeči mou beze všeho přispění přírody býti v pohyb uvedeno. Avšak takovou moc má do sebe ta, o níž dobrý básník správně děl:

(O) „řeči, duším jí mavá, ty všeho světa královno!“⁹¹⁾

že nejen nachylujícího se zachytiti, neb stojícího k sobě přikloniti, ale i vzdorujícího a bránícího se jako udatný a pravý vojevůdce zajmouti umí. To jsou ony věci, jichž se Crassus právě před 45 chvílí žertem domáhal, říkáje o mně, že je báječně ovládám a 188 chvále moje hájení M'Aquilia a Gaia Norbana a některých jiných, jako že jsem je výborně provedl. Přisám Hercules, Crasse, mě, když se do toho při soudním přelíčení dáš ty, až úžas pojímá. Taková síla duševní, takový vzlet, takový bol se ti v očích, tváří a hybu, ba v samém tom prstu zračívá; tak mocný řine se proud nejpádňějších a nejlepších slov, tak ryzí jsou myšlenky, tak pravdivy, tak novy, tak beze všeho školského vykrášlení a nalíčení, že se mi vždycky zdává, jakobys netoliko soudce rozněcoval, ale sám hořel.

189 I není možno, aby posluchač pocítoval bol, zášť a nenávisť, aby se něčeho strachoval, aby k žalu a útrpnosti pohnut byl, nebude-li patrné, že všecka ta pohnutí, jež řečník v soudcích vzbuditi chce, v hloub vlastního jeho srdce pronikla. A kdyby některý z nás řečník musil vyjadřovati bol líčený a kdyby v tomto druhu řečnickém všecken cit byl jen padělaný a uměle napodobený, pak by asi tím většího umění bylo potřebí. Jak je tomu v té příčině u tebe, Crasse, a u jiných, nevím, ale co se mne týče, nemám, proč bych před muži tak rozumnými a přátelskými lhal. Nikdy jsem přísámbůh u soudců řeči svou ani bol ani soustrast ani nenávisť

⁹¹⁾ Verš z Pacuviovy (I. 246, II. 155) tragoedie „Hermione“. — Kdo se k minění řečníkovu chýlí, toho řečník zcela uchvátí; kdo stojí nerozhodně, toho k sobě přikloní; bránícího se zajme násilně.

a zášť vzbuditi se nesnažil, abych dojímaje soudce sám týmiž city, jež jsem v nich vzbuditi hleděl, dojat nebyl! Neníť zajisté snadno 190 způsobiti, aby se soudce hněval, na koho ty chceš, jest-liže je tobě celá věc patrně lhostejna; aby nenáviděl, koho ty chceš, nesezná-li napřed, že planeš nenávisťi ty sám; aby k soustrasti byl pohnut, jest-liže mu slovy, myšlenkami, hlasem, tváří, ba docela soucitným pláčem nepodáš důkazu o svém vlastním bolu. Jako není žádná lětka tak snadno zápalná, aby chytila bez použití ohně, tak také není žádná duše tak ochotna podrobiti se účinu řečnickových slov, aby od nich chytila, ač-li se sám roznícen a s ohněm k ní nepřiblíží. Mohlo by se snad zdáti, že je to těžká a podivná věc, aby se člověk 46 tolikrát rozhněval, tolikrát rozželel, tolikrát všelikou vášní roz- 191 rušil, a to ještě pro cizí záležitosti: (nikterak, neboť) taková jest moc těch myšlenek a pravd, o nichž jednáš a jež v řeči uvádíš, že není třeba žádného přetvařování a klamu; neboť řeč, kterou podnikáš, abys jiné pohnul, má už sama takovou povahu, že více ještě, než kohokoli z posluchačů, dojímá řečníka samého. To by 192 vlastně, když se to stává při přelíčeních a soudech, když běží přátelům o hrdlo a jmění, když je takový sběh lidí, před tváří všeho občanstva a na foru, nemělo býti nic divného; vždyť nám tu neběží jen o čestné uznání naší řečnické schopnosti — neboť to by byla věc malé váhy; ačkoli, když už jsi jednou takové přiznání dal, že dovedeš co málo kdo, ani to nesmí býti lhostejné; ale běží o jiné věci, mnohem důležitější, o poctivost, zodpovědnost a svědomitost, a ty nedopustíš, abychom lidi, třeba naprosto cizí, hájíme-li jich jednou a chceme-li sami za ctné muže býti pokládáni, za cizí považovali. Jestliže se však přes to vše této zvláštnosti při 193 nás řečnicích někdo diví, hled: kde může více vládnouti čirý výmysl, než ve verších, než na jevišti a v divadelní hře? A přece jsem tu často sám viděl, jak na mne z otvorů masky horečně svítí oči hercovy, když pronášels citem bol lhostejné mu osobě:⁹²⁾

„Bez něho se's vrátit opovážil v Salaminskou vlast?

Otcova se's nebál pohledu?“

⁹²⁾ Porušené místo. Stangl čte „spondalli illa“ — obětní písní. Pideritova konjektura „e suo aliena“ se dobře hodí: z bolu vlastního vycítuje bol cizí. Verše pronáší v Pacuviově tragoedii starý otec Telamon k Teukrovi, když se od Troje vrátil domů bez bratra.

Nikdy nepronesl slova „pohledu“, aby mi nebylo připadalo, že to sám Telamon rozhněvaný zuří pro smrt synovu. A zase když hlasem lítostivě zlomeným děl:

„... stařečka když, bez dítek,
Rozervals mne, osirotil, zničil; smrti bratrovy
Nedbaje ni jeho děcka, jež ti dáno v ochranu,“

bylo to, jakoby s pláčem a nářkem pronášel. A jestliže to herec, ač každodenně hrál, přece hráti nemohl bez opravdové bolesti, jak myslíte že mohl Pacuvius, když to psal, zůstati klidný a hostej-
194 ný? Nemožná to věc. Často jsem slyšel, — o tom prý psáno ve spisech Demokritových a Platonových, že nemůže býti pravým básníkem nikdo, kdo nemá žáru v srdci a takřka jakéhosi příděchu nadpozemského nadšení.

47 Pročež nemějte ani o mně za to, že jsem já, řečník, jenž přece v řeči své nenapodobím a nezobrazuji starých herojských truchloher a nářků smyšlených a nehraji úloh cizích osob, nýbrž sám své vlastní tvořím, když jsem Mania Aquilia zachraňoval obci, to, co jsem na závěru oné obhajovací řeči učinil, učinil bez veliké
195 bolesti. Neboť když jsem viděl, jak ten, jež jsem choval v paměti jako bývalého konsula, jenž od senátu počtou velitelskou vyznamenán u vítězoslávě na Kapitol vystoupil, zdrcen, zkrúšen, teskliv a na pokraji zkázy se octl, neodvážil jsem se soustrast vzbuzovati v jiných prve, než jsem sám soustrastí uchvácen byl. Spozoroval jsem, jak mocným dojmem to na soudce působí, když jsem starce žaluplného a v hluboký smutek oděného povzbudil, aby povstal, a onu věc, kterou si, Crasse, pochvaluješ, učinil, že jsem mu tuniku roztrhl a na jízvy jeho ukázal, že žádného řečnického úskoku, neb
196 v těch se nijak nevyznám, nýbrž z velikého pohnutí a bolesti. Když C. Marius, jenž jako přisedící soudu přítomen byl, žalný dojem řeči mé slzami svými hojně sesiloval a já mu kollegu jeho do ochrany poroučel a jej vyzýval, aby společnému osudu vojevůdců ku pomoci povstal, nepronášel jsem bez vlastního pláče ani bez veliké bolesti své tohoto prosebného lkání a vyzývání všech bohů a lidí, krajanů a spojenců o slitování. Kdyby tehdy každému mému slovu, jež jsem pronášel, nebyla bývala doprovodem bolest má, řeč má nejen že by nebyla vzbudila lítosti žádné, nýbrž bý-

vala by ještě došla posměchu. Pročež vám to naučení, Sulpicie, dávám, já dobrý arcit a vzdělaný mistr, abyste, když řečnité, dovedli se hněvati, rmoutiti a plakati. Avšak nač bych já v tomto
197 poučoval tebe, jenž jsi při obžalobě druhu mého nejen řečí, nýbrž ještě více silou bolesti a žárem citu takový požár roznítil, že jsem se sotva odvážil pustiti se do hašení? Měl jsi ovšem tehdy v té při všechny výhody na své straně: předně jsi mohl při Caepionově hrozném a politování hodném neštěstí na soud poháněti pro násilí, útěk, kamenování a ukrutnost tribunů; pak bylo zjištěno, že byl předseda senátu a státu M. Aemilius Scaurus kamenem udeřen; nikdo nemohl popřít, že byli L. Cotta a T. Didius,⁹³⁾ když chtěli proti návrhu zakročiti, s tribuny, místa posvátného, násilně zaháněti.

Mimo to ti přispívalo k největší vážnosti uznání, že tak mla-
48 distvý muž tou žalobou prospěchu státního se ujímáš, kdežto já, 198 bývalý censor, občana buřičského, jenž se při neštěstí bývalého konsula krutosti dopustil, jen stěží bez ujmy své cti jsem mohl hájiti. Soudci byli výborní občané, vlastenců plné forum, tak že mi stěží bylo prominuto, že ho přece hájím, jen z toho skrovného důvodu, že býval mým druhem. Nač bych tu uváděl, jakého jsem užil důmyslného prostředku? Vypovím prostě, co jsem učinil. Bu-
de-li libo, budete moci moji obranu zařaditi někam do řečnické
199 soustavy. Sebral jsem všechny případy občanských bouří, jakého byly druhu, jaké se při nich staly chyby, jaká nebezpečí hrozila, a probral jsem v řeči své od počátku dějiny obce naší ve všech proměnách časových a skončil jsem slovy, že jakkoli byly všechny bouře napořád trapné, některé přece byly spravedlivé a téměř

⁹³⁾ T. Didius, tribun lidu r. 95, jinak neznámý. — L. Aurelius Cotta, jiný než přítomný C. Cotta, byl téhož r. 95 tribunem. Na poli řečnickém nevalně vynikající, ale tím význačný, že nápodobil obhroublý způsob selské výslovnosti, aby tím své řeči dočal starožitného rázu. — M. Aemilius Scaurus viz I. 214, pozn. 46. — „Při obžalobě druhu mého“ rozuměj C. Norbana II. 89, pozn. 75. — „Při Caepionově neštěstí“ tamže. Caepio jsa konsulem r. 106 oloupil v Tolose chrám Apollinův; r. 105 zavinil porážku svého vojska v Gallii od Cimbrů. Tato provinění byla strašnou zbraní v ruce rytířů, kteří ho (II. 89) měli proč nenáviděti. Přes to nebyl soud proti němu snadný, ježto se ho šlechta a senát ujali. Teprve rozružený lid násilnými skutky, kamenováním a pod. vymohl jeho odsouzení.

nezbytné. Potom jsem uvedl to, co právě Crassus připomínal: že by byli ani králové nemohli z obce naší vyhnáni býti, ani tribunové lidu zvoleni, ani že by nebývalo možno usnesením pouze lidovým konsulskou pravomoc tolikrát steněti, ani odvolací právo, ochranu a záštitu obecní svobody, lidu římskému proti vůli šlechty udělit. A jestliže ona dřívější vzbouření byla obci ku zdaru, že by se nemusil nějaký ten poplach v národě C. Norbanovi pokládati již hned za ohavný přečin a hrdelní zločin. A bylo-li kdy lidu římskému připuštěno, aby se jeho vzbouření jevílo oprávněným, — a bylo to, jak jsem dokazoval, připuštěno často, — že nikdy nebylo žádné příčiny k bouři nad tu, kterou Norban měl, oprávněnější. Potom jsem učinil přechod v řeči a celou silou jsem se pustil do plísňení útěku Caepionova a do nářku nad záhubou vojska. Tak jsem řeči svou jednak bolest těch, kteří ztrátu svých lidí oplakávali, osvěžoval, jednak zášť rytířů římských, před jichž soudem se pře ta tehdež odbývala, proti Caepionovi, na něhož měli svrchu 49 už pro návrh na změnu v soudním zřízení, znovu rozněcoval. Když 200 jsem spozoroval, že mám smýšlení soudců ve své moci a že jsem se s obranou svou dostal na pevnou půdu, ježto jsem získal už i přízeň lidu tím, že jsem právo jeho třebaš i cestou vzbouření obhájl, a smýšlení soudců z části pohromou vlasti, z části bolem a žalem pro ztrátu příbuzných, z části i ze soukromých příčin na Caepiona rozhněvaných na svou stranu úplně obrátil, počal jsem z tónu prudkého a krutého přecházeti do tónu jiného, lahodného a mírného, jak jsem o něm prve už výklad podal: já že bojuji za svého přítele, jenž mi podle obyčeje předků musí drahý býti jako vlastní děti, za celou svoji dobrou pověst a tím i bez mála za všecko, co mám; nic že by dobré jméno mé nemohlo více potupiti, nic srdce mé krutěji dojmouti, než že jsem já, jenž jsem dle obecného uznání často lidi zcela mně cizí, jen proto, že mými krajany byli, zachránil, 201 přítele však svého zachrániti nedovedl. Potom jsem prosil soudce, aby mně pro mé stáří, pro mé čestné úřady, pro moji činuplnou minulost, pro moji bolest za přítele, nahlížejí-li, jak je spravedlivá, jak je svatá, ten ústupek učinili, zvláště když při jiných přelíceních seznali, kterak se já nikdy ničeho nedoprošuji v zájmu vlastním, vždycky jen v zájmu ohrožených přátel. Tak jsem se já toho, co pravidelný řečnický postup, jak se zdálo, žádal, abych

totiž mluvil o zákoně Appulejově, abych vyložil pojem velezrády atd., v celé své obhajovací řeči tenkrát jen zcela krátce a zběžně dotekl, ale celou řeč jsem provedl dvěma řečnickými úkony, z nichž jeden má cílem stranu do milosti soudců doporučiti, druhý soudce podpíchnouti; řečnická nauka těm úkonům žádných hotových předpisů nepodává. A tak jsem ukázal dvojí povahu: prudkou, když jsem zášť proti Caepionovi znovu podněcoval, a mírnou, když jsem ukazoval, jak se umím k přátelům zachovati. A tak jsem více citovými dojmy, než poučováním soudců žalobu tvou, Sulpicie, porazil.“

Sulpicius. „Vpravdě, Antonie, vším právem toho příběhu 50 vzpomínáš. Neboť nikdy jsem neviděl, aby něco tak z hrsti 202 vyklouzlo, jako mně tehdy vyklouzla ta pře. Neboť když jsem ti, jak jsi pověděl, k hájení odevzdal ne soudní při, ale požár, jaký to byl, bozi nesmrtelní, začátek tvé řeči! Jaké obavy, jaké rozpaky, jak zajímavá a rozvláčná slova! Jak jsi se té jediné okolnosti, kterou ti lidé prominouti mohli, že totiž hájíš muže srdci tak přebližkého, quaestora svého, hned na začátku pevně uchopil! Jak jsi sobě zprvu jen razil cestu k pozornosti posluchačů! A hle! 203 Zatím co jsem myslel, že jsi jiného úspěchu nedobyl, než že lidé nahlédli nutnost obranu člověka nešlechtného pro přátelský tvůj poměr k němu tobě odpustiti, už jsi se počal spouštět a to tak nepozorovaně, že toho nikdo jiný netušil, ale já už dostával strach, abys nenechal vzbouření Norbanova neoprávněného stranou a nezačal obhajovati hněvivý výbuch národa římského, oprávněný a povinný. A v dalším postupu, což pak ti nějaký důvod k výpadu na Caepiona ušel? Všecko všude jsi záštim, nenávistí a soustrastí naplnil. A to netoliko v části vlastní obrany, ale i když jsi na Scaura a ostatní mé svědky udeřil, jichž výpovědi jsi logicky nevyvracel, ale k hněvu národa opět a opět se vracel od základu 204 porážel. Při výkladě, jež jsi právě měl, jsem sice theoretických předpisů nijak nepohřešoval; ale myslím, že toto vylíčení tvých obhajovacích způsobů, jak jsi je sám podal, může pokládáno býti samo za znamenitou theorii.“

Antonius: „A přece, libo-li, povím i to, jaký v řeči obyčejně sleduji cíl a k čemu nejvíce přihlížím. Vždyť mi dlouhý život

a veliká zkušenost již dosti poučení daly, abych srozuměl, které jsou to prostředky, jimiž srdce lidská pohnuta bývají.“

- 51 „Předně vždycky uvažují, zdali takových prostředků daná
205 pře žádá. Neboť se této plamenné výmluvnosti nedá užiti ani v zá-
ležitostech malicherných, ani proti lidem tak tvrdým, že se s nimi
žádnou řečí citově jímající nic poříditi nedá, abychom neupadli
buď v posměch nebo nechutnost, kdyžbychom při hloupostech
prováděli vznešené scény, anebo usilovali zviklati, co je nehybné.
206 V srdcích soudců anebo vůbec posluchačů našich jsou většinou
skoro tyto vášně, jež se řečí vzbuditi mají: láska, záští, hněv,
závist, útrpnost, naděje, radost, bázeň, tesknost. Lásku poslu-
chačů si zcela patrně zjednáváme, když vidí, že hájíme jejich
prospěchu, nebo že se zasazujeme o vítězství mužů ctných neb
aspoň takových, kteří jim ctní protože užiteční jsou. Neboť
tento osobní zájem zjednává spíše lásku, obrana ctnosti spíše
úctu; a prospěšnější je dělati naději na budoucí užitek, než vzpo-
207 mínati minulého dobrodiní. Potřebí tedy jest vynasnažiti se, aby
se ukázalo, že při straně námi obhajované jest počestné smýšlení
a užitečná snaha a že ten, jemuž dobýváme té lásky, nic k užítku
svému neobrátil a vůbec nic sám pro sebe neučinil. Neboť lidem,
mají-li zdar sami, se závidí, ale těm, kteří se snaží o zdar jiných,
208 se přeje. Při tom však třeba dbáti, abychom chválu a slávu těch
lidí, jimž pro zásluhy lásku chceme zjednati, příliš nevynášeli,
protože chvála a sláva mívá obyčejně nejvíce závistníků. I učme se
jedněmi a týmiž prostředky právě uvedenými na jiné zášť uvalo-
vati, od sebe a naší strany ji odvracet, a týchž prostředků uží-
vati, když hněv rozněcujeme nebo naopak utišujeme. Neboť zve-
ličí-li se skutek, jenž je posluchačům záhubný nebo škodlivý, vznik-
ne záští; pakli skutek, namířený proti ctným mužům nebo proti
takovým, kteří toho nijak nezasloužili, nebo proti státu, budí se,
ne-li třeba tak prudké záští, aspoň nevole, málo rozdílná od ne-
209 návisti a záští. Taktéž strach se budí lícením nebezpečí vlastního
nebo obecného; hloub vniká strach z nebezpečí vlastního; avšak
i strach obecný musí k podobné síle jako vlastní přiváděn býti.
52 Jednotejně je tomu při naději, radosti a tesknosti. Avšak nade
všecky nejprudší vášň, tuším, je závist, i jest potřebí stejně velké-
ho úsilí na její potlačení jako na vzbuzení. Nejvíce závidí lidé sobě

rovným, nebo níže postaveným; oněm, když s hořkostí pozorují,
že rychle vynikli, těmto, když cítí, že je v postupu předhonili.
Avšak i výše postaveným lidé závidí často velice a to tím
spíše, když se nesnesitelně vychloubají a hranice rovného práva
mocí přednosti svého čestného postavení nebo štěstí přestu-
pují. Má-li se závist pro tyto přednosti roznítiti v plápol,⁹⁴⁾
musí se hlavně tvrditi, že byly získány bez zásluhy, třeba i ne-
řestmi a přečiny; jsou-li to přednosti příliš čestné a významné,
vytkne se, že zásluhy přece nebyly tak veliké, aby ti lidé museli
proto býti tak vypínaví a zpanštělí. Má-li se závist seslabiti, ukáže 210
se, že přednosti ty byly získány velikým namáháním, po veli-
kých nebezpečích, a že jich nebylo užito pro vlastní prospěch. A
zdá-li se, že z toho vznikla někomu nějaká sláva, ta sláva, ač to
zcela jen spravedlivá odměna za nebezpečí, že mu nedělá žádného
potěšení, nýbrž že jí zcela opovrhne a jí se vzdává. (A poněvadž
závistí trpí většina lidí a je to vada obecně nejvíce rozšířená a
trvalá, a poněvadž se závidí hlavně znamenitému a kvetoucímu
štěstí, jest vůbec potřebí, aby se toto mínění všemožně vyvracelo,
tím, že se ukáže, kterak to domněle znamenité štěstí znamená jen
bídu a jen trud. A konečně útrpnost a soucit se budí tehdy, když 211
je možno posluchače k tomu navést, aby příčiny, kterými se osud
jiného tak žalupným stal, na svůj vlastní osud vztahoval, v němž
mu už bylo nebo bude trpkosti snášeti, tak aby na jiného pohlížeje
zhusta sám na sebe se obracel; a jakož každé lidské neštěstí hluboce
jímá, když se bolestným tónem vypráví, tak příběh o poražené
a povalené ctnosti největší smutek působí. A jako musí onen
druhý způsob řeči, jehož úkolém je ctného muže doporučováním
jeho ryzí poctivosti ve světle co nejlepším vylíčiti, zachovávatí tón
mírný a klidný, tak tento, jehož užívá řečník, aby mysl posluchačů

⁹⁴⁾ „Má-li se závist pro ty přednosti roznítiti“ dle textu Stanglova. Piderit myslí, že Cicero napsal „quae si infamanda“ t. j. mají-li ty přednosti býti zlehčeny a tedy závist utlumena. Výklad psychologicky nemožný. Smysl místa udává věta „non esse virtute parta“. Ptejme se: Ví-li někdo, že se jiný povznese nikoli svou zásluhou, sesiluje se tím závist, nebo se slabuje? Řekneme-li, že seslabuje, jak Piderit míní, pak musí býti pravda, že zasloužené povýšení budí závist, což je nesmysl anebo sprostota. Pozoruhodno je, že latinské invidia znamená závist a spolu nenávisť.

53 dojal a kam chce řídil, musí mít tón silný a prudký. Avšak mezi
 212 oběma těmito způsoby, z nichž jeden má být mírný, druhý
 vášnivý, jest jistý způsob střední, pro podobnost k oběma těžko
 rozlišitelný; neboť tu musí něco té mírnosti, kterou si posluchače
 nakloňujeme, přetékat do ohnivé prudkosti, kterou je roznecu-
 jeme, a naopak zase musí z této ohnivosti vanouti časem trochu
 žáru do mírnosti. A žádná jiná řeč nemá tolik pravé míry, jako ta,
 jejíž tón drsně prudký se osobní přívětivostí řečnickovou zlahod-
 ňuje, a zase tón mírně klidný se přísnou jaksi důstojností
 213 zdůrazňuje. Při obojím však způsobu řečnění, jak vášnivě
 silném, tak při tomto mírném, jenž se přizpůsobuje více povaze
 skutečného života, musí být začátek prováděn rozvážně a také
 zakončení pozvolna a téhle. Neboť se nesmí do onoho cito-
 věho tónu ani rázem vpadnouti, protože nemá s podstatou
 pře pranic činiti a lidé chtějí slyšet napřed to, o čem si vlastní
 úsudek mohou utvořiti, ani zase z něho, když už jsi se jednou
 214 do něho dostal, rázem vypadnouti. Vždyť to s city tak
 u posluchačů nejde jako s důvody; důvod, jakmile ho proneseš,
 se hned chápe a už i druhý a třetí se žádostivě očekává; ale soucit
 nebo nenávisť nebo hněv, když už jsi se k citové části řeči
 dostal, nelze tak rychle vzbuzovati. Důvod si potvrdí u poslu-
 chačů rozum sám a chytí se ho hned, jak je vysloven; ale ci-
 tový způsob řeči nehledá při soudeci rozumového poznání, jako
 215 rozmanitou a obsažnou řeči a stejně vášnivým přednesem. Proto
 řečníci struční a klidní dovedou soudci věc vyložiti, ale uchvátiti
 ho nedovedou; ale na tom přece záleží všechno.

Jest tedy zřejmo, že se prostředky mluvití o všem s dvojího
 opačného stanoviska čerpají z týchž pramenů. Důkaznou cestou
 musí se postupovati tak, že se buď vyvrátí to, co se uvádí na jeho
 podporu, nebo se ukáže, že závěr protivné strany neplyne z daných
 návěstí a že tedy není logicky správný, anebo když to nejde, nutno
 216 uvéstí důkaz opačný, pádnější neb aspoň stejně pádný. A to, co
 protivník na získání náklonnosti přednáší klidně anebo zase
 pro vzbuzení pohnutí vášnivě, musí se seslabovati dojmy rázu
 opačného tak, aby se ku př. záští rušilo blahovůli, soustrast
 nenávisť atd.

Příjemně působí a často silně užitečný jest žert a vtipný 54
 humor, ale to jsou zcela najisto dary přírody, a je-li při všem
 ostatním umělý návod možný, zde je všechna theorie zbytečná.
 V tom dle mého mínění ty, Caesare, nad jiné znamenitě vynikáš;
 tím spíše mně také můžeš dosvědčiti, že na dělání vtipů
 žádného návodu není, aneb je-li, že nás o tom sám nejlépe
 můžeš poučiti.“

„Myslím vskutku,“ pravil Caesar,⁹⁵⁾ „že lze člověku vzděla- 217
 němu a vtipnému o všem jiném vtipněji vykládati, než právě
 o vtipech. Tak jsem ondy našel nějaké řecké knihy nadepsané
 „O směšném“ a hned jsem si pomyslel, že bych se z nich mohl
 něčemu naučiti. Vskutku jsem shledal mnoho žertovných a vtip-
 ných nápadů, pocházejících od Řeků; neboť Sikulové v tom
 oboru a pak Rhodané, Byzantští a nade všechny Attičané vy-
 nikají, ale ti spisovatelé, co se pokusili vpraviti tu věc do jakési
 metody a podávati o ní umělý návod, vedli si tak nevtipně,
 že v tom nic jiného směšného nebylo, než právě ta jejich ne- 218
 dovtipnost. Z té příčiny se mi zdá, že se o tomto předmětu
 žádná soustavná nauka podávati nemůže. Vykládá se ku př., že jsou
 dva druhy humoru: jeden je stejnoměrně rozestřen po celé řeči,
 a staří mu říkali „humoristický tón“; druhý, velmi řízný a krátký,
 a jmenuje se vtipnost. Název jako název, oba jsou leccjaké! Arcif,
 vždyť celé to smíchoplné umění jest leccjaké. Přes to však jsem 219
 shledal, že se, jak pravíš ty, Antonie, v soudních řečech velmi
 často humorem a vtipy mnoho dá poříditi. Avšak když ani ten první
 druh, totiž stálá humornost, nepotřebuje žádné soustavy, neboť
 vtipnými napodobiteli a vyprávěči dělá lidi tvůrci příroda za
 pomoci tváře, hlasu a samého způsobu řeči, jak pak by mohlo být
 o soustavné nauce řeči při řízných vtipech, když musí vtip vy-
 letět a trefiti dříve, než se zdá, že se mohlo na nějaký pomýšletí?
 Čím pak mohla soustavná nauka být platna ku příkladututo mému 220

⁹⁵⁾ Výklad Caesarův o významu vtipu a humoru, plný skrytých
 vztahů a narázek, staví vykladatelům obtíž často nepřekonatelné (Piderit).
 „Vtipněji“ dle čtení facetius je vhodnější, než prosté facilius, jak má Stangl.
 — Gorgias Leontinský, po něm Aristoteles a Theophrastos psali περί γελαίου.
 Spisy ty se nezachovaly.

bratrovi Catulovi, když Filippovi⁸⁶⁾ na otázku, „Co štekáš?“ odpověděl: „Vidím zloděje!“ A co Crassovi v celé řeči, když před soudem stopanským mluvil proti Scaevolovi, nebo když proti žalobě Brutově hájil Cn. Plancia? Jistě že chvěla, kterou, Antonie, vzdáváš mně, náleží dle jednomyslného uznání Crassovi. Neboť se mimo něj nenajde skoro nikdo druhý, aby vynikal humorem obojího druhu, jak totiž humoristickým tónem v celé řeči, tak hbitostí různých průpovědí. Ku příkladu jeho řeč za Curia proti Scaevolovi kypěla celá až do konce bujarým rozmarem a žertem; kousavých vtípů v ní však nebylo, protože měl šetrný ohled na ctihodnou vážnost svého protivníka, čímž uchovával zároveň i svou. A to je právě lidem šprýmovným a kousavým nadmíru nesnadné: mítí ohled na osoby a časové okolnosti a umět zadržeti nápad i tu, když by se mohl udati co nejvtipněji. To umění někteří vtípkáři dosti vtipně vyznačují pomocí Enniova výroku, dle něhož prý „mudřec spíše plamen v ústech žhoucích udusí, než trefné slovo zadrží.“ Trefným slovem se tu rozumí vtip, neboť se mu již tak říká. Ale Crassus kdežto v řeči proti Scaevolovi kousavé vtipy zadržel a celou v onom humoristickém tónu, při němž urážlivých výrazů nebylo, laškovně provedl, tak zase proti Brutovi, kterého neměl rád a soudil, že potupy zaslouží, obojím druhem vtípů útočil. Co tu padlo vtípů na jeho lázně, které nedávno byl prodal, co na promaměné dědictví! Různých vtípů, jako ku příkladu když Brutus řekl, že se p o t í bez potřeby, a Crassus mu na to: „ž á d n ý div, vždyť jsi právě v y l e t ě l z l á z n í!“⁹⁷⁾ bylo bez čísla, ale stejně rozkošný byl i humoristický tón celé řeči. Brutus si zavolal na dva soudní předčitatele; jednomu dal před-

⁸⁶⁾ Filippus viz pozn. 6. — Brutus zde uvedený byl syn Bruta právníka (viz pozn. 82), člověk slavného jména i rodu nehodný. Otcovo právnictví se v něm zvrhlo v zlo tak, že se dal na žalobnické řemeslo. Při tom hospodařil tak špatně, že pozbyl všeho jmění. — Cn. Plancius jest muž neznámý.

⁹⁷⁾ Brutus se při žalobní řeči na Cn. Plancia unavil a utíraje se bezpochyby prohodil, že je vina Planciova tak jasná, že se on, Brutus, zbytečně namáhá čili „potí bez potřeby“. Crassus na to: „Není divu, vždyť jsi vyšel (existí) z lázni“, při čemž „vyšel z lázni“ musí zároveň znamenati „přišel o lázně, pozbyl lázni“. Z té příčiny zvolen v překladě výraz „vyletěl“, jenž tu dvojsmyslnost připouští.

čítati Crassovu řeč o kolonii Narbonské, druhému o zákoně Serviliově; pak dvě a dvě místa obsahu politického vespolek srovnávala a odpory v nich vytýkal; tu si náš milý přítel vzal nad míru důvtipně tři předčitatele a dal jim čísti místa ze tří knížek o občanském právu, sepsaných od Brutova otce. Když bylo z první knížky přečteno: „Náhodou se přihodilo, že jsme byli na statku u Priverna“, zvolal Crassus: „Brute, tvůj otec osvědčuje, že ti u Priverna zanechal statek.“ Potom z knížky druhé: „Byli jsme na statku Albánském, já a syn Marcus,“ — „Zřejmě,“ zvolal Crassus, „že moudrý ten muž⁸⁸⁾ znal toto požeradlo marnotratnické; obával se, aby se nemyslilo, když nic nemá, že mu otec nic nezůstavil.“ Potom se četlo z knížky třetí a zároveň poslední, kterou napsal Brutův otec, — slychal jsem totiž od Scaevoly, že jsou právě Brutovy spisy jen tři — „Právě jsem seděl v Tiburtském statku, já a syn Marcus,“ a Crassus zvolal: „Kdepak jsou ty statky, Brute, které ti otec dle hodnověrného záznamu uveřejněných spisů zanechal? Kdybys mu nebyl býval synem už dospělým, byl by ještě čtvrtou knihu napsal a v ní zápis zůstavil, že se ve svých lázních se synem koupal.“ Každý uzná, že takovým humorem a vtipy byl Brutus poražen ne méně, než onou tragickou scénou, kterou mu Crassus zahrál, když se náhodou právě za toho soudního stání ubíral přes forum pohřeb staříčké Junie.⁹⁹⁾ Boží nesmrtelní! Jaký to spustil tón řeči, jak mohutný! jak neočekávaný a náhlý! když s očima na Bruta pronikavě upřenýma, s celou výmluvností pohybu a to výhrůžného, se vši pádností slov prudce chrhlených zahřměl: „Brute, co dřepíš? Co vzkážeš po oné stařence svému otci? Co všem těm, jichž podobizny v průvodu nésti vidíš? Co předkům svým? Co Luciovi Brutovi, jenž národ náš od kralovlády osvobodil? Co mají zvě-

⁸⁸⁾ Po slovech „moudrý ten muž“ vynechána v překladě slova „cum primis nostrae civitatis“ zcela zbytečná.

⁹⁹⁾ „Stařenka Junia“ náležela, jak jméno svědčí, některé větvi Brutova rodu. Šlechtické rodiny vystavovaly při pohřbech na odív všecku historickou slávu rodovou. V popředí průvodu šly osoby představující předky rodu; nesla se poprsí předků, desky s nápisy atd. Byl to výjev křiklavého kontrastu: onde smutečná nádhera rodu sebe oslavujícího, a zde potomek toho rodu v žalostném ponížení a směšném zahanbení.

děti o tobě že děláš? Oč že se snažíš, o jakou slávu, o jakou ctnost? Či o rozmnožení majetku? Ale to nepřísluší šlechtě. Než dejme 226 tomu, že přísluší, ale vždyť ti žádného už nezbylo! Rozkošnické choutky všecko připravily do větru. Či o právo občanské? to byl přece obor otcův. Avšak ona poví na tebe, že když jsi dům prodával, ani otcovského křesla jsi s jinými movitostmi z prodeje sobě nevyhradil! Či o vojenství? Ty, jenž jsi tábora nikdy okem nespátl! Či o umění výmluvnosti? Předně žádného nemáš, a to, kolik vydá ten tvůj hlas a jazyk, všecko jsi obrátil na to své mizerné, žalobnické řemeslo. A ty se odvažuješ ještě na den? Před tvář těchto mužů? Sem na náměstí tohoto veleměsta, na oči všemu občanstvu? Nebojíš se oné mrtvé a i samých těch podobizen, jichž vzorů následovati nemůžeš, ba ani místa už nemáš, 56 kde bys je uložil?“ Než dosti! To se týká Crassova umění tragického a vznešeného. Ale příkladů pěkných a uhlazených vtipů 227 pamatujete sami dosti, třeba jen z jediné jeho řeči. Nebylo zajisté nikdy znamenitějšího sporu, ani pádnějšího promluvení před lidem, jemným a rozmarným humorem tolik okořeněného, jako to, jež měl ondy Crassus proti svému kolegovi censorovi.¹⁰⁰⁾

Proti ti dávám, Antonie, v obojí příčině za pravdu, jak v tom, že vtipný humor řečníkovi často velmi vydatně napomáhá, tak i v tom, že se mu žádným umělým návodem nelze naučiti. Tomu se jen divím, že jsi v tomto oboru tolik chvály udělil mně a že jsi jako ve všem tak i v tom palmu nepodal Crassovi.“

228 Na to odvětil Antonius: „Býval bych věru tak učinil, kdyby mne jen pro tu věc netrápila ob čas trochu závist ke Crassovi. Totiž býti sebe humornějším a vtipnějším není ještě samo o sobě nic tak příliš závidění hodného; ale býti řečníkem sverchovaně líbezným a jemným, a při tom ještě nejen býti, ale i zdáti se nade všecky pádným a hrozným, jako se toho jedině jemu dostalo, to už mi bylo něčím skoro nesnesitelným.“

229 Když se tomu pousmál sám Crassus, pokračoval Antonius: „Tvrdiš, Julie, že vtip nesnese žádné soustavné nauky; ale přece

¹⁰⁰⁾ R. 92 měl Crassus jsa censem řeč proti druhému censorovi Cn. Domitiovi Ahenobarbovi. Ahenobarbus = Rudobradý, Měděnobradý. Pomocí toho příjímá udělal prý Crassus mezi jinými i ten vtip: „Není divu, že máš bradu měděnou, když máš ústa železná a srdce olověné.“ (Piderit.)

jsi na něco přišel, co by mělo býti za pravidlo pokládáno. Řekl jsi totiž, že řečníkům třeba míti ohled na osoby, na povahu věci a okolností, aby žert neujímal vážnosti. A toho především Crassus vždycky dbá. Jen že je to pravidlo o vynechávání vtipů, když jich není potřebí. Nám však běží o způsob jich používání, když jich potřebí jest, ku příkladu proti protivníkovi, zvláště když možno obrati si v něm za terč pořádného hlupce, nebo proti poštilému, strannickému a nesvědomitému svědkovi, je-li patrné, že to posluchači rádi vyslechnou. V celku působí lépe ony vtipy, 230 k nimž nás podráždil protivníkův útok, než jimiž sami napřed útočíme. Jednak se duchapřítomnost silněji v odpovědích uplatňuje, a pak potřeba odpovídati leží už v lidské přirozenosti. Neboť snad bychom byli dali pokoj, kdybychom nebyli bývali vyzváni. Jako právě Crassus ve zmíněné řeči neudělal skoro vtipu, aby to nebývalo odpovědí na nějaký útok. Ovšem si vedl jeho protivník Domitius s takovým pádným důrazem a vážnou hodnověrností, že se ukázalo výhodnějším námitky jeho spíše jemným vtipem oslabovati, než prudkým útokem vyvracet.“

Tu se ozval Sulpicius: „Jak pak tedy? Dáme si to líbiti, 57 aby nám Caesar, jenž sice palmu humorného nadání přepouští Crassovi, ale sám se tím oborem mnohem více zabývá, odpíral výklad o podstatě žertovného vtipu, o jeho jakosti a původu, zvláště když mu takovou moc a užitečnost přiznává?“

„A co, když dávám za pravdu Antoniovi, že není ovtipu soustavný výklad možný?“ namítal Caesar.

Když se Sulpicius neměl k odpovědi, poznamenal Crassus: 232 „Jakoby ty věci, o nichž Antonius již dlouho vykládá, měly nějakou soustavu! Sám přece řekl, že tu není, než jisté pozorování věcí majících v řeči účinek. Ovšem kdyby to tak bylo možno a jen tím se lidé stávali výmluvnými, kdo by jím nebyl? Kdo by se tomu snadno, anebo aspoň nějak nemohl naučiti? Dle mého náhledu není soustavná nauka řečnická na to, abychom se z ní učili vymýšleti látku a obsah svých řečí, nýbrž abychom pomocí ní nabývali spolehlivé důvěry, že to, čeho dosahujeme přirozeným nadáním, horlivou pílí a cvikem, je pravé, anebo poznávali nepravé, když nám učení dá k tomu potřebné měřítko. Tudiž tebe, Caesare, i já o to žádám, abys nám — chceš-li — vyložil svůj náhled o pod- 233

statě žertovného vtipu, aby snad některý oddíl řečnického umění, když už jste tak tomu chtěli, za takového shromáždění a při jednání tak důkladném nebyl opomenut.“

„Poněvadž tedy, Crasse,“ pravil Caesar „na besedníkovi příspěvek vymáháš, nedopustím, abych ti, kdybych se ze závazku svého vyprostil, poskytl záminku odepřítí nám svou řeč. Ačkoli se divívám často hercům, že se nestydí vystoupiti na jeviště, když se na jejich hru dívá Roscius; neboť může-li pak někdo udělati jediný pohyb, aby on na něm nenalezl nějaké vady? A tak jest nyní i mně, když mám před Crassem poprvé vykládati o vtipu. Kuře bude učit slepici, jak dí přísloví, a já budu poučovati takového řečníka, jehož výkon ondy vyslechnuv Catulus zvolal: „Těm ostatním by patřilo žráti seno!“

234 Crassus: „To tak Catulus jenom žertoval. Sám je přece řečníkem tak jemného vkusu, jakoby božskou ambrosií měl živěn býti. Nyní však chceme, Caesare, tvůj výklad, abychom pak zvěděli ostatek rozpravy Antoniovy.“

Antonius: „Zbývá mně sice už jen málo, přece si však, utrmácen namáhavou poutí po rozsáhlém předmětu svém rád při výkladu Caesarově jako v nějaké vítané hospodě odpočinu.“

58 „Však ty mého pohoštění,“ pravil Caesar, „příliš štědrým nenazveš, neboť tě vystrčím a vyhodím na silnici, jakmile několik soust okusíš.“

235 Abych vás však déle nezdržoval, podám zcela krátký výklad svého mínění o podstatě toho našeho předmětu. Stran směšného je patero otázek: předně, co to je smích, za druhé, jak vzniká, za třetí, náleží-li řečníkovi, aby chtěl vzbuzovati smích, za čtvrté, jakou měrou, a za páté, které jsou druhy směšného. Co se týče otázky první, co je sám smích, jak se vzbuzuje, kde má svůj základ, kterak povstává a tak náhle propuká, že se ho při nejlepší vůli zdržeti nemůžeme, a jak tak najednou boky, ústa, útroby, oči a tvář zachvacuje, to vykládati ponechám na starost Demokritovi. Jednak to k této rozpravě nenáleží, a i kdyby náleželo, nestyděl bych se za neznalost věci, které dobře neznají
236 ani ti, kteří se jí odborně zabývají. Původem a jaksí rodným

krajem¹⁰¹⁾ směšného, — neboť to je další otázka, — jest jistá oškli-
vost a nestvůrnost. To jediné totiž anebo hlavně budí smích, co
vyjadřuje a značí něco ošklivého, ale ne ošklivou formou. A abych
přistoupil hned k třetí otázce: vzbuzovati smích je řečníkovi pro-
středkem zcela náležitým; předně sama veselost získává přízeň
tomu, kdo ji vzbudil; za druhé všickni lidé s obdivem vítají bystrý
vtip, založený často na jediném slově, zvláště když se jím útok
odráží, ale ob čas také, když se jím útočí; dále smích protivníka
poráží a zaráží, zlehčuje ho, odstrašuje a umlčuje; vítěznému
řečníkovi dává osvědčení, že má uhlazený vkus, vzdělání a vtip;
konečně a hlavně náleží řečníkovi proto, že zjemňuje a uvolňuje
zasmušilou přisnost, a že věci odporně špinavé, které se žádným
pořádným dovozováním nedají snadno vyprati, často pouhým
žertem a posměchem v niveč obrací. Jakou měrou smí řečník 237
směšného používat, to je otázka čtvrtá, hodná velmi bedlivého
uvážení. Neboť ani veliká, se zločinností spojená špatnost, ani
zase veliké neštěstí předmětem smíchu býti nemohou. Na zločince
třeba uderiti mnohem silnější zbraní, než je směšnost, a nešťastným
se posmívati nelze, leda by se příliš roztahovali. Zvláště pak třeba
šetrně se míti k uctivé lásce lidské, abychom neprozřetelně neuráželi
těch, kdož jsou milováni. To jest tedy těch okolností, kdy je
třeba umírněnosti v žertech, případ první. Nejsnáze lze užiti 59
posměchu při těch věcech, které nezasluhují ani velikého záští 238
ani největší soustrasti. Proto jsou nejširším polem směšného
ony vady a neřesti, které se shledávají na životě lidí takových,
kteří nejsou ani oblíbeni, ani nešťastni, ani tak zločinní, že by
snad před hrdelní soud měli vlečeni býti; takové zjevy vtipně
tepány jsouce budí smích. Dosti pěknou látku k šprýmům po- 239
skytuje také znetvořenost a tělesné vady; avšak i tu, jako při
ostatních předmětech, hlavní otázkou jest: jak dalece? A tu
se žádá, nejenom aby se neužívalo vtipů neslaných nemastných,
nýbrž též aby se řečník, i když by mu něco nad míru směšného
napadlo, varoval dvojího: aby žert jeho nebyl nechutně tatrmanský,
nebo příliš šaškařský. Jak se tu co má, snáze seznáme, když při-
stoupíme k otázce páté, které jsou druhy směšného.

¹⁰¹⁾ „Původem a rodným krajem“ = lat. locus et regio. Locus = zdroj, bydliště, původ; regio = obor, obora, hájemství, panství, domovina.

- 240 Jest totiž dvojí druh vtipu: věcný a slovný. Věcný je, když se někdy něco vypráví jako anekdota. Jako jsi ty, Crasse, jednou v řeči proti Memmiovi,¹⁰²⁾ když se v Tarracině s Largiem porval o milenku, uvedl, že „snědl Largiovo rámě.“ Byla to výborně vtipná a přece tebou úplně vymyšlená anekdota. Na konec jsi dodal, že se tehdy po vši Tarracině všude na zdech objevily napsané písmeny ZLRRRM. Když jsi se tázal, co znamenají, řekl prý ti kýsli starý měšťan, že se to čte tak: „Zde Largovo
- 241 Rve Rámě Rvavý Memmius.“ Poznáváte, jak vtipný je to druh, jak vkusný, řečníkovi příhodný, ať už má příběh zcela pravdivý, k němuž neškodí sem tam něco přilhati, anebo zcela vymyšlený. Přednost tohoto druhu vtipu záleží v tom, že se daný příběh tak názorně vylíčí, aby se celá povaha člověka, jehož se to týká, celá řeč a tvářnost živě vypočetila tak, že se posluchačům zdá,
- 242 jakoby se to teď před nimi odbývalo a dále. Jiný věcný vtip vzniká zpotvořením nápodobením něčeho. Jako když Crassus (s komickou vznešeností, v posměch uváděje směšný pathos svého protivníka Bruta)¹⁰³⁾ deklamoval: „Skrze tvůj vysokorodý původ! Skrze vaši vzácnou rodinu!“ co jiného mohlo způsobiti smích v shromáždění, než výrazná nápodoba tvářnosti a mluvy? A když zvolal: „Skrze tvé sochy!“ a vztaženým ramenem učin své mimiky ještě o něco sesílil, tu teprve nastal ohromný smích. Sem také náleží známé Rosciovo přetvařování se syna po starém otci: „To tobě, řek', můj synu, sázím! Hle ho, mrzouta!“¹⁰⁴⁾

¹⁰²⁾ C. Memmius, nepřítel šlechty, tribun lidu r. 111, známý ze spisu Sallustiova o válce Jugurthovské. Crassus máje řeč na podporu návrhu Memmiova nepřítele a soka, C. Servilia, uvedl anekdotu tak smyšlenou, aby se kousavá povaha Memmiova vyznačila. — Tarracina, město v Latii. — V latinském textu jsou písmeny L L L M M. Byly napsány na zdech domů jako volební provolání. Tarracinští smyslu rozuměli. Piderit je čte takto: *Lege Laetus Lubens Merito Memmium*. Crassus jim schválně vymyslel potupný smysl jiný. V našem překladě písmeny Z L R R R M znamenají dle Crassa: *Zde Largovo Rve Rámě Rvavý Memmius*, kdežto občanům znamenaly: *Zvolte Laskaví Rodáci Radím Rozsáfného Memmia*.

¹⁰³⁾ „Protivníka Bruta“ = viz pozn. 97 (II. 223).

¹⁰⁴⁾ Starý otec v některé římské komedii, snad Caecilia Statia, často svému lehkomyšlnému synu připomínal, kterak se naň ještě na stará kolena dře. Na to vzpomínaje nezdárný syn posmívá se.

Celý tento druh šprýmů jest sám sebou tak směšný, že se ho s největší obezřelostí musí užívati; neboť přehnané pitvoření právě jako oplzlost zabíhá už do oboru herců mimických. Řečník nechť jen zlehka naznačuje podobu, aby si posluchač více sám domyslel, než vidí; ať osvědčuje ušlechtilý mrav a stud tím, že se uvaruje ošklivých slov a věcí oplzlých. To jsou tedy dva 60 druhy směšných nápadů věcných. Náleží k humoristickému 243 tónu celých řečí, v nichž se líčí lidské povahy a tak zobrazují, aby se pomocí nějaké anekdoty v pravé podobě poznávaly, anebo pomocí letmo vsunuté karikatury nějaká znamenitě směšná vada na nich objevovala.

Slovného vtipu směšný účinek vzniká jistým zahrocením 244 významu slova nebo myšlenky. A jako se má řečník při anekdotách a karikatuře varovati vzoru herců mimických, tak se při vtipu slovném co nejpilněji vyhýbati musí nechutným šprýmům. Jaký pak tedy uděláme rozdíl mezi Crassem, Catulem i ostatními, a mezi dobrým vaším známým Graniem a přítelem mým Vargulou? Na to jsem věru ani sám ještě nepřišel! Oba totiž mají vtip kousavý, ale nad Grania¹⁰⁵⁾ není, kdo by byl kousavější. Rozdíl bude, myslím, předně v tom, že se neuzná za nutné pronést vtip pokaždé, kdykoli se k tomu možnost nahodí. (Stalo se ku příkladu jednou u soudu, že) předstoupil svědek maličké postavy. „Smím se ho ptáti?“ tázal se Filippus. Předseda soudu máje na spěch 245 řekl: „Smíš, ale jen krátce!“ Na to Filippus: „Budeš se mnou 245 spokojen, zeptám se jen něco velmi maličkého.“ Byl to žertovný vtip. Ale mezi soudci seděl L. Aurifex, jenž byl ještě menší postavy, než svědek; všechn smích se obrátil na toho soudce, a tím se celý vtip zvrhl v nechutnou frašku. Vtipy tedy i sebe pěknější, padají-li na nepravou osobu, jsou samy sebou nechutny. Ku 246 příkladu Appius,¹⁰⁶⁾ jenž se dělá kousavě vtipným a také jim

¹⁰⁵⁾ Granius byl veřejný vyvolávač a dražebník, veselý šprýmař na způsob šaška, jehož vtipy i vznešení páni rádi vyslechli a pichlavé narážky rádi promíjeli. — Vargula je muž neznámý. — Slova v závorce uvedená jsou přídavek překladatelův.

¹⁰⁶⁾ Appius na tomto místě uvedený jest nejspíše otec pověstného tribuna Clodia, úhlavního nepřítele Ciceronova. Který C. Sextius se míní, není jisto. Římané si před jídlem umývali ruce. Tou okolností podržuje

opravdu jest, jenže tuze často upadá v tuto chybu nechutného fraškářství, řekl příteli mému C. Sextiovi, jenž jest jednooký: „Budu u tebe obědvati, neboť tu vidím jedno místo prázdné.“ Byl to vtip nechutný, ježto jednak bez příčiny urážel, jednak přece jen něco takového obsahoval, co se hodilo na všechny jednooké. Takové vtipy vypadají, jakoby byly už napřed připraveny, a nepůsobí tolik. Za to bylo výborně vtipné, co dal Sextius a to znenadání za odpověď: „Umyj si napřed ruce a pak jdi k obědu!“

247 Rozdíl tedy mezi dobře vtipným řečníkem a pouhým fraškářem vyznačí náležitý ohled na vchodnou dobu, pak slabší kousavost, umírněnost a novota nápadů, pak i to, že co my řečníci vtipně pronášíme jen když máme proč, ne snad aby se ukázalo, jak jsme vtipni, ale abychom tím dosáhli nějakého prospěchu, tito fraškáři to melou celý den a bez příčiny. Neboť co získal Var-gula, jenž, když jej o volbu se ucházející A. Sempronius, přijmím Moucha, s bratrem svým objal, na otroka svého zvolal: „Hochu, zažeň mouchy!“ Hledal úspěch v smíchu, a to podle mého ná-hledu prachatrný výtěžek duchaplnosti. Musíme tedy moudře a vážně odměřovati čas, kdy se co pověděti hodí. Kéž bychom o tom nějakou pořádnou nauku měli! Než zde vládne jediné přirozená vloža.

61 Nyní podáme přehledně výklad o druzích toho, co je hlavně 248 směšné. Hlavní rozdělení už máme, že totiž vtipná řeč chová své vtipy někdy v anekdotách, jindy v jednotlivých slovech, a že se lidé baví nejlépe, když se někdy na ně působí vtipem obojího druhu. Ale to si pamatujte, že ze všech skoro pramenů směšného, co jich koli uvedu, lze také čerpati myšlenky vážné; rozdíl toliko jest v tom, že se vážných myšlenek užívá při věcech ctných a přísně mravných, kdežto žert se hodí při věcech jistou měrou vadných a jaksi ohyzdných. Tak můžeme týmiž slovy otroka hodného pochváliti a nehodného potupiti. Známe je toho druhu starý Neronův vtip¹⁰⁷) na zlodějského otroka, on že jest „jediný, jemuž

Sextiova odpověď na zevnějšík zcela slušný ráz. Ale pravý smysl její jest tím říznější: „Tys špinavý chlap!“ Touto potupou, řečenou Appiovu otcí, mřil Cicero (míní Piderit) vlastně na jeho syna Clodia.

¹⁰⁷) „Neronův vtip“. C. Claudius Nero porazil s Liviem Salinatorem Hasdrubala r. 206.

doma nic není ani pod pečeti ani pod zámekem“, což se říká stejně i o otroku spolehlivém. Zde se však smysl obrací ještě i při týchž slovech. Ale i když toho není a slova se mění, přece stejně zase dvojí smysl, vážný a žertovný, vzniká. Neboť co řekla ku pří- 249 kladu matka Spuriovi Carviliovi,¹⁰⁸) když v boji za vlast raněn byv kulhal a z té příčiny na veřejnost vyjiti se ostýchal: „Proč si nevyjdeš, synu Spurie? Každý krok tvůj ti bude připomínkou činů udatných,“ bylo slovo výtečné a znamenité, kdežto to, co řekl Glaucia kulhajícímu Calvinovi — „Hlehle! dokud s pány chodil, na nohu jen na p a d a l; teď, co drží s chátrou, p a j d á už,“ — je posměšný šprým. A oba výroky přece pocházejí od téhož znaku kulhavosti. „Vše u N a v i a u n a v u j e přílišně!“¹⁰⁹) řekl s přísnou vážností Scipio. Kdežto na protivníka nelibě páchnoucího zvolal Filippus zdánlivě slovy: „Cítím, jak p o d p a ž d í tvého m o c mě svírá!“ vskutku však vysloviv to posměšně takto: „Cítím, jak p o t p a ž d í tvého n o s mně svírá!“¹¹⁰)

¹⁰⁸) Spurius Carvilius, udatný římský rytíř, r. 228 konsul, znamenité vážnosti v senátě požíval. — Kulhavý Calvinus držel zprvu se stranou slechtickou, ale pak ji zradil a přidal se k lidu, lépe ke Clodiově luze. Proto už „nenapadá na nohu,“ což je výraz tuze panský jemný, ale sprostě „pajdá“. Vtip originálu jest obsažnější, ale je doslovně nepřeložitelný, jako většina vtipů v Caesarově výkladu. „Claudicat“ (kulhá) připomíná, vysloveno přesně (přesné výslovnosti dbáti bylo slechtické), na slechtického Claudia; vysloveno prostonárodně, zní „clodicat“, což připomíná Clodia, tribuna lidu. Ten, chtěje nabýti moci, vzdal se rodného jména Claudius a stal se plebejským Clodiem.

¹⁰⁹) M. Naevius, tribun lidu, se odvážil žalovati P. Scipiona Afri-ckého, že se dal od krále Antiocha podplatiti. Scipio krátce a rázně žalobu odmítl nazvav při tom Naevia „nerůdou“ (nebulo). Význam slova toho jest opakem významu „Naevius“, což poukazuje na „bodrého, snaživého“. Proto se má prý čísti „Navius“ (navus, gnavus, kdežto nebulo = ignavus). Vtip tedy Scipionův zněl vlastně: „Ten Snaživec je pravá Nerůda“. To se do překladu nehodilo, neboť tam běží o vzorec vtipu vznikajícího z podobného znění slov hláskově změněných, a tomu náš překlad (u Navia — unavuje) celkem hoví. Na historickém smyslu méně záleží.

¹¹⁰) Filippus pravil doslovně: „Cítím, že jsem tebou obklíčen“; ale circumveniri vyslovil prý tak, že to znělo hircum veniri t. j. „Cítím, že jsem kozlovinou obklíčen“. Kozlovina znamenala Římanům podpažní zá-pach. „Podpaždí tvého moc“ = síla tvého ramene.

Obojí vtip tu záleží v podobném znění slov jen hláskově změných.

250 Vtipy založené na dvojsmyslu se pokládají za nejdůvtipnější, ale neužívá se jich jen v žertu, nýbrž často též v tónu vážném. Když se Africanus starší chtěl při hostině ověnciti a věnec se mu několikrát roztrhl, pravil mu P. Licinius Varus: „Nediv se, že se ti nechce vejít, hlava jest příliš veliká!“ byl to vtip pro chválu a čest. Téhož druhu jest vtip: „Má už dost málo vlasů, aby mluvil málo.“¹¹¹⁾ Než zkrátka: není žertu, aby se z něho nedala rovněž vyvoditi vážná a obsažná pravda.

61 I to je povšimnutihodno, že není všecko směšné už i vtipné. Neboť co je směšnějšího nad šaška? Ten však budí smích pouhým už pohledem a vzezřením, pitvořením a hlasem, a vůbec vši svou postavou. Dejme tomu, že je to vtipné, ale to jen tak, že se to nehodí řečníkovi, nýbrž jen šaškovi.

62 Proto se nám tento první druh směšného, mrzoutství, pověrečnost, podezřívavost, vychloubačství a hloupost nehodí. Zde budí smích sám ráz těch povah; lidí takových povah stiháme 252 bičem satiry, ale sami jich nepředstavujeme. Druhý druh vzniká nápodobou (pitvořením) a jest velmi účinný, ale my ho smíme užívat, ač-li ho vůbec užívat chceme, jen pokradmo a mimochodem, sic jinak není pranic slušný. Třetí druh, kroucení úst a lícních svalů, nás není hoden. Čtvrtý, oplzlé vtipy, se nehodí nejen na veřejnost, ale ani do besed ušlechtilých mužů. Když toho tedy z oboru řečnického tolik vyloučíme, zbudou, jak jsem to už prvé rozdělil, vtipy věcné a slovné. To, co účinné jádro podržuje, ať povéděno jakýmikoli slovy, jest vtip věcný; to, co změnou slov pozbývá hrotu, je vtip slovný.

¹¹¹⁾ V orig. doslovně: „Jest dosti holohlavý, že mluví málo“. Tento vtip překládá Piderit: „Öde genug ist das Haupt, es redet ja doch zu wenig.“ Toho smyslu vtip naprosto nemá, nýbrž naopak. „Prázdňá hlava“ je výraz posměšný a Cicero miní vtip vážný a pochvalný. Vtip Varův jest Ciceronovi „laudabile et honestum“ a následující je „ex eodem genere“, tedy rovněž laudabile et honestum. Calvus zde znamená starou, moudrou hlavu, která nemiluje mnoho řeči. Smysl vtipu tedy jest: Že mluví málo, je tím, že už stářím zmoudřel. Filosofická hlava nemluví, prázdňá hlava se stále ozývá.

Dvojsmysl působí velmi ostře a dává vtip slovný, nikoli 253 věcný. Ale mnoho smíchu nepůsobí, spíše dochází pochvaly jako pěkná a ušlechtilá hříčka. Takový je vtip o Titiovi.¹¹²⁾ Naruživě rád hrál v míč a také byl v domnění, že v noci ulamuje posvátným sochám údy. Když se jednou spoluhráči po něm sháněli, kde je, omluvil ho Vespa Terentius, že prý „zlámal ruku.“ [] 254 V tom druhu, chcete-li věděti, tak řečený vtipkář nejvíce vyniká. Ale jiné druhy působí více smíchu. Dvojsmysl se líbí sám sebou a sice, jak jsem řekl, co nejvíce. Neboť se to pokládá za znak duchaplnosti uměti užívati slova v jiném smyslu, než jak mu ostatní rozumějí. Ale budí více obdiv než smích, ač-li si někdy nezaskočí do jiného druhu žertu.

Ty druhy zběžně projdu. Nejnámější druh směšného víte 63 že je, když se něco jiného řekne, než co očekáváme. Tu nám 255 samým vlastní omyl bývá k smíchu. Účin se sesiluje, přidá-li se ještě dvojsmysl. Tak vystupuje u Novia¹¹³⁾ osoba, která vypadá jako plna soustrasti, když vidí, jak vedou odsouzeného dlužníka, i ptá se věřitele:

„Zač ti přičen?“ — „Za sto zlatých.“ —

Kdyby na to byl odpověděl pouze: „Nech si ho!“, byl by to pouze onen druh směšného, jenž působí neočekávaností; ale on k tomu dodal ještě:

„Nic nepřidám! Nech si ho!“

a připojením toho dvojsmyslu udělal, myslím, vtip velmi podarený. Ten druh je ještě půvabnější, když v hádce chytí někdo protivníka za slovo a udělá z něho zbraň, kterou po protivníkovi, jako Catulus po Filippovi, mrští. Dvojsmyslnost však má více odstínů 256

¹¹²⁾ Sextus Titius, bouřlivý tribun lidu. Viz. pozn. 73. — Po slovech „zlámal ruku“ následují v originále dva vtipy smyslu neznámého; vtip Afrikánův, jenž se čte u Lucilia: „Co Decius? Oříšek-li nabodnouti chceš?“ pravil; a vtip Crassova přítele Grania: „Nestojí ani za haléf.“

¹¹³⁾ G. Novius, římský básník atellanů, kolem r. 90 př. Kr. Otázkou „Zač ti přičen?“ (rozumí se na soudě; za starších dob dlužník, nemohl-li zaplatit, propadal i svou osobou věřiteli v majetek;) vzbudil ten „soucitný“ člověk očekávání, že chce dlužníka vyplatit. Slovy „Nech si ho!“ očekávání to zklamal a dvojsmyslným přídavkem „Nic nepřidám“ (= ani slova víc! ani zlatý víc!) ukázal bezcitnou ziskuchtivost, čímž překvapení zdvojnásobil.

a jest o tom nauka velmi zevrubná, tudíž jest potřebí slova velmi pozorně lapati, abychom se uvarovali vtípů studených, takových totiž, které jsou tuze zdaleka přivlečeny; než i tak dá se přece velmi mnoho vtipně pronésti.

Jiný druh vtipu, u Řeků nazvaný paronomasie (přejmenování), záleží v malé pozměně slova ku př. Hanibal — Kanibal,¹¹⁴) nebo jako Cato když mu kdosi na vyzvání „Jdeme se v y procházet!“ řekl: „Nač říkat v y —?“, odsekl: „Na mou pravdu, nač říkat m y?“, anebo jako zase jinému pověděl: „Když ty jak po předku tak po zadku nestydatý jsi!“¹¹⁵)

257 Také výklad jména působí vtipně, když se žert udělá z toho, prož se někdo tak a tak jmenuje. Jako jsem já ondyno řekl, že jako Neoptolemus získal své jméno u Troje, tak Nummius (Penízek) rozdílč peněz na poli Martově.“

64 Všecky tyto vtipy jsou jen slovní hříčky. Často se dá i celý verš vtipně do řeči vložit, buď doslovně nebo s malou změnou, anebo kousek verše. Tak zvolal rozhněvaný Scaurus¹¹⁶) verši Statiovými — dle mínění některých pochází prý odtud, Crasse, tvůj zákon o právu občanském —:

„St! Už mlčte! Nač ten křik? Lid bez matek a bez otců,
Tolik přece troufalý? Pryč s touto vaší zpupností!“

V případě Coeliově¹¹⁷) to mělo na soudní jednání dokonce i příznivý

¹¹⁴) V originále je „Nobiliorem Mobiliorem“. Nobilis = vznešený, mobilis = vrtkavý. Změnou písmene nastala změna obsahu a to z lepšího v horší, asi jako „statný—matný“. M. Fulvius Nobilior, římský konsul, se přidal r. 125. k straně Grakchově a zahynul.

¹¹⁵) Catonovo starobylé „vyprocházet“ (deambulatam) znělo modernímu Mladorímanu příliš nevkusně, dovolil si tedy Catona upozorniti, že neměl říkat „vy“ (— procházet). Přísný Cato rozmrzen proměnil „vy“ v „my“, čímž dal na jevo, že se už jeho společnosti zříká.

¹¹⁶) Scaurus I. 214. Viz pozn. 46. — Národové italské toužili po římském občanství a mnozí Italikové se za občany římské vydávali. Konsulové Crassus a Scaevola vydali zákon (lex Licinia Mucia), že se má každý vrátit k občanství svému domácímu. To způsobilo nevoli a přispělo k vzniku spojenecké války.

¹¹⁷) Coelius (Caelius) Caldus, tribun lidu r. 107, později konsul, muž strany Mariovy (I. 117). M. Duronius žaloval M. Antonia pro úplatky při volbě na censora. Za svědka vedl také C. Coelia a ten vypovídal o sobě,

účinek, co jsi, Antonie po svědecké výpovědi jeho, že peníze na volbu vynaložil, povýšeným tónem, an svědek odcházel, k synovi jeho velmi rozmařilému pronesl veršem:

„Vidíš, jak's otce o třicet min ošidil?“

Sem spadají také přísloví a porekadla. Jako řekl Scipio, 258 když se jistý Oslík (Asellus) vychloubal, že za dobu své vojenské služby vykonal pochody všemi provinciemi: „„Oslíka hoň celým světem“ —¹¹⁸) a tak dále. Tudíž i tato přísloví, poněvadž změnou slov pozbyvají vtipného smyslu, nejsou vtipy věcnými, nýbrž slovními.

Na slově se zakládá také ten velmi vtipný druh, když se 259 někdo staví, jakoby věc chápal doslovně a ne dle smyslu. Na tom jedině druhu se zakládá celý Poručník, stará mimická hra velmi rozmarná. Avšak mimické hry nechme stranou. Chci toliko tento druh směšného nějakým názorným a známým příkladem objasniti. Toho druhu byl onen vtíp, jež jsi ondyno ty, Crasse, učinil, když se tebe kdosi otázal, nebude-li tě obtěžovat, když k tobě hezky z rána přijde. „Doufám,“ řekl jsi, „najisto, že mne nebudeš obtěžovat.“ — „Dáš se tedy vzbudit?“ ptal se ten člověk. Na to jemu ty: „Určitě jsem řekl, že mne obtěžovat nebudeš!“¹¹⁹) Téhož druhu je stará anekdota o Scipionovi Maluginiském, jenž prý, maje z volební své setniny hlásiti výsledek 260 volby Manlia Acidina, na hlasatelovo vyzvání „Podej zprávu o L. Manliovi!“ zvolal: „L. Manlius jest myslím etný muž a výborný občan.“¹²⁰) Směšná jest také odpověď, kterou dal Nasica censorovi Catonovi na otázku: „Pověz jak se sluší a patří, zda ženu máš?“ — „Nemám jak se patří.“¹²¹) — Takové věci jsou

že také přispěl penězi na volbu Antoniovu. Antonius si ihned domyslí, že peníze ty na otci vymámil syn jakoby pro Antonia, ale zatím pro sebe. Verš svůj nápodobil Antonius dle Plauta.

¹¹⁸) Muži tomu dával Crassus jemný pokyn, aby nepřicházel.

¹¹⁹) Celé přísloví zní: Oslíka hoň celým světem, komoň z něho nebude. Agas asellum, cursum non docebitur.

¹²⁰) Měl říci: V mé setnině bylo tolik a tolik hlasů pro Manlia.

¹²¹) K censorskému úřadu patřilo míti v evidenci, kdo je ženat a kdo zůstal svobodn. Neženatí mužové platili daň. Volali tedy censori dospělé

mdlé a vtípně působí jen tehdy, bylo-li něco jiného očekáváno. Neboť přirozeně nás, jak už jsem prve řekl, omyl náš baví. Smějeme se, když jsme jaksi v očekávání svém zklamáni.

65 Slovné jsou též ony vtípy, které pocházejí z přejinačení
261 smyslu řeči (jintotaj, allegorie), neb z přenůsky smyslu jediného slova (metafora, metonymie), anebo z opácného mluvení (ironie). Tak ondyno Pinarius Rusca,¹²²⁾ když navrhoval zákon o stáří a protivník návrhu M. Servilius se ho otázal: Rci mi, Marku Pinarie, budeš mi také spílati, jako jiným, budu-li tvému návrhu na odpor?“ odpověděl allegoricky: „Jak zaseješ, tak budeš
262 kliditi.“ V přeneseném smyslu slova (metaforicky) mluvil starší Scipio, když Korintanům slibujícím, že mu postaví sochu mezi sochami jiných vojevůdců, odpověděl: „Nejsem přítelem velikého kamarádství.“¹²³⁾ Opácného (ironického) mluvení příklad je ten: Crassus před soudcem Perpernou obhajoval Aculeona proti Gratidianovi; tomu na pomoc vystoupil L. Aelius Lamia, mrzák, jak víte, a skákal Crassovi odporným způsobem do řeči. I zvolal Crassus: „Poslyšme hezoučkého chlapečka!“ Když se strhl smích, Lamia odpověděl: „Krásnou postavu jsem nemohl sám sobě dáti, ale ducha mohl vzdělati!“ Na to Crassus: „Poslyšme tedy duchaplného řečníka!“ Strhl se smích ještě hlučnější.

Také slova vyjádřená protikladem přispívají velice k vyzdobě řeči jak vážné, tak žertovné, neboť jsem už dříve řekl, že je povaha žertu sice jiná, než mluvení vážného, ale látka obou
263 stejná. Bývá to často i vtípné. Ku příkladu: Servius Galba, maje navrhnouti tribunovi lidu Scriboniovi Libonovi soudce, vybíral

občany k výslechu. Stálá přísežní formule otázky zněla: „Pověz na své dobré svědomí, máš-li ženu?“ Latinská formule „ex tui animi sententia“ má však ještě druhý smysl: „Pověz, máš-li ženu dle přání srdce svého?“ Nasica se žertem chytil tohoto druhého smyslu a odpověděl, že nemá, protože se mu žena nelíbila. Ale úřední smysl odpovědi byl, že vůbec ženy nemá. Catonovi se žert nelíbil a Nasicu ihned potrestal.

¹²²⁾ Pinarius Rusca snad obnovil zákon (lex Villia annalis) ustanovující, v jakém stáří se kdo smí o úřad ucházeti.

¹²³⁾ Scipiova odpověď (Displicent mihi turmales = Nelíbí se mi družiny) má smysl několikerý: Nelíbí se mi skupiny soch jíздеckých; nelíbí se mi státi v davu jiných; nelíbí se mi spolky s vámi míti.

si samé přátele;¹²⁴⁾ tu Libo zvolal: „Kdypak se konečně, Galbo, dostaneš ven z té své přátelské hodovny?“ — „Až ty se dostaneš ven z cizí ložnice!“ odsekl Galba. Od toho se neliší příliš vtip, jež pronesl Glaucia proti Metellovi: „V Tiburtu máš dvorec, ale chlév na Palatiu.“¹²⁵⁾

Tím jsem dokončil myslím výklad o vtipech slovných. 66
Věcných jest více a jsou účinnější. Z nich jest vypravování (anek- 264
dota), věc celkem nesnadná, neboť se tu musí spojovati názorné vylíčení děje jako pravdě podobného, což jest úkolem útvaru výpravného, s něčím skutečně úhonným, což jest podstatou žertu. Příkladem toho, abych to krátce odbyl, buď dříve již uvedená anekdota Crassova o Memmiově. Sem připočtème také bajky.

Také z dějepisu se dá něco upotřebiti. Jako když Sextus 265
Titius¹²⁶⁾ o sobě řekl, že je Kassandrou, zvolal Antonius: „Tu bych mohl mnoho tvých Aiantů Oileovců jmenovati.“

Jiné vtípy se čerpají z podobnosti, což dává buď přirovnání nebo podobiznu. Příklad přirovnání (obdoby č. analogie) je ten: Gallus jednou svědčil proti Pisonovi a uvedl, že praefektovi Magiovi dal ohromnou summu peněz. Scaurus to vyvracel Magiovou chudobou. Tu zvolal Gallus: „Mýlíš se, Scaure! Vždyť já netvrdím, že to Magius zachoval, nýbrž že to jako chudas, když ořechy sbírá, v bříše odnesl.“ Jiný příklad pověděl starý M. Cicero,¹²⁷⁾ otec přítele našeho, muže výborného, když řekl: „Naši

¹²⁴⁾ Žalovaný měl právo vybrati si z porotců jistý počet soudců a navrhnouti je protivníkovi svému k schválení.

¹²⁵⁾ Q. Caecilius Metellus, příjímím Numidicus, z vojevůdců proti Jugurthovi, mocná opora šlechty, od demokratů nenáviděný, proto až i do vyhnanství odsouzen. Syn jeho Pius (viz II. 167, pozn. 86). C. Servilius Glaucia se spojil s buříčským Saturninem proti Metellovi a šlechtě a s ním i zhynul. Smysl jeho vtípu jest: „Shromáždil jsi do svého domu na Palatinu své slepé přívržence jako dobyt看 do chléva, jenž přece na Palatium nepatří.“

¹²⁶⁾ Sextus Titius II. 48 pozn. 73. Cassandra byla trojská věštkyně, jejíž věštibám krajané nevěřili. Aias Oileovec jí po dobytí Troje učinil násilí. Sextus Titius se dělal Kassandrou tím, že varovného jeho hlasu nikdo nechce slyšeti. Antonius jeho tragické pathos schladil připomínkou na neřesti, jimiž se jako muž ponižil.

¹²⁷⁾ „Starý M. Cicero“ je řečníkův děd. Jeho vtip jest výrazem staro-

266 lidé jsou podobni syrským otrokům: čím kdo umí lépe řecky, tím je větší ničema.“ Velice působivý na smích jsou také podobizny (karikatury), které se vztahují větším dílem na nějakou zrůdnost, nebo tělesnou vadu s poukazem na něco ještě ohyzdnějšího. Toho druhu byl můj vtip na Helvia Manciu.¹²⁸⁾ „Však ti ukážu, jak vypadáš!“ řekl jsem. A on: „Ukaž tedy!“ I ukázal jsem prstem na postavu keltského bojovníka, namalovanou na cimberském štítě Mariově u Nových krámů, hrozně zkroucenou, s vyplazeným jazykem a vpadlými tvářema. Vše se dalo do smíchu, neboť nic nemohlo býti Manciovi podobnějšího. Anebo když jsem na Tita Pinaria, jenž křivil při řeči spodní čelist, zvolal: „Napřed rozlouskni ten ořech a pak mluv, máš-li co!“

267 Též výborně působí, když se něco k víře nepodobně zmenšuje nebo zveličuje, jako když jsi ty, Crasse, v řeči k lidu řekl. Memmius že si sám připadá tak velikým, že jda na forum před vítězným obloukem Fabiovým hlavu shýbá. Toho druhu je také vtip, jehož prý užil Scipio u Numantie v hádce s C. Metellem.¹²⁹⁾ „Kdyby matka tvá byla porodila ještě syna pátého, bývala by porodila už hotového osla.“

268 Důmyslný vtip dává také náповěď, když se nějakou maličkostí, často pouhým slovem něco nejasného a skrytého objasňuje. Jako když P. Cornelius, člověk, jak se za to mělo, lakotný a lupičský, ale jinak statečný a schopný vojevůdce, C. Fabriciovi děkoval za to, že jej, ač politický protivník, za konsula volil, k tomu ještě v době války tak veliké a obtížné, a Fabricius mu odvětil: „Nemáš mně co děkovati; neb jsem raději chtěl býti vykraden, než prodán.“¹³⁰⁾ Nebo když Africanus Asellovi na výčitky pro nešťastné úřední období odvětil: „Nediv se, že bylo

římské nechuti k modernímu pachtění po řecké modě, která Řím kazila. — „Příteli našeho“ t. j. řečníkova otce.

¹²⁸⁾ Helvius Mancius, muž neznámý.

¹²⁹⁾ C. Caecilius Metellus, příjmením Caprarius, byl čtvrtý syn Metella Macedonského.

¹³⁰⁾ t. j. měl jsem na vybranou jen dvojí: buďto tě voliti za konsula a dáti se pak, až zvítězíš v boji, od tebe obrati, nebo nevoliti a upadnouti vítězstvím nepřítele do otroctví.

tak nešťastné, vždyť ty jsi za toho období znova ke cti přišel.“¹³¹⁾ (Jest takové domnění, jakoby Mummius byl obec kletbou stihl za to, že Asella bezectnosti zbavití dovolila.)

Jemný vtip dává také přetvářka (ironie), když se něco jiného 67 mluví, než myslí, nikoli v onom způsobu, o němž jsem prve 269 mluvil, když se opačně mluví, jako k Lamiovi Crassus, nýbrž když po celou řeč s vážnou tváří žertuješ, ač jinak myslíš, než mluvíš. Jako náš Scaevola Septumulejovi Anagnijskému,¹³²⁾ jenž si dal za hlavu C. Graccha stejnou váhu zlata odvážit, na jeho žádost, aby ho vzal do Asie za praefekta, odpověděl: „Čeho si to žádáš, nesmyslníče? Tolik je špatných (u nás) občanů, že tě mohu ujistiti, zůstaneš-li v Římě, že si za málo let k hrozným penězům pomůžeš.“ Fannius ve svých letopisech vypravuje, že prý 270 v tomto druhu výborně vynikal Africanus zvaný Aemilianus, a nazývá ho po řecku ironikem; ale dle svědectví lepších znalců byl to tuším Sokrates, jenž v ironické přetvářce jemným vtipem nade všecky vynikl. Jest to druh velmi uhlazený a vážně vtipný, a hodí se slohu řečnickému i besedám vzdělané společnosti. A 271 vlastně všeliký ten humorný vtip, o němž rozprávím, jest výborným kořením nejen veřejných řečnických výkonů, nýbrž i všelikých rozprávek. Neboť jako C. Publilius, jak psáno jest u Catona, jenž mnoho takových věcí, z nichž já pro příklad některé uvedu, zaznamenal, velmi tuším pěkně říkával o P. Mum-

¹³¹⁾ Doslovný překlad: „Nediv se, vždyť ten, co tě z nejnižší třídy občanské vybavil, při skončení úřadu smírnou obět přinesl.“ L. Mummius, příjímám Achaicus, ježto roku 146 dobyl Korinthu, byl r. 142 censorem. Druhým censorem byl mladší Scipio; ten zařadil Asella do nejnižší třídy občanské. Mummius tomu odporoval a zrušil to. Tím vzal na sebe zodpovědnost za to censorské období. Asellus vytýkal Scipionovi, že chybou při očistném obřadu (Scipio prý se modlil, aby bozi římský stát bez pohromy zachovali, místo aby ho zvelebili a rozmnožili) zavinił nehody toho období. Scipio praví, že to bylo vinou Mummiovou a vlastně jeho, Asellovou.

¹³²⁾ Septumuleius Anagninský býval přítelem C. Graccha. Když však diktátor L. Opimius Graccha zničil slibiv dráve tolik zlata za hlavu jeho, kolik váží, šel Septumuleius, vyhledal Gracchovu mrtvolu, v davu pobytých ležící, utal jí hlavu a nesl ji nabođnutou na kůl do města. Pak prý do ní nalil olova a přinesl ji Opimiovi, aby mu vyplatil slíbené zlato.

miovi, že je to muž hodící se v každou dobu, tak jest tomu i zde: není doby v životě, aby v ní jemný vtíp nenalezl příslušného upotřebení.

272 Než k věci! Příbuzný této ironii jest vtíp, jenž vzniká, když se něco nepěkného pěkně pojmenuje. Tak dal Africanus setníkoví, když mu jsa censorem snížil třídu za to, že nebyl účasten bitvy za velitelství Paulova, a setník se mu omlouval, že musí v táboře zůstat na stráž, a znáti chtěl důvod, proč je trestán, za odpověď toto: „Nemám rád lidí příliš opatrných.“ Dobrý vtíp také vzniká, když se něčí řeč v jiném smyslu pochopí, než chce mluvit, jako to učinil Fabius Maximus Liviovi Salinatoru. Když totiž Livius vzdal nepříteli Tarent, ale hrad zachránil a s něho mnoho skvělých výpadů podnikl, a Maximus po několika letech Tarentu opět dobyl, žádal ho Livius, aby toho byl pamětliv, že jeho přičiněním Tarentu opět dobyl. I odpověděl Maximus: „Proč bych nebyl pamětliv? Nikdy bych ho nebyl znovu dobyl, kdybys ho ty nebyl pozbyl.“

274 Také vtípy zakládající se na nesmyslu a tím právě často směšné a šaškům náramně vhodné, hodí se za jistých okolností i nám. Jako:

„Toho pitomce!

Když jmění začal mít, tu smrti se mu chce!“

nebo:

„Čím jest ti tato ženská? — Ženou —!

Podobna ti, ať mne vezme ďas!“¹³³⁾

nebo:

„Dokud v lázních dlel, tu nikdá neumřel!“

68 Jest to druh trochu přisprostlý a jak pravím šaškovný, ale dochází nezřídka dobrého upotřebení i u nás řečníků, když ku příkladu člověk ne hloupý jaksi z hlouposti něco vtipně propoví, jako když tobě, Antonie, Mancia, uslyšev, že jsi po dosažení úřadu censorského od M. Duronia žalován pro nesprávné ucházení se o úřad, řekl: „Konečně budeš moci udělati něco ve svém vlastním

¹³³⁾ Roztržitý censor myslí, že tázaný řekl „sestrou“.

zájmu.“¹³⁴⁾ Velice se takové vtípy zamlouvají a vůbec vše, 275 co se od lidí moudrých na oko nevinně propoví nesmyslného a spolu vtipného. Sem také náleží, když se někdo staví, jakoby nerozuměl, čemu rozumí zcela dobře. Tak Pontidius na otázku: „Za jakého pokládáš člověka, jenž byl postižen při cizoložství?“ odpověděl: „Za loudavého.“ Nebo jako jsem já odpověděl při odvodu vojska Metellovi, když mne pro krátkozrakost nechtěl omluviti a ptal se: „Pranic tedy nevidíš?“ — „I ovšem!“ řku, „od brány 276 Esquilinské už tvou villu vidím.“¹³⁵⁾ Také vtíp Nasiceův je toho druhu. Přišel kdysi navštívit básníka Ennia, a když se u dveří po něm ptal, služka řekla: „Není doma.“ Nasica však poznal, že to řekla z pánova nařízení a pán že je uvnitř. Za několik málo dní přišel Ennius k Nasicovi. Když se u dveří po něm ptal, zvolal Nasica: „Nejsem doma!“ Na to Ennius: „Jakže?“ vece, „Což tebe nepoznávám po hlase?“ Tu pravil Nasica: „Styď se! Já, když jsem se po tobě ptal, tvé služce jsem uvěřil, že doma nejsi, a ty nechceš uvěřit ani mně samému?“

Pěkný vtíp vzniká také tím, když někdo ránu utrží touž 277 zbrání, kterou sám dorážel. Tak když se konsulár Q. Opimius, jenž v mládí býval zhýralcem, otázel Egilia, člověka žertovné povahy, jež pokládali za velmi zženštilého, ač nebyl: „Nu jakž, moje Egilie? Kdy přijdeš ke mně se svým kuzelem a prádlem?“ odpověděl Egilius: „Nemám věru odvahy; neboť mne matka do vykřičených domů nechce dovolit.“

Dobře také působí výrok, v němž se pod vážnou slupkou 69 dá tušiti skryté jádro směšnosti. Toho druhu vtíp učinil jistý 278 Sikul. Když si mu přítel stěžoval, že se mu na fíkovém stromě oběsila žena, pravil: „Buď tak dobrý, dej mi z toho stromu trochu sazenic.“ Něco podobného pověděl Catulus jistému chatrnému řečníkovi. Ten měl kdysi řeč, jejímž závěrem myslil že silný soucit vzbudil. I otázel se, usednuv potom vedle Catula, zdali dle

¹³⁴⁾ Zdánlivý smysl: Dosud jsi věnoval své síly jiným, teď můžeš trochu sobě se věnovati. Pravý smysl: Dosud se vedlo zle jiným a tys jim pomáhal pro i proti; ale teď došlo konečně na tebe; uvidíme, jak si pomůžeš!

¹³⁵⁾ Metellovi, viz pozn. 125 (ÍI. 263). „Vidím“ = tak neobyčejně veliká byla Metellova villa.

jeho mínění soustrast vzbudil. „Ach, převelikou!“ pravil Catulus; „neboť není trvám nikdo srdce tak tvrdého, aby mu tvářič nebyla k pláči.“

279 Velice se mně opravdu také líbí, když někdo něco hněvivého a mrzoutského propoví, ač není mrzout povahou; neboť jinak nebudí smíchu vtip, ale sama povaha. Toho druhu myslím velmi dobrý vtip je u Novia:

„Nač ten, otče, pláč?“ —

„Či mám snad zpívat? vždyť jsem odsouzen!“

Tomu druhu jaksi protilehlým jest vtip, když se někdo dělá trpělivým a klidným. Catona jednou uhodil člověk nesusoucí truhlu a pak zvolal: „Pozor!“ — „Což pak neseš“, pravil mu Cato, „ještě něco jiného, než truhlu?“

280 Vtipem může býti také pokárání hlouposti. Tak pravil jistý Sikul, když mu praetor Scipio dával za obhájce svého přítele, člověka sice vzácného rodu, ale přihlouplého: „Prosím tě, praetore, toho člověka dej za obhájce mému protivníkovi, pak už mně nemusíš dávatí žádného.“

Působivý vtip také vzniká, když se něco z vlastního domyslu vysvětluje zcela jinak, než jak tomu jest, ale bystře a případně. Ku příkladu: Scaurus¹³⁶) se ucházel s Rutiliem o konsulát; ačkolí sám byl zvolen, kdežto Rutilius utrpěl porážku, žaloval ho přece Scaurus pro úplatky při volbách a ukazoval v účtech Rutiliových na záznam udělaný písmenami *NUPR* tvrdě, že to znamená: *Na Účet Publia Rutilia*. Rutilius však vysvětloval, že to značí: *Nezapravený Účet Předěšlého Roku*. C. Canius, rytíř římský, jenž Rutilia hájil, zvolal: „Není tak ani tak, písmeny znamenají něco jiného!“ — „A co? tázal se Scaurus. „Nepřítel Uplácel, Pokutován Rutilius“, zvolal Canius.

70 Smích také způsobuje protimluv čili zdánlivá neshoda výrazův,
281 jako: „Co schází tomu člověku mimo statky hmotné a duševní?“¹³⁷)

¹³⁶) Scaurus (I. 214), viz pozn. 46. a 116. Rutilius Rufus viz pozn. 53. „Vyplaceno na účet P. Rutilia“ t. j. voličům na úplatek. „Pokutován Rutilius“ t. j. Scaurus se úplatkem dostal na konsulát a poražený Rutilius to odnese.

¹³⁷) Smysl: Člověk ten má všechno, jenom nemá statků hmotných a duševních. Nemá tedy nic.

Pěkně se též vyjímá přátelská výtku někomu, jako že se mylí. Tak vyčítal Granius Albiovi, proč prý se tolik raduje z toho, že byl Scaevola žaloby sprostěn, když přece bylo právě na základě jeho, totiž Albiových účetních knih, něco proti Scaevolovi od Albucia dokázáno, a nechápe, že rozsudek zní proti správnosti jeho účetních knih.¹³⁸)

Tomu podobné jest přátelské napomenutí při udílení rady. 282 Tak radil Granius špatnému obhájci, jenž se při obhajovací řeči ukříčel, aby přijda domů pil studenou medovinu. „Ale to pak přijdu o hlas docela!“ zvolal obhájce. „Lépe,“ pravil Granius, „abys ty ztratil hlas, než aby tvůj klient ztratil při.“

Pěkný je také vtip, když se něco propoví, co na někoho 283 výborně padá. Ku příkladu: Scaurus, jenž na sebe uvalil nemalou nevoli tím, že si přivlastnil jmění bohatého Frygiona Pompeia, jenž umřel bez závěti, seděl v zastoupení Bestiovy pře u soudu. Právě šel nějaký pohřeb. I zvolal Bestiův žalobník C. Memmius: „Hleď, Scaure! Tam pospíchají k hrobu s nějakým nebožtíkem! Snad bys se mohl ujmouti dědictví!“

Nade všechno to směšně působí, když se něco propoví zcela 284 neočekávaného. Toho je příkladů nekonečně mnoho. Stalo se, že bylo v senátě jednáno o obecních pozemcích a o zákoně Thoriově;¹³⁹) bylo mnoho žalob na Lucilia, že se jeho dobytek pase na obecních pozemcích, tak že byl Lucilius tím už velice v úzkých. „Mýlíte se!“ zvolal Appius starší, což vypadalo, jakoby se chtěl Lucilia zastati. „Ten dobytek není Luciliův! Ten dobytek není 285 patrně ničí, neboť se pase, kde se mu líbí.“ Dobře se mi také líbí výrok onoho Scipiona, jenž ubil Tiberia Graccha. Když mu M.

¹³⁸) Granius (II. 244) viz pozn. 105, šprýmař a šašek. Albius, přítel Scaevolův, jinak neznámý. Každý Říman byl povinen o svém jmění vésti účetní knihy. Albucius dokazoval na základě Albiových knih žalobu proti Scaevolovi, ale Scaevola byl uznán nevinným; nebyly tedy Albiovy účetní knihy v pořádku, proto se neměl z vítězství Scaevolova pro radovati.

¹³⁹) „Zákon Thoriovův“. Spurius Thorius, tribun lidu, navrhl zákon, jímž se omezovalo používání obecních pastvin. Každý občan směl jen jistý počet dobytka na pastviny ty bezplatně honiti. Dobytek nemající pána propadal obci. Proto Lucilius tím zastáním Appiovým přišel z bláta do louže.

Flaccus, napřed spoustou nadávek jej zasypav, navrhol za soudce P. Mucia, pravil: „Odmítám ho! Nepříznivec jest!“ Když se ozval v senátě nespokojený mrkot, „Ach,“ zvolal, „otcové shromáždění! Necdmítám ho, že by byl nepřiznivcem mým, nýbrž nás všech.“ Avšak nepřekonatelně vtipné bylo, co provedl náš Crassus. Když jistý Silus proti Pisonovi¹⁴⁰⁾ svědčil udáváje, že prý od kohosi cosi zlého na Pisona slyšel, pravil mu Crassus, obhájce Pisonův: „Možná, Sile, že to ten člověk řekl jenom v zlosti.“ Silus přisvědčil. „Také možná, žes mu dobře nerozuměl!“ I na to Silus celou hlavou přisvědčil, aby Crassovi vyhověl. „A také možná,“ zvolal Crassus, „žes vůbec nikdy nic podobného ani neslyšel!“ Ten obrat nenadálý překvapil tak, že se ubohý svědek stal terčem všeobecného posměchu. Příkladů takových vtipů je u Novia plno. Tak jest vůbec znám jeho vtip:

„Mudřec, v mrazu jektáš sám!“
a mnoho jiných.

71 Často se vtip děje tím, že to, čím protivník tobě utrhá, pře-
286 necháváš jemu samému. Tak C. Laelius, když mu nějaký člověk chatrného původu vytýkal, že není hoden svých předků, odpovéděl: „Za to věru jsi ty hoden svých!“

Někdy se vtipy pronášejí ve formě obecných průpovědí. Tak M. Cincius, když tenkrát podal návrh zákona proti darům a výslužkám, a vystoupil C. Cento s otázkou naň dosti potupnou: „S čím to přicházíš, příteličku?“ dal za odpověď: „Abys, příteličku, koupil, když chceš užít!“

287 Často se také vtipem pronášejí nemožná přání. Tak M. Lepidus, zatím co se ostatní druhové na rejdišti cvičili, do trávníku se uloživ zvolal: „Tohle bych chtěl, aby znamenalo se trmácet!“

Vtipně také působí, když se tázajícím a vyzvídajícím za odpověď dá lhostejně něco, po čem se neptají. Tak censor Lepidus, když Antistia Pyzského vyloučil z jezdeckého řádu, a přátelé Antistiovi hlasitě žehrali a se tázali, co tedy odpoví svému otci na dotaz, proč byl vyloučen, když je přece tak výborný polní

¹⁴⁰⁾ Není známo určitě, který Piso se tu míní.

hospodář, spořivý, skromný a pořádný, odpověděl: „Že já z toho všeho ničemu nevěřím.“

Řekové sice uvádějí ještě některé jiné druhy, jako zlořečení, 288 údivy a výhrůžky. Ale já mám za to, že jsem už to, co jsem uvedl, příliš dopodrobna roztřídil. Neboť vtipy spočívající v jakosti a významu slova jsou na určito skoro vymezeny, ale více je lidí celkem chváli, než se jim smějí. Vtipů pak věcných a myšlenkových 289 jest nesčíslný počet druhů, rodů však málo. Neboť smíchoplné vtipy vznikají celkem jen těmito způsoby: zklamaným očekáváním, směšnou charakteristikou jiných, posměšným vystavováním jejich vad osobních, připodobňováním k něčemu ještě ohyzdnějšímu, přetvářkou, úmyslně dělanou nejasností a tepáním hloupostí. Musí tedy každý, kdo chce žertovně mluvit, býti k tomu takřka nadán přirozenou jakousi vlohou, těm způsobům přiměřenou, a povahou, aby se ke každému druhu žertu dovedl i tvárností přizpůsobiti; čím ta je vážnější a tvrdší jako u tebe, Crasse, tím působivěji obyčejně vypadají pronášené vtipy.

Řekl jsi, Antonie, že si za rozprávky mé jako v hospodě 290 libě odpočineš, ale poněvadž jsi zajel do místa pomptinského, nepříjemného a nezdravého, myslím, že už toho odpočívání máš dost a že spěcháš dorazit ostatek své cesty.“

„Byl jsem tebou,“ pravil Antonius, „pohoštěn věru přívětivě a k tomu obdařen jak vědomostmi, tak odvahou k žertům. Už se nebudu bát, že mne pro tyto humory někdo uzná za příliš lehkovážného, když jsi mi uvedl za příklad Fabricie, Africany, Maximy, Catony a Lepidy. Nuže, tu máte, o čem jste si přáli 291 míti výklad ode mne, a sice to, co žádalo řeči a úvahy podrobnější. Neboť ostatní už je snazší a plyne vesměs z toho, co už je pověděno.

Když já tedy k sporné záležitosti přikročím a všecko co 72 možná promyslím a proberu, když prohlednu a seznám, co se dá dokazovati, čím přízeň soudců získati a čím dojmouti, postavím na jisto, jakou má každý předmět stránku silnou a jakou slabou. Neboť skoro nic nemůže býti předmětem úvahy a sporu, aby to nemělo obě tyto stránky; záleží jen na tom, v jaké míře kterou. A při provádění řeči bývá můj způsob ten, že se toho, co sporný 292 předmět silného do sebe má, držím vši silou, to vyšlechťuji,

rozhojňuji, při tom prodlévám, v tom trčím a vězím. Slabých a chatrných míst své pře se straním, ale ne tak, aby bylo patrné, že se jim vyhýbám, nýbrž aby se vykrašlováním a zveličováním stránky silné všechny slabé stránky zamluvily a zapomněly. A záleží-li zdar mé pře na síle prostředků dokazovacích, tu si hledím právě nejpádnejších důvodů, ať je jich více, nebo třeba jediný. Záleží-li však na získání přízně nebo na citovém pohnutí, tu věnuji svou pozornost hlavně těm částem, které jsou schopny lidské srdce nejvíce dojmouti. Hlavní zkrátka věc při tom celém postupu záleží v tom, že, mohu-li řeči své vítězství pojistiti spíše vyvracením protivníka, než dokazováním svého tvrzení, všecku zbraň obrátím proti němu: dá-li se však spíše mé tvrzení dokázati, než jeho vyvrátiti, hledím všecku pozornost posluchačů od obrany protivníkovi odvrátiti a soustřediti na své. Jsou to zkrátka dva prostředky, k nimž se hlásím, jako k svému majetku, jak patrné zcela snadné, ježto těžšími nesvládnou: jeden záleží v tom, že na obtížný a nesnadný důkaz a důvod vůbec ani neodpovídám. Tomu by se snad někdo zasmál a právem; neboť to dovede každý. Avšak já nyní mluvím o tom, co dovedu já, nikoli jiní, a přiznávám se, že žene-li mě některý důvod příliš do úzkých, dávám se na ústup, ale tak, aby se podobalo, nejen že se obrany nevzdávám, ale že jí ani svá záda nekryju, a vedu si v řeči tak okázale a skvěle, jakoby můj ústup byl vlastně útok; zatím do-
294 sáhnu stanoviska na místě bezpečném a výsledek všeho je zdání, že jsem neustoupil, abych nepříteli unikl, ale abych dosáhl toho
295 místa. Druhý můj prostředek, před nímž myslím aby se řečník velice měl na pozoru a jeho se varoval, a jenž mně samému mnoho starosti dá, záleží v tom, že se snažím ani ne tak abych při své prospěl, jako abych jí v ničem neškodil; ne že by nebylo nutno oběma směry se vynasnažovati, ale že řečníkovi mnohem větší hanbu přináší, zdá-li se, že při své škodil, než-li že jí neprospěl.

73 Avšak co tu máte spolu, Catule? Či zavrhuje tyto mé prostředky, jak ovšem zasluhují?"

„Nikoli!“ pravil Catulus. „Zdalo se jen, jakoby Caesar byl chtěl právě o tomto prostředku něco pověděti.“

„Velice rád poslyším,“ řekl Antonius, „ať už je to námitka nebo jen dotaz.“

Na to odpověděl Caesar: „Ját jsem, věř mi, Antonie, vždycky 296 býval z těch, kteří si při tobě tu řečnickou přednost pochvalovali, že si umíš v každé řeči neobyčejně dobře záda krýti a to že je zvláštní tvou ctností, že jsi nikdy nic svěřenci svému na škodu nepověděl. I pamatuji se, že se mi v rozmluvě s Crassem před mnohými posluchači naskytla o tom řeč, a když Crassus velmi obšírně tvou výmluvnost chválil, že jsem uvedl, kterak vedle jiných tvých předností vyniká hlavně to, že každá tvá řeč obsahuje sice tolik, kolik je právě potřebí, ale nikdy nic nepotřebného. Na to mi Crassus, jak se pamatuji, odpověděl, že všechny 297 ostatní vlastnosti tvé zasluhují nejvyšší chvály, ale povídati, co by nepatřilo k věci a škodilo obhajované straně, to že by mohl jen člověk nešlechtný a nepoctivý, a že by tedy toho, kdo by se toho vystíhal, nepokládal ještě za dobrého řečníka, ale za nešlechtníka toho, kdo by se toho dopouštěl. Rád bych tedy, Antonie, abys ným nyní vysvětlil, proč nepoškoditi ničím svou vlastní při pokládáš za něco tak důležitého, jakoby ti při řečníkovi nebylo nic důležitějšího nad to.“

„Povím, Caesare,“ řekl Antonius, „jak si věc myslím; ty 74 však i vy všickni na paměti mějte, že nemluvím o řečníku svrchovaně dokonalosti, nýbrž jen o řečníku prostředního výcviku a zkušenosti, jako jsem sám. Crassovi ovšem, když tak mluvil, tanul na myslí výtečník druhu mimořádného a jedinečného; jemu ovšem to bylo myšlenkou strašlivou, že by se mohl vyskytnouti řečník, který by nějak zle prováděl svou řeč tak, že by škodil svému klientu. On totiž soudí o jiných podle sebe a jest ducha tak 299 mohutného, že pokládá za nemožné, aby někdo mluvil sám proti sobě, leda schvalně. Avšak já nemluvím o duchu mimořádně vynikajícím, nýbrž o řečníku běžného skoro a obyčejného důvtipu. Themistokles Athenský slynul u Řeků věhlasem a duchem k víře nepodobné velikosti. K němu prý přišel učenec neobyčejných vědomostí a nabízel se mu, že ho vyučí umění dokonalé paměti, jež se tehdy právě počalo objevovati. Na otázku, nač by to umění bylo dobré, odpověděl učenec, že na to, aby si všecko pamatoval. I odpověděl prý mu Themistokles, že by mu

bylo milejší, kdyby ho naučil zapomínati, co by chtěl, než pamatovati.¹⁴¹⁾ Hle, jak mohutná při tom muži síla velebystrého ducha, jak znamenitá paměť byla! Z odpovědi jeho možno seznati, že z myslí jeho nemohlo nikdy nic vymizeti, co jí bylo jednou vštipeno, když mu bylo vítanějším moci raději zapomenouti, nač vzpomínati nechtěl, než pamatovati, co jednou uslyšel neb spatřil. Avšak jako se pro tento Themistokleův výrok nepotřebujeme ještě vzdávati péče o výcvik své paměti, tak ani ta moje obezřelost a bázlivá opatrnost u vedení při pro výtečný věhlas Crassův zavřížení hodna není. Neboť žádný z obou těch mužů
 301 mi tím nepřidal nijaké schopnosti, nýbrž jen označil svou. Neboť u vedení pře musím v celé řeči na přemnoho věcí pozor dávat, abych nikde nenarazil nebo se do něčeho nezapletl. Často nám některý svědek, jest-liže ho neštve, nepřitěžuje buď vůbec anebo jen málo. Pak ať si mne prosí můj klient, ať domlouvají ostatní obhájci, abych ho napadl, abych mu přísolil, vůbec abych ho zarazil otázkami: nedám se pohnouti, neposlechnu, neudělám v tom po vůli, začež ovšem sklidím málo chvály. Neboť nezkušené lidé snáze dovedou pohaněti, v čem jsi se hloupě podřekl, než
 302 pochváliti, co jsi moudře zamlčel. Co škody se nadělá, je-li svědek zlostný, ne na hlavu padlý, ne bezvýznamný, a ty ho popudíš! Neboť jeho zlost mu dá k tomu, aby škodil, vůli, důvtip sílu a záslužný život váhu. Jest-li se takové chyby nedopouští Crassus, z toho ještě neplyne, že se jí nedopouští mnoho jiných a to často. I nepřipadá mi nic tak potupným, jako když se po nějaké řečnickově promluvě nebo odpovědi nebo dotazu řekne: „Už leží!“ — „Kdože? Protivník?“ — „I kdežpak! Sám i se svým
 75 klientem.“ — Crassus myslí, že se to nemůže státi, než ze zlo-
 303 myslnosti. Já však přechoasto vidím, kterak v zastoupení stran na soudech způsobí mnoho zlého lidé nikterak zlí. Já se, jak už jsem řekl, vyhýbám neb abych to jasněji řekl, na ústup dávám před důvody, které mne ženou příliš do úzkých; což, když to jiní nedělají a stále jen při pevných místech protivníkových

¹⁴¹⁾ Proč chtěl Themistokles umění zapomenutí? Anekdota se stále opakuje, ale smyslu jejího si nikdo nepovšiml. Cicero stále vykládá o síle umné paměti a ducha, ale o svědomí a jeho bolestných výčitkách jakoby nevěděl.

sem tam pobíhají a vlastní záštitu v nebezpečnosti vydávají? Zdali svou záležitost citelně nepoškozují, když protivníkovy pomůcky sesilují a nenapravitelné své chyby zhoršují? Když
 304 na osoby svých klientů ohledu nemajíce ostudných poskvrn, které na nich lpí, nezmenšují a nezmirňují, nýbrž vychvalováním a vynášením odpornějšími činí, co se tu nadělá škod! A co když na osoby drahé a soudcům příjemné beze všeho ohrazení příliš krutě a potupně si vyjždějí, zdali si tím soudců neodrážejí? A co když vady a nedostatky, jimiž trpí ten onen soudce nebo více jich, na protivnicích vytýkají nechápajíce, že si tím na
 305 soudce vyjždějí, je to snad malé pochybení? A co když někdo, jiného při zastávati máje, sebe sama obhazuje, nebo popuzen unésti se dá hněvem a při svou v nebezpečnosti vydává, neškodí tím nemálo? V tom já si právě příliš, jak se myslí, trpělivě a klidně vedu, ne že bych rád byl nedobré pověsti, ale že se nerad vzdávám vítězství své pře. Jako jsem i tobě, Sulpicie, vytýkal, že jsi napadl soudního sluhu místo protivníka. Tím ještě i toho dosahují, že když mi někdo nadává, za drzého rozpustu neb docela i za blázna bývá pokládán. A jest-li někdo dokonce i mezi
 306 důkazy uvede něco zřejmě nepravého anebo s tím, co už řekl nebo řekne, neshodného, něco, co se samo sebou přiči zvyklostem řádu soudního a veřejnosti, neškodí tím velice? Zkrátka tedy, všecka starost má směřuje vždycky k tomu, připomínám to opět a opět, abych řeči svou dosáhl co možná největšího prospěchu, a nejde-li to, abych alespoň nic nezkažil.

Nyní se tedy, Catule, vrátím k tomu, oč jsi mne před chvílí
 76 upomínal, totiž k uspořádání látky a k umístění důkazů a dů-
 307 vodů. Toho způsob je dvojitý: způsob uspořádání si určuje sama povaha látky, umístění důkazů se řídí dle uznání a důmyslu řečníků. Neboť abychom před vlastní výklad dali nějaký úvod, potom abychom podali výklad věci, pak abychom ji odůvodnili, své vývody podporajíce a protivníkovy vyvracujíce, pak abychom učinili závěr a tak skončili, to už předpisuje sama podstata řečnění.
 308 Avšak stanoviti uspořádání toho, co se má v řeči uvést na odůvodnění a poučení, to jest hlavním úkolem řečnickova důmyslu. Neboť důvedů se naskytne mnoho; mnoho toho, co snad bude řeči na prospěch. Avšak něco z toho je tak málo závažné, že

to třeba zavrhnouti; něco zase, ač to má platnost nějakou, je takové nezřídka povahy, že v tom vězí značná vada a možný z toho prospěch není tak veliký, aby se spojená s tím škoda 309 vyplatila. A ještě i z těch prospěšných a dobrých důkazů, je-li jich, jak často bývá, tuze mnoho, ty, které z nich jsou nejméně závažny neb jiným závažnějším podobny, myslím, že třeba z řeči vyloučiti a odstraniti. Já aspoň když sestavuji důkazný materiál svých řečí, nehledívám tak na množství důkazů, 77 jako na váhu. A poněvadž, jak jsem již často řekl, lidi 310 třemi prostředky na svou víru obracíme, tím že je buď poučujeme nebo si nakloňujeme nebo dojmáme, jedinému jen z těch prostředků smíme dáti zjevně vyniknouti, tak, aby se zdálo, že nám o nic jiného nejde, než o poučení; ostatní dva musí jako krev tělem celou řečí probíhati. Neboť jak počátek, tak ostatní části řeči, o nichž později v krátkosti promluvíme, musí býti obdařeny značnou silou, aby do srdcí a chtění posluchačů a 311 soudců dojmem proniknouti mohly. Ačkoli totiž těm částem řeči, které nic nepoučují a nedokazují, ale velmi prospěšny jsou tím, že srdce získávají a vůli nakloňují, vlastní místo přináležejí hlavně na počátek a na konec, neškodí přece i uprostřed řeči často od předsevzatého výkladu a jednání se uchýliti k prostředkům citovým a jímavým. Ku příkladu po skončeném vypravování a 312 výkladu často se naskýtá vhodná příležitost zabořiti k výlevům srdcelomným, nebo také po části důkazné, když jsme důvody své šťastně obhájili nebo protivníkovi vyvrátili, nebo na obou místech, a vlastně se to, je-li předmět řeči tolik důležitý a tak obsažný, s právem kdekoli státi může. I mají k zveličování a vykrašlování nejvíce podstaty a hodnoty ty látky, které poskytují nejvíce příležitosti k takovým úchylkám, kde lze potom užiti oněch prostředků, jimiž se vášně posluchačů roznecují nebo 313 utišují. Co se dále ještě týká umístování důvodů, to pokládám za chybu, když někteří nejslabší důvody stavějí do popředí. V té příčině tuším chybují také ti, kteří, pozvou-li si někdy — což se mi nikdy nezamlouvalo —, více obhájců, do řečnického zápasu je posílají v tom pořádku, jak kterého za silného pokládají, nejslabšího napřed. Zdar pře toho zajisté žádá, aby se dychtivosti posluchačů vyhovělo co nejrychleji; jest-li se jí neučinilo

dostí hned zpočátku, nutno na to v dalším postupu řeči mnohem více práce vynaložiti. Neboť ta pře už je jako ztracena, která nenabyla hned při počátku jednání příznivějšího vzeření. Tudíž 314 jako z řečníků právě nejlepší musí vystoupiti napřed, tak v řeči nejsilnější důvod ať se uvede nejdřív. Než i toho v obojí příčině budiž dbáno, aby vynikající síla řečnická i také vynikající část řeči byla zachována též pro konec; síly prostřední — neboť chatrným nemá se dáti nikde místa — ať se postaví do středních 315 řad a dovnitř šiku. Když jsem všecko to uvážil, pak teprve na konec přemýšlím o tom, co bych měl nejdříve mluvit i jaký učiniti úvod. Neboť chtěl-li jsem někdy vymyslet nejdříve úvod, nic mi nenapadlo, než něco chatrného, nicotného neb všedního a obecného.

Počátek řeči má býti vždy pečlivě připravený, důvtipný a 78 myšlenkově vyzbrojený, případného výrazu, ale i obsahem k jádru věci dobře přiléhající. Neboť úvod jest prvním jaksí seznáním a doporučením řeči, má posluchače ihned naladiti a přivábiti. V té příčině mi bývá divno, jak si vedou ne ovšem obyčejní řečníci, kteří tomu nevěnují žádné péče, ale i takoví, jako 316 Filippus, řečník přece tak vynikající a vzdělaný. Ten povstává obyčejně k slovu tak, že ani neví, které slovo nejdřív pronese. Sám říká, že se hned dostává do ohně, jak se mu paže zahřeje, i nepozoruje, že ti právě, k nimž se přirovnává, první vrhy kopím provádějí tak klidně, že i lepého pohybu co nejvíce dbalí jsou i toho, aby zbytku sil ušetřili. Jistá věc, že počátek řeči nesmí 317 býti často prudký a bojovný. Neboť jest-li se právě v gladiatorském zápase na život a na smrt, kde se bojuje mečem, před vlastní srážkou mnoho pohybů koná patrně ne za účelem poranění, nýbrž krásné podívané, oč více jest k tomu přihlížeti v řeči, v které se nežádá hrubá síla, jako spíše libá zábava! Jako není vůbec v celém oboru přírody nic takového, co by zúplna hned ve vší síle vyráželo a rázem celé se rozvíjelo, tak příroda vše, co se děje i co se s největším úsilím koná, povlovnějšími začátky 318 moudře opatřila. Začátek řeči se nesmí také odjinud bůhví odkud sháněti, nýbrž právě z útrob samého předmětu čerpati. Tedy teprve když už je celá látka probrána a prozkoumána, důvody a pomůcky všechny jsou shledány a sešikovány, pomyslet jest,

- 319 jaký by se nejlépe hodil úvod. Tak se také snadno najde: vezme se totiž z těch věcí, kde se najde nejbohatší zásoba důvodů a těch součástí, k nimž má, jak jsem řekl, řeč častěji odbočovati; a tak nabude začátek i značné důležitosti, když bude vyňat skoro z jádra obrany, a bude hned zjevno, že není obsahu povšechného a že ho nemůže při jiné látce býti použito, nýbrž že vyrostl ze základů odbývané právě pře.
- 79 Každý začátek má dále obsahovati poukaz na celý předmět, 320 o který se jedná nebo musí tvořiti vstup a raziti cestu k věci, nebo musí býti jakousi ozdobnou a důstojnou předsíni řeči. Avšak jako předsíň a dveře domům a chrámům, tak musí i úvody býti úměrný rozměrům celé řeči. Tudíž při malých a nepatrných 321 přích jest nejvhodnější začínati samou věcí. Avšak kde jest potřebí úvodu, jakož namnoze bývá, bude lze myšlenky vyvozovati buď od osoby žalovaného nebo protivníkovy, nebo z předmětu pře nebo od soudců. Od žalované strany — stranami jmenuji všechny účastníky nějaké pře — tak, že se uvede, jaký to zdatný muž, jak šlechetný a nešťastný, jak politování hodný, a vše, 322 co by směřovalo proti křivé obžalobě. Od strany protivné se odvozuje táž látka ve smyslu opačném. Z předmětu pře se čerpá, vylíčí-li se jako něco ukrutného, ničemného, neočekávaného, nezaviněného, žalostného, nemilého, nehodného, neslýchaného, nenahraditelného a nenapravitelného; od osob soud tvořících tak, abychom si je naklonili a dobré smýšlení u nich vzbudili, což se celou řečí dosahuje snáze, než prosbou. To úsilí se musí 323 jevití po celou řeč a hlavně na konec. Ale i mnoho úvodů se bere odtud. Řekové totiž učí, že si máme úvodem učiniti soudce pozornými a k poučení ochotnými. To jsou věci dobré, ale nejsou úkolem úvodů více, než ostatních částí řeči; ale dosahuje se jich snáze úvodem, poněvadž tu jsou soudcové nejvíce pozorni, ježto se těší na celou řeč, a k poučení ochotnější býti mohou, když řeč teprve začíná; neboť co je na počátku řeči, je jasnější, než co je uprostřed, kde se důkazy pro a proti křížují. Nejvíce vhodných 324 úvodů k navnadění a povzbuzení soudců najdeme v těch prostředcích na buzení vášnivých hnutí, jež jsou obsaženy v látce samé. Ale ve vší síle se jich upotřebiti hned v úvodě nesmí, neboť soudcem se má zprvu jen lehce pohnouti, aby ho, již na-

kloněného, ostatek řeči celou silou porazil. S ostatní řečí má 80 úvod tak ústrojně souviseti, aby nevypadal, jako lečjak při- 325 dělaná předehra citerníková, nýbrž jako úd celého těla. Mnozí řečníci odbyvše si dobře rozmyšlený úvod přecházejí k dalším výkladům tak, jakoby o žádnou pozornost ani nestáli. Také nemá úvod řeči vypadati jako předehra Samnitských zápasníků, kteří před zápasem mávají kopími, jichž pak v souboji samém neupotřebují; myšlenky úvodní mají býti též myšlenkami hlavního výkladu.

Co se týká požadavku, aby vypravování právního případu 326 bylo stručné, tu jest řeč Crassova stručná, znamená-li stručnost tolik, že v něm není zbytečného slova; pak-li záleží stručnost v tom, že se jen tolik poví, kolik nezbytně třeba, jest jí sice někdy potřebí, ale často u vypravování velice škodí, ježto působí nejasnost a pak také maří hlavní přednost vypravování, totiž příjemnost a schopnost přemluvy. Vizme ku příkladu tento začátek vypravování:¹⁴²⁾

Když z věku vyšel chlapeckého . . . Jak obšírné! Povaha 327 jinocha samého a otrokovo vyptávání, smrt Chrysidina, její vzhled a krása, nářek sestřin i ostatní věci líčí se u vypravování velice rozmanitě a půvabně. Kdyby si byl básník tak stručně vedl, jako když dí:

Už nesou ji. Jdem. K zárovišti přijdeme.

Už na hranici jest,

mohl odbýti všecko desíti veršíky, jakkoli právě to „už nesou 328 ji . . . Jdem“ jest tak úsečné, že tím není chtěna stručnost, nýbrž krása. A kdyby nebylo bývalo řečeno více, než „Už na hranici jest,“ přece by bylo bývalo lze celou věc jasně si představití. Než i půvabnou živostí vyniká vypravování, je-li provedeno rozmanitými osobami a vloženými rozmluvami; události pak vypadají pravděpodobněji, když se vyloží, jak se co stalo, a mnohem snáze se chápou, když se proud vypravování tu a tam zastaví a 329 tak příliš rychle nepřeběhne. Neboť vypravování má býti právě tak zřetelné, jako ostatní části řeči, ale musí se na to vynaložiti

¹⁴²⁾ Zlomek z Terentiovy hry „Andria“. Starý Simo líčí otroku Sosiovi syna svého Pamfila.

více práce, poněvadž jest méně snadno uvarovati se nejasnosti ve vypravování, než na začátku řeči nebo uprostřed důkazů nebo na konci, a také zde nejasnost hrozí větším nebezpečím než jinde, jednak proto, že je-li někde jinde v řeči něco pověděno trochu nejasně, ztratí se jen ta nejasná část, kdežto nejasné vypravování dělá nejasnou celou řeč; jednak také proto, že jiné věci, řeknou-li se jednou nejasně, mohou se na jiném místě pověděti zřetelněji, kdežto vypravovati nelze v řeči, než jen jednou. Zřetelnosti u vypravování se dosáhne, podá-li se obvyklými slovy, správným časovým postupem a ne přeskáčkou.

81 Kdy však se má vypravování užiti a kdy nemá, to je věc
330 rozmyslu. Je-li věc známa a není-li o tom nejistoty, co se stalo, není potřebí žádného vypravování, a rovněž ne, jestliže vypravování podal už protivník, leda je-li nutno mu je vyvracet. A je-li už potřebí vypravovati, nesmíme věci, které přivozují podezření a důvod obvinění, a které by mohly svědčiti proti nám, vyličovati ostře, nýbrž takové co možná vynecháme, aby se nám nepříhodilo, o čem Crassus myslí, že se to stává ze zlomyslnosti a ne z nerozmyslu, že bychom totiž uškodili vlastní své při. Neboť obezřelé nebo nebezřelé vyličení věci působí na výsledek celé pře, ježto jest vypravování základem celé ostatní řeči.

331 Potom nastává úkol zjistiti obsah pře, aby se mohlo stanoviti, co tvoří vlastně jádro sporu. Pak se uvedou důvody, o něž se opírá celý důkaz naší pře, a sice pospolu to, čím by se důvody protivníkovy daly vyvrátiti a naše podepříti. Neboť ona část řeči, která má úkolem našemu důkazu zjednati souhlas, má ve všech případech cíl jaksi jednostejný; musí naše tvrzení podpírati a spolu protivníkovy vyvracet. Poněvadž pak ani protivníkovy tvrzení nelze vyvrátiti, nedokážeš-li svého, ani toto své dokázati, nevyvrátíš-li onoho, jest to obojí přirozeně jak účelem tak způsobem provedení vespolek sloučeno.

332 Na mnoze jest potřebí, aby se na konci celé řeči stupňovanou silou výrazu a tónu soudcové buď podněcovali nebo konejšili, a aby se všecko úsilí jako v prvnějších částech řeči, tak zvláště na konec obrátilo na to, aby byli soudcové co možná nejvíce dojati a v náš prospěch získáni.

Není již tuším proč uváděti zvláště pro sebe pravidla řeči 333 politických a chvalořečí, neboť platí v obojích většinou totéž. Jen bych myslil, že v politických věcech k něčemu raditi nebo z něčeho zrazovati žádá velice vážné osobnosti. Neb jest k tomu, aby se rada u věcech tak znamenité důležitosti vyložila, potřebí muže moudrého, ctného a výmluvného, aby bystrou myslí budoucnost předvidati, vážností svou důvěru buditi a uměním řečnickým přesvědčiti dovedl.

Řeči v senátě nepotřebují tolik výstroje; vždyť jest to 82 shromáždění mužů věhlasných, a jest potřebí i četným jiným řečníkům dopřáti místa a času k mluvení. A také se třeba vystríhati podezření, že se chlubíme svou duchaplností. Za to 334 veřejné shromáždění snese řeč jakkoli mohutnou a dlouhou, jen když nepostrádá pádnosti a rozmanitosti. Abychom tedy přikročili k věci: V řečech poradných není žádoucnější věci nad osobní důstojnost; neboť kdo z posluchačů za nejžádoucnější věc pokládá prospěch státu, ten nepostihuje, co je cílem přímluvcovým hlavním, nýbrž jen cíle jeho mimotní. Neboť není, zvláště v státě tak slavném, nikoho, aby nenahlížel, že jest potřebí hlavně se snažiti o politiku důstojně vážnou; ale někdy vítězí zřetel prospěchový a to obyčejně, když hrozí strach, že nedbáním prospěchu ani důstojnost nebude moci zachována býti. Mínění 335 lidí se rozcházívá o to, co je užitečnější, nebo také, když stran prospěšnosti nastala shoda, o to, zda slušno více dbáti toho, co je čestné, než co je prospěšné. Poněvadž se často zdá, že si ta dvě stanoviska navzájem odporují, tu ten, kdo obhajuje prospěšnost, bude muset vypočítávati výhody míru, bohatství, moci, poplatků, vojenské síly a ostatních věcí, jichž hodnotu prospěchem měříváme, a tak i nevýhody věcí opačných; kdo bude naváděti k jednání čestně důstojnému, musí snášeti řady příkladů, jak předkové i v nebezpečí o slávu stáli, a nadšeně líčiti nesmrtelnou jich pamět u potomků; musí hájiti zásadu, že se ze slávy prospěch rodí a že jest v nerozlučném svazku s počestností. Ale v obojím 336 případech jest se hlavně ptáti, co je možné nebo nemožné, a co jest nebo není nutné. Neboť tu přestává všecko uvažování, nahlíží-li se, že je něco nemožné nebo nutné. A kdo ukázal, čeho jiní nenahlédli, ten má rozhled největší. A kdo chce býti v senátě rádcem v oboru 337

obecní správy, musí hlavně obecní správu znáti; avšak kdo chce býti veřejným politickým řečníkem tak, aby důvěry požíval, musí znáti povahu a smýšlení občanstva, a poněvadž to se mění, musí i způsob řeči měniti. Ačkoli pak je síla výmluvnosti celkem stejná, ale vážnost národa tak svrchovaná, záležitosti obecní tak důležité a hnutí davů tak veliké, jest zde přece tuším potřebí způsobu řeči daleko velkolepějšího a skvělejšího, a největší část řeči se musí věnovati hnutí duševnímu, tak, aby se v davech napomenutím nebo připomínkou na nějakou událost city naděje nebo strachu, nebo touhy po slávě ob čas podněcovaly, často také od nerozvážlivého jednání, od vzteku, pošetilé naděje, od 83 páchání křivdy a ukrutného záští odvracely. Poněvadž jest 338 veřejné shromáždění největším jako jevištěm řečnickovy působnosti, jest zcela přirozeno, že se nutíme řečniti způsobem co nejvýbornějším. Dav lidu totiž působí vlivem takovým, že jako nemůže píštěc bez píšťal hráti, tak řečník bez davů poslu- 339 chačstva nemůže výmluvně řečniti. Z mnohých a rozličných nedopatření vzbudí řečník nelibost davů tak, že ho zakřikují. Toho se třeba varovati. Stává se to nějakou chybou v řeči, když některý výrok zní tvrdě a nadutě, nebo sprostě a hamizně, nebo nešlechtně a podle; anebo z pohoršení lidu a záští, jež jest buď oprávněné, anebo pochodí z nařčení a klepů; anebo když se předmět řeči nezamlouvá, neb když jest dav nějak roznícen touhou po něčem, aby bylo, nebo strachem, aby nebylo. Proti těmto čtyřem příčinám možno čeliti zase čtyřmi obrannými prostředky. Někdy pomůže vyplnění, má-li řečník tolik váž- 340 nosti; nebo napomenutí, jaksi mírnější pokárání; jindy zase ujištění, vyslechnou-li řečníka, že mu dají za pravdu; nebo odprošení, což je sice slabý prostředek, ale časem dobrý. Nikde však nepůsobí humorný vtip a hbitá, krátká nějaká průpověď, důstojně a vkusně pronesená, tak prospěšně, jako zde, neb nic se nedá tak snadno z chmurné a často i trpké nálady nenuceným, krátkým a bystrým vtipem vyvésti, jako dav.

84 Tím jsem se svým výkladem, jež jsem vám jak moha pedal o tom, jakých pravidel se v obojím tom druhu řečnickém, soudním a státníkopolitickém, přidržuji, čeho se vystříhám, čeho dbám, a jak si vůbec při svých řečnických úkolech vedu,

tak celkem hotov. Třetí druh, chvalořečnický, jest snadný a 341 ten jsem původně ze svého naučného výkladu vyloučil, jednak proto, že jest druhů řeči mnoho a to důležitějších a obsažnějších, o nichž skoro nikdo nauky žádné nepodává, jednak že my Římané chvalořečnictví tolik nepěstujeme. Řekové sami spisovali chvalořeči více ke čtení a pro zábavu anebo oslavu některého muže, než pro potřebu veřejného řečnictví. Mají spisy na oslavu The- mistokleovu, Aristeidovu, Agesilaovu, Epameinondovu, Filippovu, Alexandrovu a jiných. Naše veřejné chvalořeči mají ráz suchých, prostých svědectví, nebo se spisují za řeči pohřební, které požadavkům pravého řečnictví nijak nehoví. Avšak někdy se přece stává, že se chvalořeči konati, dosti často i spisovati musí, jako napsal C. Laelius řeč Q. Tuberonovi, když měl slaviti děda svého Africana; tu, abychom sami na něčí oslavu po způsobu řeckém, kdyžbychom chtěli, řečniti dovedli, pojednám i o tom druhu.

Nuže, samozřejmo jest, že to, co je při člověku žádoucího, 342 jiné jest, než chvályhodné. Rod, krása, síla, moc, bohatství a ostatní zevní a tělesné dary pouhé náhody, nemají do sebe nic v pravdě chvályhodného, neb ta se vzdává jedině ctnosti. Avšak poněvadž se ctnost přiměřeným používáním těch darů nejvíce jeví, jest v chvalořečech nutno uváděti i tyto dary přírody a náhody; a tu za největší chválu platí, že se někdo v mocném postavení nevynášel, že nebyl pro bohatství zpupný, že se v nad- bytku štěstí nad jiné nepovyšoval, tak, že patrně, kterak mu 343 moc a bohatství nebyly podnětem zpupnosti a choutek, nýbrž příležitostí osvědčiti svou šlechtnost a umírněnost. Avšak ctnost, 344 věc sama sebou chvály hodná, bez níž nic chvály dojíti nemůže, má více druhů, a z těch je některý k chvalořečem příhodnější druhých. Některé totiž ctnosti se zakládají více na lidské povaze, na jisté přívětivosti a dobročinnosti; jiné na nějaké vynikající schopnosti nebo velikosti a síle duševní. Tak oslava milosti- vosti, spravedlnosti, dobroty, věrnosti a statečnosti v nebez- pečích obecnímu blahu hrozících příjemně se v chvalořečech po- slouchá, neboť se má za to, že tyto ctnosti nepřinášejí tolik 344 užítku těm jednotlivcům, jako lidstvu vůbec. Moudrost a velko- myslnost, která všeliké lidské záležitosti za malicherné a nicotné

pokládá, dále vynalézavost a i sama výmluvnost stejně sice obdivu docházejí, ale méně lahodí; neboť zdá se, že jsou více k ozdobě a záštitě těm, jimž oslava naše platí, než kteří ji poslouchají. Přece však dlužno i takovéto ctnosti v chvalořečech uvést; neboť uši lidské snesou chválu ctností obdivuhodných 85 zrovna tak, jako příjemných a milých. A poněvadž má každá 345 ctnost svůj určitý okres činnosti a působení, a každé ctnosti zvláštní chvála přísluší, nutno ku příkladu při chvále spravedlnosti uvést vše, co ten jistý muž oslavovaný vykonal poctivě, co nestranně a vůbec nějak tak, jak to té ctnosti za úkon pří- náleží. A tak i při ostatních ctnostech musí se skutky chváleného muže uvést v příčinnou souvislost s některou ctností určitého 346 druhu, působení a jména. Nejmilejší jest lidem chvála takových skutků, na nichž patrně, že byly od mužů statečných předsevzaty beze všeho zisku a odměny. Co však vykonáno nad to ještě i s klopotou a vlastním nebezpečím, to poskytuje nejbohatší látky k chvalořeči, ježto se to dá nejkrásněji vylíčit a nejraději se poslouchá. Avšak dokonalá ctnost oslavencova se objeví teprve tehdy, když je výnosná jiným, jemu samému plna jen trudů a nebezpečí, neb aspoň beze všeho zisku. Také to se za velikou a obdivuhodnou chválu pokládá, když někdo neštěstí moudře snášel, když nebyl zlomen osudem a i v nepříznivých poměrech důstojnou 347 vážnost zachoval. K zdobě slávy nemálo také přispívají udělená vyznamenání, přisouzené odměny ctnosti a skutky, jež došly pochvaly veřejnosti. Při tom možno v chvalořeči i samo štěstí přisouditi usouzení nesmrtelných bohů. Třeba však vybírat skutky velkolepé, nebývalé, svého druhu první a zvláštní. Neboť skutky malicherné, obyčejné a všední neuznávají se za hodny obdivu 348 ani vůbec chvály. Výborný prostředek chvalořečnický také jest přirovnání k jiným znamenitým mužům. Promluvil jsem o chvalořečech něco více, než jsem původně zamýšlel, ne tak pro jejich potřebu v soudním řečnictví, jež jsem měl při celém svém výkladě na zřeteli, jako proto, abyste viděli, že náležejí-li chvalořeči do oboru řečnické činnosti, což nikdo nepopírá, řečník nezbytně musí nabýti poznání všelikých ctností, ježto se bez nich žádná 349 chvalořeč nedá pořídit. Co se týká řečí hanlivých, tu je zřejmo, že se pravidla berou z opačných vlastností neřestných. Zároveň

i to jest na jevě, že ani výborný muž bez poznání ctností náležitě a výmluvně chválen, ani zase nehodný bez poznání neřestí jak se sluší a patří ostře poznamenán a zhaněn býti nemůže. Těchto pramenů chvály a hany často potřebujeme při všech druzích soudního řečnění.

Tím jsem vám podal svůj výklad o vynalézání řečnické 350 látky a jejím rozvrhu. Připojím ještě slovo o zapamatování, abych Crassovi ulehčil práci a nic mu k výkladu jiného nezůstavil, než o řečnických příkrasách.“

„Pokračuj jen,“ pravil Crassus, „neboť s radostí pozoruji, 86 kterak jsi se, osvědčený už znalec řečnického umění, konečně z těch svých závojų přetvářky vybavil a v nezahalené podobě se ukázal. Tím, že mi ponecháš k výkladu jen málo anebo nic, velmi se mi zavděčíš.“

„Nu, kolik na tebe zbude,“ odpověděl Antonius, „to bude 351 záležitosti na tobě. Budeš-li chtít jednati upřímně, zbude na tebe všecko; chceš-li se přetvářovati, pak se starej, jak těmto svým posluchačům učiníš dosti. Než k věci! Nejsem tak veliký duch, jako byl Themistokles, abych si přál raději uměti zapomínati, než pamatovati, a spíše jsem povděčen Kejskému Simonidovi za to, že, jak se praví, paměti mu vynalezl. Vypravuje se totiž, 352 že Simonides jednou obědval v Krannoně v Thessalii u bohatého velmože Skopy a při tom přednesl báseň, kterou na něho složil. Byla do té básně vložena za příkrasu, jak básníci dělávají, dlouhá báje o Kastorovi a Pollukovi. Tu prý Skopas nad míru hamizně Simonidovi řekl, že mu dá za tu báseň jen polovičku smluvené odměny, ostatek, chce-li, ať si pohledává na těch svých 353 Tyndareovcích, když jim stejnou míru chvály vzdal. Za nedlouho prý bylo Simonidovi oznámeno, že má jíti ven; že tam u dveří stojí jacísi dva jinoši, kteří ho naléhavě volají. Ten prý vstal, vyšel ven, ale nikoho nespatriil. Zatím však prý, co byl venku, se Skopova hodovní síň sřítla tak, že v troskách jejich sám hostitel i s přáteli byv zasypán zahynul. Když příbuzní přišli, aby je pochovali, a rozmačkané mrtvoly nijak rozeznati nemohli, Simonides prý dle toho, jak si místa všech kolem stolu pamatoval, těla jejich ku pohřbení dovedl poukázati. Tou při-

354 hodou tehdaž prý byv poučen případl na to, že je určitý pořádek nejhlavnější pomůckou paměti. A že ti, kteří tuto schopnost duševní cvičiti chtějí, musí si vyhledati určitá místa (v krajině nebo doma atd.), pak těm věcem, které si chtějí zapamatovati, dáti obrazný tvar v paměti a zařaditi je do těch míst. Tím způsobem že pořad míst pomůže v paměti zachovati řadu věcí, obsah pak věcí samých že zůstane vyznačen tvarem tak, že nám místa poslouží za voskované deštičky a obrazné tvary za písmo.

87 Jak je dobrá pamět řečníkovi prospěšná, jak užitečná a
355 důležitá, nač bych o tom vykládal? Silou paměti že v hlavě podržujeme, co jsme zvěděli o povaze pře, když jsme se jí ujímali, a co jsme pak sami vymyslili? Že tou silou všechny myšlenky v hlavě pevně tkví? A tak i celý slovní výstroj náš že je v pořádku udržován? Jen pomoci ní že jak svou stranu, když nám svou při vykládá, tak i řeč svého protivníka tak přesně dovedeme sledovati, jakoby nám slova svá nikoli do uší cpali, nýbrž přímo do mysli zapisovali? Tudíž jen ti, kdož mají silnou pamět, vědí, co, kolik a jak mají ještě pověděti, co už protivníkovi odpověděli a co ještě zbývá. Oni se také pamatují na mnoho z jiných při, na své vlastní případy i také na mnoho jiných, o nichž slyšeli.

356 Z té příčiny já přiznávám, že má sice i tato prospěšná schopnost svůj původ v přirozené vloze, jako všechny ty schopnosti, o nichž jsem dříve mluvil; jenže má celé to naše umění řečnické, — či snad jen stín umění neb cosi jemu podobného, — takovou povahu, že nerodí a nevytvoruje nic takového zúplna, čeho by ani část v schopnostech našich dána nebyla, nýbrž že jen rozvíjí
357 a zdokonaluje to, co v nás už bylo povstalo a se vytvořilo; přece však dle mého náhledu nikdo tak bystrou pamět od přírody nemá, aby si bez rozvrhu a bez vyznačení postupu věcí všechna slova i myšlenky po pořádku v hlavě směstnati mohl, ani zase tak chatrnou, aby si jí zvykem a cvikem ku podpoře nemohl vzdělati. To už bystře poznal sám vynálezce, ať už jím jest Simonides nebo někdo jiný, že se do mysli nejsilněji vštěpuje to, co se jí podává a vtiskuje smyslovým názorem, a že je zrak ze všech našich smyslů nejbystřejší. Tudíž že se velmi snadno v mysli podržeti dá to, co se vnímá sluchem nebo myšlením, je-li to nad to ještě vnímáno také zrakem, tak, že se nám tvarem

jakýmsi, obrazem nebo podobou i věci neviditelné a smyslovému názoru nepřístupné vyznačí tak jasně, že i věci sotva myšlenkou postižitelné vnitřně jaksi nazíráme a tak v paměti podržujeme. Těmto však tělesným tvarům jest potřeba, jako všemu, co se
358 očima nazírá, nějakého místa a prostoru, neboť se tělesný tvar bez prostoru nedá mysliti. Pročež abych obsírností u věci tak známé neobtěžoval, nutno upotřebiti míst a to mnoho, jasně od sebe rozeznatelných, ale přece sobě blízkých; obrazy musí býti živé, ostře vyznačené a zřetelné, aby se rychle vybavovaly a na mysli vyvstávaly. Tu schopnost dá jednak cvik, z něhož povstává zvyk, jednak to, že smysl podobných sobě slov změnou pádů převracíme, s pojmu nižšího na vyšší přenášíme a obrazem jediného slova celou myšlenku vytváříme, po způsobu dobrého
malíře, jenž různou velikostí a polohou figur prostorové poměry zřetelně vyznačuje. Slovná pamět, které nám není tolik
88 potřebí, vyznačuje se větší pestrostí obrazů, neboť jest mnoho 359 slov na to potřebných, aby částky řeči vespolek jako klouby spojovaly; a slov těch žádnou podobností tvárně zobraziti nelze; těm musíme vytvořiti zvláštní, stále potom už užívané obrazy. Výhradně řečnickou schopností jest pamět věcná. Té můžeme napomáhati přiměřeně umístěnými obrazy tak, že pomocí
360 cbrázů podržujeme v mysli myšlenky a pomocí míst myšlenkový postup. I není pravda, co lenoši tvrdí, že se tíhou obrazů dusí
pamět a zatemňuje i to, co by bývala přirozená vlohá sama v paměti udržeti dovedla. Znal jsem přece lidi znamenité a paměti skoro zázračné, jako v Athenách Charmadu, v Asii Skepsijského Metrodora, jenž prý dosud žije, a ti oba tvrdili, že co si chtějí pamatovati, pomocí obrazů těch míst, jež na výpomoc paměti
pohotově mají, tak zapisují, jako písmem do voskovaných deštiček. Nedá se sice tímto cvikem u nikoho pamět vytvořiti, nemá-li k ní přirozených vloh; ale dríme-li, dá se vzbuditi.

Tu máte výklad hezky dlouhý od člověka, kéž bych mohl
361 říci ne nestoudného! ale dojistá ne valně šetrného, když se opovážil takovým posluchačům, jako tobě, Catule, a Crassovi tolik o řečnictví vykládati. Tito druzí dva totiž jsou tak mladí, že jsem na ně ohled míti nemusil. Zajisté však mi prominete, až zvíte, co mě nyní k této u mne neobvyklé hovornosti přimělo.“

89 „My dva,“ pravil Catulus, „totiž já a bratr, ti nejen pro-
 362 míváme, ale rádi tě máme a velice ti povděční jsme. Uznáváme
 tvou laskavost a ochotu a spolu se divíme tvým rozsáhlým vědo-
 mostem. A já mám tuším ještě ten zisk, že jsem zbaven silného
 předsudku a sprostě udivení, jež mne s mnohými jinými vždy
 jímalo, kde se u tebe vzala taková zázračná síla řečnická v soudním
 oboru. Míval jsem domněni, že jsi o tyto nauky ani nezavádil, a
 nyní vidím, že jsi je zevrubně poznal, ze všech pramenů na-
 shromáždil a zkušeností poučen zčásti opravil, zčásti za správné
 363 uznal. Proto se však výmluvnosti tvé o nic méně nepodivuji, než
 před tím, za to mnohem více tvé zdatnosti a přičinlivosti. Spolu
 se těším, že se potvrdilo, co jsem si v duchu vždycky myslíval,
 že nemůže v oboru filosofie a řečnictví nikdo slávy dojiti bez
 největšího úsilí, bez klopotné práce a hluboké učenosti. Avšak co jsi
 to pravil, že bychom ti prominuli, kdybychom zvěděli, co tě
 k hovoru přimělo? Co pak to mohlo býti jiného, nežli že jsi
 nám a těmto horlivým mladíkům, kteří tě tak pozorně po-
 slouchali, vyhověti chtěl?“

364 Antonius: „Chtěl jsem Crassovi odnítí všelikou záminku
 se zdráhati, neb vím, že poněkud ostýchavě a nerad — nechci
 totiž o člověku tak rozmilém říci, že hrdým upejpáním — přivolí
 dáti se do podobného výkladu. Co bude teď moci říci? Že býval
 konsulem a censorem? Tu výmluvu jsem mohl míti já také! Či
 uvede své stáří? Jest o čtyři léta mladší, než já. Či že se v tom
 oboru nevyzná? Co jsem já pozdě a jen zběžně pochytil a jen
 tak říkajíc mimochodem, to pěstoval on od dětinství se vši pilí
 a za vedení nejlepších učitelů. Pomlčím o znamenitém nadání,
 jímž se mu nikdo nevyrovnal. Žádný z těch, co se odhodlali mé
 řečnění poslouchati, nebyl nikdy v mínění o sobě tak ponížen,
 aby si nemyslel, že to dovede lépe nebo také tak; ale z posluchačů
 Crassových nebyl žádný tak domýšlivý, aby se odvážil doufat,
 že sám jednou také tak bude řečniti. Pročež aby tito tak výborní
 mužové s prázdnou neodešli, dej se, Crasse, přece jednou slyšeti.“

Crassus: „Nuže, dejme tomu, že je to vše tak pravda, Antonie!
 365 — ačkoli je tomu daleko jinak —; co pak jsi dnes ponechal mně
 90 nebo komukoli, o čem by se dalo vykládati? Povím vám upřímně,
 výborní přátelé, co míním. Často jsem já učené muže slyšel —,

než co pravím „často“? Spíše jen tak časem; neboť jak pak jsem
 je mohl slyšeti často, když jsem už v chlapeckých letech u ve-
 řejný život na forum se dostal a z něho se nikdy na delší dobu
 nevzdálil, než co jsem byl quaestorem? Přece však jsem slyšel, jak
 jsem včera pravil, za pobytu v Athénách muže vzácné učenosti a
 v Asii právě toho Skepsijského Metrodora, an právě o těchto
 věcech rozprávěl; ale nikdy mi žádný nepřipadal ani všestrann-
 ějším ani důkladnějším znalcem tohoto druhu řečnictví, než
 dnes Antonius. Kdyby tomu tak nebylo a já viděl, že Antonius
 něco vynechal, nebyl bych takovým nezdvořilem a skoro ne-
 vzdělcem, abych se dal prositi o něco, o čem vím, že si toho
 přejete.“

Na to odpověděl Sulpicius: „Což jsi zapomněl, Crasse, že 366
 se Antonius s tebou tak podělil, že sám převezme výklad o řeč-
 níkových prostředcích a tobě ponechá vyšelechtění a vykrášení
 řeči.“

Crassus: „Předně, kdo pak Antoniovi dovolil rozdělovati
 úlohy a sám si dle libosti napřed vybrati? A pak, dobře-li jsem,
 rozuměl, — a poslouchal jsem přece s velkou rozkoší, — pro-
 mluvtil tuším o obou látkách společně.“

„Ani se věru,“ ozval se Cotta, „o příkrasách řečnických
 ani o té výborné stránce, po níž má výmluvnost jméno, ne-
 zmínil.“¹⁴³

„Pak mi,“ vece Crassus, „Antonius zůstavil jen slova, ale
 věc zabral sám.“

Na to Caesar: „Jest-li ti ponechal úlohu těžší, máme proč 367
 býti dychtívi na tvůj výklad; pakli snazší, nemáš proč se zdrá-
 hati.“

A Catulus dodal: „A což tvé slovo, Crasse, že nám budeš po-
 vůli, zůstaneme-li dnes u tebe? Myslíš, že se to netýká tvého
 svědomí?“

Zasmáv se řekl po té Cotta: „Já už bych ti, Crasse, ustoupil;
 ale jen aby ti Catulus z toho neudělal přestupek proti svědomí-

¹⁴³ t. j. slohové vypracování, forma řeči, elocutio, což souvisí se
 slovem eloquentia.

tosti! To je censorskou povinností, nu a dáti dojíti až na to, by snad neslušelo bývalému censorovi.“

„I staniž se vám tedy po vůli!“ zvolal Crassus. „Ale teď, poněvadž den tolik pokročil, myslím, abychom se sebrali a šli si odpočinout. Odpoledne si, bude-li vám vhod, něco povíme, leda by vám bylo milejší odložit to na zítřek.“

Všickni prohlásili, že chtějí přednášku buď hned nebo odpoledne, chce-li tak sám, ale rozhodně co nejdříve.

MARKA TULLIA CICERONA O ŘEČNÍKU KNIHA TŘETÍ.

Chtěje, bratře Quinte, počítí názorné vylíčení Crassovy 1
rozmluvy a tak ji v této třetí knize zaznamenati, jak ji po vý- 1
kladě Antoniově asi tak celkem měl, cítím, jak se mi trpkou
vzpomínkou stará bolest srdce mého a nesmířený zármutek ob-
novuje. Vždyť hle, ten veliký, nesmrtelnosti hodný duch, ten
vzor ušlechtilosti, ta schrána ctností, ani ne zúplna za deset dní
od onoho dne, do něhož rozmluva této a předešlé knihy spadá,
nenadálou smrtí Lucia Crassa zanikl a zašel!

Když se totiž v den posledního divadelního představení do 2
Říma vrátil, silně byv pobouřen řečí, kterou dle došlých zpráv
v shromáždění lidu Filippus měl a v které prý se vyjádřil, „že
se musí postarati o jiný poradní sbor, neb s takovým senátem
státní správu že vésti nemůže,“ sešel se z rána dne 13. září on,
Crassus, a četně zastoupený senát na pozvání Drusovo¹⁴⁴⁾ v rad-
nici. Když si tam Drusus na Filippa trpce postěžoval, vznesl dotaz
na senát o tom, že si on, konsul, na takový sbor ve veřejném
shromáždění vyjel. Skoro vždy se Crassovi přiházelo, že když 3
měl nějakou důkladnější řeč, způsobil dojem, jakoby nikdy
nebyl mluvil výborněji. Avšak tehdáž, jak jsem často od nej-
lepších znalců dotvrzovati slyšel, zněl všeobecný úsudek tak,
že jestliže jindy vždycky všecky ostatní řečníky převýšil, tento-
kráte překonal i sám sebe. Želel nepříznivého osudu a opuštěnosti
senátorského stavu, jemuž konsul, ač by mu takměř dobrým
otcem a poručníkem spolehlivým měl býti, jako nějakému
lupiiskému zlosynovi vychvátiti chce zděděnou důstojnost a čest;

¹⁴⁴⁾ Pozvání Drusovo viz pozn. 6 (I. 24).

že se není proč diviti, že když vlastní svou politikou obec zahubil, politickou moudrost senátu ze správy obecní vyloučiti chce. Když se takto na Filippa, muže prudkého a výmluvného, 4 každý útok srdnatě odraždějího, s celým žarem výmluvnosti vrhl, nesnesl toho napadený, nýbrž roznicen vztekem chtěl vzetím majetku do zástavy¹⁴⁵⁾ Crassa zkrotiti. Ale tu prý teprve Crassus spustil proud řeči na div mohutné, volaje, že komu není senátorem, ten že u něho není konsulem. „Či myslíš, když všecku 2 důstojnost celého senátu v zástavu bereš a ji před očima národa římského ubijíš, že já se dám cd tebe zabavením něčeho svého odstrašiti? Nic ti nepomůže zničení mých zástav; chceš-li Lucia Crassa zkrotiti, tento jazyk musíš dát vyříznouti, a kdybys ho i vytrhnouti dal, svobodný můj duch pak ještě samou dechu silou 5 svévoli tvou odrazí!“ Dlouho pak ještě v prudkém roznětu myslí i srdce svého ze všech sil prý horoval a i návrh usnesení, na nějž senát valně shromážděný přistoupil, nad míru vybranými a pádnými slovy, „aby se národu římskému dosti učinilo, k tomu že senát obci ani rady ani věrné pomoci nikdy neodepřel,“ přednesl a také, jak dle podpisů na zápisech zjevno, při spisování osobně 6 přítomen byl. Řeč ta byla jako labutím zpěvem výtečného toho muže. Bylo nám, jako bychom ji měli ještě jednou slyšeti, když jsme po skonu jeho přicházeli do radnice, abychom shlédli stopu, kde noha jeho naposledy stanula. Ještě totiž za řeči pocítil, jak nám vypravovali, píchání v prsou, a hrozný pot mu vyvstal po těle. To ho zaleklo i odebral se v horečce domů, ale sedmého dne 7 už zápallem plic zemřel. Ó klamného doufání lidského, ó vratkého štěstí a daremných usilování! Uprostřed dráhy se často ztroskotávají a říjí, anebo v nejlepším rozběhu vlnami zavaleny hynou dříve, než mohly přístav uzříti! Dokud totiž byl Crassův život zabrán klopotou ucházení o úřady, stále požíval slávy více jen pro soukromé zásluhy přátelské a výborný řečnický dar, než pro vznešené postavení a činnost státnickou. A právě ten rok,

¹⁴⁵⁾ Aby měli římská úřední čim donucovat občany i senátory k poslušnosti, dáno jim kromě jiných prostředků také právo zabavení majetku, což se dalo pomocí obecních zřízenců. Crassovi měl liktor zabavit majetek za trest pro neslušné vyjádření vůči konsulovi. Zabavený majetek si buď majitel směl vyplatiti, nebo se prodal veřejně, nebo i zničil.

kdy mu po skončení dráhy úřednické poprvé kynula za souhlasu 8 všech naděje na nejvyšší postavení, všecku naději mu a všecky záměry života smrtí zmařil. Byla to žalná příhoda rodině, bolestná rána vlasti, krutá všem vlastencům. Přišly na obec pohromy takové, že mi jest, jakoby L. Crassovi od bohů nesmrtelných nebyl odňat život, nýbrž darována smrt. Neuzřel 9 Italie požárem válečným zachvácené,¹⁴⁶⁾ neuzřel senátu plamennou nenávistí ohroženého, náčelníků státu z hrozného zločinu obžalovaných, žalu své dcery, vyhnanství svého zetě, přezalostného útěku C. Maria, ani ze všech nejukrutnějšího krveprolití po jeho návratu; byl mu zkrátka ušetřen pohled na všeobecné znetvoření obce, za jejíhož nejkrásnějšího rozkvětu 3 sám valně nade všecky slávou vynikl. Nechci,¹⁴⁷⁾ aby výklad 9 můj příliš daleko zabíhal, a obmezím se celkem jen na účastníky 9 rozmluvy, kterou chceme vylíčiti; ale když už jsem se dal do rozjímání o moci a proměnlivosti osudů lidských, kdo by smrt L. Crassa, mnohými často oplakanou, nenazval právem blaženou, když si vzpomene, jak skončili ti, kteří s ním tehdaž 10 asi naposled rozmlouvali? Máme přece na paměti, kterak byl Q. Catulus, muž v každé příčině znamenitý, přinucen vlastní rukou si život vzíti, ačkoli ani neprosil, aby byl při všem beze změny zachován, nýbrž jen aby do vyhnanství utéci směl. A což M. Antonius! Na témž řečništi, s něhož v konsulské hodnosti 10 obecní ústavu s pevnou vytrvalostí hájil, jež v censorském úřadě z velitelského podílu kořisti vyzdobiti dal, trčela hlava jeho, hlava, jejíž věhlasem mnoho občanů zachráněno, že o hlavu nepřišli. A nedaleko odtud ležela hlava C. Julia,¹⁴⁸⁾ věrolomným

¹⁴⁶⁾ t. j. válka spojenecká (91—88), jejímžto vznikem byli vinni všickni, kdož Italikům odpírali římské občanství: senát, Scaevola, Crassus j. (I. a 24, I. 26, II. 257).

¹⁴⁷⁾ Věta „Et quoniam“ (III. 9) není, jak myslí Piderit, důvodem věty následující, nýbrž věty „Quis enim“. Přestavením vět se nesnázi napomůže. Potom ovšem místo „et“ lze klásti „sed“.

¹⁴⁸⁾ C. Julius Caesar Vopiscus se za proskripci činnových utekl do Tarquinii na statek člověka, jehož býval obhájcem, a byl jím vydán vrahům. Viz také pozn. 67. — Tento Publius Crassus, otec triumvíra Crassa, konsul r. 97, censor r. 89, za Mariovy krvavé vlády r. 87 sám se usmrtil. — C. Papirius Carbo (viz pozn. 17) od Mariovců hrůzně popraven a potupen. —

hostitelem etrurským zrazeného, vedle hlavy bratra jeho Lucia. I bylo to, jakoby ten (Crassus), jenž té hrůzy již neuzřel, s obcí v zdraví byl stejně žil a s pádem jejím zároveň zahynul. Neboť neuzřel ani příbuzného svého Publia Crassa, muže ducha velikého, an vlastní rukou proboden umírá, ani jak socha Vestina krví velekněze, kollegy jeho, jest potřísněna. Jej by bývala zarmoutila, jak byl smýšleni vznešeně vlasteneckého, i zločinná smrt úhlavního jeho protivníka C. Carbona, v týž vražedný den ubitého.

- 11 Neuzřel hrozného a žalostného skončení jinochů, kteří se mu tehdaž byli zasnětili. Z nich C. Cotta, jež v květu mládí zastavil, za málo dní po smrti Crassově ze zášti tribunátu zbaven po několika málo měsících z obce byl vypuzen; Sulpicius však, jenž by býval stejně žhoucí nenávisti za obět padl, ty muže, s nimiž v soukromém životě žil v nejužším svazku, za svého tribunátu vši moci a vážnosti zbavití si usmyslil; když však vrcholu řečnické slávy dospíval, mečem zhynul a tak za svou opovázlivost k nemalé škodě obce odpykal. Ty však, ó Crasse můj, jako jsi z božího, jak myslím, usouzení slavně žil, tak jsi se z téhož usouzení včasnou smrtí i v samém skonu ozdobil slávou! Neboť při své ctnostné a statečné mysli buď bys býval musel podstoupiti ukrutnou smrt z ruky občanské, nebo když by ti hroznou smrt osud ušetřil, zase by tě býval přinutil patřiti na smutnou záhubu vlasti; a zármutek bývala by ti způsobila nejen krutovláda nešlechených zrádců, ale i vítězství vlastenců, poskvmené krví občanskou. Když o neštěstí zmíněných osob a o svých vlastních strastech, jichž jsem pro převelikou lásku k vlasti zažil a zakusil, přemítám, často, bratře Quinte, nahlížím, jak správná a moudrá byla rada tvá, když jsi mne, poukazuje na tak četná, veliká a nenadálá neštěstí slavných mužů a výborných vlastenců vždýcky zrážel ode vši politické činnosti a bojů. Avšak poněvadž v tom, co se stalo, nemohu už nic změnit a že se mi přetěžké klopoty odměnily velikou slávou a tím se po-

O Cottovi a jeho osudu v Úvodě 2. Odešel do vyhnanství ušel vraždám r. 87 v Římě a vrátil se se Sullou došel cti a slávy. Hůře to dopadlo s druhým Crassovým svěřencem, Sulpiciem (viz pozn. 75). Rozmrzen na šlechtu přidal se k Mariovi, urazil Sullu, a když se Sulla stal pánem v Římě, byl na útěku zabit.

lehčují, s chutí pokročím dále v utěšené své práci, jež nejen po odbytých strastech lahoditi, ale i v doléhajících blažiti dovede, abych pro budoucí pamět zaznamenal další a skoro poslední řeč Lucia Crassa a tak jemu prokázal zasloužený i povinný dík, velikostí duchu jeho sice nikterak rovný, ale přiměřený mé odanosti a lásce. Není zajisté nikoho z nás, aby si, čta podivuhodná 15 díla Platonova, v nichž se napořád skoro jen postava Sokratova líčí, přese vši výbornost těch děl neučinil daleko vznešenější představy o muži v nich vyličovaném. A téhož se dožadují i já, ne sice na tobě, protože mně i tak ve všem největší pochvalu vzdáváš, ale na ostatních svých čtenářích, aby si o L. Crassovi daleko více mysli, než kolik líčení mé podá. Neboť jsem se, sám 16 při té řeči nebyv a jenom od Cotty se hlavních míst a myšlenek té rozpravy dovědév, pokusil na základě toho, jak jsem oba řečníky sám seznal, povahu řečnického umění jejich způsobem rozmluvy názorně podat. Bude-li někdo dle obecného předsudku míniti, že měl Antonius sloh strážlivější anebo Crassus bohatší, než jak jsem já oba vylíčil, ten buďto řečníků těch nikdy neslychal anebo neumí souditi. Neboť jakož oba, jak jsem už vyložil, stejně pílí, nadáním a vzděláním nade všechny vynikali, tak byl zase každý svým způsobem řečníkem dokonalým, že ozdobného slohu nebyl u Antonia žádný nedostatek, u Crassa žádný nadbytek.

Když se tedy před polednem rozešli a trochu odpočívali, 5 bylo prý Cottovi podivno zvláště to, že Crassus celou tu polední 17 přestávku tráví v hlubokém a napjatém přemýšlení; a poněvadž vzezení jeho, jaké míval vždy před řečí, a pohled jeho v zamýšlení dobře znal a při největších přelíčeních často vídal, schválně prý — zatím co ostatní si hověli, — zašel do hovorny, kde se Crassus do lenošky tam postavené byl uložil; ale jak zpozoroval, že je pohřížen v myšlenkách, ihned prý se uklidil. A tak prý v tom tichu uplynuly skoro dvě hodiny. Když pak nastalo odpoledne, všickni se dostavili ku Crassovi a Julius Caesar pravil: „Nuže, Crasse, půjdeme rozmlouvat? Ale přišli jsme tě jen upomenout, nikoli doléhat.“

Crassus odpověděl: „Jaké to domnění? Což bych se nestyděl 18 chtítí vám déle zůstatí dlužen povinnost, zvláště takovou?“

„Kam se tedy uchýlíme?“ tázal se Caesar. „Či dovnitř lesíka? Jest tam nejlepší stín a chládek.“

„Budíž!“ vece Crassus, „jest tam také pohodlné místo, které se k té naší rozprávce dobře hodí.“

Když ostatní souhlasili, šlo se do lesíka, a tam si usedli dychtivě očekávající, co uslyší.

- 19 Potom Crassus začal: „Jednak vážnost, v jaké vás mám, a přátelství vaše ke mně, jednak Antoniova laskavá ochota mi odnímá všecku možnost zdráhati se, ač jsem k tomu měl důvody nejlepší. Jenomže Antonius při rozdělování našich úkolů, tím, že sám převzal pojednání o tom, co má řečník mluvit, a mně přenechal výklad o tom, jak má mluvit, oddělil od sebe věci, které takového odloučení nesnesou. Neboť každá řeč skládá se z ob-
- 20 sahu a formy; a jako forma bez obsahu nemá podkladu, tak obsah bez formy nemá výrazu. To se mi zdá, že ti staří (řečníci filosofové) při svém daleko širším duševním rozhledu mnohem hloub do pravdy nahlédli, než kam my svým bystrým důvtipem proniknouti dovedeme,¹⁴⁹⁾ když řekli, že to vše, co je nad námi a pod námi, jednotno jest a jednotnou silou přírodní pohromadě se drží. Neb není takových věcí, které by od celku jsouce odloučeny o sobě obstály, anebo bez nichž by celek sílu svou a
- 6 věčné trvání mohl podržeti. Avšak tento způsob nazírání jest
- 21 snad příliš vznešený, aby ho lidský smysl a myšlenka postihnouti mohla; jest zde také pravdivý výrok Platonův, jež jsi, Catule, jistě často slyšel, že všechny ušlechtilé a jemně vzdělávací vědy společným jakýmsi svazkem v jedno jsou spojeny. Když se totiž ze zkušenosti sezná síla a hloubka oné rozumové činnosti, jakou se poznávají příčiny a následky všeho, shledá se při všech naukách
- 22 velmi podivuhodný jakýsi souhlas a souzvuk. Jestliže však se i tato myšlenka vznáší příliš vysoko, abychom ji my obmezení pozemšťané hledem postihnouti mohli, pak tu zbývá ještě to, čemu jsme se věnovali, za povolání si to zvolili a za úkol si obrali, a to přece jistě znáti a v moci míti musíme, Vždyť jest výmluvnost, jak jsem včerejšího dne pověděl já a jak to v předpolední před-

¹⁴⁹⁾ Myšlení řecké se řídilo tvůrčí obrazností, římské jen logikou rozumu.

nášce několikrát poznamenal Antonius, věc jednotná, ať se u výkladě svém v jakékoli končině a kraje zabere. Neboť ať mluví 23 o povaze nebes nebo země, ať o podstatě božské nebo lidské, ať mluví před soudem anebo v senátě anebo v shromáždění lidu, ať lidi nabádá nebo poučuje nebo zráží, ať rozněcuje nebo ukrocuje, ať mluví k malému počtu nebo k množství, ať mezi cizími nebo k svým a k sobě, vždy jsou to jen řeči různé potoky, ale pramen zůstává jeden; a kamkoli řeč v dalším běhu zaměří, stále jest 24 vázána na týž myšlenkový výstroj a slovní výzdobu. Avšak poněvadž již jsme v moci náhledů nejen prostě obecných, ale i lidí povrchně vzdělaných, kteří vše, co nedovedou pochopiti v celku, na kusy rvou a trhají, aby to tak snáze mohli takřka ohmatati, kteří slova od myšlenek jako tělo od duše oddělují, ač se ani toto ani ono státi nemůže, aby obojí nezašlo, — nepodniknu u výkladě svém nic více, než kolik se mi ukládá. Stručně toliko 25 poznamenávám, že se žádná lepá forma slovesná nedá vymysleti, nejsou-li myšlenky hotovy a výrazem opatřeny, ani že není myšlenky jasné bez jasného výrazu. Prve však, nežli se pustím do výkladu o tom, co řečnické formě dodává ozdoby a lesku, uvedu krátce svůj názor o celku řečnického umění.

Není tuším v přírodě ničeho, co by v rozsahu svého druhu 7 nemělo množství věcí vespolek rozdílných, ale stejně dokonalých. Ku příkladu sluchem vnímáme množství zvuků lahodných, ale tak rozličných často, že nám nejpříjemněji zní to, co jsme slyšeli naposled. A zrakových pocitů libých míváme množství skoro nekonečné a to tím způsobem jímajících, že se jednomu a témuž smyslu pocity zcela různými lahodí. Též ostatním smyslům se působí rozkoš různými účinky tak, že je nespodno rozeznati, který z nich lahodou nejvíce vyniká. Nuže to, co platí v oboru 26 přírodním, platí také o uměních. Jedno a totéž jest umění sochařské, a přece se umělci, kteří v něm vynikli, Myron, Polykleitos a Lysippos vesměs od sebe lišili, ale tak, že se všickni jeví dokonalými jedině v té podobě, jak jsou. Jedno a totéž jest v theorii i praxi umění malířské a přece se Zeuxis, Aglaofon a Apelles vespolek naprosto liší, a při tom se na žádném z nich žádný umělecký nedostatek nejeví. Jeví-li se nám tato okolnost podivnou, ač pravdivá jest, při těchto uměních řekněme němých,

oč podivuhodnější jest při mluvě a řeči? I když se váže na tytéž myšlenky a výrazy, přece vykazuje největší rozdíly, ne sice tak, že by jedni (chvály a druzí) zasluhovali hany, nýbrž tak, že každý z těch, jimž přisouzena chvála, z jiného důvodu se

27 chválí. Možno to pozorovati především na básnících, neb ti jsou řečníkům nejbliže příbuzní: jaký rozdíl jest mezi Enniem, Pacuviem a Acciem, a u Řeků mezi Aischylem, Sofoklem a Euripidem, jakkoli se všem při všech rozdílech slovesného jejich

28 umění skoro stejná chvála vzdává! A nyní popatřte a pomyslete na muže, jichž uměním řečnickým se zabýváme; jak rozdílny jsou směry a osobité zvláštnosti jednotlivých řečníků! Isokrates byl lahodný, Lysias jemný, Hyperides důmyslný, Aeschines hřímavý, Demosthenes mohutný. Kdo z nich nebyl výborný? Kdo z nich nebyl osobitě rázovitý? Africanus byl důstojně vážný, Laelius umírněný, Galba drsně rázný, Carbo plynň a libozvučný. Kdo z nich nebyl nejlepší svého času? A přece každý

8 nejlepší svého druhu. Avšak nač shledávati příklady v starověku, když mám dosti mužů k tomu vhodných v době přítomné?

29 Co bylo kdy libějšího sluchu nad řeč našeho Catula? ryzí tak, jakoby skorem jen sám uměl latinsky, a tak vážná, že je přese vši obzvláštní důstojnost přece jen plna ušlechtilého vtipu? Zkrátka, když ho poslouchám, soudívám, že se k řeči jeho nedá nic ani

30 přidati ani v ní změnití ani vynechati, aby se tím nezkažila a nezhoršila. A což tuto náš Caesar? Zda nepřinesl zcela nový způsob řeči a nezavedl druh řečnický skoro jedinečný? Kdo kdy mimo něj podal předměty hrůzně vznešené způsobem skoro komickým, kormutlivé klidně, zasmušilé vesele, soudní s půvabem skoro divadelním, a to tak, že se ani velikostí předmětů žert nevy-

¹⁵⁰⁾ „Blízce si příbuzní“ řečníci = duo prope aequales t. j. Sulpicius a Cotta. Freund myslí na stejné stáří, neb se oba narodili týž rok (124), ale význam stejného stáří se sem nehodí, ježto jest řeč o vlastnostech duševních. „Uterque aequalibus praestitit“ praví Cicero o týchž mladých řečnících v Brutovi, a to zde o smyslu rozhoduje. „Příbuzní“ značí = dokonalostí svého umění si podobní byli velice, ale rázem a povahou se lišili. Mohlo by se také překládati: „dokonalostí skoro si rovni“, ale je na uvážení, zdali by se to jemnému Crassovi hodilo, aby ku př. Sulpiciovi dával přednost za Cottovy přítomnosti.

lučoval, ani vážnost vtípem nezmenšovala? Hle, tu jsou dva blízce si příbuzní řečníci,¹⁵⁰⁾ Sulpicius a Cotta. Kde je co tak vespek 31 nepodobného a přece zvláštním způsobem vynikajícího? Jeden (Cotta) mluví hladce a jemně, předmět vykládá přesně vhodnými výrazy; drží se stále hlavní věci a co velebystrým umem shledal, že by se mělo soudci dokazovati, na to — nedbaje žádných postranních důvodů, všecko myšlení i mluvení upíná. Sulpicius opět se vyznačuje velmi vášnivým vnitřním žarem, mluví zvučným a silným hlasem, s největším napjetím celého těla, pohyby jeho jsou plny důstojnosti a výmluvnost je tak mohutná a bohatá, jakoby sám jen od přírody k umění řečnickému dokonale byl vyzbrojen. Musím se nyní zmíniti také o sobě a Antoniovi, 9 ježto nás lidé v takový vzájemný poměr uvedli a tak o nás mluví, 32 jako bychom o rozhodnutí svého soupeřství k nim na soud byli voláni. Co je tolik nepodobno sobě, jako já a Antonius způsobem našich řečí? On je řečník takový, že nad něho nemůže býti výbornějšího. A k němu bývám já, ačkoli sám sebou nespokojen, právě nejvíce přirovnáván. Ráz umění Antoniova znáte: jest křepké, ohnivé, v přednesu živé, v boji o spornou otázku z předu i se všech stran dobře kryté a obrněné, bystré a britké, k jádru pronikající; na všech příznivých bodech rád se pozdržuje, čestně ustupuje a prudce doráží; strachu nahání, ale i prositi umí, a při vší rozmanitosti řeči posluchačů nikdy neunavuje. Co se mne 33 týče, já se — ať už jsem jakýmkoli řečníkem a třeba i, když se 33 vám tak zdá, dosti pozoruhodným, jistě od něho způsobem řeči velice liším; jak a čím, to vykládati mně nenáleží, protože sám sebe každý nejméně zná a sám o sobě velmi těžko správně soudí. Ale rozdíl je patrný a to předně v umírněnosti mých pohybů, pak z toho, že tam, kde stanu na počátku řeči, stávám až do konce, dále že si při volbě slov značně větší klopotu ukládám a starost, ježto se bojím, aby se nezdálo, že řeč má, když by byla poněkud příliš všední, nezasloužila napjaté a tiché pozornosti posluchačstva. Jestliže se tedy už při nás tu přítomných jeví tak veliké rozdíly 34 a tak určité zvláštnosti každého, a jestliže se přese všecku rozmanitost lepší (umění) rozeznává od horšího spíše dle silnějších neb slabších výkonů, než dle způsobu slohového umění, a všecko chvály dochází, co je ve svém způsobu dokonalé: co myslíte.

že by vyšlo na jevo, kdybychom všecky řečníky, co jich kde jest a bylo, vespolek srovnali? Není-li pravda, že by se našlo, kolik řečníků, tolikéž skoro způsobů řečnických? Dle tohoto mého výkladu by se snad zdálo, je-li zjevů a typů řečnických tak nesčíslně mnoho, zevně různých, podstatou stejně dokonalých, že nelze lidí povahou vespolek tak rozdílné vzdělávati na zá-
 35 kladě týchž pravidel a jedinstevné nauky. Než tomu není tak, a toho jest učitelům a vzdělavatelům mladých řečníků co nebedlivěji dbáti, jakým směrem se či povaha asi hlavně vyvíjí. Vždyť pak víme, že z jedné a téže školy znamenitých ve svém způsobu mistrů a učitelů vyšli žáci vespolek naprosto nepodobní a přece dokonalí, ježto se totiž metoda učitelova povaze každého
 36 přizpůsobila. Nejznamenitější toho doklad podává výtečný učitel Isokrates, jenž říkal, že při Eforovi užívá ostruh, při Theopompovi naopak uzdy. Tohoto totiž v smělém rozmachu řeči musil krotiti, onoho, jenž byl neschůvavý a jaksi ostýchavý, pobádati. I neučinil jich sobě podobnými, nýbrž tomuto jen přidával, onomu ujímal, aby vzdělání obou na tolik provedl, na kolik toho přirozená povaha obou dopouštěla.

10 To jsem předem uvéstí musel proto, abyste v tom případě,
 37 když by výklad můj dobře nepřiléhá k tomu směru, jež si oblíbujete, a k tomu druhu řečnickému, jemuž kdo z vás přednost dává, viděli, že já líčím ten druh, jenž se nejlépe zamlouvá mně.

Nuže tedy, je-li hotova látka řeči, o čemž výklad podal Antonius, jest jí potřebí od řečníka slohového vypracování a pak přednesu; to obojí žádá jisté formy. Co se týče slohového výrazu (o přednesu promluvím později), která pak forma by mohla býti lepší, než když mluvíme správně, zřetelně a vkusně, a tak, aby to bylo předmětu řeči přiměřené a vhodné?

38 Výklad o prvých dvou požadavcích, řeči totiž správné a zřetelné, se myslím na mně nežádá. Vždyť toho, kdo neumí mluvit, nebudeme chtít učit řečniti, a kdo neumí mluvit správně, od toho nebudeme očekávati, že by řečnil vkusně; a kdo nemluví tak, abychom mu rozuměli, nedovede tak řečniti, aby vzbudil náš obdiv. O tom tedy, co je nezbytně sice potřebné, ale snadno naučitelné, výkladu zanechme. Neboť správné mluvě se učí každý čtením a vzděláváním v chlapeckých letech; druhý po-

žadavek, zřetelnost, se činí proto,¹⁵¹⁾ že je nutno, aby každému řečníku bylo rozuměti, což pokládám za požadavek sice nezbytný, ale přece ze všech nejmenší.

Vkusné mluvy se vůbec sice dosahuje třibením pomocí 39 studia písemnictví, ale u vyšším stupni se vzdělává čtením řečníků a básníků. Staří totiž, kteří neuměli ještě řeč svou krásliiti, všickni skoro mluvili znamenitě správně, a kdo si mluvě jejich přivyknou, ani kdyby chtěli nedovedou jinak nežli správně mluvit. Jenže se nesmí užívati slov takových, jež nyní už nejsou obvyklá, leda snad tu a tam pro ozdobu a to střídě, jak ukáží; avšak slov dosud obvyklých bude moci dobrý znalec a pilný
 11 čtenář starých spisovatelů užiti za nejvybranější.¹⁵²⁾ Avšak 11
 40 správně mluvití neznamena jen varovati se vadných slov, ale 40
 i nesprávného tvarosloví, aby se ve smyslu nic nezmatlo, sobě neodporovalo a nepřevrátilo; ale i dobře ovládati jazyk, dech a hlas.¹⁵³⁾ Nemyslím, aby se jednotlivé hlásky přepjatě vyražely, 41
 ale rovněž ne, aby se nedbalou výslovností zatemňovaly; slova se nemají tenounkým hláskem skomíravě vydechovati, nemají však ani tuze ztěžka jaksi dýchavičně sptiti a sršeti. Co pravím o hlase, není ještě to, co náleží řečnickému přednesu, než jen to, co se mi zdá býti takřka nerozlučným požadavkem řádné mluvy. Jsou totiž jisté vady, jichž se každý uvarovati hledí: hlas měkce 42
 tenký, jako u ženských, neb zase křiklavě zlovučný a odporný. Ale jedna vada jest, kterou mnozí schválně hledají: hlas hrubý a drsný. V tom si někteří libují, protože se jim zdá, že si tím způsobem řeč jejich dodává rázu starožitného. Tak se zdá ku příkladu, že má tvůj přítel, Catule, Lucius Cotta¹⁵⁴⁾ zálibu v těžkopádné výslovnosti a drsném hlase, domnívaje se, že co propoví

¹⁵¹⁾ Za slovem „proto“ se hodí vložiti „že je nutno“, aby . . .

¹⁵²⁾ „za nejvybranější“: Staří měli mluvu ryzí, bude tedy míti znalec starých mluvu vybranou, jen když se uvaruje slov už neužívaných.

¹⁵³⁾ Doslovný překlad zní: A abychom dobře latinsky mluvili, jest třeba hleděti nejen k tomu, abychom jednak užívali slov, jimž by nikdo nemohl nic právem vytykati, jednak je zachovávali tak co do pádu, času, rodu a čísla, by se nic nezmatlo, si neodporovalo nebo nepřevrátilo; nýbrž i k tomu, abychom dobře ovládali jazyk, dech a hlas.

¹⁵⁴⁾ Lucius Aurelius Cotta (jiný, než přítomný Gaius Cotta) byl tribunem lidu r. 95.

hodně hrubě, bude znít starobyle. Tvůj hlas a jemná výslovnost se mi dobře líbí; nemíním výslovnost slov, ač to je hlavní věc; avšak tu nám přináší školní vyučování, té nás učí knihy a utvrzuje v ní stálý cvik při čtení a mluvení; ale já myslím libozvuk hlasu, jak mluvíš; tím libozvukem se u Řeků vyznačují Attičané a v naší latinské mluvě hlavně náš Řím. V Athénách vědecká vzdělanost rodných Atheňanů již dávno zašla; město zůstává toliko domovem vědeckého snažení, jehož se rodáci tamní už neúčastní, jež však cizinci pěstují, okouzlení jaksi samým jménem toho města a jeho slovností. Přece však i nejvzdělanější Asiaty kterýkoli prostý Atheňan snadno překoná, ne tak výrazy a správnou mluvou, ale libozvučností a lahodou řeči. Naši římské rodáci si méně hledí vědeckých studií, než latinští krajané v provincii; a přece z těch římských rodáků, kteří, jak víte, nijak nevyvíkají vědeckým vzděláním, není jediného, aby snad Q. Valeria Sorana,¹⁵⁵⁾ nejvzdělanějšího ze všech římských občanů, nepředčil jemností hlasu, ladným pohybem rtů a libozvukem.

Když tedy jest jistá římská, rodným občanům hlavního města vlastní výslovnost, při níž nic nemůže urazit, ani nelibost vzbuditi ani výtky dojíti, při níž nic nezní ani nepáchne cizinou, přidržme se jí a hledme se uvarovati všeho nejen venkovsky hrubého, ale i cize nezvyklého. Já když slyším mluvit svou tchyni Laelii¹⁵⁶⁾ (ženy si zachovávají snáze starý ráz řeči neporušený, ježto přiučiti se hovoru obecného davu příležitosti nemají a tím setrvají při tom, čemu se nejdříve naučily), vždycky se mi zdává, že slyším nějakého Plauta nebo Naevia. Mluví tak přirozeně a prostě, že není ani zdání o nějaké okázalosti nebo nápodobě. Z toho soudím, že tak mluvil její otec a předkové; nikoli drsně, jako zmíněný Soranus, ani nemotorně a široce, ani trhaně, nýbrž úsečně, plynne a lahodně. Tudíž myslím, že ten Cotta, jehož ty širokou výslovnost, Sulpicie, dosti často nápodobíš, tím že hlásku „i“ potlačuješ a místo ní plnozvučné „e“ vyslo-

¹⁵⁵⁾ Q. Valerius Soranus, ze Sory u Arpina, vynikl na poli grammatikálním a starožitnickém. Též básníkem byl.

¹⁵⁶⁾ Laelia, tchyně Crassova, žena Q. Mucia Scaevoly, byla dcera C. Laelia Moudrého.

vuješ, nenápodobí starobylých řečníků, nýbrž sprosté žence.¹⁵⁷⁾

Když se tomu zasmál i sám Sulpicius, pravil Crassus: „To já tak na vás, abyste také něco o svých vadách zvěděli, když už jste si přáli, abych mluvil!“

„Jen aby!“ zvolal Sulpicius; „to právě chceme, a učiníš-li tak, mnoho vad zde myslím dnes odložíme.“

„Jenom že ti nemohu výtky dělati bez vlastního nebezpečí,“ pravil Crassus, „poněvadž jsi mně prý dle Antoniova zdání tuze podoben.“

Na to Sulpicius: „I můžeš směle! Vždyť nás právě sám Antonius k tomu měl, abychom se drželi toho, co je na kom nejlepšího. A já se obávám, že nemám od tebe nic víc, než to dupnutí nohou, několik málo výrazů a v nejlepším případě nějaký ten posunek.“

„Toho ti tedy,“ pravil Crassus, „nevytknu, abych sám sobě nedělal posměchu (však toho máš ode mne mnohem více a lepší věci, než uvádíš); ale na to, co máš zcela svého nebo odjinud vypůjčeného, tě pozorna učiním, jestliže si na to při výkladě někde vzpomenu.“

Nechme tedy těch pravidel správného mluvení, jimž chlapecká škola učí, k nimž důkladnější poznání a studium písemnictví hojně přispívá a každodenní cvik v hovoru i domácím a čtení knih starých řečníků a básníků v nich utvrzuje. Ani při výkladě o tom se dlouho nezdržujme, jak dělati, abychom řečnili srozumitelně. Rozumí se, že toho dosáhneme, budeme-li správně latinsky mluvit, užívati slov obvyklých, přesně vyjadřujících to, co chceme naznačiti a objasniti, bez dvojsmyslných slov a řeči, bez dlouhých obvětí a rozsáhlých i dalekých podobenství, bez nesouvislých vět a převrácené souslednosti časové, bez popletení osob a zmateného slovosledu. Zkrátka, ta celá věc je tak snadná, že se často divím, když je tomu, co chce právní zástupce říci, méně rozuměti, než kdyby záležitost svou vykládal ten, kdo si toho zástupce zjednal. Vždyť ti lidé, kteří nám své záležitosti sporné svěčují, nám o nich často tak dobrý výklad podávají, že si nelze přáti lepšího. Jakmile však o týchž záleži-

¹⁵⁷⁾ Italští sedláci říkali *vea m. via, ameci m. amici* a pod.

tostech počne vykládati takový nějaký Fufius¹⁵⁸) nebo váš vrstevník Pomponius, nerozumím daleko tak dobře, co mluví, a to ještě s velkým namáháním. Řeč jejich jest tak popletena, tak zmatena, tak páté přes deváté, a to s neobvyklou žádavou slov

51 takovou, že řeč, která má přece věc objasňovati, ji jen více zastírá a zatemňuje, a že to vypadá, jakoby sebe sami jaksi překřikovali. Avšak, poněvadž vám tyto věci, aspoň starším z vás, připadají myslím dost a dost obtížny a nudny, pokročme, libo-li k dalším, které budou o hodně protivnější.“

14 „Vidíš přece,“ pravil Antonius, „kterak jsme roztržiti, jak neradi tě posloucháme, že se přiměti dáme (totiž myslím já) všeho zanechat a tebe se přidržeti a poslouchati! Tak pěkná jest řeč tvá o věcech ohybných, tak sytá o předmětu střízlivém, tak zcela nová o té pravědlné látce.“

52 Crassus: „Nu, ty dva oddily, Antonie, o správné mluvě a srozumitelném řečnění, jež jsem právě zběžně prošel, ba spíše skoro obešel, byly věru snadné. Další jsou obsáhlé a složité, rozmanité a těžké, a na nich všechna obdivuhodnost ducha, všechna sláva výmluvnosti spočívá. Nikdo přece nepocítil nikdy obdivu nad řečníkem, že správně mluví; ovšem nemluví-li tak, smějí se mu a nepokládají ho ani za pořádného člověka, neřkuli za řečníka. Nikdo nechválí řečníka za to, že mu posluchači rozuměli, ale

53 každý haní toho, kdo toho nedovedl. Nad kým to tedy lidé trnou obdivem? Na koho, an mluví, s úžasem hledí? Komu vykřikují pochvalu? Kdo jim, abych tak řekl, bohem mezi lidmi? To jsou řečníci, kteří mluví jasně, zřetelně a obsažně, kdož mají skvělé myšlenky a výrazy, a v samém proudu řeči nabývají jakéhosi rytmu a veršové míry, to jest, kdo mluví jak říkám ozdobně. A kdo umějí krásu svého slohu zaříditi tak, jak toho žádají věcné i osobní poměry, vynikají tou předností řečnickou, které

54 říkám přiměřenost a shoda. Takových řečníků pravil Antonius že ještě neviděl a jim jedině, pravil, že přísluší název výmluvných. Pročež s posměchem odmítněte, radím vám, všechny takové

¹⁵⁸) L. Fufius, žalobce Mania Aquilia, jež Antonius hájil. Viz pozn. 37 a 77. (I. 179, II. 124). — Cn. Pomponius, tribun r. 90, zhynul v krvavém roce 87.

lidi, kteří si myslí, že návodem těch tak řečených nyní rhetorů docáhli veškeré mohutnosti pravých řečníků, a přece ještě nevědí, jakou úlohu zastávají a jaké jest jejich povolání. Vždyť přece musí pravý řečník celý obsah života lidského, kdyžtě na něm řečnická činnost spočívá a za látku mu vykázán jest, posloucháním a čtením, rozmluvami a pojednáními i přemýšlením prozkoumaný míti. Neboť výmluvnost jest pravá ctnost a to z nejvyšších; 55 ač jsou totiž ctnosti všechny stejny a sobě rovny, přece je zevní tvar některých sličnější a skvělejší nad jiné, jako tato síla výmluvnosti, která na základě všeobecného vědění myšlenky a touhy slovy vyjadřuje tak, že kamkoli se vahou svou nachýlí, tudy i vůli posluchačů poháněti umí; a čím je síla ta větší, tím více jest jí potřeba za družku ryzí povahy a dokonalé moudrosti, sic kdybychom prostředky umění řečnického svěřili lidem těchto ctností nemajícím, bylo by to ne vzdělávati je na řečníky, ale dávati takřka do rukou zbraň lidem zběsilým.

Tuto, díím, způsobilost, věc dobře promysleti a vyjádřiti, 15 staří Řekové nazývali moudrostí. Odtud posli oni Lykurgové, 56 Pittakové a Solonové, a obdobně i naši Coruncaniové, Fabriciové, Catonové i Scipionové, ne sice tolik učení, ale přece jim vzletem ducha a vůle podobní. Jiní byli sice také tak věhlasní, ale cíl života měli jiný, a ti hledajíce klid a prázdneň, jako Pythagoras, Demokritos a Anaxagoras, vzdali se správy obecní a úplně se věnovali poznání pravdy. Tento způsob života, tak pokojný a právě tím vědění, nad něž není lidem nic příjemnějšího, tak lahodný, zachutnal většímu počtu lidí, než bylo státnímu životu zdrávo. Když se tedy tomu směru výborně na- 57 daní duchové oddali a množstvím prázdneho a volného času neobmezeně vládli, uznali ti učení lidé z nadbytku prázdne a duševních sil za potřebu mnohem více bádání a pátrání na starost si vzíti, nežli bylo nezbytně nutno. Zřejmě sice, že byla starodávná moudrost stejně učitelkou správného jednání, jako dokonalé výmluvnosti, a že učitelé krásného života byli zároveň učiteli výmluvnosti, jako Homérův Foinix, jenž o sobě praví, že byl od otce Pelea mladistvému Achilleovi dán za průvodce do války, aby jej učinil „řečníkem slov a působcem činů.“ Avšak jako lidé 58 zvyklí ustavičné a každodenní práci, když pro nepříznivé po-

časí dílo své konati nemohou, hře v míč nebo kůtky a kostky¹⁵⁹⁾ se oddávají anebo si z dlouhé chvíle nějakou novou hru vymýšlejí: tak onino lidé od veřejné činnosti jakoby od životního povolání nepřiznivými poměry jscuce cdloučení nebo samovolně odpočívající buďto se studiu básníků nebo měřictví nebo hudbě věnovali, nebo si sami, jako ku příkladu dialektikové, nový obor snažení a zábyvku kratochvilnou zjednali a v naukách k tomu vymyšlených, aby se jimi chlapani v ušlechtilé a ctnostné povahy vychovávali, celý svůj život trávili. Avšak zatím co jedni mužové, 16
59 a bylo jich dosti, oboustranným protože nerozpojným uměním státnickým i řečnickým vynikali a buď i politicky činni byli, jako Themistokles, Perikles a Theramenes, anebo sami sice politické činnosti se neúčastnili, ale stejně přece těmž umění vyučovali, jako Gorgias, Thrasymachos a Isokrates: vyskytli se naproti tomu jiní, kteří sice taktéž vědění a duchem vynikali, ale politické a praktické činnosti jaksi ze zásady nepřáli a proto i řečnická 60 cvičení haněli a pohrdavě zamítali. A v čele jejich byl Sokrates. Muž ten, jenž dle svědectví všech vzdělaných lidí a dle úsudku celého Řecka moudrostí, důmyslem, milým půvabem a důkladností, i také bohatou a rozmanitou výmluvností v každém oboru, kamkoli se zabral, nade všechny bez odporu vynikl, sofistům, kteří o tom předměť, jímž se my teď zabýváme, jednali, přednášeli a učili, a tudíž také filozofy se nazývali proto, že všeliké nejen poznání nejvyšších záhad lidských, ale i řečnické jimi se zabývání filozofií sluje, toto společné jméno odňal a umění moudře mysliti v rozpravách svých odloučil od umění krásné mluvití, ač obě podstatně vespolek souvisejí. Výtečného jeho ducha a rozpravy nesmrtelnými učinil spisy svými Plato, ježto Sokrates sám nezůstavil ani písmene. Od něho pošla ta rozluka 61 takřka jazyka a rozumu, poměr věru zvrácený, neprospěšný a chybný tím, že jiní nás mají učit moudře mysliti a zase jiní dobře mluvití. Vždyť od Sokrata vyšla řada žáků a každý si z jeho rozmanitých, rozličných a všemožnými směry tíhnoucích rozprav vybral něco jiného; tím vznikly školy, které spolu

¹⁵⁹⁾ Kůtky měly čtyři ploché strany číslicemi znamenáné, dvě oblé neznamenáné; kostky měly všech šest stran znamenáných.

nesouhlasí, naopak velmi se rozcházejí a různí, ač se přece všichni filozofové za Sokratovce pokládali a tak i nazýváni býti chtěli. Nejprve od Platona samého vyšel Aristoteles, zakladatel školy 17 peripatetické, a Xenokrates, původce Akademie; potom od Anti- 62 sthena, jenž si ze Sokratova učení nejvíce oblíbil zásadu trpělivosti a otužilosti, vyšli napřed kynikové, potom stoikové; dále od Aristippa, jež upoutaly hlavně rozpravy hledící k rozkoši, pošla filozofie kyrenaiků; té se on sám i nástupci jeho zastávali bez výhrady, kdežto nynější epikurovci, kteří vše rozkoši odměňují, vedou si v tom s bojácnou nerozhodností, ježto mravnosti ani nehoví ani jí nezamítají, a rozkoš celou, jak by rádi, si nezachraňují. I jiné školy filozofické bývaly, které se skoro vesměs za sokratické vydávaly: eretrijská, herillská, megarská, pyrrhonská atd., ale jsou vlivem a rozpravami nynějších škol již dávno rozbity a vyhubeny.

Z filozofických nauk dosud trvajících se ta, která se zastává 63 smyslné rozkoše, třeba že ji někteří za platnou uznávají, naprosto nehodí takovému řečníku, jakého hledáme a od něhož žádáme, aby byl vůdčím státníkem, hlavou správy obecní, předním rádcem i mluvčím v senátě, v obei národa a při veřejných soudech. Tím se však nemá od nás epikurské filozofii nijak ukřivditi; vždyť jí nezapuzujeme z míst, kam ji náklonnost táhne: nechť si v těch svých libosadech, kde libo, v pokoji odpočívá; snad i nás tam na ta svá měkká a kyprá lehátka s národního řečníště, od soudů a z radnice odtáhne, což bude, zvláště za nynějších politických poměrů nejspíše docela moudré. Avšak mně nyní o to neběží vyšetřiti, 64 která filozofie jest nejlepší, nýbrž která se řečníkovi nejlépe hodí. S epikurovci se tudíž beze vší urážky rozlučme, jsou to jistě řádní lidé a šťastní, když si to již o sobě tak myslí; jenom jim poradme, aby svou zásadu, že mudrci nenáleží zabývatí se politikou, buď si to sebe pravdivější, v tichosti u sebe jako svaté tajemství chovali; neboť jestliže nás a muže právě nejlepší o pravdě svého učení přesvědčí, nebudou moci sami, po čem nejvíce touží, pokoje požívatí.

Ani stoiků, ač mám nejméně proti nim, nemohu potřebovati, 18 a neobávám se, že se proto rozhněvají; neboť se hněvati neumějí, 65 a jsem jim povděčen za to, že samojediní ze všech prohlásili vý-

mluvnost za moudrost a ctnost. Mají však dvě stránky, které se s pojmem řečníka, jak jej stanovíme, nijak nesrovnávají: předně že každého, kdo není mudrcem, prohlašují za otroka a loupežníka, nepřítele a blázna, ač zase tvrdí, že není člověka, aby dosáhl pravé moudrosti. Byl by to pravý nesmysl, svěřovati vedení ve shromáždění, v senátě neb v jakékoli schůzi takovému člověku, jemuž nikdo z přítomných není rozumným, ani dobrým občanem ani svobodným. Za druhé že užívají takového druhu řeči, jenž je snad jemný a dojistá důvtipný, ale potřebě řečnické nehoví, ježto je tuze suchopárný, neobvyčejný, lidu neobvyklý, nejasný, prázdný a střízlivý, a vůbec v řeči k prostému lidu nemožný. Neboť stoikové mají něco jiného za dobro a zlo, než ostatní občané, ba spíše národové; mají jiný pojem o cti a bezecti, o odměně a trestu; správný-li čili nic, o to teď neběží; hlavní jest, že bychom při takových zásadách s uměním svým řečnickým nic nepořídili.

67 Jsou tu ještě peripatetikové a akademikové; škola akademická jest sice jediná, ale směry jsou dva. Speusippos totiž, Platonův sestřenec, a žák Platonův Xenokrates, i Xenokratovi žáci Polemon a Krantor, od Aristotela, rovněž Platonova posluchače, valně se neodlišili; rozdíl jest snad jen v obsažnosti a rozmanitosti řeči. Archesilaos, žák Polemenův, byl první, jenž si z různých Platonových spisů a rozmluv sokratických ten náhled za hlavní zásadu obral, že smysly a rozumem nic určitého nelze postihnouti. A vynikaje velmi vybraným humorem upřel prý úsudkové činnosti i smyslovému nazírání všelikou platnost a nejdřív počal (což byl způsob zcela sokratický) projevovati nikoli náhled svůj vlastní, ale odpor proti každému náhledu jinému. Odtud má původ Akademie mladší, v níž Karneades neobvyčejnou čilostí ducha a bohatou výmluvností vynikl. Ačkoli jsem v Athénách mnoho posluchačů jeho seznal, přece za nejspolehlivější svědky bych mohl uvésti tchána svého Scaevolu, jenž ho v mladých letech poslouchal v Římě, dále slovatného muže a přítele svého Quinta Metella, syna Luciova, jenž říkával, že byl v jinošských letech po mnoho dní v Athénách jeho posluchačem, když již valně stářím byl sešlý.

A z tohoto společného horského pásma moudrosti rozešly 19 se školy učenců, jako řeky s Apenninu, na dvě různé strany tak, 69 že filosofové, jako řekami do hořejšího moře Jonského plynouce vyústili do moře jaksi po řecku pohodlného a přístavy bohatého, řečníci však do našeho moře Tyrrenskeho, v řeckém smyslu barbarského, plného úskalí a nebezpečného, že by v něm i sám Ulixes byl zabloudil. Když bychom se totiž na takovou výmluv- 70 nost obmezili a řečníkem takovým spokojili, jemuž stačí dobře věděti, že se musí, co je v žalobě, popírati, nebo nejdeli to, dokazovati, že se to, co domnělý vinník spáchal, stalo právem nebo cizí vinou nebo bezprávím, nebo ve shodě se zákonem, neb aspoň ne proti zákonu, nebo z nevědomosti a nezbytnosti; nebo že se nemá spáchanému činu dávatí takové jméno, jaké dává žaloba, nebo že se soud neprovádí tak, jak by měl a směl; dále, pokládáte-li za dostatečné naučiti se tomu, co podávají učitelé řečnictví, co však mnohem krásněji nad ně a důkladněji vyložil Antonius; než stačí-li vám to i tak, a také to, co po přání vašem vykládám já: pak zaháníte řečníka s ohromné a nekonečně širé pláně na dráhu věru velmi úzkou. Pakli se však raději držíte starého Periklea anebo známějšího nám při množství svých spisů Demosthena, 71 a více-li se vám zalíbil výtečný a znamenitý ideál a krása řečníka dokonalého: nezbyvá vám, než osvojiti si mohutnost buď novějšího umění karneadského nebo staršího aristotelského. Staří totiž učení řečníci až po Sokrata spojovali, jak jsem pravil, 72 s uměním řečnickým znalost a vědění všeho, co se týká lidských mravů a života, ctnosti a státnictví. Později, když byli od Sokrata a všech jeho nástupců řečníci od učenců, jak jsem vyložil, odloučeni, filosofové opovrhli výmluvností a řečníci věděním; a žádná strana o nic, co spadalo do oboru strany druhé, ani nezavadila, leda když si něco navzájem vypůjčiti musili, místo aby ze společného pramene čerpali, když by byli chtěli v starém svazku jednoty setrvatí. Avšak jako dávní arcikněží pro množství obětí 73 tři zvláštní obětníky si ustanovili, ač původně od Numy sami k tomu byli zřízení, aby za slavnostních her bohoslužebné oběti přinášeli, tak Sokratovci soudní řečníky ze svého kruhu a z oboru filosofie, dříve společného, vyloučili, kdežto staří mezi řečníky a mysliteli krásnou sjednocenost měli zavedenu.

20 Maje takový názor o pravém řečníku, musím trochu prositi
 74 stran sebe za odpuštění, i žádám vás, abyste požadavky, jež
 uvádím, nevztahovali na mne samého, nýbrž na ideál řečníka.
 Neboť co se mne týče, já, ač jsem od otce svého v chlapectví
 nabyt vzdělání dokonalého a také jsem do veřejné činnosti přinesl,
 jak jsem si vědom, něco vloh, ovšem ne tolik, kolik se nejspíš o mně
 domníváte, nemohu říci, že bych se byl všemu tomu, co nyní
 požadují, naučil zcela tak, jak tvrdím, že je potřeba se naučiti.
 Vždyť jsem se k veřejné soudní činnosti dostal časněji, než všickni
 ostatní, a v jedenadvaceti letech jsem již pohnal na soud muže
 nad jiné vznešeného a výmluvného. Školou mojí byla veřejnost,
 učitelem zkušenost, zákony a ústava národa římského a zvyklosti
 předků. A přese všecku touhu poznati nauky, o nichž mluvím, jen
 75 málo jsem jich okusil, když jsem za své quaestury v Asii náhodou
 natrefil akademického rhetora Metrodora, o němž zmínku učinil
 Antonius, muže v letech se mnou skoro stejného, a pak na zpá-
 teční cestě v Athénách; tu bych se byl rád déle pozdržel, kdybych
 se nebyl rozhněval na Athéňany, že nechtěli opakovati mysterie,
 jež jsem o dva dni zmeškal. Že tedy požadují tak veliké vědomosti
 a takovou spoustu učenosti, nesvědčí v můj prospěch, nýbrž spíše
 proti mně, — nevykládám totiž o tom, co dovedu sám, nýbrž co
 musí dovésti pravý řečník, — a proti všem těm lidem věru pra-
 směšným, kteří nauku o řečnictví vykládají a knihy o tom spisují,
 jaké jsou druhy právních rozepří, jak se mají dělati úvody a jak
 76 líčiti příběhy. Kdežto přece pojem pravé výmluvnosti jest tak
 rozsáhlý, že zabírá jak vědu o původu, působnosti a proměnách
 všelikých věcí, ctností a povinností, tak také celý obor přírodní,
 do něhož spadá nauka o lidské povaze, duchu a životě; a moc
 její tak veliká, že obyčejně, zákony a práva určuje, obec spravuje a
 o všech možných věcech sličně a důkladně umí rozprávěti.¹⁶¹⁾
 77 V těchto oborech, kolik vydá přirozené nadání mé, prostřední
 vzdělání a zkušenost, i já sám leccos dokážu, a při tom si ani
 proti těm, kteří v pouhé filosofii celý život zakotvili, v učených

¹⁶¹⁾ Řečnictví zabírá celou filosofii, metafysiku i fysiku. Praktický řečník, je-li nadán a trochu vzdělán, stačí zkušeností vyhověti tomu velikému pojmu i bez filosofie theoretické; ale i proti odborným filosofům obstojí, právě tou zkušeností.

rozpravách nikterak mnoho nežadám. Vždyť co by mohl přítel 21
 můj C. Velleius¹⁶²⁾ tak dalece uvést za důvod, že je rozkoš 78
 nejvyšší dobro, abych já to pomocí dokazovacích prostředků,
 jež vyložil Antonius, nedokázal, chtěl-li bych, nebo nevy-
 vrátil ještě důkladněji, při tom řečnickém výcviku, jehož
 Velleius nemá, ale každý z nás jím se honosí? Co by mohli stoi-
 kové, jako ku příkladu Sextus Pompeius, nebo Balbové nebo
 přítel můj M. Vigellius, druh Panaetiův, o ctnosti vykládati, abych
 jim já nebo kdokoli z vás v učeném dovozování musil ustoupiti?
 Filosofie není jako jiné vědy. Neučení nepořídí v měřictví nic, 79
 v hudbě rovněž nic. Musí buď mlčeti, nebo býti pokládán za
 pošetilce. Kdežto poznání filosofické se dobývá bystrým a dů-
 vtipným duchem, aby se pravděpodobnost každé věci vyvodila
 a spolu uhlazenou formou vylíčila. Už i ten obyčejný řečník
 náš, třeba málo učený, ale v mluvení prakticky vycvičený, jen
 pomocí obyčejného toho výcviku těm pyšným filosofům vypráší
 a nedá se jimi zahanbiti ani vysmáti. Pakli by však povstal 80
 jednou muž, jenž by dovedl po Aristotelovi o všech věcech na
 líc i rub vykládati, o každém daném předměť dle jeho návodu
 pro i proti řečniti, anebo ťo způsobu Archesilaovu a Karneadovu
 proti každému mínění námitky pronášeti, a jenž by s takovým
 theoretickým vzděláním spojil naši zkušenost a řečnický výcvik,
 to by pak byl u mne řečník pravý, dokonalý a jedinečný. Neboť
 bez otužování veřejnou činností nemůže řečník nabýti ráznosti
 a pádnosti, bez všestranného vědění nemůže býti dosti vybroušený
 a moudrý. Pročež nechtě si jen ten starověký Korax (Krkavec)¹⁶³⁾ 81
 sedí na těch svých krkavčatech, až by z nich byli protivní a nesne-
 sitelní křiklouni, a nechtě si leccjaký Pamfilus¹⁶⁴⁾ maluje na stužky

¹⁶²⁾ C. Velleius, tribun lidu r. 90, zastupoval v Římě epikurskou filosofii. — Sextus Pompeius, stoik, byl strýc Pompeia Velikého. — M. Vigellius není znám. Osoby tyto zastupují filosofické názory v Ciceronově spise De natura deorum.

¹⁶³⁾ Korax (viz pozn. 29 a Úvod), Syrakusan z 5. století, nejstarší spisovatel řečnické nauky. Ježto Korax značí krkavce, jsou žáci jeho krkavčata.

¹⁶⁴⁾ Pamfilus. Sorof myslí, že tu Cicero spletl dva Pamfily, rhetora z Aristotela a malíře. Piderit zamítá. Zná jiného Pamfila rhetora, jenž v učitelské horlivosti řečnickou nauku pečlivě rozdělil a z celé látky zhotovil

předmět tak velevážný jakoby dětem pro radost, a i my sami pouštějme se třeba v této své včerejší a dnešní skrovnické rozprávce do výkladu celého řečnického oboru: když nám přece jen zůstane pravdou, že je to obor tak ohromný, že do něho nejspíše celá filosofická literatura, o jaké se těmto rhetorům ani nezdálo, obsahem přináleží.“

22 Tu pravil Catulus: „Není se, Crasse, opravdu pranic diviti,
82 že vynikáš takovou řečnickou mohutností, lahodou a bohatstvím. Dosud jsem tě sice dle tvých řečnických výkonů pokládal stejně za znamenitého řečníka, jako za dokonalého mudrce, ale domýšlel jsem se, že to máš darem přírody; nyní však poznávám, že jsi filosofické vzdělání vždycky i výše stavěl, a odtud že to tvé řečnické bohatství vyprýštilo. Přece však když se rozpomenu na všechna tvá léta, jak jsi se postupně vyvíjel, a vážím tvůj život a studie, nechápu, kde jsi nabral času všemu tomu se naučiti, když přece vidím, že jsi se těm studiím, spisovatelům a jich knihám nemohl příliš mnoho věnovati. I nevím, čemu se mám více diviti, zdali tomu, že jsi se mohl při neustálém velikém zaneprázdnění naučiti těm věcem, jež jsou, jak již od tebe přesvědčení mám, vydatnou pomůckou, anebo, nemohl-li jsi, jak jsi se bez nich mohl státi tak výborným řečníkem.“

83 Na to odvětil Crassus: „Především buď, Catule, jist, že rozprávím-li o řečníku, dělám to skoro stejně, jako kdybych měl mluvit o herci. Tvrdil bych totiž, že v posunkovém umění dostačiti nemůže, jestliže se nenaučil tělocviku a tanci; a přece, to tvrdě, nemusel bych býti sám hercem, nýbrž snad jen ne
84 nejapným posuzovatelem cizího umění. A tak podobně nyní z vašeho podnětu mluvím o řečníku, rozumí se o dokonalém; neboť mluví-li se o jakékoli umělecké dovednosti, vždycky se myslívá svrchovaně dokonalá. Proto jsem-li vám už jednou řečníkem a to celkem dobrým anebo vůbec dobrým, nemám nic proti tomu. Nebo proč bych se ještě déle upejpal? Vim přece, že jsem za takového pokládán. Ale proto přece nejsem ještě řečníkem dokonalým. Není na světě věci nesnadnější a větší,

pro školu přehledný diagramm na barevné proužky (Crassus říká vínky, stužky).

a nic nežádá tolik vědeckého vzdělání za podporu, jako to. Po- 85 něvadž však máme předmětem úvahy řečníka, musím mluvit o řečníku dokonalém. Neboť se žádné věci jakost a velikost v úplné síle a podstatě pochopiti nedá bez dokonalého vzoru. Co se mne týče, Catule, vyznávám, že jako se dnes řečnickými spisy a spisovateli nezabývám, tak že jsem vůbec nikdy, jak jsi správně připomněl, neměl času výhradně tomu učení se věnovati a že jsem jen tolik času na vědecké studium vynaložil, kolik mi tcho dopřály chlapecký můj věk a soudní prázdniny. A ptáš-li 23 se mne, Catule, na mínění o vědeckém vzdělání, tu jest můj náhled, 86 že na to schopný člověk a to takový, který se zamýšlí věnovati veřejné činnosti soudní a politické, nepotřebuje tolik času, kolik ho spotřebují ti, jimž na samé učení ani celý život nestačil. Každé umění se totiž pěstuje jinak od lidí, kteří ho užívají pro praktickou činnost, a jinak od lidí, kteří už v pěstování jeho samém tolik rozkoše mají, že o nic jiného na světě nestojí. Ku příkladu cvičitel samnitských šermířů je již stařícký kmet a přece se sám každodenně ještě cvičí. Nemáť nic jiného na starosti. Kdežto se 87 Q. Velocius¹⁶⁵) šermu v chlapeckých letech jen tak mimochodem přiučil. Avšak poněvadž byl k tomu schopný a celé umění si osvojil, byl, jak jest psáno u Lucilia,

sic sám bitec dobrý
v šermu i také končířem soku nezdolně silný,

ale více píše věnoval veřejnosti, přátelům a správě svého hospodářství. Valerius každodenně zpíval; co měl jiného dělati, když byl divadelním zpěvákem? Kdežto přítel náš Furius Numerius zpívá jen, když se mu hodí, neboť jest hospodářem a jezdcem římským, a kolik bylo potřebí, naučil se v mládí. A stejně tomu jest i při těchto vysokých vědách filosofických. Viděli jsme, kterak se Q. Tubero,¹⁶⁵) muž znamenitých předností mravních a velmi šlechtyný, dnem i nocí svým filosofem zabýval, kdežto při jeho upci Afrikanovi sotva bylo lze pozorovati, že se filosofií zabývá, ač přece zabýval. Filosofickým vědám se lze naučiti

¹⁶⁵) Velocius, Valerius, Furius jsou osoby neznámé. Q. Tubero, vnuk L. Aemilia Paula, žák slavného filosofa Panaetia.

snadno, jestliže si jen tolik z nich obereme, kolik potřebí, a pak máme-li svědomitého učitele a umíme-li se sami učit. Když však někdo po celý život nic jiného dělati nechce, tu pěstování věd a bádání samo zplozuje ze sebe denně nové úkoly, jichž řešením by se dále spokojeně mohl baviti. Tím se děje, že je pěstování těch věcí nekonečné, ale naučení snadné, jest-li se ty vědomosti praktickým upotřebením utvrdí, věnuje-li se jim trochu pile a vydrží-li paměť a láska k věci. Stále se učiti jest radost. Tak, dejme tomu, že bych já chtěl uměti zcela dobře hráti v kostky, nebo že by mne těšila hra v míč; tu bych se učil rád, snad i tehdy, když bych cíle nemohl dojiti. Kdežto jiní, právě že to výborně umějí, s radostí mnohem větší se tím zabývají, než toho potřebí, jako ku příkladu Titius¹⁶⁶) hrou v míč a Brulla v kostky. Proto se nemusí nikdo ohromné rozsáhlosti věd obávati z toho snad důvodu, že se i starci ještě učí. Buďto se totiž teprve v stáří do věd zabrali, nebo až do stáří v studiu setrvávají, anebo jsou zdlouhaví v učení. Po mém rozumu je pravda ta, že kdo se něčemu nenaučí rychle, nikdy se tomu vůbec nedovede naučiti.“

24 „„Nu již začínám chápati, Crasse, jak to myslíš!“ pravil
90 Catulus. „A věru máš pravdu! Poznávám, že jsi nabyl při veliké horlivosti v učení s dostatek času zvědět vše to, o čem vykládáš.“

„Ty stále ještě myslíš,“ zvolal Crassus, „že se co mluvím týká mé osoby, nikoli věci? Než vraťme se, libo-li, k počatému výkladu.“

„Zcela dobře!“ pravil Catulus.

91 A Crassus pokračoval: „Nuže, co jsem chtěl tím dlouhým a tak zdaleka počatým úvodem? Ty dva kusy výkladu, které mi zbývají, jednájí o tom, jak řeč skvělosti nabývá a jak všecka výmluvnost vrcholu dosahuje; onen žádá, aby se ozdobně mluvilo, tento druhý, aby se mluvilo přiměřeně a vhodně; chtějí toho dosíci, aby se řeč poslouchala co nejpříjemněji, aby do myslí posluchačů co nejvíce vnikala a aby byla účinnými prostředky co nejhojněji vyzbrojena. Výzbroj obyčejného soudního řečníctví, hašteřivého a prudce bojovného, opírajícího se o před-

¹⁶⁶) Sextus Titius, viz pozn. 73 (II. 48). Brulla není znám.

sudky davu, jest chatrná a věru žebrácká.¹⁶⁷) Ale ani ta, kterou podávají učitelé řečníctví z povolání, není o mnoho lepší. Žádáme si nádhery a lesku, prostředků vybraných, odevšad nahromaděných, shledaných, a snesených, jak o to starost tobě, Caesare, nastane napřesrok, a jak jsem se já o to vynasnažoval za časů své aedility, ježto jsem soudil, že prostředky všedními a po domácku vyrobenými národu nemohu vyhověti. Jak se slova volí, 93 ve věty vážou a zaokrouhlují, o tom jsou pravidla snadná, a i bez pravidel pouhý výcvik stačí. Bohatství látek jest ohromné, a poněněvadž ho Řekové již neovládají a naše mládež se z té příčiny samým učením skoro odnaučovala něco vědět, povstali v tomto dvouletí pohříchu také učitelé latinští. Já jim to řemeslo censorským výnosem zakázal, ne že bych, jak prý všelijací lidé tvrdili, nechtěl, aby se um jinochů zbystřoval, nýbrž právě naopak, poněvadž jsem nechtěl, aby se mládež otupovala a drzost v nich rozmáhala. Neboť jsem u řeckých učitelů, ať už jacíkoli 94 jsou, shledával vedle slušné obratnosti jazyka aspoň nějakou odbornou učenost a všeobecnému vzdělání potřebné vědění, kdežto ti naši noví učitelé, jak jsem pozoroval, ničemu nedovedou učiti, leda drzé odvaze, a toho jest se i při dobrém nadání a učení, právě proto, že je to nectnost, vždycky všemožně varovati. A poněvadž bylo jen tomu jedině vyučováno a pouze školou nestoudnosti to bylo, pokládal jsem za svou censorskou povinnost starati se, aby se to zlo dále nešířilo. Tím ještě s naprostou určitostí ne- 95 tvrdím, jakoby nebylo naděje, že by se těm věcem, o nichž jsme rozprávěli, latinsky s vybroušeným vkusem nemohlo vyučovati. Vždyť toho nejen jazyk náš, ale i povaha předmětu dopouští, aby se ta starobylá a výtečná moudrost Řeků na potřeby a zvyklosti naše převáděla. Ale lidí jest třeba vzdělaných, jichž jsme dosud, aspoň v tomto filosofickém oboru u nás neměli. Najdou-li se časem, i nad Řeky vyniknou.

Řeč tedy nabývá v celku krásy předně svěží jakousi barvou 25 a přirozenou vnitřní silou. Neboť aby byla důrazná a libá, vzdělaná 96

¹⁶⁷) Výzbroj obyčejného soudního řečníctví je zde označena přívlastky, jest to tedy: hašteřivost, prudká bojovnost a spoléhání na předsudky davů.

a ušlechtilá, obdivuhodná a uhlazená, a dle potřeby cituplná a vášnivá, to není věcí jednotlivých součástí; to se musí jevit v celku. Dále musí býti zpestřena krásnými výrazy a myšlenkami jako květy, ale ty nesmějí býti vysypány stejně na celou řeč, nýbrž sem tam tak, aby v celé výzdobě vynikala místa význačně nádherná a skvělá.

- 97 Formu si tedy musí řečník zvoliti takovou, kterou by posluchače co nejvíce poutal, která by nejen rozkošně bavila, ale při tom neunavovala; (neboť varovati vás před slohem suchopárným a drsným, sprostým a ovšednělým, doufám mně odpustíte; schopnosti vaše a dospělý věk mi poukazují na požadavky daleko
98 vyšší). To totiž, co na smysly naše rozkoší nejvíce doráží a na první ráz nás nejprudčeji jímá, to se nám — z příčiny těžko vysvětlitelné — nejdříve zošklivuje a přejídá. Oč krásnější jest namnoze barvitost a bohatší pestrost nových maleb, než starých; a přece, ač nás na první pohled uchvacují, na dlouho nebaví, za to starožitné malby právě tím svým prostinkým a zastaralým rázem tím více poutají. Oč měkčí a lahodnější jsou při zpěvu ozdobné přechody (modulace) a fistulové polotóny,¹⁶⁸ než hlas pevný a vážný! A přece se proti němu nejen mužové přísného
99 vkusu, nýbrž při častějším opakování i sám dav ozývá. I při ostatních smyslech lze to pozorovati: masti voňavkami příliš silnými a pronikavými napuštěné nejsou nám tak dlouho příjemny, jako ty naše mírně vonné, a oblíbenější jest, co má vůni země nežli šafránu.¹⁶⁹ Sám hmat má rád měkkost a hladkost jen do jistého stupně. A chuť, ze všech smyslů největší rozkošník, jenž si v sladkosti nad jiné libuje, jak brzy se od toho, co příliš sladké jest, s nelibostí odvrací! Nikdo nesnese na delší dobu sladký nápoj nebo jídlo sladké, kdežto se mírná sladkost obou tak
100 snadno neznechutí. A tak při všem: když je rozkoš nejvyšší, tu

¹⁶⁸ „Ozdobné přechody“ (flexiones), koloratury a modulace. Cicero se snaží i nejobornější řecké výrazy nahraditi latinskými. Tu působila Ciceronem tvůrčí síla římského ducha.

¹⁶⁹ „Vůně země“. O ní mluví Plinius (odor terrae), ale stran výrazu Ciceronova jest u vykladatelů spor, má-li zníti *terram sapere* či *ceram redolere*. Jaké to byly voňavky, není známo. Voňavé sprchy v divadle páchly šafránem.

je ošklivost nejbližší. Tím méně smíme se tomu diviti při slovesném umění; řeč, buďsi básnická nebo řečnická, jak o tom tak dobře dle básníků jako dle řečníků souditi můžeme, bez přestání, bez oddechu a bez proměny souměrná, skvělá, ozdobná a půvabně krásná, buď si sebe nádhernějšími barvami vyličena, nemůže na dlouho příjemně působiti.

Naopak, u řečníků a básníků se nám kudrlinky a falešné šperky tím dříve znechutí, ježto u smyslů vzniká přesycenost tělesná, nikoli duševní, kdežto se ve spisech a řečích líčidlem zakryté vady netoliko sluchem, ale ještě více soudností a vkusem poznávají. Proto nám může býti sebe častější pochvala „Dobře! 26 Znamenitě!“ vždycky vítána, kdežto „Roztomilé! Hezounké!“ 101 bych nerad příliš často slychal. Než i častá pochvala „Lepší to nemůže ani býti!“ by se mi líbila. Avšak dokonalá řeč, má-li vzbuditi zasloužený obdiv a chválu, musí míti (jako malba)¹⁷⁰ nějaké stíny a pozadí, aby co má býti světle podáno, lépe vystoupilo a vyniklo. Roseius ku příkladu verše:¹⁷¹ 102

„Mudrcé žádá, čest, ne kořist, etnost by měla odměnou.“
nikdy nepřednáší s takovým výrazem, jakého je schopen, nýbrž odříkává ho prostě jen tak, aby u verši následujícím

„Než, co vidím? Zbroj kol sebe — obsadil už svatý stan!“
vší silou vpadl neodvratně upíraje zrak, trna podivem a úžasem. A což ten druhý (Aesopus), jak jemně krotce, mírně a beze všeho úsilí přednáší slova:

„Kde já dojdu ochrany?“

ježto následuje verš:

„Ó otče, vlasti má, ó dome Priamův!“

v němž by se nemohla vyvinouti taková síla pohnutého přednesu, kdyby byla úplně vyčerpána ve verši předchozím. A na ten prostředek nepřipadli herci dříve, než sami básníci, ba ani než

¹⁷⁰ Slova „jako malba“ jsou vložena překladatelem.

¹⁷¹ Odkud jsou prvé dva verše přednášené Rosciem, neví se. Další verše, jež přednáší „ten druhý“ herec, totiž Aesopus, pocházejí z Enniovy tragédie „Andromacha“.

skladatelé hudby k dramatu; u těch obou se něco pronáší slaběji a zase silněji; tu se tón snižuje, tu zvyšuje, střídá a odlišuje.

103 Musí tedy býti výraz našeho řečníka tím způsobem ozdobný a příjemný, — neb jinak to u něho nejde — aby příjemnost jeho měla chuť jadrnou a hutnou, nikoli sladkou a mdlou. [Tot pravidlo všeobecné a nejtěžší].¹⁷²⁾ Neboť vlastní pravidla o řečnických ozdobách, jak se jim učí, jsou tak lehká, že si je každý i nejchatrnější řečník pro svou potřebu vyvoditi dovede. Přední tedy věci, jak jsem prve pověděl, jest opatřiti si hojnou zásobu látky. O tom už podal výklad Antonius. Té látky musí sloh sám a celý ráz řeči dodatí tvaru, obrazné výrazy skvělosti a myšlenky rozmanitosti.

104 Hlavní přednost výmluvnosti záleží v umění zveličiti předmět ozdobnými prostředky, což má místo nejen když se má něco řeči zvelebiti a výše povznésti, nýbrž i když se má zlehčiti a

27 zahrnouti. Toho se vyžaduje ve všech těch částech řeči, jež nám, jak pravil Antonius, slouží k tomu, abychom řeči své dodali hodnověrnosti, když něco objasňujeme, nebo když posluchače

105 sobě příznivě nakloniti neb na jiné popuditi chceme. K tomuto účelu posléze uvedenému přispívá zveličování nejvíce, a jediné výcvik v tom jest řečnickovou hlavní a nejvlastnější předností. Ještě důležitější jest výcvik v chvalořeči a hanořeči, o němž Antonius výklad napřed odmítal, ale pak nás na konci své přednášky přece o něm poučil; neboť se řečnický výkon ničím tak nepovznese a nezvelebí, jako když dokonale ovládáme toto dvojí

106 umění. Tu se v zápětí vyskytnou také ony všeobecné myšlenky, které sice vlastně přináležejí řečem soudním a s podstatou jejich bytně mají souviseti, ale že se jich o předměte vůbec užívá, všeobecnými od starých nazvány jsou; z nich jedny slouží při velmi ostrém a sesilněném obviňování ze zločinů a přestupků, nebo při žalobách, když proti nim není neb nemůže býti nic namítáno, jako na lupiče veřejného jmění, zrádce a otcevraha; ale smí se jich užívatí jen při žalobách dotvrzených, sic jinak jsou jalové a prázdné; jiné slouží při prosbách o slitování

¹⁷²⁾ Věta v závorkách je překladatelem vložena pro srozumitelnější přechod k následujícímu „neboť“.

a milost; ještě jiné poskytují výklady oboustranné, při nichž se 107 o věcech všeobecně mravních pro i proti výmluvně rozprávěti dá. Tato dovednost se nyní pokládá za věc náležející výhradně dvěma filosofickým školám,¹⁷³⁾ o nichž jsem prve mluvil; za starých časů náležela těm, u nichž¹⁷⁴⁾ se vůbec všeliká theoretická i praktická schopnost mluvití o věcech veřejného života se týkajících hledala. Neboť výmluvně rozprávěti o ctnosti a povinnosti, o spravedlnosti a dobru, o hodnotě a užitečnosti, o cti a bezecti, odměně a trestu i podobných věcech na obě strany, toho způsobnost a dovednost my řečníci míti musíme. Avšak poněvadž 108 jsme z majetnosti své vypuzeni byli a jen skrovný a to ještě sporný stateček nám ponechán, a že jsme, jiných jsouce obhajci, svého si uhájiti a udržeti nedovedli, musíme si, což je právě nejvíce ponižující, od těch, kteří do dědiny naší vpadli, potřeby své vydlužovati.

Ti tedy řeční filosofové, kteří nyní dle malé částičky své 28 obce a dle místa svého působení jméno mají a filosofy peripatetickými a akademickými se nazývají, dříve však pro znamenitou zběhlost v obecních záležitostech od Řeků filosofů politickými nazváni od všeobecné státovědy jméno měli, tvrdí, že se všecko veřejné řečnění týká některého z těchto dvou předmětů: buď sporné otázky určité o určitých časových poměrech a osobách, asi jako: „Máme-li z moci Karthagiňanů zajatce své vybaviti vrácením zajatců jejich,“ anebo neurčité, když otázka

¹⁷³⁾ „Dvěma filosofickým školám“ t. j. akademické a peripatetické.

¹⁷⁴⁾ „náležela těm, u nichž“ t. j. mudrcům a řečníkům v starším smyslu slova. T. j. „dovednost výmluvně rozprávěti o věcech mravních, veřejného života se týkajících, pro i proti“, se nyní pokládá výhradně za filosofickou a osobují si ji akademikové a peripatetikové; ale dříve, dokud nebylo rozdílu mezi sapientes et oratores, byla ona dovednost společným majetkem těch, u nichž se vůbec všeliká theoretická i praktická schopnost mluvití o věcech veřejného života se týkajících hledati mohla, totiž u oratorů + mudrců. Neboť (připojuje Crassus na důkaz správnosti toho poměru) o takových věcech filosofických (= mravních), protože náležejí veřejnému životu, musíme my řečníci dovést mluvití. (Piderit, Krit. Anhang.) Z té příčiny mezi slova „toho“ a „způsobnost“ klade „též my“ (etiam nos). Stangl má „animos“, jiní „copiose“, Soro! prostě „nos“ a toho se překladatel přidržel.

zní všeobecně: „Na jaké zásadě a náhledu třeba o zajatecích vůbec se ustanoviti?“ První druh nazývají otázkou vůbec nebo spornou otázkou a rozeznávají tu řeči soudní, politické a oslavné.¹⁷⁵⁾ Otázkou 110 druhá, neurčitá a jaksi za předlohu daná se jmenuje rokování. A tohoto rozdělení se přidržují i při vyučování, avšak tak, jakoby ztraceného majetku nenabývali právem a soudním nálezem, nýbrž toliko formálně (zlomením prutu) neb docela jakoby se ho násilím zmocňovali. Neboť jen první druh, o určitém čase, místě a osobách, podržují a to ještě jen tak z nouze, neb se nyní u Filona, jenž se — jak slyším — v Akademii vynikající měrou osvědčuje, sice ještě pěstuje vyučování a cvičení v těchto právních případech, ale druhý druh jen v počátcích uvádějí a že řečníkovi náleží udávají, ale o podstatě a povaze jeho, oddílech a družích nevykládají, tak že by lépe bylo jej vůbec vynechati, než tak povrehně jej odbývati.¹⁷⁶⁾ Takto totiž jest patno, že o něm pomlčují z nedostatku vědění, kdežto jinak by se zdálo, že to činí z dobrého rozmyslu.

29 Věc se má totiž tak: Každá látka má vždy totéž sporné 111 jádro, jež možno vyšetřovati a rozsuzovati, ať už v povšechném rokování nebo v případech z oboru politického a soudního; a každá se v základě odnáší buď k theoretickému poznání nebo 112 k praktickému jednání.¹⁷⁷⁾ Buďto se totiž hledá sám pojem a poznání věci, jako když se tážeme, je-li ctnost žádoucí pro svou vlastní hodnotu či pro užitek; anebo rada, jak činiti, ku pří- 113 kladu: Má-li se mudřec věnovati službě obecní? Poznatkové soudy zase jsou trojího druhu: z domyslu, z výměru a z důsledku.

¹⁷⁵⁾ „Pře, porada, chvála“ jsou řeči soudní, politické a oslavné.

¹⁷⁶⁾ V řádce 29.—30. III. 110 Stanglova vydání se přidržují textové úpravy Pideritovy, jenž místo „vi denique“ čte „aut denique“ a klade je za slovem defringendo, což hovoří lépe smyslu. Smysl kapitoly 28 jest: „Ačkoli filosofové, zabravše pole řečníkům, rozeznávají trojí druh řečí, přece ani sami všech těch tří druhů nepěstují a cvičí jen určité právní případy (causas finitas), což jest vlastní pole řečníků, a pletou se jim i do řečí politických. Co by jim náleželo, řeči o otázkách všeobecných č. filosofických (causae infinitae), to jen v rozdělení na počátku nauky uvádějí, ale prakticky se toho nechápon.“

¹⁷⁷⁾ Každá látka je buď intelektuální, o tom, co jest, nebo morální, o tom, co býti má.

O znacích pojmu se soudí z domyslu, když je ku příkladu otázka: „Patří-li moudrost do znaků pojmu člověka.“ (= Je-li moudrost podstatnou lidskou vlastností.)¹⁷⁸⁾ Obsah pojmu každé věci vykládá výměr, jako když se ptáme: Co jest moudrost? Důsledku se užívá, když je otázka, co z čeho plyne, ku příkladu: „Smí-li 114 řádný muž někdy lháti?“ A soudy z domyslu znova zase dělí na čtvero druhů. Buď se totiž ptáme po podstatě věci, jako: „Zakládá-li se právo v lidstvu na přírodě anebo na náhledech?“ nebo po původu, jako: „Jak vznikly zákony a státy?“; nebo po rozumovém důvodu, jako: „Proč se náhledy největších učenců o nejdůležitějších záhadách rozcházejí?“; nebo po změně, jako když se uvažuje, „Může-li ctnost v člověku zaniknouti, nebo zvrhnouti se v neřest?“¹⁷⁹⁾ Soudy z výměru jsou, když se ku 115 příkladu ptáme na něco, co již prostému rozumu dáno, jako: „Je-li právem to, co je většinou užitečno?“ nebo tážeme-li se, co komu výhradně náleží, jako: „Umí-li toliko řečník ozdobně mluvit, anebo to i někdo jiný dělati dovede?“; neb když se chce podati rozsah pojmu, jako když jest otázka: „Kolik jest druhů žádoucích věcí?“; nebo „Jsou-li tři, tělesné, duševní a zevnější?“; neb když se popisuje, jaký tvar a jaksi přirozený ráz čeho jest, jako 116 když se ptáme, jak vypadá lakomec, buřič, vychloubač. Soudů z důsledku jsou dva hlavní druhy; forma úvahy jest totiž buď jednoduchá, jako při otázce: „Máme-li bažiti po slávě?“; nebo přirovnávací: „Máme-li bažiti více po chvále nebo po bohatství?“ Soudy jednoduché jsou trojího způsobu: předně o tom, co je žádoucí, co nikoli, jako: „Máme-li bažiti po hednostech?“ „Máme-li se vystříhati chudoby?“ dále, co je právem a neprávem, jako: „Je-li právem mstít se pro křivdy i na příbuzných?“ Za třetí, co je čestné, co hanebné, jako: „Čestno-li pro slávu smrt podstoupiti?“ Soudů přirovnávacích jsou dva druhy: jeden, 117 když se ptáme, je-li něco stejné, či je-li rozdíl nějaký, ku příkladu mezi strachovati se a obávati, král a tyran, pochlebník a přítel; druhý, ptáme-li se, v čem je něco lepší než druhé, jako: „Mají-li

¹⁷⁸⁾ Patří-li moudrost do znaků člověka? Patří. Proto přírodovědecký výměr zní „Homo sapiens“.

¹⁷⁹⁾ t. j. jsou soudy popisné, původové, vztahové (příčinné) atd.

se moudří dát věsti chválou lidí nejlepších nebo davu?“ Takto asi rozdělují učenci sporné otázky vztahující se k poznání věci.

30 Které se vztahují k jednání, týkají se buďto povinnosti, jako
118 když se tážeme, co je správné a co se státi má; sem náleží všecko množství ctností a nectností; anebo nějaké vášně, která má býti vzbuzena nebo uklidněna a odstraněna; sem spadají všechna napomínání, domluvy, potěchy, soustrastné projevy a vše, co hnutí myslí podporuje, a třeba-li, ukrocuje.

119 Takto jsme tedy sporné otázky na druhy a způsoby rozložili, a nic na věci nemění, jestliže se Antoniovo dělení od našeho liší; neboť součásti celku jsou v obou našich výkladech stejné; já jsem je jen poněkud jinak než on roztrídil a rozdělil. Nyní přikročím k dalšímu výkladu a obmezím se už jen na úlohu, která mi připadla údělem. Z těch totiž všeobecných vět, o nichž podal výklad Antonius, lze nabrati důvodů pro každý druh sporných otázek, jenže se pro každý druh hodí lépe jiné všeobecné věty; ale o tom netřeba vykládati, ne tak že by to bylo obšírné, ale že je to zcela jasné.

120 Nejozdojnější jsou tedy ty řeči, které mají nejširší rozhled a od sporné otázky soukromé a jedinečné se hlavně obracejí k výkladům všeobecným tak, že si posluchači úsudek o sporných stranách, žalobě a při utvoření mohou dle toho, jak seznali věc
121 v její podstatě, druhu a celkové povaze. K častému cviku tohoto druhu vás, jinoši, povzbudil Antonius a za dobré uznal, abyste od malicherných a obmezených sporů na širé pole úvah byli naváděni. Nedá se tedy tento úkol vyřídit ani několika málo knížkami, jak myslí spisovatelé nauk o řečnictví, ani v Tusculanu a při této naší procházce dopolední nebo besedě odpolední. Není úkolem naším jen jazyk vybrousiti a okovat, nýbrž hrud
31 naplniti nákladem rozsáhlých a přčetných vědomostí, oplývající
122 vajícech příjemnou lahodností a bohatou rozmanitostí. Nám zajisté náleží, (jsme-li totiž pravými řečníky, jsme-li v soukromých právních sporech, na soudech veřejných i hrdelních a u veřejných poradách platnými rádeci a vůdci), naším — řku — majetkem jest všecko to praktické i theoretické vědění, do něhož filosofové jako v majetek odúmrtím uprázdňený a pána nemající vpadli, lidé, kteří zatím co my jsme pracemi zaneseni, prázdňeného

času nadbytek mají a ještě si z řečníka, jako v Gorgiovi Sokrates, buď posměšky dělají nebo sem tam o něčem z nauky řečnické nějakou tu knížečku spisují a rhetorickou ji nazývají, jakoby do rhetoriky nenáleželo vlastně i to, co tíž filosofové o spravedlnosti a povinnostech, o zřízení a správě obcí, o povaze všeho života a konečně i přírody vykládají. Poněvadž my těchto poznatků nemáme už kde jinde nabyti, musíme je bráti od těch, 123 kteří nás o ně připravili; jenže je musíme na tu svou vědu politickou, kam náležejí a patří, převáděti; nesmíme však, jak jsem řekl, tím učením celý život ztráviti, nýbrž obeznámiti se jen s prameny, jichž obsahu se vůbec nikdy nezmocní, kdo se ho nezmocní rychle, — a pak už z nich jenom, když nastane potřeba, žádoucí množství pomůcek čerpati. Neboť jednak není lidská 124 povaha a duch tak bystře důvtipný, aby každý věci tak těžké bez návodu dovedl pochopiti, jednak zase nejsou věci ty tak těžce pochopitelné, aby jich bystrá hlava důkladně neseznala, když už jí byly ukázány. Ježto se tedy řečník na tomto tak obsáhlém a široším poli volně sem i tam pohybovati může, a kamkoli zajde, na své půdě stane, lehce se hojnost všeliké řečnické výzdoby a okrasy dostaví. Neboť hojnost poznatků zplozuje hojnost slov, 125 a je-li sama látka řeči uslechtilé a vzhledné povahy, nabývá obsahem přirozené skvělosti i forma. Jen když jest nastávající řečník nebo spisovatel v mládí uslechtilé vychován a vzdělán; jen když se sám se zápalem učí a při tom přirozenou vlohou jest podporován; jen když se dost pocvičí v povšechných rozhovorech o otázkách všeobecného rázu a za vzor k poučení a následování si zvolí spisovatele a řečníky co nejdokonalejší formy: pak jistě nepůjde k všelijakým těm učitelům řečnictví hledat poučení o tom, jak má slova skládati a jasnosti jim dodávati. Tolik mu bude při hojnosti látky snadno dosíci skvělého slohu maně, pouhou vlohou, ale ovšem dobře vycvičenou.“

Tu zvolal Catulus: „Bozi nesmrtní! Jakou to sílu a spoustu 32 rozmanitých věcí jsi v řeči své, Crasse, zahrnul a řečníka z po- 126 stavení tolik obmezeného směle vyvedl a v slavnou říši předků navrátil! Vždyť ti staří učitelé a mistři umění řečnického minili, jak víme, že všechny druhy učených úvah náležejí do jejich oboru, a také se vždy všemi druhy řečnickými zabývali. Když jeden 127

z nich, Hippias elidský, přišel do Olympie za velikého shluku při slavnostních hrách, každý pátý rok se konajících, chlubil se před celým shromážděným Řeckem, že není v celé říši umění a věd, čeho by neznal, a to netoliko těch, které náležejí do skupiny ušlechtilých věd a svobodných umění, jako je měřictví, hudba, písemnictví a básnictví, dále přírodověda, dobrověda a státověda, ale že i prsten, jež na ruce má, plášť, jímž jest oděn
 128 a obuv na nohou vlastní rukou si zhotovil. Muž ten zašel příliš daleko, ale právě z toho lze si snadno představit, co si toho ti řečníci z veleslavných věd a umění přiosobili, když ani sprostným uměním řemeslným neopovrhli. A co mám říci o Prodikovi kejském, o Thrasy-machovi kalchedonském, o Protagorovi abderském, když každý z nich mnoho za tehdejších časů o podstatě světa
 129 řečí měl a spisů napsal? Sám Gorgias leontinský, jenž, jak Plato napsal, háje řečníka prohrál při proti filosofovi (avšak Gorgias buďto nebyl nikdy překonán od Sokrata, a spis Platonův potom není pravdivý, anebo jest pravdivý a potom mluvil Sokrates dojista dokonaleji a obratněji a byl, jak ty tomu říkáš, výmluvnějším a lepším řečníkem), právě v tom spise Platonově o sobě prohlašuje, že o každém předmětu, jenžby na přetřes a v úvahu byl dán, s dokonalou výmluvností promluví; on se ze všech nejdřív odvážil společnost vyzývat, aby si každý udal předmět, o němž by chtěl přednášku slyšeti; a muž ten požíval v Řecku takové vážnosti, že jemu jedinému v Delfech postavena byla
 130 socha celá zlatá, nikoli jen pozlacená. A to všichni ti jmenovaní a kromě nich četní jiní slovní mistři jazyka současně žili; z toho lze nahlédnouti, že jest tomu tak, jak tvrdíš ty, Crasse, a že řečnické umění u starých v Řecku buď mnohem vý-
 131 mluvnější bylo nebo větší slávy požívalo. Tím jsem více na rozpacích, mám-li usouditi, že tobě více chvály, anebo že Řekům více hany jest uděliti, když ty, v jiném jazyce i mravech jsa narozen, v státě tak plném zaměstnání, sám všemožnými skoro záležitostmi nejen soukromníků, ale i obstaráváním záležitosti celého světa a řízením ohromné říše zaneprázdněn, takovou jsi spoustu věcí a poznatků si osvojil, a ji s vědomostmi a výcvikem muže, jenž má věhlasem a výmluvností v obci platen býti, spojil, kdežto oni, zrození uprostřed umění a věd, snaženi

tomuto tak horoucně oddáni a času nadbytek majíce, nejen nic nepřizískali, ale ani toho, co zdědili, co převzali a svého měli, nezachovali.“

Na to odvětil Crassus: „Nejen v této jedině příčině, Catule, 33 ale i v mnohých jiných, rozdělením a odloučením úloh velikosti 132 uměním a vědám velice ubylo. Či myslíš, že byli za časů Hippokrata kojského jiní lékaři pro hojení nemocí, jiní pro léčení ran a jiní pro oční neduhy? Bylo snad měřictví, když je pěstoval Eukleides a Archimedes, nebo hudba za doby činnosti Damonovy a Aristoxenovy, neb i samo písemnictví, když v něm působil Aristofanes a Kallimachos, tak rozkouskováno, že nikdo celého oboru neovládal a každý jiné odvětví za pole činnosti si pro sebe vyhradil? Často jsem slyšel od otce¹⁸⁰⁾ a tchána svého, že i naši 133 lidé, když chtěli v oboru moudrosti slavně vyniknouti, celého oboru vědění, aspoň co ho tenkrát v obci naší bylo, obyčejně se zmocnili. A oni pamatovali Sexta Aelia; Mania Manilia dokonce i sám jsem viděl, jak náměstí na přič měří, což znamenalo, že ten, kdo tak chodí, všem svým krajanům radou posloužiti jest ochoten; k mužům těm ať takto se procházejícím nebo doma v křesle sedícím tak se docházelo, že se s nimi nejen v záležitostech občanského práva, ale i stran provdání dcery, koupě pozemku a vzdělávání pole, vůbec ať bylo jakékoli řízení a jednání, rada brala. Taková byla moudrost starého Publia Crassa,¹⁸¹⁾ taková Tiberia 134 Coruncania, taková praděda zetě mého, Scipiona, muže věhlasného, již vesměs úřad velekněžský zastávali, že ve všelikých záležitostech božských i lidských na radu byli bráni; osvědčili se věhlasem a spolehlivostí stejně v senátě jako v lidovém shromáždění a v právních potřebách přátel, v míru jako ve válce. Či 135 snad se Marcu Catonovi, nehledě k tomuto přebroušenému vzdělání cizozemskému a přistěhoválemu, nedostávalo nějaké

¹⁸⁰⁾ „Často jsem slyšel od otce“. Rodiče řečníka Crassa nejsou známi. Viz Úvod. Tchán jest Q. Mucius Scaevola augur. Sextus Aelius Pactus, pozn. 41. Manius Manilius pozn. 45.

¹⁸¹⁾ „starý Publius Crassus“, výborný právník a státník, konsul r. 205, zemřel r. 183. Viz také pozn. 148. — Tib. Coruncanius, konsul r. 280, výborný vojevůdce a státník. — Crassův zeť, manžel dcery jeho Licinie, slul P. Cornelius Scipio Nasica. III. 8.

schopnosti? Nevedl snad proto, že byl znalcem práva občanského, žádných pří? Anebo že je vésti uměl, zanedbával právnickou vědu? V obojím byl pracovníkem důkladným, v obojím se osvědčil. Či snad pro oblíbenost získanou v obstarávání soukromých záležitostí byl méně čilý v službě obecní? Nebylo ráznějšího řečníka k lidu, nebylo lepšího senátora; jistě byl i znamenitým vojevůdcem; vůbec se za oněch časů v obci naší nedalo nic zvědět ani se naučiti, aby toho byl nezbádal, neseznal
 136 a pak ještě písemně nezpracoval. Nyní naopak se většina dává na dráhu úřednickou a politickou s holýma rukama a s prázdnou hlavou, bez poznání a vědění. Jestliže některý jednotlivec z velkého počtu vynikne a nějakou přednost, statečnost ve válce aneb nějakou zdatnost vojenskou vykáže, už se vynáší; ale ty přednosti už teď ovšedněly; má-li znalost práva, ani to ne celého, neboť se kněžskému právu, jež patří také do toho, neučí nikdo; má-li dar výmluvnosti, domnívá se, že záleží v křiku a žádavě sloh; že však všecka ušlechtilá umění a vůbec ctnosti samy ve-
 34 spolek souvisejí a příbuzny jsou, o tom nevědí. Avšak abych
 137 svůj výklad obrátil zase k Řekům, bez nichž se přece při takovéto úvaze obejít nemůžeme, — nebo jako se příklady statečnosti brátí musí od našich, tak zase příklady učené moudrosti od nich, — sedm prý žilo jeden čas lidí, kteří za mudrce byli pokládáni a tak i jmenováni. Všickni, mimo Thaléta miletského, stáli v čele rodných obcí. Kdo byl za oněch časů učenější aneb čí výmluvnost se opírala, jak praví podání, o větší vědecké vzdělání, než Peisistratova? Ten také prý nejdřív básně Homérovy před tím pomíchané tak spořádal, jak nyní jsou. Svým krajanům sice neprospěl,¹⁸²⁾ ale výmluvností toho způsobu vynikl, že se vě-
 138 deckým vzděláním a učeností vyznamenal. A Perikles? O jeho řečnické mohutnosti máme zprávy takové, že ač se choutkám Athénanů opíral a pro dobro vlasti mluvil velmi přísně, přece i to, co uváděl proti oblíbencům lidu, bylo lidu vhod a obecně se líbilo; a básníci staré komoedie, i když jej tupili, což se tenkrát v Athénách smělo díti, přece tvrdili, že na jeho rtech bohyně

¹⁸²⁾ Peisistratos „svým krajanům neprospěl“ proto, že se potom bálí (Athénané) všech mocnějších občanů, aby se nezmocnili samovlády.

přemluvy sídlí a že je tak mohutný, že v duši posluchačů jaksi osten zanechává. Však ho také žádný krasomluvec dle vodních hodin štěkati nenaučil, nýbrž, jak se nám praví, znamenitý muž a hlubokou učeností vynikající filosof, Anaxagoras klazomenský. Tedy ten znamenitě učený, moudrý a výmluvný Perikles po čtyřicet let řídil záležitosti athenské a to nejen občanské, ale zároveň i vojenské. A co Kritias? Co Alkibiades? Nebyli sice
 139 smýšlení věrně vlasteneckého, ale jistě byli učeni a výmluvni a ve škole Sokratově vzděláni. Kdo Diona syrakuského v naukách všeho druhu dokonale vzdělal? Ne-li Plato? A týž učitel nejen jazyka, ale i duše a ctnosti jej také povzbudil, vystrojil a vyzbrojil k osvobození vlasti. Vzdělal snad Plato Diona v jiných vědách, a v jiných zase Isokrates slovatného Timothea, jenž synem jsa výtečného vojevůdce Konona i sám byl vojevůdcem výborným a mužem veleučeným? Anebo v jiných známý pythagorevec Lysis thebského Epameinonda, muže z celého snad Řecka nejznamenitějšího? Anebo Xenofon Agesilaa a Filolaos Archytu tarentského? Anebo sám Pythagoras veškeré ono staré Řecko
 35 v Itálii, druhy nazývané „Velkým“? Já aspoň nemyslím. Zdání
 140 mé jest, že všecky ty uměny a vědy, hodné člověka vzdělaného a
 141 v službách vlasti vyniknouti toužícího, tvořily nauku jedinou, a že ti, kterým se jí dostalo a byli spolu schopni přednášeti a také se řečnictví ne bez přirozeného nadání věnovali, výmluvnými řečníky se osvědčili. Sám tudíž Aristoteles, vida, že Isokrates slo-
 141 vutností svých žáků vážnosti nabývá za to, že z rozhovorů svých soudní a politické otázky vyloučiv pili všecku na pouhou uhla-zenost výrazu vynaložil, změnil náhle skoro úplně způsob svého vyučování, při čemž uvedl jeden verš Filoktétův,¹⁸³⁾ poněkud jej změniv. Ten totiž praví, že by mu „hanba bylo mlčeti, když barbarům —“, kdežto Aristoteles řekl: „— když Isokratovi dopřává mluvit.“ Všecku tedy svou vědu přioděl slohem ozdobným a skvělým, a filosofickou učenost spojil s řečnickým vý-
 cvikem. To neušlo velemoudrému králi Filippovi i povolal jej

¹⁸³⁾ Verš Filoktétův jest ze ztracené tragoedie Euripidovy. Smysl jeho dle textu zachovaného u Plutarcha jest: Hanba jest Hellenům po všem táboře mlčeti, když je barbarům dovoleno mluvit.

tudíž za učitele synu svému Alexandrovi, aby se od něho naučil
 142 správně jednati a dobře mluvit. Teď ať si kdo chce toho filosofa,
 jenž nám poskytuje bohatství poznání a spolu řečnické látky,
 nazývá pro mne třeba řečníkem, anebo libo-li raději toho řečníka,
 jenž, jak pravím, moudrost spojil s výmluvností, filosofem; nemám
 nic proti tomu. Jen když zůstane pravdou, že ani nemluvnost
 toho, kdo věc zná, ale slovy ji vyložiti nedovede, ani nevědomost
 toho, kdo vládne slovem, ale látky se mu nedostává, nemůže
 pochvaly dojíti. A kdybych si musel jedno z obou zvoliti, raději
 bych si přál nevýmluvnou moudrost, než povídavou pošetilost.
 143 Ptáme-li se, co je ze všeho nejlepší, musíme dáti palmu vědecky
 vzdělanému řečníkovi. Uznají-li ho filosofové spolu také za filosofa,
 jest po sporu. Pak-li však filosofa a řečníka položí každého zvlášť,
 sami sebe tím sniží, ježto pojem dokonalého řečníka zahrnuje
 všecku jejich vědu, kdežto filosofická věda nezahrnuje v sobě
 ještě umění řečnického; tím ať si oni opovrhují, jak chtějí, ale
 uznati se přece musí, že v něm jejich vědy jaksi vrcholí.“

Pověděv to Crassus maličko se odmlčel, a také ostatní mlčeli
 a nastalo ticho.

36 Potom se ozval Cotta: „Co se týče mne, nemohu si, Crasse,
 144 stěžovati, že jsi mi podal výklad o něčem tuším zcela jiném, než
 co jsi původně chtěl. Vždyť jsi podal o mnoho více, než ti bylo při-
 děleno a námi uloženo. Úkolem tvým totiž bylo promluvit
 o výzdobě řeči; a už jsi o tom také začal a všechny vyzdobovací
 prostředky jsi již měl rozděleny na čtvero druhů; pak jsi nám
 o prvních dvou dle našeho zdání dost obšírně, dle svého však
 vlastního přiznání jen zběžně a krátce pověděl, a dva ti zbyly:
 předně, jak dělati, aby řeč naše byla ozdobná, a za druhé, jak
 145 přiměřená a vhodná. Když jsi se i do výkladu o tom dostal,
 náhle tě jakási mocná vlna obraznosti daleko od pevniny zanesla
 na širé moře, až jsi se očím našim skoro úplně ztrácel. Zabral
 jsi se totiž do výkladu o všeobecním vědění. Nepostačil jsi nám
 je sice podati, neb to pro krátkost času nebylo možno, ale mne
 jsi přece — neb kolik jsi u těchto druhých pořídil; nevím —, pro
 Akademii úplně rozničil. I rád bych, aby se mi při té filosofii
 osvědčilo pravdou, co jsi častěji uvedl, že není třeba celý život
 na to studium věnovati a že to vše dovede zřetelně pochopiti

ten, kdo do toho i jen nahlédl; avšak byť to byl úkol sebe prac-
 nější a já v učení zdouhavější, jistě si dříve pokoje nedám a ne-
 ustanu, až ty jejich dvojité soustavy pochopím a všecko zastávati
 i všemu všemu odporovati se naučím.“

Caesar poznamenal: „Mé zaujal z tvé rozpravy, Crasse, 146
 hlavně jeden výrok, když jsi pravil, že kdo se něčemu nenaučí
 rychle, nikdy se tomu vůbec nebude moci naučiti. Neb na tom
 základě není mi za těžko udělati pokus s tou tvojí do nebe vy-
 chválenou řeckou vědou a buď ji ihned pochopiti, anebo nebudu-li
 moci, nechati všeho maření času a spokojiti se s tou naší vědou
 domácí.“

„A já ti, milý Crasse,“ zvolal Sulpicius, „nestojím věru ani 147
 o toho tvého Aristotela ani Karneada ani o žádného filosofa!
 Mysli si o mně, co chceš, buďto že si netroufám těm vědám se na-
 učiti, anebo že si jich nevážím, jakož tomu tak v pravdě jest.
 Mně tyto obyčejné vědomosti o záležitostech soudních a obecních
 postačí na tu výmluvnost, na jakou pomyslím; než i z těch jsou
 mi mnohé věci neznámy a sháním je teprv, když toho záležitost ně-
 jaká, kterou mám zastávati, vyžaduje. Proto, nejsi-li snad již
 unaven a nejsme-li ti na obtíž, vrať se k tomu, co se vztahuje
 k výzdobě a skvělé formě řeči samé. Rád bych to od tebe slyšel,
 ne abych pozbyl naděje, že mohu dosíci dokonalé výmluvnosti,
 ale abych se něčemu přiučil.“

Na to odpověděl Crassus: „Žádáš si věci zcela běžných a tobě 37
 dobře známých, Sulpicie. Neboť kdo pak o nich neučil, nevykládal 148
 a nepsal? Avšak učiním ti po vůli a pokud mi o tom co známo,
 krátce vyložím. Ale dle mého zdání bude nutno se vrátiti k těm,
 od nichž ty nauky jistě malicherné vyšly a smyšleny byly.“

Nuže, každá řeč se skládá ze slov. Tu nutno nejprve uvažo- 149
 vati o jakosti slov o sobě a pak v jich spojení. Neboť jeden druh
 výzdoby záleží v slovech o sobě, jiný v slovech spojených.

Co se tedy týká slov o sobě, tu máme buďto slova vlastní,
 jaksi určité názvy věcí, vzniklé zároveň skoro s věcmi samými;
 anebo výrazy přenesené, jež se kladou jaksi nevlastně; anebo
 slova nová, jež tvoříme sami. Při vlastních si vede řečník vkusně 150
 tehdy, když se vystíhá slov sprostých a stářím zatemnělých,
 hledí si vybraných a jasných, vyznačujících se plnozvukem

a libozvučností; ovšem tu je třeba z vlastních slov činiti přísný výběr na základě sluchu, při čemž má největší důležitost zvyk správně mluvit. To tedy, co se o řečnících obecně říká od 151 neznalců: „Dobře volí slova“ anebo „Nedobře volí slova“, nezávisí na žádném umění, nýbrž řídí se jakýmsi přirozeným pudem. Není tu tedy žádnou zvláštní předností vystříhati se vadných slov (ač i to jest důležité), nicméně jest užívání a hojnost dobrých 152 výrazů jaksi podmínkou a základem všeho. Avšak to myslím že je třeba vyšetřiti a vyložiti, co je zde vlastním úkolem řečnickovým a kdy mu nastává povinnost použití svého umění.

38 Co se týká jednotlivých slov o sobě, tu má řečník trojí na vybranou, čím by přispěl k zvelebení a výzdobě své řeči: slova 153 neobvyklá, nová a přenesená. Neobvyklá slova jsou namnoze starodávná, stáří z obecné řeči již dávno vymizelá, a těch mohou básníci svobodněji užívat, než my; avšak básnický výraz se i v prose tu a tam dobře uplatní. Nic bych se zajisté nerozpakoval užití výrazu, jako Caelius:¹⁸⁴ „Za oněch dnů Pun do Itálie přišel,“ ani výrazů „plémě, zplození, děti (řící), dědicem jmín,“ nebo „nedržel jsem o tom, mněl jsem,“ jak říkáváš ty, Catule, a mnoho jiných, jež na pravém místě jsou použita 154 dodávají řeči často rázu velkolepějšího a starobylejšího. Nová slova mají původ od řečníka samého, když je tvoří, anebo ze složení slov, jako tato:

Tu mně hrůza dušehubná z prsou chvátí rozvahu.

Či's neznal jeho chytromluvných úskoků?¹⁸⁵

Vidíte zajisté, že jsou slova „dušehubná“ a „chytromluvných“ nově vytvořena složením a že nejsou původní. Ale často vznikají

¹⁸⁴) Caelius Antipater, římský právník, řečník a letopisec. „Za oněch dnů“ starobyleji a básničtěji místo „za oněch časů“, jako v originále „qua tempestate“ místo „quo tempore“. Historikové rádi užívají takových ozdob. Archaismy Sallustiovy jsou známy. Palacký říká „drahně let, za toku onoho času“ a pod. Slova: plémě, zplození, děti, jmín“ znázorňují staré latinské výrazy: proles, suboles, fari atd.

¹⁸⁵) Verš z Enniova dramatu Alcumaeo, zní doslovně: „Tu mi hrůza bezduchému vyhrudila odvalu“. Tvar „vyhrudila“ (expectorat) je nemožný, musela se tedy složenina potřebná hledati jinde. „Děda“ m. děd, jako v orig. senius m. senex.

nová slova i bez skládání, jako ten „děda breptavý“, jako „bozi plodiství“ a „strom úrodou se ponakřivuje“. Třetí způsob, pře- 155 nůška, má rozsáhlou platnost. Potřeba ji z nouze a nezbyti zplodila, potom však líbezný dojem přivedil časté používání. Neboť jako byl oděv vynalezen původně pro ochranu před zimou, ale potom se ho pečalo užívat také pro ozdobu těla a důstojný vzhled, tak přenůška zavedena byla z nouze, ale zobecněla z rozkče. „Réva žene pupence“, „tráva bujně kypí“, „utěšené osení“ říkají také venkované. Nemožno-li něco jasně vyjádřiti vlastním slovem, uijeme přenůšky, a tu se myšlenka naše objasní podobenstvím věci, kterou jsme na místo vlastní věci 156 položili. Jsou tedy tyto přenůšky jakýmsi výpůjčkami, ježto čeho nemáš, bereš odjinud. O něco smělejší jsou ony přenůšky, které se nevytvorují z nouze, ale pro větší ozdobnost řeči. O způsobu, jak se tvoří, a o druzích jejích vám vykládati není třeba.¹⁸⁶)

Podobenství jedním slovem krátce vyjádřené působí libost, je-li znatelné, že tu slovo na cizím místě působí jako na vlastním; podobenství neznatelné odpuzuje.

I má se přenůšek užívatí předně tak, aby jimi byl názor věci 39 zřetelnější, jako je to v celém tomto líčení: 157

„vzkypí mořská tůň,

Zhoustne tma, a černý příkrov mlh a noci zastře den,

Mračny blesk se míhá, hromem zachvívá se nebes bář,

Ledový krup déšť se sype, spousty vod se řítí v ráz,

Zevšad vichrů voj už duje, rozproudí se zhoubný vír,

Příbojem vře mořská plář...“¹⁸⁷)

Všecko tu skoro pro větší názornost vyjádřeno podobenstvím pomocí metafor. Dále aby se lépe vyznačil celý ráz nějakého činu 158 nebo záměru, když ku příkladu básník člověka zúmyslu tajuplně mluvícího, aby se nepochopilo, oč běží, dvěma přenůškami zpodobňuje takto:

¹⁸⁶) Crassus nechce vykládati o tvoření a druzích metafor, ale přece chce o ní mluvit a sice o požadavcích dobré metafory a jak jí řečník užívá. „Podobenství jedním slovem vyjádřené“ jest metafora.

¹⁸⁷) Verše líčí mořskou bouří, která přepadla achajské loďstvo při odplutí od Troje, a pocházejí z Pacuviova dramatu Dulorestes.

„Když on slovy v plášť se halí, pravdu chytře tarasí.“¹⁸⁸⁾
Často se přenůškou dosahuje i stručnosti, jako když se řekne:
„Kopí z dlaně uteklo.“ Bezděčný vrh se vlastními slovy nedal
vyjádřiti tak stručně, jako se to podařilo jedinou přenůškou.

- 159 V té příčině se divívám, čím to jest, že se každému výrazy
40 obrazné a nevlastní lépe líbí, než vlastní a přesné. Nemá-li věc
vlastního jména a názvu, jako „stopa“ ve verši, „jazýček“ na
váze, „rozkol“ v lidech, tu nezbyvá, než vypůjčiti si, co nemáš,
odjinud.¹⁸⁹⁾ Ale i když je vlastních výrazů dost a dost, přece si
lidé mnohem více oblibují výrazy přenesené, jsou-li dobře voleny.
160 To se tuším děje tím, že je čilá obraznost dáno jaksi přeskakovati
(výrazy) blízké a voliti vzdálené; anebo že se posluchačovo myšlení
zavádí jinam a přece se u věci nemýlí, v čemž spočívá veliká lahoda;
anebo že se jednotlivými pouze slovy podá věc a při tom i zřetelný
její obraz; anebo že každý dobře zvolený obraz působí přímo
161 na smysly, hlavně na smysl nejbystřejší, totiž zrak. Neboť
výrazy, jako „nádech“ ušlechtilosti, „měkký“ soucit, „hněvivý
mrukot“ moře a „sladkost“ řeči, jsou odvozeny od jiných dojmů
smyslových: obrazy vzaté od dojmů zrakových jsou mnohem
ostřejší a staví věci, jež na vlastní oči viděti nemůžeme, takřka
před duševní zrak. Nenít na světě věci, abychom jejího jména
a názvu nemohli použiti při věcech jiných. Odkud se totiž může
vzítí podobenství (a to se může odevšad), odtud také vzatý obraz
podobenstvím v sobě obsaženým může řeč znamenitě objasniti
162 a okrášliti. V té příčině třeba se nade vše vystříhati špatného po-
dobenství, jako:

„Oblouk nebes ohromný.“

Ačkoli prý Ennius kouli nebeskou uvedl do oběhu v obecnstvu,

¹⁸⁸⁾ Verš básníka Accia snad z dramatu o Antigóně. Hlídač přichází oznamovat, že někdo Polyneika proti zákazu pohřbil, ale bojí se s pravdou ven.

¹⁸⁹⁾ V originále „pes“ in navi = táhlo na loď; „nexum“ = trhový závazek symbolicky učiněný pomocí váhy; „divortium in uxore“ = rozvod in manželství. Táhlo, trhový závazek, rozvod nejsou v češtině žádné metafor, proto byla nutna změna významů.

přece chybil, neboť mezi klenbou nebes a průjezdným obloukem není podobnosti.¹⁹⁰⁾ (Za to správně si vedl ve verších:)

„Žij, Ulixé, dokud smíš,
A poslední si uchvat světla paprsek!“¹⁹¹⁾

Neřekl „chytej“, ani „sahej“, neboť to by znamenalo průtah v naději na delší život, nýbrž „uchvat“. To slovo se dobře hodí k předchozímu výrazu „dokud smíš“. Dále jest hleděti, aby podobnost nebyla příliš vzdálena: „Syrta otcovského dědictví“¹⁶³ bych nazval raději úskalím a „Charybdu statků“ hltavou propastí. Neboť se vnitřní hled snáze upíná k tomu, co jsme viděli, než k tomu, o čem jsme jen slyšeli. A poněvadž je tedy silná ná- zornost hlavní předností obrazného mluvení, varujme se všeliké neslušnosti při věcech, na něž podobenstvím pozornost posluchačů obracíme. Nemá se říkati, že byl stát smrtí Afrikanovou „mužství“¹⁶⁴ pozbaven“;¹⁹²⁾ nemá se Glaucia nazývati „výkalem radnice.“ Necht je tu podobnost, ale v obojím podobenství jest myšlenka ošklivá. Obraz nebudiž ani větší, než toho věc žádá, jako ve výraze: „Bouře hodokvasu“, ani menší: „Hodokvas bouře.“ Obraz nesmí býti chudšího významu, než by bývalo mělo slovo vlastní.

„Co jest? Přece slyš! Proč mi odmítáš přístup?“¹⁹³⁾

¹⁹⁰⁾ „Mezi kouli a obloukem“ t. j. mezi klenbou nebes a průjezdným obloukem vítězné brány. —

¹⁹¹⁾ „Žij, Ulixé...“ jsou nejspíše slova šíleného Aianta, jenž přichází Ulixu usmrtit. Z tragoedie Enniovy nebo Acciovy.

¹⁹²⁾ „Mužství pozbaven“ t. j. vykleštěn. — C. Servilius Glaucia se z nízkého postavení povznesl až na praetora, až účastniv se vzbouření Saturninova s ním zahynul. Comissatio = veselý hodokvas; Sorof praví „etwa Lärm“. Námitka Crassova proti těm obrazům jeví vkus příliš choulostivý a střízlivý.

¹⁹³⁾ Verše ty jsou bakchijské tetrametry z Enniovy tragoedie Thyestes. Schema:

$$\begin{array}{cccc|cccc} \cup & \cup & \cup & \cup & \cup & \cup & \cup & \cup \\ & & & & \cup & \cup & & \\ \cup & \cup & \cup & \cup & \cup & \cup & \cup & \cup \end{array}$$

Lépe by bylo „zapovídáš, zbraňuješ, zrazuješ,“ poněvadž (Thyestes sboru) předtím řekl:

„Ani krok blíž!

Sic dotknutí mé, či jen stín zkazí hodné . . .“

165 A je-li strach, že bude obraz trochu silný, může se zmírniti často nějakým přídavkem; jako kdyby byl, dejme tomu, před časy po smrti Catonově někdo opuštěný senát nazval „sirotkem“, byl by to výraz poněkud silný, ale „abych tak řekl sirotkem“ by znělo daleko mírněji.¹⁹⁴⁾ Vždyť musí obraz býti stydlavý, aby bylo znáti, že byl na cizí místo uveden a že se tam sám nevedral; že přišel s prosbou, nikoli s násilím.

166 I není při prostých slovech nad obraz krásnějšího prostředku a žádný nedodává řeči tolik jasné názornosti. Neboť ten druh, který se z tohoto vytváří, sestává už jen z jediného obrazu, nýbrž skládá se z většího počtu obrazů nepřetržitě za sebou jdoucích tak, že se něco jiného praví a jiného něco mysliti musí, ku příkladu:

Nechci podruhé

Pod touž skalou, achivské jak druhdy lodstvo ztroskotat!¹⁹⁵⁾

A jiný příklad:

Bloudíš, bloudíš! Však ti bujnost svévolnou a troufalost
Zkrotí mocnou zákon uzdou, moc ti šlápne na šíji.

167 Zvolí se jistá věc za obraz tak, že se vlastní její výraz, jak jsem
42 pravil, přenesl na věc jinou. Přispívá to velice k ozdobě řeči, jen se potřebí varovati nejasnosti; neb tou asi cestou vznikají tak řečené hádanky.

¹⁹⁴⁾ Crassus nechce ani, aby se senát smrti Catonovu u opuštěný nazval „sirotkem“. Strážlivost myslí římské. Český čtenář bezděky vzpomíná na husitské Sirotky.

¹⁹⁵⁾ Verše ty pocházejí dle zdání badatelů z Pacuviovy tragoedie Chryses, což jest pokračování Dulořestá. Orestes a Pylades byli na útěku z Tauridy zachvácení bouří, která je vrhla na ostrov Sminthos. Tu se v dáli ukázaly lodě Thoantovy, jenž je stíhal. Mají přehnout a znova se dát na moře? Orestes odmítne; nechce podstoupiti znova nebezpečí ztroskotání. Odkud jsou verše následující „Bloudíš, bloudíš“, neví se.

Figura ta (allegorie) však nezáleží z jednotlivých obrazných slov, nýbrž z celkového, totiž souvislého výrazu slovního. Ani při přejmenování (metonymie) čili záměně se neděje žádné přetvořování slova v obraz. Tak ve verši:

„Afrika, strašlivá zem, se tu zatřásá rozruchem hrozným“¹⁹⁶⁾ místo „Afričané“ se praví „Afrika“ a není to výraz nově utvořený, jako „moře vlnou skalolomnou“, ani přenesený, jako „krotne vodstva hněv“, nýbrž vlastní výraz zaměněn pro ozdobu za jiný výraz vlastní, jako ve verši:

„Vrahů přestaň už, Říme, se bát!“

nebo

„Svědky jsou Širopláně . . .“

Tento druh tropů jest důležitý při výzdobě řeči a má se ho často užívati. Toho také způsobu jest výraz tento: „Mars prý v boji vždy je spolný“, a dále když se říká „Ceres“ místo obilí, „Bacchus“ místo vína, „Neptun“ místo moře, „radnice“ místo senátu, „Martovo pole“ místo sněmoviště, „toga“ místo míru, „zbroj a zbraň“ místo války. Též sem náleží, když se ctnosti a 168 neřesti kladou místo osob je majících, jako ve verši:

„Pustá v dům ten už zhejřilost vtrhla,“

nebo

„Lakota kam byla vnikla“,

nebo

„Věrnost moc dala svou, své Spravednost dílo.“¹⁹⁷⁾

Poznávejte zajisté, že se celý tento způsob okrasy zakládá v tom, že se proměnou nebo záměnou slova táž věc vkusněji vyjádří. Nejbližší tomu obraty jsou ony výrazy méně sice vkusné, ale přece pozoruhodné, když se klade část místo celku, jako

¹⁹⁶⁾ „Afrika, strašlivá zem . . .“ je šestiměr z Enniových Annálů. „Přestaň už“ je též z Ennia. Řím = Římané se nemají báti už, ježto Scipio nepříteli porazil. „Širopláně“ = Lati Campi v Africe, kde Scipio porazil Syfaxa a Hasdrubala.

¹⁹⁷⁾ Příklady metonymie „Pustá zhejřilost“ atd. jsou vzaty z různých spisovatelů. „Věrnost moc dala“ . . . = Věrní bojovníci obce založili mečem, zákonodárci ústavou. — „Ony výrazy méně vkusné“ jsou synekdochy. — „Říman však . . .“ i další verše jsou z Enniových Annálů.

„stěny“ nebo „krov“ místo domu; anebo celek místo části, když jedinou četou nazveme „jízdu národa římského“; nebo jednotlivce místo většího počtu, jako ve verši:

„Říman však, třeba žet přece válka skončila šťastně,
v srdci svém strachu je pln.“

Nebo když se místo mnohých rozumí jeden:

„My teď Římany jsme, co jsme Ruďany bývali druhy.“

A ve všech podobných obratech, kdekoli se věci rozumí nikoli do-
slovně, nýbrž dle smyslu.

43 Často také slova nevlastně užíváme,¹⁹⁸⁾ což sice dává obrat
169 méně uhlazený, než přenůška, ale přece někdy dobře platný,
třeba že poněkud smělý, jako když říkáme „velikánská řeč“ místo
dlouhá, „titěrný duch“ místo malý. Poznáváte však, že se allegorie,
o níž jsem pravil, že se skládá z řady obrazů, nezakládá na jedno-
tlivém slově, nýbrž na souvislém celku výrazů (a že sem tedy ne-
náleží); metonymie pak a synekdochy že jsou jakýsi druh meta-
170 for. Z toho jde, že všecka ozdobná hodnota a výbornost jedno-
tlivých slov spočívá na trojím: když je slovo buďto starobylé, ale
přece ještě snesitelné; nebo utvořeno buď zcela nově nebo slo-
žením; anebo přeneseno, čímž se řeč jako hvězdami nějakými
nejvíce vyznačuje a osvětluje.

171 Následuje výklad o slovech spojených čili o obvětí. To
vyžaduje hlavně dvou věcí: předně přiměřeného slovosledu, pak
jistě melodičnosti a ladné zaokrouhlenosti. Požadavkem při-
měřeného slovosledu jest skládati a vázati slova tak, aby spojení
mezi nimi nebylo tvrdé nebo průzevné, nýbrž náležitě přilehlé
a hladké.¹⁹⁹⁾ Tomuto snažení se vtipně vysmál Lucilius, jenž
takové věci uměl velmi uhlazeně povědět, slovy mého tehána Scaevoly takto:²⁰⁰⁾

¹⁹⁸⁾ „Často slova nevlastně užíváme“ = abusio, katachresis.

¹⁹⁹⁾ Spojení tvrdé t. j. stykem souhlásek, průzevné — stykem samo-
hlásek.

²⁰⁰⁾ „Slovy mého tehána“ t. j. satirik Lucilius uvedl v básni své Scaevolu, jenž ony verše na Albucia pronáší. U mladých Římanů se zmožila taková vášň ke všemu řeckému, že se tím duchu římskému odcizovali. Tuto graecomanií odsuzoval Scaevola a posmíval se pro ni Albuciovi. Ten se chtěl

„Fráse tvé jak dlaždice vesměs krásně se vážou
v pevný podlahy tvar, ba i v musivní emblemat dílo.“

To pověděl narážejí na Albucia, a potom si dobral i mě (slovy Scaevolovými):

„Crassus zetěm je mým, ty se nedělej rhetorem větším.“

Nuže, co pak ten Crassus, když už jméno jeho bereš nadarmo, provádí? Zcela totéž, co Albucius, jenže, jak ovšem Scaevola míní, ale jak bych sám rád, mnohem lépe, než Albucius. Avšak 172
co na tom, že se mi satirik vysmál? To už je tak jeho zvykem. Pravdou zůstane, že se musí dbáti takového slovosledu, jak já pravím; ten činí řeč skladnou, pevně souvislou, hladce a rovno-
měrně plynoucí. Toho dosáhnete, když budete konce slov se
začátky slov následujících spojovati tak, aby nevznikala ani
tvrdost shlukem souhlásek, ani průzev stykem samohlásek.

Dále jest pilný zřetel míti ještě také na melodičnost a za- 44
okrouhlenost vět, což našemu Catulovi zde připadá už asi věci ško- 173
láckou. Ti staří²⁰¹⁾ totiž mysleli, že se v prostomluvě musí skoro
ozývati verše, to jest určité rytmy. Dle nich totiž přestávky
na koncích vět v řečích mají býti pro mimotný oddech náš, nikoli
pro odpočinek v únavě, ale nemají se řídit dělidly písarskými
(pravopisnými), nýbrž spádem slov a myšlenek. A to prý začal
nejprve Isokrates, jak píše žák jeho Naukrates, že nepravidelný
sloh starobylé řeči vpravil pro příjemnější poslech do rytmů.
Neboť to dvě, verš a zpěv, pro rozkoš vynalezli hudebníci, což 174
bývali kdysi zároveň i básníci, aby posluchače rytmem slov
a zpěvností zvuků příjemně zabavené od přesytení chránili.

Scaevolovi r. 120 za to pomstít žalobou, ale nepochodil. Sám byl potom pro vydírání odsouzen a žil od té doby v Athénách zcela po řecku. Lucilius, tepaje touž graecomanií, jeví se také v přehnaném pěstování period umělé a pevně vázaných na způsob architektonický a přílišným užíváním řeckých slov, vhodně užil osoby Scaevolovy a vytvořil v jeho verších schválně směs slov latinských a řeckých, znázorňující mosaiku, kterou líčí. — Emblemata = podlahy a stěny bývaly zdobený mosaikou z pestrých kostek. Některá místa v ní bývala na způsob geometrických tvarů, figur zvířecích a j. zvláště jemně vypracována a slula emblemata (vločky). Stupňovanou dokonalost díla značí spojka atque (ba i).

²⁰¹⁾ Ti staří t. j. Aristoteles, Isokrates, Theophrastos.

O těchto tudíž dvou příkrasách, totiž zpěvnosti a rytmičnosti, usoudili, že se mají z básnictví přenést do řečnictví, pokud toho
 175 přísný ráz prosy dopouští. A to je při tom zvláště důležité, že vznikne-li v řeči spojením slov v obvětí nějaký verš, chyba jest; a přece chceme, aby to obvětí na způsob verše rytmicky dopadalo, přesně se skládalo a souměrně zaokrouhlilo. A ničím se kromě mnohých jiných stránek dobrý řečník od nezkušeného a neznalého tolik neliší, jako tím, že řečník neumělý sype spoustu slov bez ladu a skladu, co mu síla stačí, a řeč na odstavce dělí dle dechu, nikoli dle potřeby uměleckého vkusu. Kdežto pravý řečník myšlenku připoutává k slovu tak, že ji v jistý rytmus váže, úsečný
 176 a přece zase volný. A sotva že ji takty a rytmy spjal, už zase vazbu přestavou slov ruší a uvolňuje tak, že slova žádným pravidlem veršovým vázána nejsou a přece zase nejsou tak svobodna, aby šla jakkoli za sebou.

45 Kterou pak tedy cestou se zasadíme o úkol tak těžký, abychom nabyli vědomí, že si tajemství rytmické řeči osvojiti dovedeme? Není to ani tak těžké, jako potřebné. Neboť nic není tak lehké, tak ohebné a snadno poddajné na všechny strany,
 177 jako mluva. Z ní se tvoří (pravidelné básnické) verše, z ní též nepravidelné (řečnické) rytmy; z ní vznikla i tato nevázaná, rytmicky pestrá a různotvárná řeč. A obyčejná mluva nemá jiných slov, než řeč slavnostní; neboť pro potřebu každodenní neberou se slova z jiné zásoby, a z jiné opět pro divadlo a slavnostní lesk; nýbrž bereme si je ze zásoby obecně přístupné a zpracujeme je dle uznání svého v jakýkoli tvar a podobu. Jednou mluvíme vznešeně vážně, podruhé prostě a jednoduše, potřetí jakýmsi prostředním slohem; a tak se dle plánu, na němž jsme se ustanovili, řídí i způsob řeči a mění se a střídá všemožně dle toho,
 178 jakou libost, jaký dojem u posluchačů chceme vzbuditi. Avšak jako skoro ve všech věcech, tak i v řeči to příroda tak nad víru znamenitě zařídila, že, co účelu věci nejlépe vyhovuje, také spolu nejvíce hodnoty a krásy chová. Tak poznáváme, že tento svět a příroda tak, jak jest, pro zachování a blaho všech tak postaven jest, že nebe je zakulacené a země uprostřed místo má a tu se soustředivou silou drží, slunce že kolem obíhá, tu se až k obratníku kozorožce v zimě stáčí, tu

zase znenáhla na opačnou stranu rovníku vystupuje; že měsíc od slunce jest osvětlován dle toho, jak se k němu blíží neb od něho se vzdaluje; že stejnou dráhu patero oběžnic nestejnou rychlostí a během koná. To všecko tak pevně vespolek souvisí, že by se
 179 změnou i nejmenší pevná soudržnost všeho rušila, a tak je všecko krásné, že se nic v krásnějším tvaru ani pomyslit nemůže. A nyní popatřte na člověka a vizte tvary a podoby i ostatních živočichů: shledáte, že má každá část těla náležitou účelnost a celé tělo že je dokonalým dílem takřka umění, nikoli náhody.

A což stromy? Jejich peň, jejich větve a konečně i listí nemá
 46 než účel jediný: zachovati a uchrániti podstatu svou. Nikde přece ani částky, aby nebyla krásná. Nechme přírodu a vizme uměny. Co je při lodi nezbytnějšího, než boky, než břišní dutiny, než
 180 přida a záď, rahna a plachty, než stěžně? A přece součásti ty tak pěkný mají vzhled, jakoby nebyly vymyšleny pouze pro bezpečnost, ale i pro rozkoš. Sloupy drží chrámy i loubí, a přece jsou stejně krásné, jako účelné. Cílem práce na střeše chrámu Kapitolského a ostatních nebyla nádhera, nýbrž potřeba sama.²⁰²⁾ Neboť když bylo postaráno o to, jak by voda s obou stran střechy stékala, tu se za účelností chrámové střechy dostavila krása, tak že kdyby se Kapitolum postavilo třeba na nebi, kde přseti nemůže, bez té své střechy by patrně nenabylo toho velkolepého
 181 vzhledu. A to se tak přihází i ve všech částech řeči, že kde se dosahuje účelnosti a nutné skoro potřeby, tu se dostavuje i líbeznost a půvab. Závěry větní a přestávky mezislovní způsobilo přece docházení vzduchu a slábnutí dechu. Ale vynález ten tak jest příjemný, že bychom si nepřáli, aby někdo bez přetřetí slova pronášel, i kdyby byl nekonečným dechem obdařen. Neboť to jen sluchu našemu libě zní, co plíce lidské ne snad jen vydržeti, ale
 47 snadno vydržeti mohou. Žádné tedy obvětí nemá býti delší, než co by stačilo, aby mohlo býti jedním dechem vypraveno. Avšak
 182 to je míra uložená přírodou, umění má jiné.

²⁰²⁾ Tato část výkladu Crassova (c. 45—46) obsahuje znamenité pravdy z dějin umění a estetiky. Umění vyrůstá z potřeby a první jeho heslo jest účelnost. Čím více danému účelu hová, tím větší krásu tvoří a tím původnější a životnější jest.

Veršových stop jest větší počet; z nich časté používání iambu a trocheje váš Aristoteles, Catule, řečníkovi zapovídá, ale ony se přece samy od sebe vtírají do řeči a hovorů našich. Jsou však to stopy tuze krátké a jejich přízvuky jsou příliš znatelný. Proto nám doporučuje předně herojský daktyl, avšak tu se smí bez závady užiti jen dvou, nanejvýše tří stop, nechceme-li se octnouti úplně v chodu veršovém nebo v něčem verši podobném.

„Strmých dvě bylo bran, jimiž . . .“²⁰³

- 183 Tyto tři stopy znějí na počátku věty dosti pěkně. Hlavně však se líbí Aristotelovi paion, jenž jest dvojí: buď jest napřed dlouhá a po ní tři krátké $\underline{\text{—}} \cup \cup \cup$, anebo napřed tři krátké a po nich dlouhá $\cup \cup \cup \text{—}$.²⁰⁴ I myslí, aby se paionem prvním obvětí začínalo a druhým končilo. Tento druhý paion zní, ne sice počtem slabik, ale mírou sluchovou, což jest ostřejší a jistší měřítko, skoro jako creticus, jenž se skládá z dlouhé, krátké a dlouhé $\underline{\text{—}} \cup \text{—}$, ku příkladu:

„Kde teď ždát spásu, neb hledat mám? Kam se dát?“

Tou stopou počal řeč svou Fannius:

„Ten-li vám, Quirité, hrozí muž?“

Ta stopa se dle Aristotela mínění hodí lépe na závěr vět, ježto prý se mají končiti zpravidla dlouhou.

- 48 Avšak tato pravidla neukládají nám tolik tvrdé péče a píle,
184 jako básníkům, jež nezbytná potřeba a i stopy a rozměr sám nutí slova do veršů tak skládati, aby ani o poznání nebylo nic kratší ani delší, než nutno. Prostomluva jest volnější a jest docela,

²⁰³ Verš, „altae sunt geminae, quibus“ mající schema

$\underline{\text{—}} \text{—} | \underline{\text{—}} \cup \cup | \underline{\text{—}} \cup \cup$

jest původu i smyslu neznámého. Vykladatelé čtou také „alti sunt gemini“ = živena byla dvojčata (Romulus a Remus), nebo „antae sunt geminae, quibus“ (pilířů bylo dvě) s poukazem na Verg. Aen. VI. 894 „sunt geminae somni portae“, čehož se přidržuje náš překlad.

²⁰⁴ V originále jsou k paionu $\underline{\text{—}} \cup \cup \cup$ uvedena za příklad slova: desinite, incipite, comprimite (přestaňte mi, počnete už, potlačte to), a k paionu $\cup \cup \cup \text{—}$ slova domuerant (podrobili), sonipedes (oři dupající). Dle nauky dra Josefa Krále (L. F. 1898 XXV.) nejsou v češtině takové paiony možný, nýbrž jen: $\underline{\text{—}} \cup \text{—}$ u př. ustaň přec! počni už! potlač to!

jak se jí říká, v pravém slova smyslu „řeči nevázanou“, ale ne že by se rozbíhala a tápala, nýbrž že i bez pout sama sobě míru ukládá. Neboť v tom já přisvědčuji Theofrastovi, jenž soudí, že řeč, je-li jinak ovšem uhlazena a přesně dle pravidel složena, nemusí mít formu tak přísně rytmickou, ale volnější. Dle jeho domnění 185 se totiž z těch stop (daktylů), z nichž se obvyklý u nás verš (hexametr) skládá, vyvinula později stopa jaksi táhlejší, anapaest; z ní opět vznikl velice volný a bohatě rozvitý dithyramb, jehož kusy a stopy jsou v každé, jak praví též Theofrast, obsažné řeči roztroušeny. A v skutku, jestliže při všech tónech a hlasech za rytmické platí to, co má jisté přízvuky a co se dá dle pravidelných přestávek měřiti, právem se tento druh veršových stop, jen když nepřetržitě za sebou nenásledují, za ozdobu řeči pokládá. Neboť musí-li se za známku nevzdělanosti a nevkusu pokládati nekonečný takový proud hovornosti beze všech přestávek, z které jiné příčiny by se to protivilo, než že příroda sama hlasu dle požadavků lidského sluchu výšku a hloubku určuje. To by nebylo 186 možné, kdyby hlas sám nebyl rytmičností obdařen. V nepřetržitém proudu slov není rytmu; rytmus dělají odstavce a takty v stejných nebo často i rozmanitě dlouhých přestávkách. Můžeme jej rozeznávat i při padání kapek, ježto se to děje v přestávkách, z hukotu však prudké řeky ho nerozeznáme. A je-li obvětí v nevázané řeči mnohem lepší a příjemnější, když je náležitě rozděleno na odstavce, než když se naporád táhne, musí býti ty odstavce souměrně dlouhy; neb je-li závěti kratší, zkomolí se perioda, jak totiž tato zaokrouhlená obvětí Řekové nazývají. Pozdější části se musí dřívějším, závěrečné začátečním délkou buď rovnati, anebo je délkou převyšovati, což je ještě lepší a příjemnější. To vše tak aspoň vykládají tvoji oblíbení filosofové, 49 Catule; osvědčení to dávám tím častěji, abych svědectvím takových autorit ušel výtce nejapnosti.“ 187

„Jaké pak věru?“ pravil Catulus. „Či lze nad tuto tvou rozpravu podati něco vkusnějšího nebo vůbec povědět něco důkladnějšího?“

„Mám totiž obavu,“ poznamenal Crassus, „aby tyto předpisy 188 mladým našim přátelům nepřipadaly tuze těžko provoditelnými, anebo aby o mně nemyslili, když se v obyčejné řečnické nauce

nepodávají, že já sám chci, aby se jevily hodně vysokými a nesnadnými.“

189 Na to odpověděl Catulus: „Mýlíš se, Crasse, myslíš-li, že od tebe já nebo kdokoli z těchto očekáváme výkon jen takový ten praobyčejný a všední. Chceme výklad právě o tom, co vykládáš; a to ani ne tak výklad, jako právě tuto formu výkladu. A to ti dávám za odpověď bez rozpaku nejen za sebe, ale za nás všechny.“

„A já už jsem,“ přidal Antonius, „nalezl svůj vzor dokonalého řečníka, o němž jsem v knížce své napsal, že jsem se s ním neshledal! Ale nechtěl jsem tě ani pochvalou svou vytrhovati, abych času, rozpravě tvé tak skrovně vyměřeného, ani jediným slovem nezkrátil.“

190 Crassus pokračoval: „Dle tohoto tedy zákona (o rytmu a periodách) musíme se učit skládat řeč cvikem jak ústním tak písemním, což i v jiných potřebách, ale v této obzvláště k zušlechtnění a vytržení slohu napomáhá. I nestojí to tolik klopoty, jak by se zdálo; neboť pravidly veršovníků a hudebníků netřeba tak úzkostlivě se řídit; jen o to se musíme postarati, aby řeč naše neubíhala bez ladu a rytmu, maní nemaní, aby se v proudu nezarážela, příliš daleko neodbočovala, aby měla zřetelné odstavce a dokonalé periody. Ale nepřetržitých a zaokrouhlených period také není vždycky potřeba, nýbrž často se musí řeč skládati z vět krátkých a úsečných; těm však jest rovněž potřeba rhytmické vazby. A ten paion a herojský daktyl ať vám žádné starosti nedělá. Ty stopy se naskytnou v řeči samy, samy se, pravím, nahodí a dostaví bez zavolání. Jen ať je dost cviku písemného a ústního v tom, aby se myšlenky s větami zároveň končily, věty aby rytmem protáhlým a volným, nejlépe herojským nebo paionem prvním neb i kretikem začínaly, ale rozmanitě a hezky rozdílně se uzavíraly. Neboť nejsilněji je na koncích jednotvárnost znáti. A tak když je o stopy první a poslední dle těchto pravidel postaráno, prostřední nemusí býti tak patrný, jen když obvěti samo není kratší, než toho míra sluchová žádá, anebo delší, než toho síla dechu dopouští.

50 Ještě větší péli, než na věci uvedené, třeba vynakládati na větní závěry, poněvadž v tom se úplná dokonalost nejvíce zračí. Při 192 verši se věnuje pozornost stejně začátku, prostředku i konci,

a jestli v některé, ať kterékoli části, kulhá, chybný je celý; ale při řeči dává na začátek period pozor málokdo, na závěry však skoro všickni; těm tedy, poněvadž jsou tak na ráně a pozornosti nejvíce vystaveny, se musí dodávati rozmanitosti, aby se jednotvárností nepříčily vkusu a neurážely sluchu. Na dvě nebo tři 193 totiž stopy na konci se vynaloží zvláště péle (ač-li předvěti periody nebylo tuze krátké a úsečné), a musí tu býti buď choreje, nebo daktyly, nebo choreus sdružený s paionem čtvrtým, jenž se Aristotelovi tolik líbí, nebo rovným jemu kretikem, nebo daktyl podobně sdružený.²⁰⁵ Střídání těchto stop způsobí, že se posluchači nechutnou jednotvárností nezpomrzí a my neupadneme v domnění, že jsme to tak provedli schválně. Jest-li Antipater si- 194 donský,²⁰⁶ na něhož se, Catule, dobře pamatuješ, hexametry a jiné melodicky i rhytmicky rozmanité verše z patra sypával a tak daleko-li to básník duchem a pamětí nadaný cvikem přivedl, že když se s celou duší a chutí do veršování dal, slova se mu sama hrnula, oč snáze toho dosáhneme v řeči, když se o to cvikem a návykem přičiníme.

Tomu ať se nikdo nediví, čím to, že tyto věci dav nezkušených 195 lidí tak bystře sluchem znamenati dovede; jako ve všem, tak právě i zde vládne převeliká a k víře nepodobná moc přírody. Všickni zajisté lidé neuvědomělým jakýmsi pudem beze všeho umění a soustav dovedou rozsouditi, co je v kterém uměleckém díle nebo soustavě správného nebo převráceného. A to když dovedou při malbách a sochách a jiných uměleckých výtvorech, k jejich pochopení mají méně přirozeného nadání, tím více soudnosti projeví v oboru slovesném, hudebním a veršovém, poněvadž smysl pro tyto věci jest obecně dán a účasti v nich příroda nikomu 196 naprosto neodepřela. Na každého tedy působí nejen slova uměle seřazená, ale i rozměry a tóny. Neb kolik pak jest jich, aby se v umění rhytmickém a hudebním vyznali? A přece stane-li se v nich jen dost malá chyba, že se stažením někde něco zkrátí nebo rozvedením prodlouží, celé divadlo hned bouřlivě reptá.

²⁰⁵ Doporučené formy tedy jsou: dva choreje $\cup \cup \cup | \cup \cup \cup$, dva daktyly $\cup \cup \cup | \cup \cup \cup$, choreios s paionem nebo kretikem $\cup \cup \cup | \cup \cup \cup$, daktyl s paionem nebo kretikem $\cup \cup \cup | \cup \cup \cup$.

²⁰⁶ Antipater Sidonský, řecký básník a filosof (kol r. 100 pr. Kr.).

A neděje se totéž při zpěvu, že od lidu a davu netoliko celé sbory zpěváků, ale i jednotlivé falešně zpívající hlasy vypískány bývají?

51 Jest to podivné, že se v konání tak veliký rozdíl jeví mezi učeným
197 a nevzdělaným, kdežto v usuzování jen tak malý. Ale to je tím, že je původem umění příroda; jestli tedy umění nepůsobí a nebaví přirozenou cestou, jest to jakoby nic nepůsobilo. Vrozenému našemu citu nic není tak příbuzného, jako rytmy a tóny; těmi se v nás budí ruch a vzlet, klid a ochablost, veselá, ba často i truchlivá nálada. Tato znamenitá jejich působnost se silněji projevuje v básních a zpěvech, a pilně jí tuším používal učený král Numa a předkové naši, jak o tom svědčí citery a flétny, za jichž doprovodů pěli písně na hodech slavnostních, a zpěvy Saliů; ale nejvíce pěstitelů měla tato vznešená moc hudby v starém Řecku. Kéž byste byli raději chtěli ode mne výklad o těchto a takových věcech, nežli o těch školáckých slovných překladech!²⁰⁷

198 Jako tedy dav každou chybu ve verši vyzporuje, tak i každé naše nedopatření v řeči vycítí. Avšak básníkovi neodpouští, nám promíjí; v duchu však všickni poznávají, že ten jistý obrat, který jsme pronesli, byl nevhodný a nedokonalý. Ti staří tudíž, jak to dosud ještě při mnohých vidáme, zaokrouhlených souvětí a obvětí skládati neumějíce (neb jsme to teprve nedávno počali uměti a toho se odvažovati), slova po třech, po dvou, ba někteří i po jednom pronášeli; a hle, oni i při té nemluvnosti přirozený zákon, jehož se sluch posluchačů dovolával, zachovávali tak, že slova rovnoměrně pronášeli a pravidelných oddechů užívali.

52 Tím jsem tak celkem dle možnosti vyložil, co dle mého
199 mínění k vyzdobě řeči hlavně náleží. Promluvil jsem o přednostech slov jednotlivých i ve větě spojených, promluvil jsem o rytmu a tvarech period. Tázete-li se i po zevní formě a po jakési takřka barvitosti, tu rozeznáváme trojí sloh: bohatý, ale při tom jemně vybroušený, prostý, ale nikoli bez jádra a síly, a třetí, který má z každého něco a vyznamenává se zlatou prostředností. Na každém tom druhu slohovém musí spočívatí svěží půvab nelíčené, zdravě přirozené barvitosti.

²⁰⁷) „Školskými překlady“ jsou Crassovi jednak výklady o elokuii, které už měl, jednak holý výčet řečnických figur a schemat, který nastane v kap. 53, kdež se podává skutečně jen slovný překlad řeckých výrazů.

Teď teprve nám nastává úkol, abychom řečníka svého ko- 200
nečně ještě také figurami slovními a myšlenkovými vyzdobili tak,²⁰⁸) aby jako šermíři a zápasníci netoliko na odrazy a rány pozor dávatí musí, nýbrž i na to, aby pohyby jejich byly půvabné, i on slovy řeči své k složení vkusně zaokrouhlenému a krásnému, a myšlenkami k důstojnému rázu napomáhal. Figur slovných 201
a myšlenkových jest množství skoro nescíslné (to je vám, bojovníkům na poli řečnickém, známá věc, jak dobře vím), avšak mezi figurami slovními a myšlenkovými jest ten rozdíl, že se změnou slov figura slovní ruší, kdežto myšlenková zůstává, ať si užiješ slov jakýchkoli. Ačkoli to sami bez toho děláte, přece myslím, že vás musím napomenouti, abyste nic jiného nepokládali za úlohu řečnickou, — pokud mu totiž jde o něco znamenitého a obdivuhodného, — než aby při jednotlivých slovech zachovával ta tři pravidla: přenesených (obrazných) slov užívati hojně, nově vytvořených ob čas, zastaralých též někdy, ale zřídka. Co se týká řeči souvislé, tu když dosáhneme hladkých period a vyhovíme zmíněným už pravidlům rytmickým, musíme pak ještě celou řeč hojně vyšperkovati figurami myšlenkovými a slovními.²⁰⁹)

Z těch velmi silně působí pomeškání při jediné věci, též 53
zřetelné objasnění a znázornění věci tak, aby se takřka před 202
očima našima dály; to nejvíce napomáhá při vyprávění věci, potom k objasnění výkladu a k zveličení předmětu tak sice, že se po-

²⁰⁸) Výrazem „konečně ještě také vyzdobili“ se podává obsah slova „conformandus“. Oba řečníci, Antonius a Crassus, podali u výkladu svém vývoj řečníka od prvopočátku, od přijetí do učení až do úplného rozvoje. Antonius podal jaksi kostru a tělo, a pak řekl (II 123), že řečníka odevzdá Crassovi, aby ho „oděl“ a „vyzdobil“.

²⁰⁹) Výklad o figurách, vlastně jen výčet jmen (c. 53—54) je slabé místo tohoto díla Ciceronova. Čtenář cítí, že ho Crassus podává s vnitřním odporem a že ho Cicero odbývá co nejběžněji. Nepatřil v této enumerativní formě vlastně ani do spisu, jakým jsou tyto knihy o řečníku. Řečník musí uměti, kde potřebí, ozdobně mluvití, ale ozdoby svých řečí umět rozeznávatí a jmenovatí nepotřebuje. To přenechá popisné stilistice. Proto je zbytečno sháněti se všem těm od řeckých grammatikářů pojmenovaným figurám po příkladech. Soroř praví, že některým těm názvům ani sám Cicero dobře nerozuměl.

sluchačům zveličený předmět jeví právě tak velikým, jakým ho v řeči své vylíčiti dovedeme. Opácného často rázu bývá zběžné odbytí; dále naznačování, které více na rozum dává, než se řekne, jasně úsečná stručnost, zmenšování a družící se k němu
 203 posměšek, jehož pravidla nám Caesar vyložil. Dále odbočka od věci; ta když vzbudí žádoucí dobrý dojem, musí se vhodným a vkusným způsobem provéstí návrat k věci; dále předloha látky, o níž hodláš mluvit; odluka od věci už odbyté čili přechod k nové; návrat k vytčené látce, opakování a přiměřený úsudkový závěr. Dále přehánka a nadsázka pro se- sílení nebo oslabení pravdy; pak otázka a příbuzné jí sebe- otázení a soběodpovídání; dále přetvářka (ironie), která nej- snáze u lidí dojem působí, něco jiného zjevně pravíc a na něco jiného narázkami poukazující; jest velmi příjemná, když se uvede beze všeho řečnického vzletu jen tak prostě; dále rozpakování, rozvržení, oprava věci, která se děje buď dříve, nežli jsme co
 204 odmítáme; předběžné ohrazení se týká věci, do které se chceme pustiti; pak je svádění na jiného, sdělení, když jakobys s posluchači a soudci radu bral; vypodobnění něčí povahy a způsobů v typických postavách nebo bez nich, velice účinná přízdoba řeči, obzvláště k tomu dobrá, když se má přízeň posluchačstva získati,
 205 často také má-li se dojmouti; zosobnění je velmi závažný prostředek k zveličení; popis, zavedení, rozjaření, soběnamítání; pak dvě velmi působivé figury, podobenství a příklad; rozčást- nění, přerušování, příměr protikladem, odmlčení, doporučení; upřímná jakási otevřenost a třeba nevázanost výrazu pro zesílení dojmu; hněv, hana; slib, prosebná přímluva, zapří- sahání, krátká úchylka od věci, rozdílná od uvedené již odbočky; omluva, přímluva za přízeň, urážka, modlitba a kletba. To je tak asi přehled myšlenkových figur, jimiž se řeč vyzdobuje.

54 Slovných figur řečnických používáme jako šermíři zbraně,
 206 jednak totiž pro potřebu, při pohružce a útoku, jednak pro krásu samu. Neboť už zdvojení výrazu dává někdy důraz, někdy příkrasu; tak i malá přeměna a přetvoření slova, dále téhož slova několikonásobné opětování tu na začátku vět, tu zas na

konci, a když se obojí opětování v týchž větách spojí, setkání (obou figur); dále spřežka, zmocňování, střídavé kladení téhož slova v rozličných pádech, opětné uvedení téhož slova s do- datkem; dále řada slov o stejných koncovkách nebo pádech, a kladení stejných členů vět proti stejným, podobných slov proti podobným. Jest také stupňování, obracení, ladné přestavování 207 slov, protiklad, bezspoječnost, pomíjení, odvolání, zvolání, zmen- šování, užívání téhož slova ve více pádech, souvztažný poměr jednotlivých výrazů, odůvodnění připojené k uvedenému tvrzení a dále k částem rozdělovacího soudu; přenechání na vůli od- půrcově, opět jiné rozpakování, neočekávaný obrat, výčet a jiné odvolání, rozložení, hromadění (vět za sebou), přerušování (odmlčení), obraz, soběodpovídání, přejmenování, rozlučování, pořad, vztah, odbočka, opis. Takové a podobné jsou figury 208 myšlenkové a slovné a mohlo by jich býti více ještě, co by se jich na výzdobu řeči hodilo.“

„Tys, jak vidím, Crasse,“ pravil Cotta, „myslel, že jsou 55 nám ty věci známy, a proto jsi nám je vysypal bez výměřů a příkladů.“

„To už jsem já,“ pravil Crassus, „i při předešlých věcech pře- svvědčení měl, že vám nevykládám nic nového, ale podrobil jsem se vašemu chtění. Nyní však mne tam to slunce napomenulo, abych 209 si vedl stručněji, jež samo již k západu o překot se chýlíc i mne přinutilo, abych s výkladem skoro o překot pospíchal. Ostatně je vědecká nauka o těchto věcech cosi zcela obyčejného; praktické však použití její jest ze všeho nejdůležitější a z celého toho řeč- nického studia nejtěžší.

Poněvadž jsou tedy všechny prameny prostředků veškeré 210 řečnické výzdoby takto, ne-li přístupnými učiněny, aspoň jistě ukázány, podívejme se nyní, jak vypadá vhodná, to jest nej- slušnější řečnická forma. Jest ovšem zcela zřejmo, že se pro každý právní případ a posluchačstvo, pro všechny osoby a časy nehodí jeden a týž řečnický sloh. Hrdelní pře zajisté žádá zcela 211 jiného tónu, nežli drobné pře soukromé. A jiný druh slohu žádají řeči politické, jiný řeči slavnostní, jiný soudní; jiný sloh chce mítí rozhovor, jiný domluva na potěchu, jiný domluva s plís- něním, jiný učená rozprava, jiný dějinná výprava. Potom záleží

na tom, kdo jsou posluchači, senát-li či lid, anebo soudcové; pak je-li jich mnoho, či málo nebo snad jen jednotlivci, a to jací; a při řečnicích samých nutno přihlížeti k tomu, jakého jsou věku, postavení, vážnosti; dále jaké jsou časové poměry, je-li mír či
212 válka, je-li na spěch či dosti pokdy. Zde se ovšem tedy nedá tušit nic předpisovati, leda že máme pro každý předmět, o němž jde, vybrati přiměřený stupeň slohu bohatého nebo prostého nebo prostředního. Řečnických ozdob bude lze užití všude skoro týchž, jenže někdy vydatněji, podruhé skrovněji. A v každém případě dovést dělati, co se patří, jest věcí umění a vlohy, kdežto věděti, co se kdy patří, náleží zkušenému rozumu.

56 Avšak zdar všech těchto předpisů závisí na tom, jak se jich
213 užije při přednesu. Přednes, pravím, přednes v řečnictví jediné rozhoduje. Bez něho může i veliký jinak řečník zůstat bez významu;²¹⁰⁾ vyzbrojený jím řečník i prostřední může se často vysvihnouti nad veliké. Demosthenes prý, byv otázan, co je v řečnictví věcí první důležitosti, přisoudil přednesu místo první i druhé i třetí. Tím lépe se mi také líbí výrok Aischinův.²¹¹⁾ Ten když nálezem soudu v bezectnost upadl a z Athén odejiti musel a na Rhodus se odebral, na žádost Rhodských přečetl prý výtečnou svou řeč na Ktesifonta, kterou proti Demosthenovi měl. Když ji byl přečetl, žádáno na něm druhý den, aby přečetl ještě také tu, kterou naproti tomu Demosthenes složil na obranu Ktesifontovu. Když ji hlasem velmi příjemným a silným přečetl a všickni se mu divili, „Oč více,“ zvolal, „byste se divili, kdybyste byli jej samého slyšeli!“ Tím dost jasně naznačil, jak velice záleží na přednesu, když mínil, že by táž řeč, přednesena jiným řečníkem,
214 i sama hned byla jinou. V čem záležela síla umění Gracchova (toho ty, Catule, lépe pamatuješ,) za mých let chlapeckých

²¹⁰⁾ Velký řečník (summus orator), jemuž schází přednes a tím zůstává bez významu, vypadá jako paradoxon. Jako onen „velký malíř“, jenž se narodil bez rukou. Cicero rozeznává řečníka, jenž má vzdělání, vtip, umí řeč vymyslet a složit, od toho, který umí řeč přednésti. Teprve obojí schopnost pospolu dává celého řečníka.

²¹¹⁾ Aischines, vedle Demosthena nejslavnější řečník athénský, byl Demosthenovou řečí „o věnci“ tak poražen, že nedosáhl u soudců ani pětiny hlasů, čímž upadl v bezectnost a musel do vyhnanství.

tolik vynášená? „Kam se bidný podít mám? Kam se obrátím? Či na Kapitolum? To mokvá krví bratrovou! Anebo domů? Snad abych matku shlédl v bídě lkající a zoufalou?“ Šel o tom jednosvorný hlas, že slova ta přednesl s takovou výmluvností očí, hlasu a posunků, že se ani protivníci nemohli zdržeti slz.²¹²⁾ O tom se proto zmiňují obsírněji, poněvadž se umění tohoto řečníci, představitelé skutečnosti samé, napořád vzdali, kdežto herci, pouze napodobitelé skutečnosti, se ho zmocnili. A přece
57 není pochyby, že je skutečnost v každé příčině nad každé ná- 215 podobení, jenže kdyby při přednesu sama o sobě stačila vzbudit dojem, nepotřebovali bychom dojísta žádného umění. Poněvadž se však duševní hnutí, které se přednesem hlavně vyjádříti neb aspoň nápodobiti musí, často tak zmateně předvádí, že se povaha jeho zatemňuje a téměř úplně zastírá, musí se všechny nejasnosti rozptýliti a vynikající a jasné stránky do popředí uvést. Vždyť
216 má každé hnutí duševní jistý přirozený vzhled, zvuk a posunek, a celé tělo lidské i všecka jeho tvářnost a všechny hlasy jako struny na loutně znějí tak, jak jimi ruch duševní zachvívá. Neboť hlasy jsou napjaty jako struny a ozývají se na každý dotyk tónem buď vysokým nebo hlubokým, krátkým nebo dlouhým, silným nebo slabým; a mezi všemi dvojicemi jest ještě náležitý tón střední. A z těchto tónů se vyvinulo ještě mnoho jiných druhů, jako měkký, a tvrdý, drnkavý a splývavý, vydržený a odražený, tlumený a rozložený, změnou síly zvukové zeslabený a zesílený.²¹³⁾ I není žádného z těchto druhů hlasu, aby se dal
217 vzdělati bez umělého vedení. Nuže, to jsou prostředky přístupné řečníkovi, aby jimi, jako malíř dílu svému dodal živé barvitosti

²¹²⁾ Pravé tragické pathos řečnické nedá žádná škola řečnická, to pochází z hlubokého citu a velikého vzdělání. „Či na Capitolium?“ t. j. mám se utéci na posvátné místo státu? k sídlu bohů? Ani nejposvátnější to místo nespasilo mého bratra před zuřivými vrahy; ti nic nedbali bohů a bozi nedbali o spásu nevinného. „Anebo domů?“ Matka Cornelia, sklíčena neštěstím milovaného syna staršího, je zdrcena vidouc, že i mladší půjde za bratrem.

²¹³⁾ Tón měkký (lene) moll, tvrdý (asperum) dur, drnkavý (contractum) piccato, splývavý (diffusum) legato, vydržený (continenti spiritu) tenuto, odražený (intermissum) staccato, rozložený (spissum) arpeggio, tlumený č. přidušený (fractum) asi jako con sordino.

58 a krásy. Každá vášeň má na vybranou jiný tón; ku příkladu hněv zvolí hlas pronikavý, popuzený, s častými přestávkami, jako:

Sám hle, nabadá mě bratr, abych požil ubožák
těla vlastních dítek! ...²¹⁴⁾

a jako jsi, Antonie, už dříve uvedl:

Bez něho se's vrátit opovážil...?

nebo:

Neztrestá to nikdo? Svažte ho!

a tak skoro celý Atreus. Lítost a zármutek žádá jiného tónu, měkce poddajného, k slzám pohnutého, přerývaného, hlasu plačtivého.

Kam teď se dáti? Kterou cestu nastoupit?
V dům otcovský-li? Nebo k Peliovním snad?

Pak ve verši:

Ó otče, vlasti má! ó dome Priamův!

a v dalších:

To vše já zřela v požár vzplát,
Já Priamovi život brát.

218 Jiný tón má strach, chabě nízký, zajíkávký a zoufalý:²¹⁵⁾

Mnoho mě tu svírá strastí: bída, nemoc, vyhnanství;
Tu mně hrůza dušehubná z prsou chvátí rozvahu.
Matka strašnou hrozí smrtí, takým hrozí trápením,
Že by každý před ním, statný třeba duch a troufalý,
Strachem zbled, a krev by se mu děsem k srdci srazila.

219 Jiného tónu žádá násilnictví, energického, prudkého, hrozícího s vážným důrazem náhlého popudu:

²¹⁴⁾ Verš začínající „Sám hle...“ je z Acciovy tragoedie Atreus. „Už dříve uvedl“ = II. 193. — „Komu teď...“ z Enniovy tragoedie Medea, zpracované dle Euripida. — „Ó otče...“ = III. 102.

²¹⁵⁾ „Mnoho mě tu svírá...“ z Enniovy tragoedie Alemaeon. Syn Adrastův zabil matku a za to od jejích Erinyí jest pronásledován; mezi nimi vidí matku, která hrozí nejvíce.

Už zas Thyestes bratra týrat přichází.
Už zas jde na mě, zas mě z klidu bouřit chce.
Tuť horší musím, strašnější mu vzbudit bol,
Bych kruté jeho srdce zkrušil, zdrtil v prach.²¹⁶⁾

Opět jiného rozkoš, volně plynného, jemného, něžného, jarého a veselého:

Potom chopivši se věnce na skončení svatby své
Podala jej tobě; na oko si berouc pochodeň
V ruce tvé ji s rozmilým a něžným žertem vložila.

Zase jinak mluví bolestná skličenosť; nezná nářku, má tón těžko-myslný, jednotvárně stisněný a dutě zastřený.

V onen čas, kdy Paris pro neštěstí pojal Helenu,
A já v posledním už těhotenství byla měsíci:
Poslední se Hekubě též narodil syn, Polydor.

Všecka tato hnutí musí provázeti přiměřený posuněk, ne herecký, 59
jenž vyjadřuje jednotlivá slova, nýbrž takový, co celou myšlenku 220
objasňuje, ne snad názorným líčením, nýbrž prostým nazna-
čením, s hrudí statně a mužně vypjatou, jak tomu učí ne snad
divadlo a herci, ale výcvik ve zbrani a třebas v šermu. Pohyb-
rukou nesmí býti příliš živý, a prsty smějí slova jen tak pro-
vázeti, ale nevykládati. Rámě přímo vztažené značí namířené
ostří řeči; dupnouti se hodí na začátku nebo na konci vášnivého
výpadu. Ale na tváři záleží všecko. A v tváři zase všecku moc 221
mají oči. Proto dobře měli naši staří otcové, že se jim v masce
ani sám Roscius valně nezamlouval. Neboť každý posuněk
je výraz nitra, a obrazem nitra je tvář, a ukazateli očí. Toť jest
jediná část tělesná, která umí vytvořiti tolik rozličných výrazů,
kolik je hnutí mysli. A není, kdož by toho dovedl očima zavře-
ným. Theofrastos aspoň praví, že jistý Tauriskos hercem od
obecenstva odvráceným nazýval toho řečníka, jenž při řeči stále
oči na jedno místo upírá. Proto je vláda očí velice důležitá věc; 222
vždyť se vzhled tváře nesmí tak příliš často měniti, sic upadneme
v nevkus a zvrácenost. Oči to jsou, jichž hledem jednou žáným,

²¹⁶⁾ „Už zas Thyestes...“ další verše z Acciova Atrea. Verše následující jsou původu neznámého.

tu zas chabým, přísně upřeným a opět veselým hnutí vnitřní označíme shodně s tónem řeči své. Posuňky přec nejsou, nežli jakási řeč tělesná a proto má se shodovati s nitrem. Jako dala příroda koňům a lvům hřívu, ohon a uši k zjevování hnutí niter-
223 ných, tak nám dala oči. Proto při našem přednesu vedle hlasu velikou má důležitost tvář, a té jsou pánem očí. A proto v celé té posunkové řeči vězí značná síla přírodní, proto jí také hlavně podléhají lidé nezkušení, lid a vůbec nevzdělaný svět. Neboť slova nedojmou nikoho, než kdo je téhož jazyka, jako řečník, a myšlenky často vtípné letí kolem uší nedovtipných posluchačů; ale přednes, který zjevuje vnitřní hnutí, jímá všecky; neboť táž hnutí podněcují nitro všech, všickni je také po týchž známkách na jiných poznávají a sami v sobě objevují.

60 K zdárnému přednesu však nepochybně přináležejí pěkný hlas.
224 Toho si především můžeme jen přát, a pak, jakou měrou se nám ho dostane, toho si hleděti. Nauka o tom, jak se hlas pěstuje, sem už nikterak nenáležejí, já však myslím, že se má pěstovati s pílí všemožnou; ale ta poznámka se tuším dobře hodí teď do našeho výkladu, že jest, jak jsem před chvílí pravil, při většině věcí stránka nejužitečnější podivuhodným způsobem právě také nejhezčí. Nuže, a k zachování hlasu nic není tak užitečno, jako časté střídání a nic zhoubnějšího, jako usilovný
225 proud řeči bez přestávky. A co sluchu našemu víc lahodí a přednesu víc lahody dodává, jako střídání, rozmanitost a proměna? Z té příčiny slavný C. Gracchus, jak se toho o něm můžeš, Catule, dověděti od svěřence svého Licinia, muže vědecky vzdělaného, jenž byl jeho osobním tajemníkem, míval člověka se slonovou píšťalkou, vycvičeného na to, aby vždycky za ním, když řečnil, ve skrytu stál a rychle mu ten jistý střední tón zapískal (jakmile by spozoroval potřebu), aby jej upozornil, že v řeči své hlasem buď příliš nízko slezl, nebo příliš vysoko vylezl.“

„Skutečně, slyšel jsem o tom,“ pravil Catulus, „a často jsem se podívil horlivosti toho člověka, jakož i jeho učenosti a obsáhlému vědění.“

226 „„I já tak věru!“ řekl Crassus. „A bolí mne, že mužové ti v politické činnosti tolik pobloudili. Však i nám se takové hospodářství chystá a takový život do státu kvapně zavádí

a v budoucnosti ukazuje, že bychom si už přáli občany míti podobné i jen těm, jichž otcové naši nesnesli.“

„Prosím tě, Crasse,“ pravil Caesar, „nech tohoto hovoru a vrať se k píšťale Gracchově, neboť já jejího účelu posud ještě dobře nechápu.“

„Každý hlas,“ pravil Crassus, „má jistý střední tón. Od 61 něho postupně hlas zvyšovati jest užitečno a příjemno, a také to 227 k sesílení hlasu velmi přispívá. Spustit hned zpočátku hlasem křiklavým jest velmi sprosté. Ale to zvyšování má jistou hranici; ta však není tak vysoko, kam dosáhne pronikavý křik; tam až ti vystoupiti píšťala nedovolí a hned ti udá nižší tón. A zase je naproti tomu při klesání jistý tón nejhlubší, k němuž se jako po stupnici tónů sestupuje. Tato rozmanitost a probíhání po všech tónech poskytne hlasu opory a vodítka, a přednesu dodá lahodnosti. Vy však píště zanechte doma a do praktické činnosti vezměte sebou zdravý, obyčejným našim způsobem vycvičený sluch.

Tu jsem vám tedy pověděl, co jsem mohl, ale ne jak jsem 228 chtěl, nýbrž jak mne k tomu krátkost času přinutila. Jest to ovšem chytré, svalovati vinu na čas, když více podati nedovedeš, ani kdybys chtěl.“

„Jen co je pravda!“ řekl Catulus. „Pokud dovedu posouditi, shrnul jsi všecko umem tak podivuhodným, že to vypadá, jakobys toho neměl od Řeků, nýbrž jakobys tomu sám Řeky učiti měl. Co se mne týče, radost mám, že jsem byl té přednášky účasten, a rád bych, aby i zeť můj Hortensius, přítel tvůj, býval přítomen.²¹⁷⁾ Skládám v něj naději, že ve všech těch znamenitých stránkách řečnického umění, o nichž jsi vykládal, jednou vynikne.“

„Že vynikne, pravíš?“ odvětil Crassus. „Já naopak myslím, 229 že už vyniká, a smýšlel jsem tak už tehdy, když za mého konsulátu hájil v senátě záležitost Afričanů, a ještě více onehdy, když zastupoval bithynského krále. Soudíš tedy dobře, Catule. Dle mého náhledu není při tom jinochu nedostatku ani přiro-

²¹⁷⁾ Q. Hortensius Hortalus, znamenitý Ciceronův předchůdce a potom soupeř.

230 zených darů ani vědeckého vzdělání. Tím více musíte se vy, Cotto a Sulpicie, na pozoru míti a pracovati. Neboť to v něm pokolení vašemu nevyrůstá v soka žádný řečník obyčejný, nýbrž duchem velebystrým nadaný, horoucně snaživý, výtečného vzdělání a neobyčejné paměti. Ač mu zdaru přeju, rád bych, aby vynikl pouze v pokolení vrstevníků svých a nepředháněl, o tolik jsa mladší, vás, sic by vám to věru sotva bylo ke cti. Avšak vzhůru již!“ zvolal. „Čas jest, abychom o zdraví pečovali a od té namáhavé rozpravy a strastných úvah²¹⁸⁾ konečně jednou si odpočinuli.“

²¹⁸⁾ „od strastných úvah“ (curaque) t. j. politických, dle náhledu Pideritova; dle Sorofa to znamená „od přemýšlení, od duševního napjetí.“ —

